

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt: 13, Sayı: 2, Aralık 2024

**TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE**

Volume 13, Number 2, December 2024

ISSN 2147-1371

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi), Balkanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren BAE-Dergisi, Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. BAE-Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce Yayın Kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yayımlanması uygun bulunan makaleler adları gizli tutulan iki ayrı hakeme gönderilir. Hakem süreçleri tamamlanan makaleler, kronolojik sıra takip edilmeksizin Yayın Kurulu'nun nihai değerlendirmesi ve kararı sonrası dergide yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler BAE-Dergisini hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* programı ile denetlenmektedir. <http://www.ithenticate.com/>

Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is an international biannual (July and December) peer-reviewed academic journal that aims to publish original articles, i.e. papers which have not been previously published in any journal, in the realm of Social Sciences related to the Balkans. Each article is examined by the Editorial Board regarding writing principles and guidelines. The ones approved are sent to two independent referees for double-blind peer review. Those articles which peer review process is completed are published without chronological order after the final evaluation and decision of the Editorial Board. Authors are responsible for their articles. Any of their ideas are individual and does not bind the JBRI. No article is returned to authors.

All articles are checked for plagiarism by the *iThenticate* programme. <http://www.ithenticate.com/>

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

YAZIşMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Balkan Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
22030 Edirne / TÜRKİYE

Telefon / Phone: +90 284 - 235 34 58 **Belgegeer / Fax:** +90 284 - 236 31 79

E-posta / E-mail: baedergisi@gmail.com
www.baedergisi.trakya.edu.tr

BASKI / PRINTING

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO - Ayšekadın Yerleřkesi / EDİRNE
E-posta / E-mail: matbaa@trakya.edu.tr

EDİRNE
ARALIK 2024

BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERĐİSİ
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

ISSN 2147-1371

DERĐİ SAĞIBİ / OWNER

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Balkan Araştırma Enstitüsü adına
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Öğr. Gör. Dr. Hasan Onur DEMİR
Öğr. Gör. Dr. Behçet LOKLAR

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt NUR

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Öğr. Gör. Utku KIRLIDÖKME

DİZGİ / TYPESETTING

Öğr. Gör. Utku KIRLIDÖKME
Öğr. Gör. Dr. Behçet LOKLAR
Öğr. Gör. Dr. Meral JAHJAI

İNDEKS KOORDİNATÖRÜ / INDEX COORDINATOR

Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Doç. Dr. Bülent AKYAY
Fatma YAZICI

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Dragi GJORGIEV
(*Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya*)

Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ
(*Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye*)

Prof. Dr. Kerima FILAN
(*University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek*)

Prof. Dr. Machiel KIEL
(*Netherlands Institute, İstanbul/Türkiye*)

Prof. Dr. Thanos VEREMIS
(*National and Kapodistrian University of Athens, Atina/Yunanistan*)

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
(*Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye*)

Doç. Dr. Bülent AKYAY
(*Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye*)

Doç. Dr. Liliana BOŞCAN
(*University of Bucharest, Bükreş/Romanya*)

Doç. Dr. Alexei KALIONSKI
(*Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofya/Bulgaristan*)

Doç. Dr. Georgios SALAKIDIS
(*Democritus University of Thrace, Gümülcine/Yunanistan*)

Doç. Dr. Sabri Can SANNAV
(*Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye*)

ULUSLARARASI BİLİM DANIŞMA KURULU
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

- Prof. Dr. Yücel ACER, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Sabina BAKŠIĆ, University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ (E), Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Nuray BOZBORA (E), Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Rıdvan CANIM (E), Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ, Türk-Alman Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (E), Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (E), University of Prishtina, Priştine/Kosova
Prof. Dr. Fadil HOCA, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Nazim İBRAHİM, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMĞİL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Osman KARATAY, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR, Milli Savunma Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR, Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nazif MANDACI, Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Lyubomir MIKOV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Sofya/Bulgaristan
Prof. Dr. İrfan MORİNA (E), University of Prishtina, Priştine/Kosova
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Emel G. OKTAY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Esin OZANSOY, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye
Prof. Dr. Murat ÖNSOY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Ayşe ÖZKAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Sezai ÖZTAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Lelija SOČANAC, University of Zagreb, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Abidin TEMİZER, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Prof. Dr. Fahri TÜRK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa TÜRKES, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (E), Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Hamit XHAFERI, SEEU University, Tetovo/Kuzey Makedonya
Doç. Dr. Bülent AKYAY, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Uğur ALTUĞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Doç. Dr. Selim ASLANTAŞ, Ruhr-Universität Bochum, Bochum/Almanya
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. Nilüfer ERDEM, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Neriman HASAN, Ovidius University of Costanta, Köstence/Romanya
Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye
Doç. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Doç. Dr. Caner SANCAKTAR, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Tuba ÜNLÜ BİLGİÇ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Dilaver Arkan AÇAR, Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Uğur EKİNCİ, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mümin İSOV, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt NUR, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Balkan Araştırma Enstitüsü (BAE) Dergisi, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* ve *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı* tarafından dizinlenmekte ve taranmaktadır.

The Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is indexed and abstracted in *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* and *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı*.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ali GÜVELOĞLU, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/Rize
Prof. Dr. Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI, Marmara Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. İbrahim ERDAL, Yozgat Bozok Üniversitesi/Yozgat
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Trakya Üniversitesi/Edirne
Prof. Dr. Mehmet Ozan ERÖZDEN, Kadir Has Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Ema MILJKOVIĆ, Belgrade Universty/Belgrad
Doç. Dr. Marijan PREMOVIĆ, University of Montenegro/Podgorica
Doç. Dr. Abdullah ÜSTÜN/ Ege Üniversitesi/İzmir
Doç. Dr. Hasan Taner KERİMOĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi/İzmir
Doç. Dr. Salim AYDIN, Milli Savunma Üniversitesi/Ankara
Doç. Dr. Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU, Marmara Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. İlkay ERKEN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun
Doç. Dr. Said OLGUN, Siirt Üniversitesi/Siirt
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK, Dokuz Eylül Üniversitesi/İzmir
Dr. Öğr. Üyesi Rahime Hülya ÖZTÜRK, Selçuk Üniversitesi/Konya
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUĞRUL, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Üniversitesi/Ankara
Öğr. Gör. Dr. Okan BÜYÜKTAPU, Ege Üniversitesi/İzmir
Arş. Gör. Dr. Hakan ŞALLI, Trakya Üniversitesi/Edirne
Öğr. Gör. Mahmut YILMAZ, Dicle Üniversitesi/Diyarbakır

BALKAN ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Cilt 13, Sayı 2, Aralık 2024

JOURNAL OF BALKAN
RESEARCH INSTITUTE
Volume 13, Number 2, December 2024

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

RESEARCH ARTICLES

Veysi AKIN

*Edirne Karaağaç'a İskân Edilen Mübadil ve
Muhacirler (1923-1928)*

*Exchanges and Immigrants Settled in
Adrianople Karaagatch (1923-1928)*

313-343

Bora ALTAY

*Cash Waqf Differences in Balkan Cities,
1809-1917: A Comparison of
Socioeconomic Structures*

*Balkan Şehirlerindeki Vakıfların
Farklılıkları 1809-1917: Sosyoekonomik
Yapıların Bir Karşılaştırması*

345-376

Murat ÇELİK

*Güneybatı Balkanlarda Bir Sancağın
Teşkili: Arşiv Belgelerine Göre Çamlık
Mutasarrıflığının İhdası*

*Establishing of A Sanjak in the
Southwestern Balkans: The Mutasarrifate
of Chameria According to Archival
Documents*

377-413

Mustafa DAĞ

*Osmanlı Rumeli'sinde Sermaye Yatırımı:
Yanya Reji İdaresi (1883-1912)*

*Foreign Capital Investment in Ottoman
Rumelia: Ioannina Reji Administration
(1883-1912)*

415-480

Rahim KIZGUT

Balkanlar'da Bir Antik Çağ Bölgesi: Dacia

An Ancient Region in the Balkans: Dacia

481-512

Fethi NAS

*Hırvat Ulusal Kimliğinin İnşasında
Osmanlı-Türk İmgesi*

*Ottoman-Turkish Image in the
Construction of Croatian National Identity*

513-554

Toroshan ÖZDAMAR

*I. Balkan Savaşı'ndan Sonra Balkan
Devletlerinin "Maddi Talepleri"*

*The Financial Demands of the Balkan
States Following the First Balkan War*

555-596

Abidin TEMİZER – İbrahim SERBESTOĞLU

*The Issue that Borders Could Not Solve:
The Dispute Over Nationality Between the
Ottoman Empire and Montenegro*

*Sınırların Çözemediği Sorun: Osmanlı
İmparatorluğu ve Karadağ Arasındaki
Vatandaşlık Anlaşmazlığı*

597-624

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Erdem ÇANAK

Çağıl Sağun, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Girit Meselesi ve 1910-1911 Yunanistan Boykotajı
625-630

Ergün HASANOĞLU

*Jovo Miladinović, Sınırdaki Düşman: Osmanlı-Sırp Karşılıklı Askerî İstihbarat Faaliyetleri
(1880-1912)*
631-636

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

Veysi AKIN*

ÖZ

Türkiye, Lozan Barış Konferansında sadece bağımsızlık elde etmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası veya ikili pek çok sorunun çözümünü de sağlamıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da müzakere edilerek çözülen sorunlardan biri de nüfus mübadelesidir. Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Sözleşmesi, mübadele kapsamında kalan halk için zorunluluk esasını getirmişti. Buna halklar karar vermemiş, karşılıklı olarak iki halk devletlerin kararına uymak zorunda kalarak yüz yıllardır yaşadıkları ve vatan bildikleri topraklardan ayrılarak, yeni vatanlarına göç etmişlerdir. Onların bu yeni vatanlarından biri de Rum ve diğer gayrimüslimlerin terk ettikleri Edirne'nin Karaağaç Mahallesi idi. Bu dönemde (1923-1928) Karaağaç'a 258 hane mübadil ve muhacir yerleştirilmiştir. Mübadillerin ekseriyeti Yunanistan'ın Makedonya topraklarında kalan Karacaova, Kayalar ve Gevgili'den gelenlerdi. Mübadele kapsamına alınmamış Batı Trakya'dan özellikle de Karaağaç'a yakın köylerden gelen muhacirler de mevcuttur.

Bu çalışma, Edirne Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivinden alınan *Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter*'deki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır. Defterde mübadil ve muhacirler, hane reisinin baba adı, hane reisi ile gelenlerin adları, iskân ediliş tarihleri, nereden geldikleri, hangi mahalle, cadde ve sokağa yerleştirildikleri, kendilerine verilen mülk ve tapu kayıtları esas alınarak sıralanmışlardır. Hane reisi ile beraber gelenlerin büyük kısmı alt-üst soy bağı olan kişilerden oluşmaktadır. Bununla beraber kardeşler, kardeş çocukları veya evlatlık edinilmiş yetimler gibi soy bağı olmayanlar da mevcuttur. Bu manada Karaağaç'a 258 hane, 1075 nüfus mübadil ve muhacir yerleştirilmiştir. Her bir aileye nüfus sayısı esas alınarak ev verilmiş, bundan hariç dükkân ve kahvehane gibi ticari mülk verilenler de olmuştur.

Karaağaç'a gelen mübadillerin büyük bir kısmı çitçi, bahçıvan, bağcı ailelerden oluşuyordu. Karaağaç, bu manada münbit arazilere sahipti ve iskân

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0003-0089-5230, E-posta: veysiakin@trakya.edu.tr.

VEYSİ AKIN

edilenler burada bahçecilik ile uğraştılar. Günümüzde Karaağaç ciğer biberi olarak tanımlanan acı biberler, Karacaova ve Gevgili mübadillerinin bölgeye armağanı olarak bilinir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Karaağaç, Lozan Antlaşması, Nüfus Mübadelesi, Zorunlu Göç.

EXCHANGES AND IMMIGRANTS SETTLED IN ADRIANOPLÉ KARAAGATCH (1923-1928)

ABSTRACT

At the Lausanne Peace Conference, Turkey not only gained independence, but also resolved many international or bilateral problems. One of the problems negotiated and resolved between Turkey and Greece at Lausanne was the population exchange. The Exchange Agreement signed between Turkey and Greece on 30 January 1923 introduced the principle of obligation for the population remaining in the exchange area. This was not decided by the peoples, but they had to abide by the decision of the states. They migrated to their new homelands, leaving the lands they had lived in for centuries and recognised as their homeland. One of their new homelands was the Karaagatch neighbourhood of Adrianople, which was abandoned by the Greeks and other non-Muslims. During this period (1923-1928), 258 households of migrants and immigrants were settled in Karaagatch. The majority of the immigrants came from Karacaova, Kayalar and Gevgili, which were located in the Greek territory of Macedonia. There were also immigrants from Western Thrace, which was not included in the scope of the population exchange, especially from villages close to Karaagatch.

This study has been prepared based on the information in the Book for exchange and non-exchangeable Immigrants Settled in the Centre of Adrianople taken from the Archive of Adrianople Provincial Directorate of Rural Services. In the book, immigrant and refugees are listed on the basis of the father's name of the head of the household, the names of those who came with the head of the household, the dates of their settlement, where they came from, in which neighbourhood, street and alley they were settled, and the property and title deed records given to them. The majority of those who came with the head of the household were related by descent. However, there are also those who are not related by blood, such as siblings, children of siblings or adopted orphans. In this sense, 258 households and 1075 population were settled in Karaagatch. Each family was given a house based on the number of inhabitants, and some families were also given commercial properties such as shops and coffee houses.

Most of the immigrants who came to Karaagatch were farmers, gardeners and orchardists. In this sense, Karaagatch had fertile lands and those settled here were

engaged in gardening. Today, the hot peppers, known as Karaagatch liver pepper, are known as the gift of Karacaova and Gevgili immigrants to the region.

Keywords: Adrianople, Karaagatch, Lausanne Treaty, Forced Migration, Population Exchange.

EXTENDED ABSTRACT

The intellectual movements that prepared the French Revolution spread to the Balkans in a short time and led to the emergence of nation states in this geography. With the territorial losses of the Ottomans in the Balkans due to revolts and wars, new states such as Greece, Serbia and Bulgaria were established and the most important factor in the establishment of these states was the understanding of state-building nationalism. This understanding led to population exchanges between Greece and Bulgaria, Bulgaria and Turkey in the regions close to the border on the basis of the changed borders after the Balkan War. Since their foundation, the Balkan states have continuously propagandised to their own people that they have been under the Turkish yoke for centuries and prepared the ground for the ethnic cleansing programmes they would implement in the future. As a result of the assimilation and ethnic-purification policies implemented by the states, there were great waves of migration from the Balkans to Thrace and Anatolia in times of war and peace. The first migration wave of the Republican period was the ones who came with the population exchange.

Although the issue of population exchange between Turkey and Greece was first raised after the Balkan War (1912-1913), it could only be finalised during the Lausanne Peace Conference negotiations that took place after the Turkish War of Independence. The sufferings in the Balkans and the Turkish-Greek War in Anatolia showed that it would be difficult for the Muslim Turkish population and the non-Muslim Greek population living in Turkey, as well as the Turks and Greeks remaining in Greece, to live together in the future. Turkish and Greek representatives travelled to Lausanne taking these factors into account. At the Lausanne Peace Conference, Turkey not only achieved independence, but also resolved many international and bilateral problems. One of the problems negotiated and resolved between Turkey and Greece at Lausanne was the population exchange. The Exchange Agreement signed between Turkey and Greece on 30 January 1923 introduced the principle of obligation for the population remaining in the exchange area. This was not decided by the peoples, but they had to abide by

the decision of the states. They migrated to their new homeland, leaving the lands they had lived in for centuries and recognised as their homeland.

According to the exchange agreement, it was decided to exchange Greek nationals of the Muslim religion in Greek territory and Turkish nationals of the Greek-Orthodox religion settled in Turkish territory, with the exception of the Greeks in Gökçeada, Bozcaada and Istanbul and the Turks in Western Thrace. Implementation was to be compulsory under the Convention, and no exchange would be allowed to take place without the mutual consent of the governments. Exchange commissions were to be established to carry out the exchange and the procedures were to begin on 1 May 1923. Turkey started preparations very quickly in accordance with the text of the agreement. Because Greece, on the grounds of the resettlement of Greek immigrants from Anatolia, evicted tens of thousands of Muslim Turks living in Macedonia from their homes or forced them to live with the new inhabitants. The migrants began to gather irregularly in the ports of Thessaloniki and Kavala. The Ministry of Settlement, Reconstruction and Settlement was first established to carry out the work, and then the necessary laws and regulations were prepared. Approximately 400,000 people were expected to arrive in Turkey from Greece. Their transportation, accommodation, resettlement and overcoming health problems were among the priorities. Turkish authorities continued their preparations as fast as possible and the exchange was officially launched on 10 November 1923.

This study, after giving brief information about the immigrants and refugees who came to the province of Adrianople and its central district, focuses on the immigrants and refugees settled in Karaagatch. The majority of the Greeks of Eastern Thrace left the region in the period following the Mudanya Armistice in late 1922. Their number is around 256.000. In addition, the number of those who left after the signing of the exchange agreement is estimated to be approximately 100.000. According to sources, the number of those who left only from the centre of Adrianople is given as 40.000. On the other hand, according to the immigration records of the Ministry of Settlement, the number of immigrants and refugees settled in the centre of Adrianople between 1923-1928 is given as 7.040. 1.075 of them were settled in Karaagatch, a neighbourhood of Adrianople. Karaagatch was almost like an abandoned neighbourhood during this period. Because around 13.000 Greeks and Armenians had left Karaagatch.

In the Karaagatch neighbourhood of Adrianople, which was abandoned by the Greeks, the majority of the refugees from the region called Macedonia, including Karacaova (Karacaabad), Kayalar (Kayılar) and Gevgili, were settled. In addition to these, there were also people coming from

the villages and towns of Western Thrace, which were outside the exchange area.

This study has been prepared based on the information in the Notebook for the Immigrant and Non-Emigrant Immigrants Settled in the Centre of Adrianople taken from the Archive of Adrianople Provincial Directorate of Rural Services. Since the exchange took place between 1923-1927, before the alphabet revolution, these books must have been kept in the old alphabet (Ottoman Alphabet). However, the notebooks should have been renewed with Latin alphabet in order to be used in the legal problems of the immigrants in the following years. The register we have accessed and worked on is the one that was renewed in Latin script. In this book, the transactions made in the following years are written separately in the "description" section. These transactions include those who moved to another household through marriage, those who were initially registered in the same household due to kinship ties, those who opened a new household, those who were found to have differences in the number of people registered in the household in the investigation made with the statement of the head of the household, those who voluntarily gave up their right of settlement there and transferred to other provinces, households written by mistake, and changes made in the title deed regarding the property given to the households. Considering the transactions made, the number of households in the ledger and the accompanying population may have decreased or increased in the years recorded, as well as changes in the properties given. For this reason, this study is based on the first entries in the ledger, and the tables are constructed accordingly.

In the ledger, Immigrants and Refugees are listed on the basis of the father's name of the head of the household, the names of those who came with the head of the household, the dates of their settlement, where they came from, which neighbourhood, street and alley they were settled in, and the property and title deed records given to them. The majority of those who came with the head of the household were related by descent. However, there are also those who are not related by blood, such as siblings, children of siblings or adopted orphans. Each family was given a house based on the number of inhabitants, and some families were also given commercial properties such as shops and coffee houses. According to our determination based on the records in the ledger, 258 households and 1.075 population were settled in Karaagatch. Again according to the records in the ledger; the number of population brought by the heads of households is 817 people. Of the immigrants and refugees settled in Karaagatch, 544 were male and 531 were female.

The nicknames of 65 people, mostly heads of families, are recorded in the book. The rest either did not use nicknames or refrained from recording

their nicknames. According to this table, 25 per cent of the 258 families settled in Karaagatch have nicknames.

The arrival of the first group of immigrants to Adrianople took place in December 1923 and intensified in 1924. As it can be understood from the data in the ledger, the vast majority of the immigrants and refugees were settled in the second year of the Treaty of Settlement, after the transfer and handover of Karaagatch to the Turks. Accordingly, 171 of the 258 households arrived in 1924, 43 households in 1925-1927, 3 households at the end of 1923 and 2 households in 1928. Most of the immigrants and refugees settled in Karaagatch came from Kayalar/Kayılar (Greece), which is located north of Thessaloniki, and Karacaova (Karacaabat) and Boymitçe (Gevgili), which are now in North Macedonia. Apart from these, there are also people from the villages and towns where Turks lived along the Evros River, which was annexed to Bulgaria after the Balkan War and left to Greece after World War I, and from the cities of Komotini and Xanthi in Western Thrace. Most of the settlers and Muhajirs settled in Karaagatch were located on Ortaköy Street, Göl Quarter, Hacı Adil Bey Quarter and Station Street.

It is understood from the records in the ledger that all of the settlers and Refugees settled in Karaagatch were given a house. Since the number of property abandoned by the Greeks in Karaagatch was quite high, there were not many problems in the distribution of houses. In addition, five heads of households were given a shop, one head of household was given a bakery and one head of household was given a coffee house. From these figures, it is understood that there were a small number of tradesmen among the immigrants. It is understood from the correspondence of the Regional Directorate of Thrace Settlement in Rodosto with the Governorate of Adrianople that some of those engaged in silkworm cultivation (cocooning) were settled in Karaagatch.

As far as we learnt from the studies and archive documents, it is known that especially those who came from Karacaova and Gevgili were engaged in vineyard and garden works in the places they came from. They were given lands suitable for garden cultivation from the fertile lands of Karaagatch. Some of them were also given mulberry orchards suitable for cocoon silk production. Thus, the lack of horticultural production of the immigrants was overcome. However, since the mulberry trees were cut down one by one for the heating needs of the immigrants and refugees, the cultivation of silkworms ended in time. Gardening has continued until today and the region has become especially famous for its liver pepper production, which is known as Karaagatch chilli. Although the immigrants settled in Karaagatch experienced social adaptation and economic difficulties for a

while, they managed to overcome these difficulties in time. Today, the descendants of the third and fourth generation immigrants are very active in economic, cultural and political life. In the process, they adapted to their new geography and new neighbours and became individuals serving their new homeland, which they knew as their old homeland.

Giriş

Fransız ihtilalini hazırlayan fikir hareketleri, kısa süre içerisinde Balkanlara sirayet etmiş ve bu coğrafyada ulus devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İsyandar ve savaşlara baēlı olarak Osmanlıların Balkanlardaki toprak kayıpları ile Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan gibi yeni devletler kurulmuş ve bu devletlerin kurulmasında en önemli etken “*devlet kuran milliyetçilik*” anlayışı olmuştur. Bu anlayış zamanla Türklere karşı duyulan tepkiden de beslenerek “*devlet öncülüğünde milliyetçilik*” şekline dönüşmüş ve Balkan halkları arasında kin ve nefret tohumlarının yayılmasına sebep olmuştur.¹ Balkan devletleri, kuruluştan itibaren kendi halklarına sürekli olarak yüzyıllarca Türk boyunduruēu altında buldukları propagandasını yapmışlar ve ileride uygulayacakları etnik arındırma programlarına zemin hazırlamışlardır.² Devletlerin uyguladığı asimilasyon ve etnik-arındırma politikası neticesinde savaş ve barış dönemlerinde Balkanlardan Trakya ve Anadolu topraklarına büyük göç dalgaları yaşanmıştır.³ Göçün en yoğun yaşandığı dönemler, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşı yıllarıdır. Üçüncü büyük göç dalgası ise Türk İstiklal Harbi sonrasında olmuştur. Türkler bu harbin neticesinde yeni bir devlet kurmuşlardır. İşte bu yeni devletin kuruluşuna giden yolda atılan en önemli adım şüphesiz ki, Lozan Barış Antlaşması’dır. Türkiye, Lozan’da sadece bağımsızlığını elde etmekle kalmamış, aynı zamanda pek çok sorunun çözümünü de sağlamıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan’da müzakere edilerek çözülen sorunlardan biri de nüfus mübadelesidir.⁴ Nüfus Mübadelesi meselesine dair günümüze kadar çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi yapılmıştır.

¹ Rıfat Aydın, “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2018, s. 249.

² Georgi Zelongara, “Balkan Savaşı-Kitleseel Ölüm ve Etnik Temizlik”, (çev.) Ayşe Kayapınar, *Bellelen*, Cilt 78, Sayı 281, Nisan 2015, s. 316.

³ Bu konuda bkz. Kürşat Kurtulgan, “Göç ve Göçü Hazırlayan Tarihsel Süreçte Balkanlarda Kurulan Ulus Devletlerin Müslümanlara Yönelik Baskıları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, Aralık 2010, s. 213-226.

⁴ Geniş bilgi için bkz. İbrahim Erdal, *Mübadele, Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930*, İdeal Kültür Yayınevi, İstanbul 2018, s. 38-48.

Bunların sayısı 70'in üzerindedir ve bu araştırmalar, mübadele konusunu Lozan'da gerçekleşen müzakereler, sözleşme metinleri, sonrasındaki uygulamalar, sosyo-ekonomik etkileri ile detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu araştırmalar arasında İbrahim Erdal, Mehmet Kiracı, Murat Karataş, Hakan Aksel ve Bekir elebi'nin tezleri en başta sıralanabilir. Bunlardan İbrahim Erdal'ın tezi ileriki yıllarda kitap haline de getirilmiştir. Bunun dışında referans aldığımız Kemal Arı'nın kitabı da bu konuda araştırmacılara ışık tutmaktadır.⁵ Bunların her biri geniş literatür ve belge taraması sonrası kaleme alınmış çalışmalardır. Bu çalışmalarda mübadele geniş bir şekilde anlatılırken, Trakya ve Edirne mübadillerine dair bilgilere de yer verilmiştir. Ayrıca Edirne ve Trakya özelinde yapılmış tezler de mevcuttur. Bunlardan biri Aytaç Özkan'ın "Mübadillerin Edirne Vilayeti Uygulamaları ve Sosyo-Ekonomik etkileri" adını taşımaktadır ve Edirne'ye iskân edilen mübadiller ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. Bir diğer tez çalışması da Ayşegül İnginar Kemaloğlu'na ait olup, Trakya bölgesine yerleşen göçmenleri konu edinmiştir. Daha sonradan Türk Tarih Kurumu tarafından "Trakya Bölgesine İskân Edilen Göçmenler (1923-1960)" adıyla yayınlanan bu eser, doğrudan mübadiller üzerine olmamakla birlikte, birinci bölümde Edirne'ye yerleştirilen mübadiller hakkında önemli bilgiler vermektedir.

1. 30 Ocak 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Uygulaması

1.1. Türk ve Rum Mübadiller

Türkiye-Yunanistan arasında nüfus mübadelesi meselesi ilk defa Balkan Harbi (1912-1913) sonrasında gündeme gelmiş olmakla beraber, Türk İstiklal Harbi sonrasında gerçekleşen Lozan Barış Konferansı görüşmeleri esnasında sonulandırılabilmiştir.⁶ Balkanlarda yaşanan acılar ve Anadolu'da gerçekleşen Türk-Yunan Harbi göstermiştir ki, Müslüman Türk halkı ile Türkiye'de yaşayan gayrimüslim Rum halkı ve buna mukabil Yunanistan'da kalan Türkler ile Yunanların bundan sonraki süreçte beraber yaşamaları zordu.⁷ Bununla beraber şunu da ifade etmek gerekir ki; Anadolu Rumlarının

---

⁵ Ayrıca bu konuda Lozan Mübadilleri Vakfı tarafından yayınlanmış eserler de mevcuttur. Bu eserler daha ziyade vakfın sempozyum, panel ve söyleşi programlarından elde edilen bilgileri içerir. Lozan Mübadilleri vakfı yayınları için bkz. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/yayinlar/>

⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, tutanaklar-belgeler*, Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 321-342.

⁷ Nitekim bu anlayışla daha Balkan Harbi sonrasında Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi fikri gündeme gelmiş, lakin sadece Türkiye-Bulgaristan arasında

ekseriyeti Yunanların mağlubiyeti ile beraber (Ağustos-Eylül 1922) ordunun peşi sıra Yunanistan'a kaçmış ya da götürülmüşlerdir.⁸ Aynı şekilde Doğu Trakya Rumları da Mudanya Mütarekesi müzakereleri (3-11 Ekim 1922) sürecine bağlı olarak, Yunan ordusunun Trakya'yı tahliye ettiği dönemde (Ekim 1922) bölgeden ayrılmışlardır.⁹ Her iki durum da Yunan ordusunun talebi ve Rumların kendi iradeleri ile gerçekleşmiş bir göç hareketidir. Geride kalan az sayıda Ortodoks Rum ve Anadolu'da yaşayan Hıristiyan Karaman Türkleri ile Trakya Gagauzları hariç, bu durum zorunlu bir göç olarak tanımlanamaz. Buna mukabil, Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türklerin hicreti için "zorunlu göç" tanımı yapılabilir. Mübadeleye tabi tutulan Türklerin yaşadığı bölgenin Yunanistan'a ilhakının üzerinden henüz on yıl geçmiş ve bu on yılın sonunda bu insanlara "toparlanın gidiyorsunuz" denilmiştir. Bu gidiş, takriben 500 yıl önce Osmanlı Devleti'nin iskân politikası gereği gönderildikleri ve anayurt olarak bildikleri topraklara geri dönüş olarak gerçekleşmiştir.¹⁰

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele sözleşmesine göre; Gökçeada, Bozcaada ve İstanbul'daki Rumlar ile buna mukabil Batı Trakya'daki Türkler hariç tutulmak kaydıyla Yunan topraklarındaki Müslüman dininden olan Yunanistan uyruklu vatandaşlar ile Türk topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks dininden Türkiye uyruklu vatandaşlar arasında ahali değişimi yapılması kararlaştırılmıştır. Sözleşme icabınca uygulama zorunlu olacaktı ve hükümetlerin karşılıklı izinleri olmadıkça hiçbir mübadil geriye dönemeyecekti. Mübadeleyi yürütmek üzere mübadele

---

uygulanabilmiştir. Bulgaristan ile Yunanistan arasında ise ancak 1919 Neuilly Antlaşması sonrasında uygulamaya konulabilmiştir. Mübadele fikri ve tarihçesi için bkz. *İskân Tarihçesi*, Hamit Matbaası, İstanbul 1932, s. 5-8. Türkiye Bulgaristan arasında Nüfus Mübadelesi uygulaması hakkında geniş bilgi için bkz. Gülay Özgür, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Kemal Arı, İzmir 2008. Bulgaristan-Yunanistan arasındaki mübadele uygulaması hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Kamil, "Neully Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 60, Bahar 2017, s. 91-118.

⁸ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, Ankara 2010, s. 480-490.

⁹ Bu konuda Rumların Doğu Trakya'yı terk edişini adeta gün be gün anlatan yazı için bkz. Pashalis Valsamidis, "Doğu Trakya Rumlarının Göç Kronolojisi", *Toplumsal Tarih*, Sayı 346, Ekim 2022, s. 12-18.

¹⁰ İbrahim Erdal, "Rumeli ve Anadolu Muhacirlerinde Kimlik ve Vatan Algısı", *Milli Folklor*, Yıl 21, Sayı 81, 2009, s. 79-81.

komisyonları kurulacak ve işlemler 1 Mayıs 1923'ten itibaren başlayacaktı.¹¹ Türkiye, sözleşme metnine uygun olarak çok hızlı bir şekilde hazırlıklara başlamıştır. Çünkü Yunanistan Anadolu'dan gelen Rum muhacirlerin iskânını gerekçe göstererek, Makedonya topraklarında yaşayan on binlerce Müslüman Türkü evlerinden çıkarmış veya yeni sakinleriyle beraber yaşamaya zorlamıştır. Mübadiller düzensiz bir şekilde Selanik ve Kavala limanlarında toplanmaya başlamışlardır. İşleri yürütmek üzere önce Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuş, ardından gerekli kanun ve nizamnameler hazırlanmıştır.¹² Yunanistan'dan Türkiye'ye yaklaşık 400.000 civarında insanın gelmesi bekleniyordu. Bunların nakli, misafir edilmeleri, iskân ve sağlık sorunlarının aşılması öncelikli işler arasında yer almaktaydı. Türk makamları bu konudaki hazırlıklarını olabildiğince hızlı sürdürmüş ve 10 Kasım 1923'te mübadele uygulaması resmen başlatılmıştır.¹³

Anadolu'da ve Trakya'da yaşayan Rumların büyük bir ekseriyeti Lozan Antlaşması evvelinde Yunan askerleri ile birlikte Türkiye topraklarından ayrılmışlardır. Türkiye'den bu dönemde 1.100.000 civarında Rum'un Yunanistan'a gittiği söylenebilir.¹⁴ Mübadele döneminde gidenlerin sayısı ise kayıtlara 149.851 olarak geçmiştir.¹⁵ Doğu Trakya Rumlarının ekseriyeti 1922 yılı sonlarında Mudanya Mütarekesi'ni takip eden dönemde gitmişlerdir.¹⁶ Bunların sayısı da 256.000 civarındadır.¹⁷ Ayrıca mübadele sözleşmesinin imzalanmasından sonra gidenlerin sayısı da 100.000 civarında tahmin edilmektedir. Sadece Edirne merkezden gidenlerin sayısı takriben 40.000 olarak verilmektedir. Geride kalan Edirneli Rumların sayıları az olduğu için ayrılış işlemleri de kısa sürmüş ve sonuç itibarıyla 30 Nisan 1924'te şehirden ayrılışları tamamlanmıştır.¹⁸ Türkiye'den giden Rum

¹¹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 177-183.

¹² Geniş bilgi için bkz. Erdal, *a.g.e.*, s. 87-102.

¹³ Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 49-71.

¹⁴ Yusuf Sarıncı, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 80, Temmuz 2011, s. 355.

¹⁵ Cevat Geray, "Türkiye'de Göçmen hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, Aralık 1970, s. 10, bkz. Çizelge: 1.

¹⁶ Veyisi Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 86. Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s. 38.

¹⁷ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kumsaati Yayınları, İstanbul 2001, s. 306.

¹⁸ Aytaç Özkan, *Mübadele'nin Edirne Vilayeti Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fahri Solak, İstanbul 2015, s. 59.

İşkân Vekâleti, mübadiller için on ayrı bölge tahsis etmiş ve Edirne ikinci bölge içerisinde yer almıştır.²³ Karadeniz, İç Anadolu başta olmak üzere memleketin pek çok yerine mübadil yerleştirilmiş olmakla beraber, en çok mübadil iskânı Rumların yoğun olarak terk ettiği Batı Anadolu ve Trakya'ya gerçekleşmiştir.²⁴

1.2. Edirne'ye İşkân Edilen Mübadiller

Trakya'da iskân edilecek mübadillerin ekseriyeti Tekirdağ limanına çıkarılmış, sağlık kontrolleri yapılarak karantina günlerini tahaffuzhanede tamamlayanlar, ikamet edecekleri köy ve kasabalara gönderilmişlerdir.²⁵ Bunun dışında Edirne'nin sınır bölgesi olması dolayısıyla mübadillerin kara ve demiryolu üzerinden ulaşımını kolaylaştırmıştır.²⁶ Selanik-Dedeoğaç demiryolunu kullanarak Uzunköprü veya Edirne Karaoğaç şehir istasyonlarından Türkiye'ye giriş yapanlar da mevcuttur.²⁷ Edirne Vilayetine yerleştirilen mübadil ve muhacir sayıları ile ilgili bilgi veren kaynak ve kayıtlarda da farklı rakamlar verilmekle²⁸ beraber, 1923-1928 yılları arasında iskân edilen mübadil ve muhacir sayısını 1928 tarihli Edirne Vilayetinden yazılan istatistiki belgeye göre 25.200 olarak kabul etmek mümkündür.²⁹ Edirne Vilayeti sınırlarında iskân edilen mübadillerin ekseriyeti geldikleri yerlerde rençberlik yapmaktadırlar. Çoğunluk itibarıyla köy ve kasabalara

²³ Mehmet Kiracı, *Cumhuriyet Döneminin İlk Göçü: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hamdi Alaslan, Edirne 2006, s. 39-40.

²⁴ *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, (haz.) Cem Behar, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1996, s. 62-63.

²⁵ *Paşaeli*, "Tekirdağ'na muhacirler geldi", 27 Nisan 1924, No: 118, s. 1, *Paşaeli*, "İşkân olunan muhacirler", 25 Mayıs 1924, No: 125, s. 1. Mübadillerin gemilerle taşınması hakkında bkz. Kemal Arı, "Mübadele Gemileri", *100. Yılında Mübadele*, (haz.) Mehmet Söylemez, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2022, s. 76-99.

²⁶ Erdal, *a.g.e.*, s. 258-259.

²⁷ *Paşaeli*, "Edirne'ye gelen muhacirler", 25 Mayıs 1924, No: 125, s. 1. Mehmet Saim Serez, *Tekirdağ ve Çevresinde Mübadele 90. Yıl*, Dönmez Ofset, Ankara 2012, s. 17.

²⁸ Cevat Geray, DİE verilerinden hareketle Edirne'ye gelen mübadil sayısını 10.354 hane ve 24.705 olarak vermektedir. Bkz. Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Enstitüsü Yayınları, Ankara 1962, Ek Tablo 5. Kemal Arı bu nüfusu 40.041, bkz. Arı, *a.g.e.*, s. 113, Cem Behar ise 49.336, bkz. Behar, *a.g.e.*, s. 63, olarak vermektedir. Bu sayı 1930 İstatistik Yılığında 40.000 olarak verilmektedir. Bkz. *1930 İstatistik Yılığ*, III. Cilt, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1930, s. 101.

²⁹ Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 30.

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

yerleştirilen bu insanlar, bölge tarımına önemli katkı sağlamışlardır.³⁰ Balkan Harbi'nde Bulgar işgali (26 Mart - 22 Temmuz 1913), İstiklal Harbi'nde Yunan işgali (25 Temmuz 1920 - 24 Kasım 1922) sebebiyle Edirne önemli sayıda Müslüman nüfusu kaybetmiştir. Mübadele öncesi ve sürecinde ayrıca Edirne'den çok sayıda Rum da Yunanistan'a göçmüştür. 1923 yılına gelindiğinde kent merkezi adeta terk edilmiş görünümündedir, tarım ve hayvancılık kısıtlı imkânlarla yapılırken, ticaret tamamen durma noktasına gelmiştir. Ortaya çıkan nüfus açığı mübadiller ile kapatılmak istenmiş ve mevcut nüfusun % 33'ü kadar mübadilin iskânına imkân tanınmıştır.³¹

İskân Bakanlığı göçmen kayıtlarına göre, 1923-1928 yılları arasında Edirne merkezine yerleştirilen mübadil ve göçmen sayısı 7.040 olarak verilmiştir. Bunların önemli bir kısmı Siroz, Drama, Karacaova, Yenice-i Vardar ve köylerinden gelen kâmilen ziraat; bilhassa biberçilik, bağcılık ve ipek böcekçiliği ile iştigâl eden aileleridir.³² Edirne İli Merkez İlçesi Tevzi Defterine göre yapılan bir araştırmaya göre, bu ailelere hane başı ortalama 28,5 dönüm toprak verilmiştir.³³ Şehir hayatına uygun meslekleri ve hayat şekli olmayan bu insanlar, bir süre şehir hayatına geçmekte zorlanmışlardır da zamanla bu güçlükleri yenmeyi başarmışlardır. Mübadillerin Edirne merkezde yerleştirildiği mahalleler şunlardır:

³⁰ Erdal, *a.g.e.*, s. 260. Ayrıca bkz. Güngör Mazlum, "Mübadil Kent Edirne", *Mübadil Kentler*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 56-69. Edirneli mübadillerin tarıma etkisi konusunda bkz. Özkan, *a.g.t.*, s. 155-173.

³¹ 1927 Nüfus Sayımında Edirne Vilayet nüfusunun 150.840 olduğundan hareketle Edirne vilayetine gelen mübadil sayısını da 49.336 olarak kabul edersek, toplam nüfusa oranının % 32,89'una tekabül ettiğini görürüz. Bkz. Okan Yaşar, "Edirne İlinin Nüfus Hareketleri Bakımından İncelenmesi ve Son Dönemde Göçlere Katılanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 14, Sayı 21, 2009, s. 204. Ayrıca bkz. *1929 İstatistik Yıllığı*, II. Cilt, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1929, s. 12. 1927 Nüfus Sayımında Edirne Vilayet nüfusunun 150.840 olduğundan hareketle Edirne vilayetine gelen mübadil sayısını da 49.336 olarak kabul edersek, toplam nüfusa oranının % 32,89'una tekabül ettiğini görürüz.

³² Paşaeli, "İskân İşleri", 11 Eylül 1924, No: 155, s. 1.

³³ Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 35.

Tablo 1: Mübadil ve Muhacirlerin İskân Edildikleri Mahalleler

Mahalle	Sayı
Kaleiçi	635
Karaağaç	1.084
Kıyık	1.396
Kirişhane	1.376
Saraçhane	3
Yelli Burgaz	794
Yıldırım	1.752
Toplam	7.040

Kaynak: A. Özkan, *Edirne'de Mübadele Uygulaması*, s. 150.

2. Karaağaç'a İskân Edilen Mübadiller ve Muhacirler

2.1. Deftere Göre Karaağaç'a İskân Edilen Türk ve Müslüman Ahali

Tarih boyunca Edirne şehrinin bir parçası olan Karaağaç, Mudanya'da gerçekleşen mütareke müzakerelerinde görüşülmüş olmakla beraber, 11 Ekim 1922 tarihli mütareke sözleşmesine göre tahliye edilecek Doğu Trakya'dan ayrı tutulmuştur.³⁴ Konu, Lozan Sulh Konferansı müzakerelerinde bir kez daha tartışmaya açılmış ve önce Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Müzakerelerin son döneminde yaşanan bir gelişme ile savaş tazminatı karşılığı olarak Türkiye'ye bırakılmıştır.³⁵ Buna göre Türk-Yunan hududu, Arda ve Meriç ırmaklarının kesiştiği yerden başlayarak Karaağaç ve Bosna Köyü Türklerde kalacak şekilde güneydoğuda Meriç ırmağına ulaşacaktı. Bu sınırlar içinde kalan arazi ve yerleşim yerleri en geç 15 Eylül 1923'te Türkiye'ye teslim edilecek ve Karaağaç Rum ahali, 30 Ocak 1923 tarihli sözleşme gereği nüfus mübadelesine tabi tutulacaktı. Ancak bu ahali sulhun temininden altı ay geçmeden göçe zorlanamayacaklardı.³⁶

³⁴ Veysi Akın, "Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu", *Türkler*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 219-229.

³⁵ Dolayısıyla 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi imzalandığı tarihte Karaağaç henüz Yunanistan toprağıdır ve Batı Trakya'nın bir parçası sayıldığından mübadelenin dışında tutulmuştur. Bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 177.

³⁶ Akın, *a.g.e.*, s. 189-191.

Lozan Sulh müzakerelerinin devam ettiği dönemde Meriç Nehri'nin öte yakasında kalan Bosnaköy, Timurtaş Mahallesi ve Karaağaç'ta önemli miktarda Rum nüfus yaşamaktadır. Yunanistan'da yayınlanan Etnos gazetesi Lozan Antlaşması'nın imzasından kısa bir süre evvel 15 Haziran 1923 tarihli nüshasında bu konuda önemli bilgiler vermiştir. Gazetenin verdiği demografik verilere göre; Karaağaç'ta 3.000'i yerli, 5.000'i muhacir olmak üzere 8.000 nüfus, Bosnaköy'de 3.000 yerli 825 muhacir olarak 3.825 nüfus, Demirtaş (Timurtaş)'ta ise 600 yerli, 475 muhacir 1.075 nüfus mevcuttur. Lozan müzakerelerinde Karaağaç'ın Türklere verileceği anlaşılınca Rum muhacirlerin bir kısmı 1923 Haziran'ından itibaren kasabayı terk etmeye başlamışlardır.³⁷ Karaağaç'tan giden mübadiller için Türk-Yunan sınır kapısının 20 km güneyindeki Kumçiftliği köyü arazisinde, Nea Orestiada (Yeni Karaağaç) adında yeni bir yerleşim yeri kurulmuştur. Kasabanın şehir planı dahi eski yerleşim yerine benzetilmiştir. İçlerinde Doğu Trakya'dan göçürülen Türk Gagauzların da bulunduğu Karaağaçlı Rumların ekseriyeti buraya iskân edilmişlerdir.³⁸

Rumların terk ettikleri Edirne'nin Karaağaç Mahallesine ise çoğunluğunu Karacaova (Karacaabad), Kayalar (Kayılar), Gevgili olmak üzere, Makedonya olarak adlandırılan bölgeden gelen mübadiller yerleştirilmiştir. Bunlardan başka mübadele alanının dışında kalan Batı Trakya köy ve kasabalarından gelenler de olmuştur. Bunlar daha ziyade Edirne'ye yakın köylerden Yunanistan'ın uyguladığı baskı ve zulümden kaçarak gelen muhacirlerdir.³⁹ Karaağaç'a iskân edilen mübadil ve muhacirlerin haberleri dönemin Edirne gazetelerinde haber olarak verilmiştir.⁴⁰ Bunların kayıtları, Mübadele İskân ve İmar Vekâleti Müdürlüğüne tutulmuş ve bir müddet Edirne Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü

³⁷ Valsamidis, *a.g.m.*, s. 17.

³⁸ "Giden Rumlar nerelere iskan edildi", *Paşaeli*, 30 Nisan 1924, No: 119, s. 1. Ayrıca bkz. Onur Diribaş, *Yunanistan'ın Evros (Meriç) Bölgesi Orestiada (Kumçiftliği) Kazası Gagauzları Halk Edebiyatı ve Folkloru*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2020, s. 43-45.

³⁹ BOA, *HR.İM.*, 42-31, Belge No: 4, 9, 12. Bu baskılar, TBMM gündemine de gelmiş ve Hariciye Vekili İsmet (İnönü) Bey, 3 Eylül 1923'te durumu Ankara Hükümeti İstanbul Mümessilliğine bildirilerek, "Yunanların irkab edegeldikleri silsile-i mezalim" hakkında Müttefik Devletler Yüksek Komiserlerinin etkili bir surette dikkatlerinin çekilmesini istemiştir. BOA, *HR.İM.*, 42-31, Belge No: 14.

⁴⁰ Paşaeli gazetesinde "İskân olunan muhacirler", başlığı altında "Geçen hafta şehrimize gelen 43 hane, 179 nüfus muhacir kâmilen Karaağaç'a iskân edilmiştir" denilerek verilmiştir. *Paşaeli*, 6 Temmuz 1924, No: 137, s. 1.

Arşivinde saklanmıştır.⁴¹ “*Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter*” adlı bu kütüğe, mübadil ve muhacirler sıra numarası verilerek kaydedilmişlerdir. Edirne’nin her bir mahallesi için baba adı, hane reisi ve yanında gelenlerin adları, iskân tarihleri, nereden geldikleri, hangi mahalle, cadde ve sokağa yerleştirildikleri, kendilerine verilen mülk ve tapu kayıtları esas alınarak sıralanmışlardır.⁴² Mübadele 1923-1927 yılları arasında harf devrimi evvelinde gerçekleştiğine göre bu defterler eski alfabe ile (Osmanlı Alfabeti) tutulmuş olmalıdır. Ancak defterler mübadillerin ilerleyen yıllardaki hukuki sorunlarında müracaat edilmek üzere Latin harfleri ile de yenilenmiş olmalıdır. Bizim ulaştığımız ve üzerinde çalıştığımız kütük Latin harfli olarak yenilenen defterdir. Bu defterde sonraki yıllarda yapılan işlemler “*mülâhazat*” kısmında ayrıca yazılmıştır. Bu işlemler; evlilik yolu ile başka haneye gidenler, başlangıçta akrabalık bağı dolayısıyla aynı haneye kayıtlı iken yeni hane açtıranlar, hane reisinin beyanı ile yapılan tahkikatta haneye kayıtlı kişi sayısında farklılıklar olduğu tespit edilenler, kendi rızası ile oradaki iskân hakkından vazgeçerek, başka illere nakil olanları, sehven yazılan haneleri ve hanelere verilen mülk ile ilgili tapuda gerçekleştirilen değişiklikleri içermektedir. Yapılan işlemler dikkate alındığında kayıt edilen yıllarda defterdeki hane sayısı ve beraberinde gelen nüfus mevcudunda azalış artma olabileceği gibi verilen mülklere dair değişiklikler de görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada defterdeki ilk kayıtlar esas alınmış, tablolar buna göre oluşturulmuştur.

2.2. Hane Sayıları, Akrabalık Dereceleri ve Lakaplar

Defterdeki kayıtlara istinaden bizim tespitimize göre Karaağaç’a 258 hane ve 1.075 nüfus mübadil ve muhacir yerleştirilmiştir.⁴³ Yine defterdeki kayıtlara göre; hane reislerinin beraberinde getirdiği nüfus sayısı 817 kişidir. Karaağaç’a iskân edilen mübadil ve muhacirlerin 544’ü erkek, 531’i kadındır. Hane reisi ile gelenlerin büyük kısmını eş ve çocuklar oluşturur. Bunun yanı sıra torunlar, ebeveynler, eşlerinin ebeveynleri, kız kardeşler, biraderler, biraderlerinin çocukları, baldızlar ve kimsesiz kalan akraba ve çocuklar ile

⁴¹ Takip edebildiğimiz kadarı ile bu defterler daha sonra Cumhuriyet Arşivi’ne gönderilmiştir. Bu deftere biz Köy Hizmetleri envanterinde kayıtlı iken ulaşma imkânı bulmuş idik.

⁴² Bir tek Kirişhane Mahallesi kayıtlarında hatalı yazımlara rastlanılmıştır. Defterin 1-24 sayfasında 1-112 sıra numarası ile yer alan kayıtlar, birkaç hane hariç olmak üzere 485-712 numaralarda mükerreren yazılmış, ayrıca ilk 1-112 numara arasına 11-15 sıra numarası ile 5 hane Kaleiçi mübadili karıştırılmıştır. Dolayısıyla bu defterden hareketle oluşturulan tablolarda sıkıntı mevcuttur.

⁴³ Bir hane sehven yazıldığı için sonradan iptal edilmiştir.

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

manevi evlatlar da aileden sayılarak aynı hanede gösterilmişlerdir. Hane reisi olarak yazılan 247 erkek, 11 kadın bulunmaktadır. 11 hane reisi kadının yanında 22 nüfus, 247 erkek hane reisiyle de 795 nüfus kayda geçirilmiştir. Gelenlerin nüfusu mükerrer, sehven yazılanlar ve yanlış beyanlar dâhil 1.075 kişidir.⁴⁴ 11 kadın hane reisinden 2'si bekâr ve tek başına gelmiştir, dul olarak gelen 9 kadın hane reisinden 2'si eşlerinin adını, 7'si babalarının adını yazdırmıştır. Sadece bir hane reisi, kızlarından biri evli olduğu için damadı ve torununu kendi hanesine kayıt ettirmiş, diğerlerinin kız ve erkek çocukları bekâr olarak gelmişlerdir.

Tablo 2: Hane Sayıları ve Nüfusları

Hane Sayısı		Hane Sahibi İle Gelenler		Toplam Nüfus	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
11	247	520	297	531	544
Toplam: 258		Toplam: 817		Genel Toplam: 1.075	

Kaynak: Tablo, defter esas alınarak hazırlanmıştır.⁴⁵

Tablo 3: Akrabalık Dereceleri

Akrabalık Derecesi	Sayı
Aile Reisi	258
Baldızı	3
Biraderi	44
Biraderinin oğlu	5
Biraderinin eşi	2
Biraderinin kızı	2
Biraderinin torunu	4
Damadı	2
Eşi	216
Gelini	11
Hafidesi (Kız torunu)	8
Hafidi (Erkek Torunu)	4
Hemşiresi	12

⁴⁴ Ayrı hanede mükerrer yazılan 3, yanlış beyan 4 ve sehven yazılan 5 kişi düşüldüğünde toplam gelen nüfusu 1.063 olmaktadır. Aynı şekilde sehven yazılan ve başka şehre giden aileler düşüldüğünde hane sayısı da 1 eksilerek, 257'ye düşmektedir.

⁴⁵ Defterin 324'üncü sayfasında hane reisi olarak kayıtlı olan Mehmetoğlu Bayezit, 331'inci sayfada Karanfiloğlu Hilmi'nin oğlu Karanfil, 355'inci sayfasında kayıtlı bulunan Hüseyinoğlu Abuş'un oğlu Hasan Ali, iskân edildikten kısa bir süre sonra vefat etmişlerdir.

VEYSİ AKIN

Kayınbiraderi	4
Kayınpederi	3
Kayınvalidesi	12
Kayınbiraderzadesi	1
Kızı/Kerimesi	194
Kızkardeşinin kızı	1
Manevi evladı	1
Oğlu	224
Babası/Pederi	1
Teyzesi	3
Torununun eşi	1
Torununun kızı	1
Torununun oğlu	1
Üvey evladı	4
Annesi/Validesi	50
Anlaşılmayan	3
Toplam	1.075

Kaynak: Defter esas alınarak hazırlanmıştır.

Hane reisleri, mevzuat gereği kan-bağı ile bağlı olan ayrı hane teşiil etmeyen çocuk ve ebeveynlerini yanlarında getirecek ve tek hane sayılacaklardı. Buna uyan hane reislerinin tamamı mevcut birinci derece yakınları olan eşleri, evlenmemiş çocukları ile dul anne ve babalarını yanlarında getirerek aynı hanede yazdırmışlardır. Bununla beraber aile dayanışması olarak evlenmiş çocuklarını, onların eşlerini (gelinleri) ve damatlarını da aynı hanede gösterenler de olmuştur. Ayrıca kayın validelerini, erkek veya kız kardeşleri ile baldızlarını, kayın biraderlerini, onların çocuklarını ve teyzelerini de beraberinde yazdıranlar vardır. Üvey çocukları, manevi evlatlarını yetim ve yalnız bırakmayıp yanlarında getirmişler ve ailelerinden saymışlardır.⁴⁶

En kalabalık hane reisi Çavuş lakabını taşıyan Dramalı Ahmetoğlu Salih, 9 kişilik bir nüfusa sahiptir ve iki eşi, dört kızı, damadı ve oğlu ile beraber tek hane olarak yazılmıştır. Bunun yanı sıra karı-kocadan oluşan çocuksuz aileler, eşini kaybetmiş tek çocuklu aileler, sadece anne veya babadan birisi ile birlikte gelmiş iki kişilik küçük aileler mevcuttur. Karı-koca ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin sayısı bir hayli fazla olmakla

⁴⁶ Karaağaç'a iskân edilen aile reislerinin akrabalık derecesi tablosundan sehven yazılan 1 eşi ve 3 oğul düşüldüğünde eşi sayısı 215'e, oğul sayısı da 221'e düşmektedir.

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

beraber, gelenlerin çoğunluğunu çocuk ve eşler dışında ebeveyn ve kardeşlerden ibaret olan geniş aileler oluşturmaktadır. Geniş ailelerin ortalama nüfusu 5-6 iken, gelenlerin aile başı nüfus ortalaması takriben 4'e tekabül etmektedir. İlk kayıttan sonra evlilik yolu ile başka haneye nakil veya kendi arzusu ile başka bir şehre akrabasının yanına gidenlerden dolayı bazı hane sahiplerin nüfuslarında eksilme veya hane sayısında düşüşler olmuştur.

Tablo 4: Aile Lakapları

Lakap	Sayı	Lakap	Sayı	Lakap	Sayı
Ahmetler	1	Demir	2	Lâp	1
Alimut	1	Evcin	1	Liven	1
Apti	1	Gastulçe	1	Mema	2
Arnavut	1	Gostunep	1	Mızrak	1
Babar	2	Guaşe	1	Molla	1
Bako	1	Hafız	1	Osmancık	1
Bergü	1	Hanço	1	Parametar	2
Birko	1	Hatip	2	Paşo	2
Cincin	1	Islatinçe	1	Sadef	1
Çavuş	5	İbrahimçe	1	Sako	1
Çerkez	1	Kâhya	1	Salko	5
Çoban	1	Kalaycı	1	Tokluoğlu	1
Çolak	1	Kantur	1	Topal	1
Çuha	1	Kara	1	Toplu	1
Çula	2	Kayyum	2	Yazıcı	1
Davulcuzade	1	Köse	1	Zaze	1
Toplam					64

Kaynak: Defter esas alınarak hazırlanmıştır.

Türk kültüründe soyadı kanunu evvelinde yaygın olarak kullanılan lakaplar, bir müddet daha halk arasında aileleri diğerlerinden ayırt edici özellik olarak kullanılmış olsa da günümüzde iç-göç ve kentleşme olgusuna bağlı olarak işlevini yitirmiş durumdadır.⁴⁷ Çoğunluğu aile reisi olan 65 kişinin lakabı defterde kayıt altına alınmıştır. Geriye kalanlar ise ya lakap kullanmamış ya da lakaplarını kayıt ettirmekten imtina etmişlerdir. Bu tabloya göre Karaağaç'a iskân edilen ailelerin takriben % 25'inin lakabı mevcuttur.

⁴⁷ Bkz. Şerife Çalışkan, "Türk Folklorunda Lakap Verme Geleneği: Bartın Örneği", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2016, s. 103-126.

Lakaplarda baba, dede veya uzak ata adını betimleyen Ahmetler, Alimut, Apti, İbrahimçe, Tokluoğlu gibi adlandırmaların yanı sıra bir kavme/millete mensubiyet bildiren Arnavut, Çerkez gibi tanımlamalar da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra meslek bildiren Çoban, Çuha, Davulcuzade, Demir, Hafız, Hatip, Kâhya, Kayyum, Molla, Yazıcı lakapları da bildirilmiştir. Ayrıca fiziki özellik belirten çolak, kara, köse, topal, toplu gibi lakapların yanı sıra askerlik rütbesi olan çavuş kelimesinin de lakap olarak kullanıldığı görülür. Çerkezce “guaşe” (kız çocuğu/prenses veya kayınvalide), Boşnakça “salko” gibi adlandırmalar dışında Türkçe karşılığını veremediğimiz bazı lakaplar da kayıtlara geçirilmiştir.

2.3. Mübadil ve Muhacirlerin Geldikleri Yerler ve İskân Mahalleri

Karaağaç’a iskân edilen mübadil ve muhacirlerin büyük bir kısmı Selanik’in kuzeyinde kalan Kayalar/Kayılar (Yunanistan) ile günümüzde Kuzey Makedonya topraklarında kalan Karacaova (Karacaabat), Boymitçe (Gevgili)’den gelmişlerdir. Bunun dışında Balkan Harbi sonrasında Bulgaristan’a dâhil olan ve I. Dünya Savaşı sonrasında da Yunanistan’a bırakılan Meriç Nehri boyunca Türklerin yaşadığı Ahırköy, Çirmen, Emirli, İğneoğlu, Körümit, Maraş, Sadırlı, Seymenli, Sofulu, Umurbey gibi köy ve kasabalar ile Batı Trakya’nın Gümülcine ve İskeçe şehirlerinden gelenler de mevcuttur. Az sayıda da olsa Bulgaristan, Bosna Hersek göçmenlerinden aynı dönemde Karaağaç’a iskân edilenler de olmuştur. Günümüzde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin güney bölgesinde kalan Karacaova ve Gevgili’den gelenler sayıca oldukça kalabalıktır. Karacaova’dan gelen hane sayısı 66, nüfus ise 273, Gevgili’den gelenler 42 hane 159 nüfustur. Yunanistan’ın Selanik bölgesinde bulunan Kayalar/Kayılar’dan gelenler 54 hane, 225 nüfustur. Meriç Nehri’nin batısında kalan Batı Trakya topraklarındaki köy ve kasabalardan gelenler de 51 hane, 210 nüfustur.

Tablo 5: Geldikleri Yerler, Hane ve Nüfus Sayıları

<i>Memleket</i>	<i>Hane</i>	<i>Nüfus</i>		
		<i>Toplam</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>
Ahırköy	2	10	5	5
Bosna	1	5	2	3
Boymitçe	72	132	70	62
Çirmen	7	29	18	11
Demirhisar	4	19	10	9
Doğancaytarz	11	49	21	28
Drama	5	29	15	14
Sarışaban	1	2	1	1
Emirli	8	35	21	14
Filiba	1	6	3	3
Gevgili	6	27	15	12
Gümülicine	3	15	10	5
Habipçe	6	27	15	12
İğneoğlu	3	10	4	6
İskeçe	2	12	4	8
İslimiye	1	3	1	2
Karacaova	66	273	123	150
Kayalar	54	225	110	115
Köprülü	1	5	3	2
Körümit	4	13	8	5
Langaza	1	6	4	2
Manastır	2	10	5	5
Maraş	3	11	7	4
Mitraviçe	2	9	6	3
Mustafapaşa	3	16	7	9
Namako	1	2	2	-
Ortaköy	1	4	2	2
Palanga	1	4	2	2
Pirlepe	1	3	1	2
Sadırlı	2	6	3	3
Selanik	6	21	7	14
Serez	2	7	4	3
Seymenli	3	13	5	8
Sofulu	1	2	1	1
Umurbey	1	2	1	1
Veznik	1	5	3	2

VEYSİ AKIN

Yanya	2	10	3	7
Yenice-i Vardar	3	13	8	5
Yazılmamış	1	5	1	4
Toplam	258	1.075	531	544

Kaynak: Defter esas alınarak hazırlanmıştır.

Karaağaç'a iskân edilen mübadil ve muhacirlerinin büyük kısmı Ortaköy Caddesi, Göl Mahallesi, Hacı Adil Bey Mahallesi, İstasyon Caddesi üzerinde yerleştirilmişlerdir. Bunun yanı sıra iskân için ayrılan yerlerde Askeri Sokak ve Mevazi Sokak isimleri sıkça geçmektedir. Bunların dışında Kilise Sokak, Tokalaç Sokak, İtalyan Mektebi Sokak, Papazoğlu Sokak, Çavdar Sokak ve Cumhuriyet Caddesi iskân alanı olarak seçilmiştir. Bu iskân alanlarını günümüz Karaağaç mahalle, cadde ve sokak adları ile karşılaştırdığımızda bir kısmının değişmediğini, bir kısmının ise devam etmediğini görüyoruz. Cumhuriyet dönemi Edirne örneğinde tarihsel dokunun en korunan bölgesi olmakla beraber, mahalle, cadde ve sokak adlarında hangi saikle değiştirildiğini anlamak zordur. Mesela; Arifiye Caddesi, İstasyon Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Ortaköy Caddesi, Kışla Caddesi ve Sakız Sokak aynen korunurken, Hacı Adil Bey Mahallesi ve Göl Mahallesi ve Suadiye Caddesi sokağa dönüştürülmüş, Askeri Sokak, Mevazi Sokak, Papazoğlu Sokak, Kilise Sokak, İtalyan Mektebi Sokak gibi birçok sokak ismi ise kaybolmuş veya yeni adlar verilerek değiştirilmiştir.

Tablo 6: İskân Olundukları Mahalle/Cadde/Sokak

Mahalle/Cadde/ Sokak	Hane	Mahalle/Cadde/ Sokak	Hane
Arifiye Caddesi	2	Karaağaç	44
Askeri 1. Sokak	3	Kışla Caddesi	1
Askeri 2. Sokak	3	Kilise Sokak	14
Askeri 3. Sokak	8	Mehmet Çavuş Sokak	1
Askeri 4. Sokak	8	Memba Sokak	2
Askeri 5. Sokak	3	Mevazi 2. Sokak	4
Askeri 6. Sokak	7	Mevazi 3. Sokak	2
Askeri 7. Sokak	5	Mevazi 4. Sokak	6

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

Askeri Çeşme Sokak	3	Mevazi 5. Sokak	7
Bakkal Merko Sokak	3	Mevazi 6. Sokak	1
Balta Sokak	3	Mezarlık Sokak	4
Cumhuriyet Caddesi	7	Ortaköy Caddesi	22
Çavdar Sokak	7	Papazoğlu Sokak	7
Demiryolu/Hatboyu	5	Sakızlı Sokak	1
Ferahiye Caddesi	1	Suadiye Sokak	2
Göl Mahalle	19	Şeftali Sokak	3
Hacı Adil Bey Mahallesi	12	Tokalaç Sokak	9
İstasyon/ İstasyon Caddesi	12	Tüfek Deresi Sokak	1
İtalyan Mektebi Sokak	7	Yeni Kilise Sokak	5
İtfaiye Caddesi	2	Sehven Yazılmış	1
Kale Caddesi	1	Toplam	258

Kaynak: Defter esas alınarak hazırlanmıştır.

2.4. Mübadil ve Muhacirlerin Geldikleri Yıllar ve Verilen Mülkler

30 Ocak 1923 tarihli “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme”, Türk ve Yunan devletlerinin onayından sonra 23 Ağustos 1923'te yürürlüğe girmekle beraber,⁴⁸ her iki devletin hazırlıklarını tamamlamasını müteakip 10 Kasım 1923'te uygulanmaya başlamıştır.⁴⁹ Yerel basındaki haberlere göre, Edirne'ye ilk mübadil kabilelerin gelişi Aralık 1923'te olmuş ve 1924'te yoğunluk kazanmıştır.⁵⁰ Defterdeki verilerden de anlaşılacağı üzere, mübadil ve muhacirlerin kahir ekseriyeti, Karaağaç'ın Türklere devir ve teslimi sonrasında, Mübadele Antlaşması'nın ikinci yılında iskân edilmişlerdir. Buna göre 258 hanenin 171'i 1924 yılında, 43 hanenin de 1925-1927 yıllarında, 3 hanenin 1923 yılı sonu, 2 hanenin de 1928'de geldiği görülür. Bu rakamlar, mübadillerin geliş tarihleri esas alındığında Edirne ve Türkiye örneği ile de uyumludur.

⁴⁸ Soysal, *a.g.e.*, s. 80.

⁴⁹ Hazırlıklar ve uygulamanın başlatılması için bkz. Arı, *a.g.e.*, s. 49-71.

⁵⁰ Bu haberler ve konu ile ilgili bilgi için bkz. Özkan, *a.g.t.*, s. 80-98.

Mübadillerin Edirne'deki bürokratik işlemleri, İmar ve İskân Müdürü Rıza Bey, sevk ve işe memuru Mehmet Ali Bey, iskân memuru Sadrettin Bey, kâtip Necmi Bey, misafirhane memuru Mahmut Efendi, kâtip ve hesap memuru Enver Efendi tarafından yürütülmüştür.⁵¹

Tablo 7: Hanelere Göre Geldikleri Yıllar

Yıl	1923	1924	1925	1926	1927	1928	Tarih Yazılmamış
Hane Sayısı	3	171	11	11	21	2	39
Toplam	258 ⁵²						

Kaynak: Defter esas alınarak hazırlanmıştır.

Mübadiller için en önemli ve öncelikli konu barınma sorunudur. Karaağaç'a gelen mübadillerin büyük çoğunluğunun 1924 yazı ve sonbaharında geldiği düşünülürse, bir an evvel iskân edilmeleri ve kış hazırlıklarının yapılması gerekli idi. 16 Nisan 1924 tarihli Mübadeleye Tabi Ahaliye Verilecek Emval-i Gayrimenkule Hakkında Kanun'a göre; mübadillere Yunanistan'dan getirdikleri tasarruf senetlerinde kayıtlı olan değere göre mal verilecekti. Mal talebinde bulunan mübadiller resmî belgelerini göstermekle yükümlüydüler.⁵³ Ayrıca 6 Temmuz 1924 tarihli Tevzi Talimatnamesi'ne göre de her bir aileye hane fertlerini barındıracak büyüklükte bir ev emval-i metrukeden tahsis edilecekti. Edirne İmar ve İskân Müdürü Rıza Bey'in 14 Mayıs 1924 tarihli Paşaeli gazetesine verdiği beyanata göre, 1924 yılı ilk yarısı itibarıyla Edirne'ye gelen her haneye takriben beş nüfus esas alınarak birer hane verilmiştir.⁵⁴

⁵¹ Paşaeli, "İmar ve İskân Kadrosu", 13 Nisan 1340/1924, No: 114, s. 1.

⁵² Sehven yazılan hane çıkarıldığında "tarih yazılmamış" rakamından 1 düşüldüğünde sayı 39, toplam hane sayısı da 257 olarak güncellenmiş olacaktır.

⁵³ Kanun tasarısı müzakereleri için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: II, Cilt 8/1, TBMM Yayınları, Ankara 1975, s. 784-796. Kanun metni için bkz. *Kanunlar Dergisi*, Cilt 2, s. 351-352.

⁵⁴ Özkan, *a.g.e.*, s. 85-86.

Tablo 8: Hane Başına Verilen Mülk⁵⁵

Mülkün Cinsi	Sayısı
Ev	258
Dükkân	8
Fırın	1
Kahvehane	1
Arazi	2

Kaynak: Defterdeki bilgiler esas alınarak hazırlanmıştır.

Defterde mülk kayıtları tutulurken “*Mülkün Cinsi*” diye bir sütun ayrılmış ve buraya ev, dükkân, fırın ve kahvehane nevinden verilen mülkler kayıt edilmiştir. Diğer bir sütuna da “*Hane ve Milli Emlak Numarası*” yazıldıktan sonra, “*Mülâhazat*” diye ayrı bir kısım açılmış ve buraya da verilen mülk ile ilgili sonradan yapılan işlemlere dair izahat yapılmıştır.

Defterdeki kayıtlardan Karaağaç'ta iskân edilen mübadil ve muhacirlerin tamamına bir ev verildiği anlaşılmaktadır. Karaağaç'ta Rumların terk ettiği emval-i metruke sayısı bir hayli fazla olduğu için ev dağıtımında pek sorun yaşanmamıştır. Ayrıca beş hane reisine birer dükkân, bir hane reisine fırın, bir hane reisine de kahvehane verilmiştir. Bu rakamlardan mübadiller arasında az sayıda esnaf bulunduğu anlaşılmaktadır. İpek böcekçiliği (Kozacılık) ile uğraşanların bir kısmının Karaağaç'a yerleştirildiği, Tekirdağ'da bulunan Trakya İskân Mıntika Müdüriyetinin Edirne Valiliği ile yazışmalarından anlaşılmaktadır.⁵⁶ Bununla beraber, 1924 yılı Edirne Valiliği Ziraat Müdüriyeti ve İskân Bakanlığı Müfettişliği arasındaki yazışmalara göre; Karaağaç'a yerleştirilen Karacaova ve Kayalar mübadilleri, kendilerini bahçıvan veya bahçecilikle meşgul göstererek, bölgedeki bahçeleri işlemek istemişlerdir. Karacaova ve Kayalarlıların, içlerinde su kuyuları bulunan 3-5 dönümlük bu bahçelerde biber ekimi yaptıkları, ancak üretim-pazar ilişkisi doğru kurulamadığı için zarar ettikleri kayıtlara geçmiştir.⁵⁷ Günümüzde meşhur Edirne çiğirinin yanında ikram

⁵⁵ Not: Bir haneye verilen mülk için; “meskûn hane ile ziraatına ita kılınan 4 dönüm 3 evlek dutluk, 1 dönüm 1 evlek dolaplı bahçe ve 34 dönüm 1 evlek 200 zera: Arazi Tefviz Komisyonunun 28/12/1929 tarihli kararı ile tefvizden ita kılındığı son verildi. Haneye takdir edilen kıymet; 46 lira 83 kuruş, araziye takdir edilen kıymet; 113 lira, yekûn 159 lira 83 kuruş” ibaresi düşülmüştür.

⁵⁶ “Karaağaç'a iskân olunacak muhacirler”, *Paşaeli*, 13 Nisan 1924, No: 114, s. 1.

⁵⁷ BOA, 272.0.0.11/ 21.106.7, ayrıca bkz. Erdal, *a.g.e.*, s. 260.

edilen acı biberlerin ilk bu dönemde üretildiği ve Karaağaç'a iskân edilen mübadillerinin bölgeye kazandırdığı bir ürün olduğu bilinmektedir.

Sonuç

Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Mübadele Sözleşmesi, mübadele sahasında kalan halk için zorunluluk esasını getirmişti. Buna halklar karar vermemiş, karşılıklı olarak iki halk devletlerin kararına uymak zorunda kalmışlardı. Müslüman mübadillerin bir kısmı savaş yıllarında çekilen acılar göz önünde bulundurulduğunda yeni vatan arayışına girmiş olsalar bile bir kısmı yüz yıllarca yaşadıkları ve vatan bildikleri topraklardan ayrılmak istememişlerdi. Taşyabildikleri kadar veya müsaade edildiği kadar mallarını yanlarına alan mübadiller, yollara düşerek bin bir güçlükle yeni vatanlarına geldiler. 1923-1928 yıllarında Türkiye'ye gelen mübadillerin önemli bir kısmı Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne gibi Doğu Trakya kentlerine yerleştirilmişlerdi. Bu dönemde Edirne Vilayeti dâhilinde iskân edilen mübadil ve muhacir sayısı takriben 40.000 civarındadır. Merkeze yerleştirilenler ise 7.041 kişidir. İnceleme fırsatı bulduğumuz defterden hareketle bunların 1.075'i Lozan Antlaşması ile tamirat karşılığı kazanılan Karaağaç'a yerleştirilmiştir. Bunların da 531 kadın, 544'ü erkektir.

Karaağaç'a iskân edilen mübadil ve muhacir 258 aileden yalnızca 64'ünün lakabı kayıtlara geçirilmiştir. Lakaplardan anlaşıldığı kadarıyla gelenler içerisinde Arnavut, Çerkez, Boşnak ve Çingene (Roman) aileler de mevcuttu. Mübadele Müslim ve Gayrimüslimler arasında yapıldığı için mübadele uygulamasında etnik husus gözetilmemiştir. Gelenlerin bir kısmı sadece Makedonca konuşabiliyordu. Müslümanlardı, ancak etnik aidiyet olarak kendilerini Türk olarak tanımlıyorlardı.

Karaağaç'a iskân edilenlerin ekseriyeti Yunanistan'ın kuzeyinde kalan Karacaova, Kayalar ve Gevgili'den gelmişlerdi. Bunun dışında Selanik ve civarından gelen mübadiller de mevcuttu. Ayrıca mübadele coğrafyasının dışında tutulmuş Batı Trakya şehir ve köylerinden baskılara dayanamayarak gelen muhacirler de vardı. Ayrıca az sayıda da olsa Bulgaristan'ın güneyinden gelen muhacirlerin de Karaağaç'a yerleştirildiğini görmekteyiz. Batı Trakya ve Bulgaristan'dan gelenler bölge halkına kültür uyumunda zorluk çekmemişlerdi. Ancak Karacaova mübadillerinin büyük bir kısmı Makedonca konuşuyor ve Türkçe bilmiyorlardı. Bir süre dil öğrenmekte ve kültürel uyumda zorluk çekmişlerdi.

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

Tetkik edilen eserlerden ve arşiv belgelerinden öğrendiğimiz kadarıyla özellikle Karacaova ve Gevgili'den gelenlerin geldikleri yerlerde bağ, bahçe işleri ile uğraştıkları bilinmektedir. Bunlara Karaağaç'ın verimli topraklarından bahçe tarımına uygun araziler verilmiştir. Bir kısmına da koza ipekçiliğine elverişli dut bahçeleri dağıtılmıştır. Giden mübadillerin bahçe işlerine dair üretim eksikliği böylece giderilmiştir. Ancak dut ağaçları mübadil ve muhacirlerin ısınma ihtiyacı için peyderpey kesildiği için, ipek böceği yetiştirilmesi zamanla bitmiştir. Bahçe işleri günümüze kadar devam ettirilmiş ve bölge özellikle Karaağaç acısı olarak tanımlanan ciğer biberciliği ile nam yapmıştır. Karaağaç özellikle demiryolunun geçmesi ve Edirne şehir istasyonunun burada kurulması sonrasında aynı zamanda bir ticaret ve üretim merkezi olmuştur. Çok sayıda otel, lokanta ve ticarethane mevcuttu. Ticaret, bahçeciliğin aksine yeni dönemde işlevini yitirmişti. Osmanlının son döneminde Karaağaç'ta yaşanan sosyo-ekonomik canlılık Rum ve Ermeni asıllı tüccarlar ile Avrupalı diplomat ve Levantenlerin piyasadan çekilmesiyle kaybolmuştu.

Karaağaç'a iskân edilen mübadiller bir süre sosyal uyum ve geldikleri yerlere göre ekonomik zorluklar yaşamış olsalar da zamanla bu güçlükleri aşmayı bilmişlerdir. Günümüzde üçüncü ve dördüncü nesil mübadil torunlarından ekonomi, kültürel ve siyasi hayatta bir hayli etkin olanlar mevcuttur. Süreç içerisinde yeni coğrafyalarına, yeni komşularına uyum sağlayarak eski anayurt bildikleri yeni memleketlerine hizmet eden bireyler haline geldiler.

KAYNAKÇA

Arşivler:

Edirne Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivi:

Edirne Merkezine İskân Gören Mübadil ve Gayri Mübadil Göçmenlere Mahsus Defter

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri:

BOA, *HR.İM.*, 42-31.

BOA, 272.0.0.11/ 21.106.7

Gazeteler:

“Karaağaç’a iskân olunacak muhacirler”, *Paşaeli*, 13 Nisan 1924, No: 114, s.1.

“Tekfurdağı’na muhacirler geldi”, *Paşaeli*, 27 Nisan 1924, No: 118, s. 1.

“İskân olunan muhacirler”, *Paşaeli*, 25 Mayıs 1924, No: 125, s. 1.

“Edirne’ye gelen muhacirler”, *Paşaeli*, 25 Mayıs 1924, No: 125, s.1

“İskân İşleri”, *Paşaeli*, 11 Eylül 1924, No: 155, s. 1.

“Giden Rumlar nerelere iskân edildi”, *Paşaeli*, 30 Nisan 1924, No: 119, s. 1.

“İskân olunan muhacirler”, *Paşaeli*, 6 Temmuz 1924, No: 137, s. 1.

Kitaplar ve Makaleler:

1929 İstatistik Yıllığı, II. Cilt, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1929.

1930 İstatistik Yıllığı, III. Cilt, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1930.

AĞANOĞLU, Yıldırım, *Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanlar’ın Makûs Talihi*, Göç, Kumsaati Yayınları, İstanbul 2001.

AKIN, Veyisi, “Mudanya Mütarekesi ve Trakya’nın Kurtuluşu”, *Türkler*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 219-229.

_____, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

ARI, Kemal, *Büyük Mücadele: Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

_____, “Mübadele Gemileri”, *100. Yılında Mübadele*, (haz.) Mehmet Söylemez, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2023, ss. 73-91.

AYDIN, Rıfat, “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2018, ss. 229-255.

BALTA, Evengelia, *Nüfus Mübadelesi*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2015.

BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996.

ÇALIŞKAN, Şerife, “Türk Folklorunda Lakap Verme Geleneği: Bartın Örneği”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2016, ss. 103-126.

ÇAPA, Mesut, “Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, II/5, 1990, ss. 49-69.

DİRİBAŞ, Onur, *Yunanistan'ın Evros (Meriç) Bölgesi Orestiada (Kumçifiliği) Kazası Gagauzları Halk Edebiyatı ve Folkloru*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2020.

ERDAL, İbrahim, “Rumeli ve Anadolu Muhacirlerinde Kimlik ve Vatan Algısı”, *Milli Folklor*, Yıl 21, Sayı 81, 2009, ss. 78-82.

_____, *Mübadele, Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.

ERDEM, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, Ankara 2010.

GERAY, Cevat, “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 3, Say 4, Aralık 1970, ss. 8-36.

_____, *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Enstitüsü Yayınları, Ankara 1962.

GOULARAS, Gökçe Bayındır, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, *Alternatif Politika*, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2012, ss. 129-146.

İşkân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul 1932.

KAMİL, İbrahim, “Neully Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, ss. 91-118.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KEMALOĞLU İNGİNAR, Ayşegül, *Trakya Bölgesine İşkân Edilen Göçmenler (1923-1960)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

KİRACI, Mehmet, *Cumhuriyet Döneminin İl Göçü: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hamdi Alaslan, Edirne 2006.

KURTULGAN, Kürşat, “Göç ve Göçü Hazırlayan Tarihsel Süreçte Balkanlarda Kurulan Ulus Devletlerin Müslümanlara Yönelik Baskıları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, Aralık 2010, ss. 213-226.

MAZLUM, Güngör, “Mübadil Kent Edirne”, *Mübadil Kentler*, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2013, ss. 56-69.

MERAY, Seha L., *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, YKY Yayınları, İstanbul 2001.

ÖZGÜR, Gülay, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Kemal Arı, İzmir 2008.

ÖZKAN, Aytaç, *Mübadelenin Edirne Vilayeti Uygulanması ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fahri Solak, İstanbul 2015.

EDİRNE KARAAĞAÇ'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİL VE MUHACİRLER (1923-1928)

PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939.

SARINAY, Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 80, Temmuz 2011, ss. 351-387.

SEREZ, Mehmet Saim, *Tekirdağ ve Çevresinde Mübadele 90. Yıl*, Dönmez Ofset Yayınevi, Ankara 2012.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

TBMM Zabıt Ceridesi, D: II, C. 8/1, TBMM, Ankara 1975.

VALSAMİDİS, Pashalis, “Doğu Trakya Rumlarının Göç Kronolojisi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 346, Ekim 2022, ss. 12-18.

YAŞAR, Okan, “Edirne İli'nin Nüfus Hareketleri Bakımından İncelenmesi ve Son Dönemde Göçlere Katılanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 14, Sayı 21, 2009, ss. 195-220.

ZELONGARA, Georgi, “Balkan Savaşı-Kitlesele Ölüm ve Etnik Temizlik”, (çev.) Ayşe Kayapınar, *Belleten*, Cilt 78, Sayı 281, Nisan 2015, ss. 315-242.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917: A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

Bora ALTAY*

ABSTRACT

The primary purpose of this study is to examine the socioeconomic characteristics of cash waqfs and their disparities in the Ottoman Empire, from the early nineteenth century to the early twentieth century. This study focuses on the capital levels of cash waqfs from seven cities in the Balkans and how they differ across various cities. This study also delves into the services provided by cash waqfs and the debates surrounding their primary functions. The data comes from cash waqf deeds, which allows for an in-depth examination of capital levels, services, and socioeconomic characteristics. This study sheds lights on disparities in the formation of cash waqfs across different regions by considering the effects of political and economic changes, particularly the socioeconomic backgrounds of founders and levels of capital. The findings suggest that socioeconomic and political factors play a significant role in the establishment of different types of cash waqfs in various regions.

Keywords: The Ottoman Empire, Cash Waqfs, Balkans, Capital, Regional Disparities.

BALKAN ŞEHİRLERİNDEKİ PARA VAKIFLARININ FARKLILIKLARI, 1809-1917: SOSYOEKONOMİK YAPILARIN BİR KARŞILAŞTIRMASI

ÖZ

Bu alışmanın temel amacı, on dokuzuncu yüzyılın başlarından yirminci yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki para vakıflarının sosyoekonomik özelliklerini ve aralarındaki farklılıkları incelemektir. Bu alışma,

* Assist. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Political Sciences, Department of Economics, Economic History, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0003-3098-4728, E-mail: boraaltay@aybu.edu.tr/boraaltay@gmail.com.

Balkanlarda bulunan yedi ildeki para vakıflarının sermaye düzeylerine ve bunların çeşitli şehirlerarasında nasıl farklılıklar gösterdiklerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada aynı zamanda para vakıflarının sunduğu hizmetler ve bunların temel işlevlerine ilişkin tartışmalar da ele alınmaktadır. Veriler, sermaye düzeylerinin, hizmetlerin ve sosyoekonomik özelliklerin derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan vakıf senetlerinden elde edilmiştir. Bu çalışma, siyasi ve iktisadi değişimlerin etkilerini, özellikle kurucuların sosyoekonomik yapılarını ve sermaye düzeylerini dikkate alarak, para vakıflarının oluşumunda farklı bölgeler arasındaki farklılıklara ışık tutmaktadır. Bulgular, çeşitli bölgelerde farklı para vakıflarının kurulmasında sosyoekonomik ve politik faktörlerin önemli rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Para Vakıfları, Balkanlar, Sermaye, Bölgesel Farklılıklar.

Introduction

In recent years, a substantial body of literature has emerged focusing on the emergence and proliferation of cash waqfs during the Ottoman Period. Scholars have collected information from a variety of sources, including waqf deeds, court records, and accounting books, to study the socioeconomic characteristics of privately funded organizations.¹ Furthermore, existing

---

¹ Ömer Lütfi Barkan and Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953 (1546)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1970; Murat Çizakça, “Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 38, No. 3, 1995, p. 313-354; Tahsin Özcan, *Üsküdar Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu, 2003; Cafer Çiftçi, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 23, No. 36, 2004, p. 79-102; Kayhan Orbay, “Detailed Tax Farm Registers and Arrears as Sources of the Waqfs’ Financial Analysis”, *Acta Orientalia Scientiarum Hungaricae*, Vol. 58, No. 4, 2005, p. 331-347; Kayhan Orbay, “On the Mukâta’a Revenues and the Revenue Collection of Bâyezid II’s WAqf in Amasya”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* Vol. 95, 2005, p. 139-162; Kayhan Orbay, “Financial Development of the Waqfs in Konya and the Agricultural Economy in Central Anatolia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 55, No. 1, 2012, p. 74-116; Çiğdem Gürsoy, “Para Vakıfları Kapsamında Sosyo-Ekonomik Bir Analiz: Davudpaşa Mahkemesi Kayıtları (1634-1911)”, *Bellekten*, Vol. 81, No. 290, 2017, p. 159-190; Süleyman Kaya, “Cash Management Methods of 18th Century Cash Waqfs in the Light of Accounting Records”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, Vol. 3, No. 3, 2017, p. 50-62; Gürer Karagedikli and Ali Coşkun Tunçer, “Microcredit in the Ottoman Empire: A Review of Cash Waqfs in Transition to Modern Banking”, *Financing in Europe*, (eds.), Marcella Lorenzini, Cinzia Lorandini, D’Maris Coffman, Palgrave Macmillan 2018, p. 239-268 ; Çiğdem Gürsoy, “İstanbul Yeniköy Mahkemesi Para Vakfı Kayıtları (1591-1883)”, *The Journal of Ottoman Studies*, Vol. 57, 2021, p. 171-202; Bora Altay, “Cash Waqfs of Ottoman Bosnia, 1526-1914”,

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

studies have explored the functions and services financed by cash waqfs.² As this literature provides a basis for different perspectives and methods, research based on provincial analyses of waqfs has progressed over time.³ Ultimately, this large body of literature serves as the key method of analysis and basis for comparison in examining the socioeconomic structures of waqfs located in different provinces of the Ottoman Empire. The objective of this study is to provide a novel contribution to the scholarly discourse by examining variations in cash waqfs across different regions.

Vakıflar Dergisi, Vol. 57, 2022, p. 51-76; Çiğdem Gürsoy and Mehtap Özdeğer, “Ebediyete Bağış: Balat Şer’iyye Sicillerinde Para Vakfı Kayıtları”, *Belleten*, Vol. 86, No. 306, 2022, p. 567-602; Erol Özvar and Sadullah Yıldırım, “Long-Term Changes in the Creation of New Cash Waqfs in İstanbul”, *Bilig*, Vol. 102, 2022, p. 27-51.

² Jon Mandeville, “Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 10, No. 3, 1979, p. 289-308; Oded Peri, “Waqf and Ottoman Welfare Policy: The Poor Kitchen of Hasseki Sultan in Eighteenth-Century Jerusalem”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 35, No. 2, 1992, p. 167-186; Murat Çizakça, *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*, Boğaziçi University Press 2000; Maya Shatzmiller, “Islamic Institutions and Property Rights: The Case of the ‘Public Good’ Waqf”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 44, No. 1, 2001, p. 44-74; Timur Kuran, “The Provision of Public Goods under Islamic Law: Origins, Impact, and Limitations of the Waqf System”, *Law & Society Review*, Vol. 35, No. 4, 2001, p. 841-898; Relli Shechter, “Market Welfare in the Early-Modern Ottoman Economy: A Historiographic Overview with Many Questions”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 48, No. 2, 2005, p. 253-276; Amy Singer, “Giving Practices in Islamic Societies”, *Social Research*, Vol. 80, No. 2, 2013, p. 341-358; Muhammad Tariq Khan, “Historical Role of Islamic Waqf in Poverty Reduction in Muslim Society”, *The Pakistan Political Review*, Vol. 54, No. 4, 2015, p. 979-996; Rodney Wilson, *Islam and Economic Policy: An Introduction*, Edinburgh University Press 2015; Mehmet Tuğrul, “Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıflarında Mevlid-i Nebi Kutlamalarına Dair Tahsisatlar”, *Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü*, (eds.), Bilal Kemikli, TUBA Publications 2023, p. 107-132; Yunus Emre Aydınbaş and Mehmet Tuğrul, “Living Together: Ancient Solutions for Modern Problems in Public Service Sustainability with Ottoman Cash Waqfs”, *Sustainability Practices: Cases from Businesses and Charities*, (eds.), Mehmet Bulut, Cem Korkut, Musab Talha Akpınar, TUBA Publications 2023, p. 214-237.

³ Mustafa Alkan, “Uşak Para Vakıfları (1890-1923)”, *Belleten*, Vol. 70, No. 258, 2006, p. 743-774; Meral Bayrak Ferlibaş, “Ruşuk’ta Kaybolmuş Osmanlı Mirası: Vakıflar”, *Belleten*, Vol. 79, No. 286, 2015, p. 931-978; İsmail Kıvrım, “Osmanlı Dönemi’nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)”, *Vakıflar Dergisi*, Vol. 46, 2016, p. 97-116; Yakub Ahbab, “Kalkandelen Para Vakıfları”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 3, No. 5, 2017, p. 49-71; Mehmet Tuğrul and Mehmet Bulut, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Kültürel Hayat: Selanik ve Sofya”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 10, No. 2, 2021, p. 601-633; İlker Mümin Çağlar and Abdullah Dağtekin, “Manisa Para Vakıfları (1867-1912)”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 14, No. 14, 2022, p. 1-28; Aziz Baykara Taşkaya, “Rodos Adası’nda Para Vakıfları”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 14, No. 14, 2022, p. 61-94.

The development of comparative research on waqfs in the Ottoman Empire is limited. While numerous studies have investigated waqfs in different provinces from various viewpoints, no prior research has focused on regional comparisons of capital levels. The challenges associated with estimating the overall capital levels of waqfs based on immovable assets make it difficult to conduct such comparisons. However, by examining cash waqfs, researchers can overcome this obstacle and compare capital levels across provinces. Determining the capital levels of cash waqfs is of particular importance for the Ottoman Empire as it may provide insights into the relative economic structures of the provinces. To investigate this phenomenon quantitatively, it is essential to determine the capital levels of cash waqfs and compare them with those of other provinces.

A waqf was a trust fund established with immovable assets for charitable and social purposes, which were typically privately founded organizations. The emergence of cash waqfs, established with cash capital, was an innovative waqf design despite existing interest bans in Muslim societies. Long-standing controversies among Islamic schools resulted in debates about the appropriateness of cash waqfs, particularly in the late fifteenth century Ottoman Empire.⁴ The first argument against cash waqfs was the issue of interest, while the second was related to the sustainability of waqf organizations based on immovable assets. The Shafii and Hanbali schools completely rejected the emergence of cash waqfs due to the interest ban, while the Hanafi and Maliki schools argued for the benefits of these organizations for society, despite the existence of interest. These controversies persisted during the Ottoman period. Two important jurists, Çivizade Mehmet Efendi and Imam Birgivi, advocated the prohibition of cash waqfs, citing the increase in interest-based changes as the main reason for their rejection. Ebusuud Efendi, an influential figure, played a significant role in regulating the rules on the emergence of cash waqfs. His treatise was premised on organizations but imposed limited profit rates (*ribh*)⁵ according to Islamic Law. Under the influence of this treatise, cash waqfs began to emerge more visibly within the economic structure, particularly from the sixteenth century onwards.⁶

---

⁴ See, Mandeville, *ibid.*, p. 295-306.

⁵ The term “ribh” refers to the rate of interest in credit transactions, while “riba” has a negative connotation and signifies usury in the Ottoman Empire.

⁶ Barkan and Ayverdi, *op.cit.*, p. XXXI; Ferlibaş, *op.cit.*, p. 931-932.

**CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES**

The functions of cash waqfs within the Ottoman economy are well known and widely accepted in the literature. Although these privately funded organizations operate as financial institutions, the services specified in waqf deeds are funded by revenues obtained from credit relationships. These deeds, prepared in Ottoman courts at the request of founders, indicate the services for which each waqf provides financial resources. Furthermore, these primary sources offer insights into the socioeconomic composition of the founders, such as their titles, gender, and fathers' titles, as well as information about economic variables, such as capital amount, rates of profit, and wages. The literature shares a common view on the debt relationship, with waqf management generally providing loans to different segments of society for a period of one year and receiving profit in addition to principal capital. The excess funds are then allocated to charities or social services as determined by the founders. These widely accepted functions can be classified into four categories: religious services, financing public goods, assistance to the poor, and financial support to family members. However, the literature fails to acknowledge that these services vary according to time, region, or capital. These organizations are inherently based on individual wealth, with founders considering regional needs when establishing these organizations in their places of residence. In other words, services financed by cash foundations vary regionally and are determined by the amount of capital.

This study presents a systematic and quantitative examination of cash waqfs established in seven different provinces of Ottoman Balkans using data from cash waqf deeds, as recorded in waqf registers. By analyzing the capital levels, services, and socioeconomic characteristics of cash waqfs during the nineteenth and early twentieth centuries, this study compares seven relatively developed provinces, including Gümülcine (Komotini), Hanya (Hania), Hayrabolu, Prizren, Pridor (Prijedor), Serez (Serres), and Tuzla (Zvornik). These cities are situated close to one another in terms of population, and this study explores whether small differences in population correspond to differences in cash waqfs, offering a significant contribution to the existing literature. This study also represents the first attempt to analyze the cash waqf deeds of these provinces in the Ottoman Empire and compare the findings with those obtained for other provinces that experienced growth in cash waqf formation. Additionally, it aims to explore the question of whether centralization efforts in the Ottoman Empire and modern banks influenced the formation of cash waqfs and their capital.

The nineteenth century was marked by substantial economic growth and transformation of various economic institutions.⁷ This period was characterized by centralization initiatives in financial organizations, resulting in the emergence of modern banks. Additionally, the Imperial Awqaf Ministry played a significant role as an administrative body for managing waqf capital as part of these centralization efforts. In 1912, the Ministry established Awqaf Bank was funded through waqfs. This study, based on a dataset compiled from cash waqf deeds, aimed to examine the differences in the socioeconomic characteristics of cash waqfs across seven different cities. The introduction of contemporary banks and the centralized structure of waqfs led to the expectation that the quantity of cash waqfs and their capital would decrease in the nineteenth century. It was possible to obtain financial resources from new financial institutions at lower rates.⁸

This study addresses the following questions: How did the capital levels of cash waqfs differ in different cities during this period? Alternatively, did these capital levels differ? Furthermore, this study concentrates on two key questions: What was the variation in the socioeconomic backgrounds of cash waqf founders across cities? What were the differences in services financed by cash waqfs across the cities? This study utilized 151 cash waqf deeds sourced from waqf registers spanning the period 1809-1917 to provide insights into the questions addressed in this study.

This study indicates disparities in the formation of cash waqfs across regions, particularly in the socioeconomic backgrounds of founders and levels of capital. First, more cash waqfs are established in relatively developed cities situated on trade routes that served as administrative centers. Although most cash waqfs are established by male founders, the participation rate of titled individuals is surprisingly low in some cities. Contrary to expectations, groups without titles exhibits higher participation in cash waqf formation. The participation of female founders remains at low levels compared to cash waqf

---

⁷ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu 1994, p. 224; Osman Okyar, "A New Look at the Problem of Economic Growth in the Ottoman Empire, 1800-1914", *The Journal of European Economic History*, Vol. 16, No. 1, 1987, p. 13; Şevket Pamuk, "Estimating Economic Growth in the Middle East since 1820", *The Journal of Economic History*, Vol. 66, No. 3, 2006, p. 819; Mehmet Bulut and Bora Altay, "The Ottoman Economy (1870-1913): Preliminary Second-Generation Estimates", *Turkish Journal of Islamic Economics*, Vol. 9, No. 1, 2022, p. 115.

⁸ Karagedikli and Tunçer, *op.cit.*, p. 262.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

formation in Istanbul.⁹ However, the proportion of founders whose fathers did not have titles is relatively higher. Assuming that titles serve as an indicator of wealth, it is intriguing that they participated less in the establishment of regional waqfs. Secondly, the findings are related to services financed by cash waqfs are partially consistent with existing scholarship. According to long-standing assumptions in the literature, waqf organizations primarily finance religious services and provide financial resources for self and family support.¹⁰ The primary function of cash waqfs in all cities is to finance religious services, which are, by far, the most prevalent among other services. The choice of founders to prioritize self-and family support, varies across cities and is not as common as the general belief in the literature suggests. Third, this study demonstrates the economic and political changes in the Ottoman Empire, suggesting that this progress had varying effects on cash waqf formation.¹¹ The present study's suggestions indicate that while centralization efforts and the engagement of modern banks have a bearing on cash waqf capital, the role of cash waqfs appears to have grown in cities situated far from administrative centers. However, conducting a quantitative analysis of the influence of economic growth on disparities in cash waqf formation across provinces is challenging. Modern banks and their branches in relatively developed cities have reduced their need for cash waqfs as financial institutions. In smaller cities, the importance of cash waqfs as financial intermediaries has increased during periods of economic and political change. Rather than generalizing that the significance of cash foundations has diminished due to centralization efforts and the emergence of modern banks, this study suggests that their importance has increased in less-developed cities in terms of capital and money supply.

1. A Brief Economic History of Ottoman Balkans

The economic history of the Ottoman Balkans is a multifaceted and intricate subject that encompasses centuries of economic activity, administrative transformation, and regional adaptation. The Ottoman Empire, which governed the Balkans from the late fourteenth century to the early twentieth century, implemented a range of economic practices and institutions that significantly affected the region. In the initial phase of the Ottoman rule,

---

⁹ Özvar and Yıldırım, *op.cit.*, p. 38.

¹⁰ Fatih Serkant Adıgüzel and Timur Kuran, "The Islamic Waqf: Instrument of Unequal Security, Worldly and Otherworldly", *Economic Research Initiatives at Duke (ERID)*, Working Paper 305, 2021, p. 23.

¹¹ Karagedikli and Tunçer, *op.cit.*, p. 260-261.

the economic structure of the Balkans was shaped by the timar system, land distribution, and revenue collection methods that linked military services to land tenure. The timar system allocated land to cavalry officers- sipahis in Ottoman terminology - in exchange for military service, thereby integrating the Balkans into the Ottoman military and administrative framework, while ensuring agricultural production and revenue generation.¹² Agriculture was the cornerstone of the Balkan economy. The region was renowned for its fertile lands, which are utilized for growing cereals, fruits, and vegetables as well as for raising livestock.¹³ The Ottomans introduced new crops and agricultural techniques to enhance their productivity. However, the efficacy of agricultural practices varied significantly across different areas and periods, and was often influenced by factors such as climate, warfare, and administrative changes.¹⁴

Urban centers in the Balkans, including Thessaloniki, Sarajevo, and Belgrade, functioned as significant trade hubs during the Ottoman rule. These cities facilitated both domestic and international trade, connecting the Balkans to other regions of the Ottoman Empire. The Ottomans invested in infrastructure such as roads and caravanserais, which contributed to the growth of trade. As mentioned above, waqf organizations played a crucial role in financing such infrastructures. The establishment of markets and fairs played a critical role in the economic life of the region by promoting the exchange of goods and fostering cultural interactions. For revenue extracting, the Ottoman tax system in the Balkans was complex and involved various forms of taxation such as land taxes (*çift resmi*) and animal taxes (*ağnam resmi*). In later periods, the tax-farming system (*iltizam*) became prominent, where the right to collect taxes was auctioned to the highest bidder. This system, while providing a steady revenue stream often leads to exploitation and corruption, as tax farmers sought to maximize their profits. Although the Ottoman Empire's tax revenue was collected from various sources, a significant portion came from Rumelian lands.¹⁵ Given this context, the Balkans had great economic significance for the Ottoman Empire. Furthermore, the fact that cash waqfs, as financial institutions, were also

---

¹² Halil İnalcık, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1600*, Cambridge University Press 1994.

¹³ Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade, and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge University Press 1981, p. 33.

¹⁴ Sureiya Faroqhi, *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in the Ottoman Empire*, I. B. Tauris 1999.

¹⁵ İnalcık, *op.cit.*, p. 82.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

actively involved in the region's increasing economic activities was a noteworthy indicator of their importance.¹⁶

The Balkans were well known for their skilled craftsmanship in various fields, such as textiles, leather goods, metalwork, and pottery. Guilds, known as *esnaf*, played a pivotal role in regulating the quality and pricing of these crafts while fostering a sense of community among craftsmen. Industrial activities, including mining, were also prevalent, particularly in regions with abundant natural resources, such as Bosnia and Serbia.¹⁷ The economic history of the Ottoman Balkans was marked by frequent warfare and political change, disrupting economic activities, and causing population displacement. The Treaty of Karlowitz in 1699 and subsequent treaties resulted in significant territorial losses for the Ottomans, altering the region's economic dynamics. The nineteenth-century rise of nationalism and the subsequent decline of the Ottoman rule brought about significant economic changes, including shifts in land ownership, administrative structures, and economic policies.¹⁸ Political conflicts during the Ottoman period had the potential to significantly impact the formation of cash waqfs and their capitals. As examined below, the capital of the cash waqfs that emerged in Balkan cities during the nineteenth century was relatively low compared to other cities in Anatolia, despite their location in trade centers.

During the late nineteenth and early twentieth centuries, the Balkan region experienced significant transformations as it shifted from Ottoman rule to modern nation-states. This period of change was characterized by economic modernization efforts, including land reforms, the construction of railways, and the emergence of new industries. These developments laid the groundwork for the modern economic infrastructure of the Balkan states while also presenting economic challenges, such as integrating diverse economies and addressing the lingering effects of Ottoman economic practices.¹⁹ The economic history of the Ottoman Balkans exemplified the

---

¹⁶ Altay, *op.cit.*, p. 62; Bora Altay, "Philanthropy in the Ottoman Rumelia: Cash Waqfs from Four Provinces", *Islamic Financial Institutions from the Early Modern Period to the 20th Century: Comparative Perspectives on the History and Development of Cash Waqfs*, (eds.) Mehmet Bulut, Bora Altay, Cem Korkut, Palgrave Macmillan 2024, p. 105.

¹⁷ Sureiya Faroqhi, *Town and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650*, Cambridge University Press 1994.

¹⁸ Barbara Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge University Press 1983.

¹⁹ John R. Lampe and Marvin R. Jackson, *Balkan Economic History, 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press 1982.

region's adaptability and resilience to adversity. Despite wars, political changes, and administrative reforms, the Balkans consistently maintained a dynamic and multifaceted economy. The enduring influence of Ottoman economic practices in the region was a testament to centuries of interaction between the Ottoman state and the diverse populations of the Balkans. The establishment of cash waqfs was a crucial element of institutional practices. Despite political conflicts and wars that diminished the authority of the Ottoman Empire, cash waqfs continued to thrive as charitable and financial organizations.

This research delves into various towns situated in the Balkans, which are characterized by their location on trade routes. The cash waqfs discussed in this study play a significant role in urbanization and trade expansion. The capital levels of these organizations are crucial for attracting investments and assisting borrowers. As previously mentioned, the Balkan region holds great importance for the Ottoman Empire, not only for agricultural production, but also for manufacturing and trade. A comparative analysis of the cash waqfs that emerge in these regions contributes to the literature in two ways. First, it provides a comprehensive comparison of the cash waqfs that emerged in these towns. Second, it adds to Balkan economic history by offering concrete variables and data through the study of cash waqfs. Although economic activities in this region are widely known researchers, obtaining concrete evidence is challenging. The evidence obtained from various studies provides brief, scattered data for short periods. Therefore, this analysis offers a new concrete evidence from the financial institutions that emerged in this region, albeit from a different perspective. The average capital of cash waqfs also provides an opportunity to compare the development levels of these towns.

2. Data and Context

This scholarly investigation utilizes 151 cash waqf deeds from 1809 to 1917. To compile this dataset, the study consults microfilm copies of cash waqf deeds registered in collective work that included Balkan cash waqfs.²⁰ As a result, cash waqfs from seven cities in Balkans, including Gümülcine (Komotini), Hanya (Hania), Hayrabolu, Prizren, Pridor (Prijedor), Serez (Serres), and Tuzla (Zvornik), are extracted from these primary sources. The selection of these cities is based on data limitations, as most cities in the

---

²⁰ Mehmet Bulut et al., *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları, 1-12*, Istanbul Zaim University Publishing 2019.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

Balkans have a very small number of cash waqfs, typically ranging from three to five. Furthermore, the fact that some larger cities have already been studied has led to the decision to analyze the cash waqfs of lesser-studied cities.²¹ Furthermore, abundant research has been conducted in larger towns, and these findings are often used for comparison purposes. However, concentrating on new towns is believed to yield more substantial results. Additionally, the selection of towns in this study is influenced by the fact that they all served as significant trade routes, particularly Serez.²² The substantial cash reserves discovered in these towns offer valuable insight into their development. Thus, towns that could provide novel datasets are chosen for comparison to enhance their suitability for this study. Consequently, a labor-intensive investigation has determined that a significant amount of cash waqfs is suitable for comparison in these cities. However, as demonstrated here, it is appropriate for the goals of this study that these cities have similar populations and are regionally distinct from one another.

Political and military struggles were prevalent during the nineteenth and early twentieth centuries, creating limitations in the available data. To address this issue, a micro-level analysis was conducted, focusing on towns within the borders of the Ottoman Empire during the period under consideration rather than current borders. Additionally, the real monetary values of the organizations established in these towns were taken using the Consumer Price Index, which was widely used in the literature, to minimize deviations from nominal values. However, political and military struggles led to insufficient population data, resulting in the evaluation of these cities' scales using existing data. Moreover, the emergence of cash waqfs in these cities was likely due to increased usury and borrowers' inability to easily access credit. It was possible that the problem of producers and merchants not being able to access financial resources increased during the nineteenth century, which was a period of change, especially in organizations that provided credit. However, as there was no literature on the usury problems that arose in these towns, this assumption could only be made in an implicit way and requires more concrete data-based research in the future. In summary, although political and military struggles created limitations in the available data, a micro-level analysis was conducted to provide a more accurate understanding of the situation. Additionally, the use of the Consumer Price Index helped minimize deviations because of nominal values. The

---

²¹ Ferlibaş, *op.cit.*; Ahbab, *op.cit.*; Tuğrul and Bulut, *op.cit.*; Taşkaya, *op.cit.*

²² McGowan, *op.cit.*, p. 25.

emergence of cash waqfs was likely due to increased usury and borrowers' inability to access credit easily. However, further research would be needed to fully understand the usury problems that arose in these towns and the emergence of cash waqfs because of these problems.

Prepared by Ottoman court officials at the request of the founders, cash waqf deeds provide comprehensive information about the socioeconomic composition of the founders, initial capital, and services financed by these organizations. The comparisons in this study are based on information registered in cash waqf deeds. However, these documents have inherent limitations when used as historical sources. First, it is unclear whether the observations represent all cash waqfs in a city. To mitigate this issue, the study examines all cash waqf records stored in the registers of the T. R. Directorate General of Foundations and Ottoman court records and includes the maximum number of observations in the dataset. Second, it is challenging to determine the extent to which the capital of cash waqfs is affected by external shocks, such as revolts, adverse weather conditions, or political changes.²³ This study provides an implicit explanation of the relationship between cash waqf formation and external factors. As mentioned previously, the Ottoman Empire imposes political changes and centralization efforts in various domains, altering the structure of economic institutions. Therefore, it is difficult to disregard the impact of these factors on cash waqf formation in the nineteenth and early twentieth centuries. This study employs its findings to conduct an implicit analysis of the discrete effects of various factors on the capital levels of cash waqfs.

Discussing the emergence of cash waqfs in the Ottoman society may provide insights into the motivations of their founders. Apart from financial reasons, the literature identifies four main motivations. First, providing alms and charitable giving are significant motivators for founders to participate in cash waqf formation.²⁴ This function can be classified as poor support, as founders contributed to poverty relief by funding soup kitchens, shelters, and clothing through cash waqfs.²⁵ Second, financing religious services is another motivation for individuals to establish cash waqfs.²⁶ These services are easily

---

²³ Kayhan Orbay, "Edirne Muradiye Vakfının Mali Yapısı ve Gelişim", *Belleten*, Vol. 78, No. 283, 2014, p. 985-986.

²⁴ Benedikt Koehler, *Early Islam and the Birth of Capitalism*, Lexington Books 2014, p. 117-118.

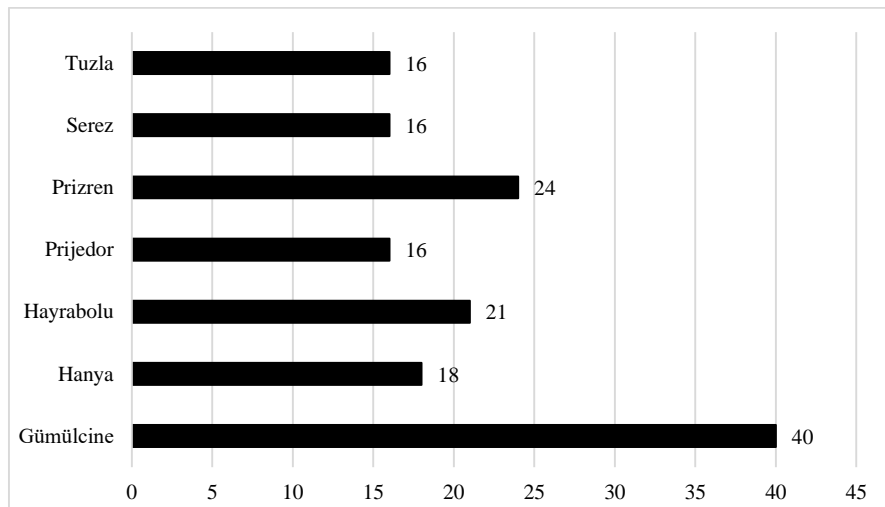
²⁵ Khan, *op.cit.*, p. 983.

²⁶ Altay, *op.cit.*, p. 62.

**CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES**

identifiable from the religious references provided in the cash waqf deeds. Providing financial resources for religious facilities, employee wages, and Quran readings are among the most prevalent services registered in the cash waqf deeds. Third, founders may have chosen to provide financial resources for public goods, such as education and healthcare, and infrastructure, such as roads, bridges, and waterways.²⁷ Fourth, founders are motivated to transfer their wealth to cash waqfs because capital within waqf jurisdiction is immune from third-party interventions, including the state. Founders can also provide long-term finance to their relatives by appointing them as waqf employees.²⁸ Furthermore, egalitarian inheritance law plays a crucial role in transferring wealth to cash waqfs. Founders can protect their wealth from fragmentation among their heirs.²⁹ These factors, which could easily be extracted from cash waqf deeds, enable founders to form their cash waqfs as family waqfs. In summary, these motivations generate the four main services used in this study: religious services, public goods, poor support, and family support.

Figure 1: The Number of Cash Waqfs by Cities

Source: This data is derived from *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları*, s. 1-12.

²⁷ Shatzmiller, *op.cit.*, p. 47; Wilson, *op.cit.*, p. 37.

²⁸ Aaron Layish, "The Family Waqf and the Shar'i Law of Succession in Modern Times", *Islamic Law and Society*, Vol. 4, No. 3, 1997, p. 386.

²⁹ Kuran, *op.cit.*, p. 800-801.

Figure 1 presents the number of cash waqfs established by founders in the seven cities during the nineteenth and early twentieth centuries. Cash waqfs were most prevalent in Gümülcine, one of the most important cities of the Ottoman Empire located northeast of Greece. According to the population census, Gümülcine had the highest population of approximately 38 thousand in 1831, while Serez had approximately 23 thousand, Prizren approximately 12 thousand, and Hayrabolu approximately 3 thousand.³⁰ Although the population data for Gümülcine remained constant, the populations of Serez, Prizren, and Hayrabolu increased during the late nineteenth century. For instance, the population of Serez increased to approximately 111 thousand in 1877/88, while the population of Prizren town and the Hayrabolu neighborhood of Edirne also increased.³¹ Estimates indicated that the population of Prizren was approximately 19 thousand in 1877/78, and the population of Hayrabolu increased to almost 9 thousand during the same period. The population census for this period also included estimates for other cities, such as Tuzla (Zvornik) with a population of approximately 37 thousand, Prijedor with a population of approximately 20 thousand, and Hanya with a population of approximately 18 thousand. The population figures suggested that these cities were similar in size.

The distribution of cash waqfs in the cities under consideration is remarkably similar, as shown in Figure 1. Notably, the concentration of cash waqfs in Gümülcine, Hayrabolu, and Prizren appears to be more pronounced than in other cities. This can be attributed to two factors. First, Gümülcine and Hayrabolu, both of which remained parts of the administrative district of Edirne, benefit from the district's proximity to Istanbul and its long-standing expansion of cash waqfs. Second, Prizren, which served as the central city of an important sanjak, exhibits a higher number of cash waqfs than other cities, despite having a population comparable to its counterparts. While the number of cash waqfs provides some insight, it is essential to consider the socioeconomic profile of founders for a more comprehensive comparison.

---

³⁰ Kemal Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, 1985, p. 109-190.

³¹ Evangelia Balta, "Serez", *İslâm Ansiklopedisi*, Vol. 36, Türkiye Diyanet Vakfı 2009, p. 557.

**CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES**

Table 1: Socioeconomic Composition of Founders

Cities	Titled Individuals	Commoners	Males	Females	Father with Title	Father without Title
Gümülcine	87,50%	12,50%	97,50%	2,50%	37,50%	62,50%
Hanya	33,33%	66,67%	55,56%	44,44%	44,44%	55,56%
Hayrabolu	85,71%	14,29%	100,00%	0,00%	14,29%	85,71%
Prijedor	0,00%	100,00%	100,00%	0,00%	0,00%	100,00%
Prizren	70,83%	29,17%	100,00%	0,00%	37,50%	62,50%
Serez	81,25%	18,75%	81,25%	18,75%	43,75%	56,25%
Tuzla	31,25%	68,75%	75,00%	25,00%	56,25%	43,75%
Total	62,25%	37,75%	89,40%	10,60%	33,77%	66,23%

Source: This data is derived from *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları, 1-12*.

Table 1 presents the socioeconomic differences among the cash waqf founders in the seven cities. The table categorizes founders into three main groups based on information in the cash waqf deeds. The first group classifies founders based on their titles, with honorific titles included in the titled group. If a founder has no title, it is placed in a common group. The data in Table 1 indicates that the formation of cash waqfs, based on titles, varies by region. It is expected that titled individuals, who are typically wealthier than those without titles, will establish more cash waqfs than commoners.³² However, research suggests that the emergence of cash waqfs allowed individuals from all walks of life to establish these organizations, and there were no restrictions on capital levels.³³ The data in Table 1 confirms that cash waqfs were established by individuals from all socioeconomic backgrounds.

The final row of Table 1 presents the percentage of groups involved in cash waqf formation based on all observations. The data reveal a higher participation rate of titled individuals (62.25 percent) than of commoners (37.75 percent). These figures vary across the cities. In cities such as

³² Boğaç Ergene and Ali Berker, "Inheritance and Intergenerational Wealth Transmission in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu: An Empirical Investigation", *Journal of Family History*, Vol. 34, No. 1, 2009, p. 25-47; Metin Coşgel and Boğaç Ergene, "Intergenerational Wealth Accumulation and Dispersion in the Ottoman Empire: Observations from Eighteenth-Century Kastamonu", *European Review of Economic History*, Vol. 15, No. 2, 2011, p. 255-276; Boğaç Ergene, Atabey Kaygun and Metin Coşgel, "A Temporal Analysis of Wealth in Eighteenth Century Ottoman Kastamonu", *Continuity and Change*, Vol. 28, No. 1, 2013, p. 1-26.

³³ Orbay, *op.cit.*, p. 1012; Gürsoy, *op.cit.*, p. 160-162.

BORA ALTAY

Gümülcine, Hayrabolu, Serez, and Prizren, cash waqfs are largely established by titled founders, with shares ranging from 71 percent to 88 percent. The remaining three cities primarily feature cash waqfs founded by commoners. Notably, in the city of Prijedor, commoners establish all cash waqfs. Regional disparities in the allocation of cash waqfs among titled individuals and commoners contribute to the overall preference for titled founders, as expected.

This study also revealed a notable disparity in the distribution of cash waqfs by gender. Approximately 90 percent of waqfs were established by male founders, whereas the share for females was only around 10 percent. Additionally, cash waqfs established by females were concentrated in only four cities: Gümülcine, Hanya, Serez, and Tuzla. The proportion of these organizations varied between 2.5 percent and 44.44 percent. Hanya, located on Rhodes Island, had the highest share of cash waqfs established by females. Contrary to Istanbul cash waqfs, participation women in cash waqf formation remained at low levels from the beginning of the nineteenth century onwards.³⁴

The last two columns of Table 1 display the allocation of cash waqfs by the founders' fathers. While holding a title is assumed to be advantageous in the Ottoman Empire, individuals with fathers who held titles are also wealthy. Hence, these groups are expected to participate in a higher rate of cash waqf formation. However, the results from these cities indicate a different outcome from that of the founders. Individuals without titles are more likely to participate in establishing these organizations. Although the lowest rate for this group is 43.75 percent in Tuzla, the highest rate is 100 percent in Prijedor. The shares of this group in the remaining five cities are similar, hovering at approximately 60 percent.

The formation of cash waqfs in different regions cannot be easily explained by the socioeconomic background of the founders. Nevertheless, regional studies have revealed the unique features of these organizations. It is crucial to avoid making sweeping generalizations about these organizations, as the findings presented here illustrate. Furthermore, these generalizations are relevant only to the services financed by these organizations, which can differ based on time and region. To provide a clearer illustration of this

---

³⁴ Özvar and Yıldırım, *op.cit.*, p. 38.

**CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES**

approach, this study categorizes services financed by cash waqf in relevant urban areas.

Table 2: The Allocation of Services Financed by Cash Waqfs

Cities	Religious Services	Public Goods	Poor Support	Family Support
Gümülçine	95,00%	7,50%	0,00%	35,00%
Hanya	100,00%	16,67%	11,11%	83,33%
Hayrabolu	100,00%	0,00%	0,00%	71,43%
Prijedor	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Prizren	91,67%	16,67%	4,17%	8,33%
Serez	75,00%	18,75%	12,50%	37,50%
Tuzla	43,75%	75,00%	6,25%	18,75%
Entire Sample	88,74%	16,56%	3,97%	36,42%

Source: This data is derived from *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları, 1-12*.

Table 2 presents the distribution of services financed by cash waqfs across the various cities. The sum of the shares in Table 2 exceeds 100 percent due to the fact that a single cash waqf can support multiple services. For the entire sample, religious services are the most common function of cash waqfs followed by family support. Remarkably, 88.74 percent of all cash waqfs are allocated to religious services, which mainly included expenses for the maintenance of religious facilities, employee salaries, and Quran readings. In contrast, only 16.56 percent of cash waqfs are used to finance public goods, such as education, healthcare, and infrastructure investments. Interestingly, poor support is identified as the least-funded service in 3.97 percent of cash waqf deeds. Family support, which represents family waqfs, accounts for approximately 36.42 percent of all cash waqf deeds. These overall averages are similar to those of other cities, with the exception of Tuzla, where cash waqfs primarily fund public goods. However, family waqfs are particularly prominent in Gümülçine and Hayrabolu, which are located close to Istanbul, and in Hanya, situated on the Island of Rhodes. In cities farther from Istanbul, the formation of family waqfs is lower, providing valuable data for future research. Additionally, cash waqfs in Prijedor City exclusively support religious services.

Earlier studies explored the formation of cash waqfs in various cities, focusing on their socioeconomic characteristics. However, these studies

failed to provide comparisons among different provinces. It was possible to examine the effects of regional differences on the distinct characteristics of cash waqfs. For instance, in the nineteenth- and early twentieth-century Kalkandelen, there were 15 cash waqfs, and 93 percent of them provided financial resources for religious services.³⁵ Among these cash waqfs, 47 percent financed the poor, and approximately 7 percent funded public goods. It was worth noting that 87 percent of cash waqfs were established as family waqfs, and all founders were male. The characteristics of cash waqfs in Kalkandelen were similar to those of the cities studied in this research, except for Tuzla. The characteristics of cash waqfs in Manisa were also similar, with almost 91 percent financing religious services and approximately 9 percent providing financial resources for public goods.³⁶ In terms of founders' gender, a case study revealed that 21 percent of cash waqfs in Salonica were owned by females, which was significantly higher than that in the cities included in this study, except for Tuzla and Hanya.³⁷ Although the socioeconomic characteristics of cash waqfs in these cities were relatively similar, their share differed by region. Titled individuals were the most prevalent group in cash waqfs in Balkan cities, and this was also true for cash waqfs in Anatolia. A case study showed that titled founders were more likely to participate in cash waqf formation, with 71 percent participating in the late nineteenth century.³⁸ This figure was about 91 percent in cash waqfs of Uşak during the late nineteenth century.³⁹ Unlike cash waqfs in Anatolian cities, the rate of titled founders in Rhodes Island was estimated to be only 21 percent.⁴⁰ This finding was in close proximity to the ratio of titled founders (33 percent) in Hanya on Rhodes Island, which fell under the purview of this study (Table 1).

Existing scholarship argued that cash waqfs played a significant role in supporting family members during the Ottoman Empire.⁴¹ Founders often assigned themselves or their family members as employees in cash waqfs to provide long-term income.⁴² This practice reduced the impact of cash waqfs

---

³⁵ Ahabab, *op.cit.*, p. 55-59.

³⁶ Çağlar and Dağtekin, *op.cit.*, p. 12.

³⁷ Hacı Veli Aydın, "Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol. 29, No. 1, 2014, p. 93.

³⁸ Çağlar and Dağtekin, *op.cit.*, p. 13.

³⁹ Alkan, *op.cit.*, p. 752.

⁴⁰ Taşkaya, *op.cit.*, p. 65.

⁴¹ Timur Kuran, "The Political Consequences of Islam's Economic Legacy", *Philosophy and Social Criticism*, Vol. 39, No. 4-5, 2013, p. 400.

⁴² Kuran, *op.cit.*, p. 800.

**CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES**

on accumulating capital and providing loans to borrowers.⁴³ As a result, family waqfs were seen as obstacles to the emergence of modern banks. Although cash waqfs were considered financial institutions in existing scholarship, these theoretical perspectives were insufficient to understand the nature of cash waqfs. The findings of this study indicated that the share of family support was relatively lower in the cities of this study than in other provinces. A case study on Kalkandelen cash waqfs showed that the share of family support was approximately 87 percent in the late nineteenth century.⁴⁴ Another study on cash waqfs in Istanbul revealed that the share of family and self-support added up to 80 percent.⁴⁵ However, the function of cash waqfs in the seven cities examined in this study remained lower, at approximately 37 percent, compared to these regions (Table 2). Nevertheless, individual cities might have higher rates of family waqfs. For instance, almost 84 percent of cash waqfs in Hanya provided financial resources for family support, and 72 percent of Hayrabolu cash waqfs did the same. The remaining five cities had cash waqfs that provided fewer financial resources for family support. The relationship between capital level and family support provided limited information. The average capital levels of Hayrabolu and Hanya were significantly different; however, this difference did not seem to have a significant impact on the emergence of family waqfs. Two major cities, Prijedor and Tuzla, displayed lower proportions of family waqfs, suggesting that family waqfs might not be a prominent factor contributing to higher levels of capital in cash waqfs.

Table 3: Capital Levels of Cash Waqfs (In Akçe, 1469 Prices)

Cities	N	Sum of Capital	Share in Aggregate Capital	Average Capital	Sum of Real Capital	Share in Real Aggregate Capital	Real Average Capital
Gümülcine	40	7.225.560	6,48%	180.639	30.357	6,73%	759
Hanya	18	12.843.120	11,53%	713.507	144.471	32,05%	8.026
Hayrabolu	21	2.798.400	2,51%	133.257	11.271	2,50%	537
Prijedor	16	30.738.600	27,58%	1.921.163	136.170	30,21%	8.511
Prizren	24	6.360.000	5,71%	265.000	39.775	8,82%	1.657

⁴³ Timur Kuran, "The Logic of Financial Westernization in the Middle East", *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 56, No. 4, 2005, p. 594.

⁴⁴ Ahabab, *op.cit.*, p. 58-59.

⁴⁵ Adıgüzel and Kuran, *op.cit.*, p. 18.

BORA ALTAY

Serez	16	3.052.560	2,74%	190.785	29.631	6,57%	1.852
Tuzla	16	48.417.600	43,45%	3.026.100	59.142	13,12%	3.696
Entire Sample	151	111.435.840	100,00%	737.986	450.817	100,00%	2.986

Source: This data is derived from *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları, 1-12*.

Table 4 presents the capital levels of cash waqfs from a comparative perspective. The data in this table are presented in two terms. Initially, capital levels are calculated based on nominal values. However, the table also displays real capital values by deflating the nominal values, which facilitates a more accurate comparison among cities. To achieve this deflation, this study utilizes the Istanbul Consumer Price Index (CPI), which is a unique and widely used data source in research.⁴⁶ Although the CPI is based on food prices in Istanbul, another study based on price history of the Ottoman Empire shows a similar price pattern in various provinces of the Ottoman Empire.⁴⁷

The research findings indicate disparities in capital levels across various regions. Gümülçine, which has the highest number of cash waqfs, has lower aggregate capital compared to other cities with fewer cash waqfs. Prijedor and Tuzla, with only 16 cash waqfs, have the highest capital levels. Unexpectedly, cities such as Prizren and Hayrabolu, which have a higher number of cash waqfs, have lower capital levels. The share of cash waqf capital indicates that a significant proportion of capital was accumulated in Tuzla cash waqfs, amounting to approximately 44 percent, and about 28 percent in Prijedor. The share of cities with a higher number of cash waqfs remains modest. Similar findings are observed for average capital levels. The capital averages of cities with cash waqfs established by titled individuals remain lower than those of the others (See Table 1). These cash waqfs, which have received the most attention in existing scholarship, have lower capital levels. It appears that endowing higher capital for titled individuals is an uncommon choice in these organizations.

The last three columns of Table 4 present capital levels in real terms. Because the differences between cities are similar in terms of nominal values, the largest shares of capital are accumulated in the cities of Hanya and

⁴⁶ Şevket Pamuk, "Prices in the Ottoman Empire, 1469-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 36, No. 3, 2004, p. 455.

⁴⁷ Pinar Ceylan, "Ottoman Inheritance Inventories as a source for Price History", *Historical Methods*, Vol. 49, No. 3, 2016, p. 132-144.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

Prijedor. The share of Tuzla cash waqfs declines to approximately 14 percent, which is the highest in nominal values, at 43,45 percent. Another interesting finding is the real average capital level. Cities with a higher number of cash waqfs have lower average values than other cities. The fact that cash waqfs in Serez have little capital is related to the disasters experienced by the city. It is known that this city faced two large fires, and three-quarters of it was destroyed.⁴⁸ Assuming that external shocks are constant, these findings suggest that the capital levels of cash waqfs are based on different factors rather than the size of the cities or the wealth of the founders.

This section analyses the socioeconomic characteristics of cash waqfs situated in seven cities across the Ottoman Empire. These organizations mainly finance religious services. The involvement of titled individuals and males in establishing cash waqfs outnumber that of commoners and females between 1809 and 1917. Notably, the number of individuals whose fathers lacked titles is higher in these cities than in other groups. Regarding capital levels, cities with fewer cash waqfs and those that are less developed exhibit higher capital accumulation. These results underscore the significance of the regional disparities in cash waqf formation. The next section evaluates the connection between these findings and the features of cash waqfs highlighted in scholarly research.

3. Implications and Comparisons: Searching Answers for Disparities in Cash Waqf Formation

The results of this study provide a mixed level of support for certain well-known contentions in existing literature regarding cash waqf formation, services, and capital levels in the Ottoman Empire. A significant portion of the study's findings are based on statistical estimates, which enable direct comparisons with other studies that focus on various cities within the empire. With the aim of examining the potential implications of these estimates on the relationship between cash waqf formation and economic growth, this section concentrates on centralization efforts and the emergence of modern banking in the nineteenth century. By adopting these perspectives, the role of cash waqfs in economic development can be discussed effectively.

Centralization efforts were also related to waqf organizations. The administrative body of the Ottoman Empire established a ministry to control

---

⁴⁸ Balta, *op.cit.*, p. 558.

the financial resources of these organizations in the early nineteenth century. Furthermore, changing the structure of tax-collecting mechanisms caused significant increases in tax revenue from the second half of the nineteenth century.⁴⁹ These political changes had decreased the need for the confiscation of financial resources. Thus, founders changed their perceptions of financing themselves and their family members through these organizations. Since the nineteenth century was characterized by economic growth, founders could direct their financial resources towards more productive activities instead of establishing a cash waqf with their wealth. This could cause a decline in cash waqf capital as well as family waqfs. Thus, cities affected differently by economic growth also exhibit differences in this phenomenon.

Variations in regional cash waqf practices could be attributed to two primary factors. First, the level of capital available for cash waqf probably played a significant role in determining the scope of services provided. In cases where capital was limited, fewer services were financed. However, this explanation alone did not account for the disparity in financing religious services. The state's confiscatory behavior during times of shock led to the emergence of financing religious services as a norm in waqf formation. By seizing the resources of these organizations, the administrative body aimed to boost short-term revenue. Consequently, directing waqf revenues towards religious services restricted the state's power to confiscate these resources.⁵⁰ This practice led to the establishment of a common behavioral norm that encouraged founders to allocate a certain portion of revenue to religious services. Another reason was linked to perceptions of cash waqf founders. Regardless of social group, founders sought to increase their otherworldly benefits by financing religious services. Second, the founders had a more advantageous position than the administrative body of the Ottoman Empire in determining the local requirements. This information enabled founders to transfer revenue from their cash waqf to various services. These requirements varied in different cities, resulting in differences in waqf characteristics. Despite the findings indicating greater financing for religious services, other services were mainly reliant on local needs and the information provided by founders regarding these necessities.

---

⁴⁹ Tevfik Güran, "Osmanlı Kamu Maliyesi, 1839-1918", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I*, (eds.) Mehmet Genç and Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi 2006, p. 71.

⁵⁰ Singer, *op.cit.*, p. 352.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

Table 4: Cash Waqf Capitals from a Comparative Perspective (in Akçe, Nominal)

Cities	N	Aggregate Capital	Average Capital
Safranbolu	15	3.528.000	235.200
Kalkandelen	15	3.036.000	202.400
Manisa	64	19.856.400	310.256
Uşak	57	12.864.960	225.701
Ankara	37	24.996.000	675.568
Aydın	35	11.208.000	320.228
Konya	49	13.488.000	275.268
Sivas	35	4.368.000	124.800
Trabzon	55	12.816.000	233.018
Kastamonu	32	6.804.000	212.625
Balat	9	3.007.680	334.187
Yeniköy	15	10.291.200	686.080
Davudpaşa	177	54.562.200	308.261
Gümülcine	40	7.225.560	180.639
Hanya	18	12.843.120	713.507
Hayrabolu	21	2.798.400	133.257
Prijedor	16	30.738.600	1.921.163
Prizren	24	6.360.000	265.000
Serez	16	3.052.560	190.785
Tuzla	16	48.417.600	3.026.100

Sources: The data is derived from various reliable secondary sources.⁵¹

Table 4 compares the capital levels of the cash waqfs established between 1800 and 1918. Upon closer examination of the table, it becomes evident that the formation of cash waqfs was relatively low in the cities studied in this research, compared to the more developed towns of Anatolia. Surprisingly, the neighborhoods of İstanbul, Balat, and Yeniköy have fewer cash waqfs than the Balkan cities employed in this study, despite being located in a more urban area. Although regional differences play a significant role in cash waqf formation, the average capital levels reveal the varying economic characteristics of these organizations. Hanya, Prijedor, and Tuzla have the highest average capital levels among the cities studied, whereas the remaining four cities (Gümülcine, Hayrabolu, Serez, Prizren) fall below the

⁵¹ Abdülkadir Atar, "Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Vol. 52, 2019, p. 93-122; Alkan, *op.cit.*, p. 743-774; Ahbab, *op.cit.*, p. 49-71; Gürsoy, *op.cit.*, p. 159-190; Karagedikli and Tunçer, *op.cit.*, p. 239-268; Gürosy, *op.cit.*, p. 171-102; Çağlar and Dağtekin, *op.cit.*, p. 1-28; Gürsoy and Özdeğer, *op.cit.*, p. 567-602.

average cash waqf in other cities. The average capital level of cash waqfs in Kalkandelen and Anatolia is approximately 319 thousand akçe, while the average capital of low-capital cash waqfs in these four cities is 193 thousand akçe, which is lower than that in these provinces.

The data suggested that the level of capital in cash waqfs was not only contingent on the size or development of the cities in which they were established, but also that the formation of high-capital cash waqfs was largely determined by founders' desire to endow capital. Additionally, the geopolitical positions of these cities played a crucial role in the formation of cash waqfs. Economic growth of the Ottoman Empire, which relied heavily on trade and agriculture, also influenced the development of cash waqfs. Although cash waqfs had limited capital for financing large-scale investments, producers utilized these loans for small investments and expanded their trade networks. For instance, in Bursa, 69 percent of borrowers were farmers and 21 percent were craftsmen who collectively utilized approximately 85 percent of the cash waqf capital.⁵² Similar patterns were observed in Salonica, where the share of farmers was around 70 percent and craftsmen accounted for 16 percent of borrowers.⁵³ It was worth noting that cash waqfs with high capital tended to be located in provinces along trade routes. In other words, the availability of cash waqf capital was largely determined by the location of cities rather than by the wealth of the founders or the economic size of the towns.

Although cash waqf organizations held substantial funds, their levels remained relatively low when compared to modern banks that emerged from the nineteenth century onwards. The rigidity of profit rates and the inflexible nature of deeds in financing services hindered these organizations' ability to compete with modern financial organizations. Furthermore, the Ottoman Empire implemented a modern banking system that contributed to the limited growth in cash waqf capital. For instance, in 1907, the Agricultural Bank, one of the empire's important banks, loaned approximately 1.1 million liras to producers, while the Imperial Evkaf Ministry lent around 766 thousand liras during the same period.⁵⁴ Additionally, a new bank was established in 1912 with capital of 500 thousand liras, which was generated from waqf capital. As more banks entered into market, the capital of cash waqfs remained modest

---

⁵² Çiftçi, *op.cit.*, p. 88-92.

⁵³ Aydın, *op.cit.*, p. 99.

⁵⁴ Karagedikli and Tunçer, *op.cit.*, p. 257.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

in comparison to that of early modern banks. However, it was important to note that waqf organizations played a crucial role in providing financial services and supporting social welfare initiatives during this period.

The economic significance of cash waqfs in the Ottoman Empire could not be overlooked. Comparing them to early modern banks would result in an inaccurate assessment of their roles. Although modern banks became common in the Ottoman economy, their branches were not spread uniformly throughout the empire. According to an investigation, the proliferation of modern bank branches had been more pronounced in Anatolia than Balkan cities since the latter half of the nineteenth century.⁵⁵ In smaller cities, where modern banks were not present, cash waqfs continued to serve as important financial institutions, particularly for producers. As modern banks expanded into more developed areas, cash waqfs gradually displaced. However, their proliferation in less-developed regions indicated that they were still widely used in financial practice. Higher levels of capital were supported by historical evidence, even though the number of cash waqfs was typically smaller in less-developed urban areas than in more-developed ones (Table 4). These findings suggested that the growth of modern banks did not completely replace cash waqfs in their economic structures, as they continued to exist in significant numbers in cities. Their presence was particularly beneficial for less-educated producers, who preferred to avoid the paperwork required to obtain loans from banks.⁵⁶ Although it was challenging to quantitatively assess the impact of these factors on economic development, the figures presented in this study suggested that cash waqfs played a crucial role in economic growth from different perspectives.

Conclusion

This study utilizes data from cash waqf deeds in seven towns of the Ottoman Empire so as to explore regional differences in the main characteristics of cash waqfs. The analysis presented herein represents one of the earliest attempts to examine cash waqfs from a comparative perspective across various cities. The outcomes indicate that cash waqf formation existed

---

⁵⁵ Karagedikli and Tunçer, *ibid.*, p. 261.

⁵⁶ Donald Quataert, "Dilemma of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform in Ottoman Turkey, 1888-1908", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 6, No. 2, 1975, p. 213-214.

BORA ALTAY

in the Balkan region from the nineteenth century onwards; however, their numbers were relatively lower than those in cities located in Anatolia.

Additionally, the socioeconomic composition of these organizations was similar to that of others, with only minor differences. During the economic growth period, the capital levels of these cash waqfs were not significantly lower than those in Anatolia. In fact, the average capital levels of relatively less developed cities were closer to those of cash waqfs located in the more developed cities of Anatolia. Therefore, the findings of this study suggested that capital levels were less expected. Economic growth was linked to increases in aggregate output and the emergence of modern banks that financed producers. Cash waqfs played a role in this process by providing financial resources to producers, particularly in cities where modern banks were absent. In other words, it was suggested that high-capital cash waqfs emerged in relatively less-developed cities where modern banks were not present, whereas low-capital cash waqfs emerged in developed cities of the Ottoman Empire where modern banks began to operate over time.

This study's main argument is that the characteristics of cash waqfs vary across different regions. It is essential to conduct more regional comparative studies rather than generalizations to understand the nature of these financial organizations. The impact of changes in economic structure on cash waqfs may differ across regions. This study demonstrates that economic progress transformed the structure of economic institutions, but the changes appear to be different in less-developed cities. Capital levels indicate that the role of cash waqfs became more prominent in these cities, where economic progress was financed by these organizations in the absence of modern banks. However, it should be noted that this study is based on a limited number of cash waqfs, and further research is required to test the implicit findings of the present study by using different primary sources.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

BIBLIOGRAPHY

ADIGÜZEL, Serkant Fatih and KURAN, Timur, “The Islamic Waqf: Instrument of Unequal Security, Worldly and Otherworldly”, *Economic Research Initiatives at Duke (ERID)*, Working Paper 305, 2021, pp. 1-55.

AHBAB, Yakup, “Kalkandelen Para Vakıfları”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 3, No. 5, 2017, pp. 49-71.

ALKAN, Mustafa, “Uşak Para Vakıfları (1890-1923)”, *Belleten*, Vol. 70, No. 258, 2006, pp. 743-774.

ALTAY, Bora, “Cash Waqfs of Ottoman Bosnia, 1526-1914”, *Vakıflar Dergisi*, Vol. 57, 2022, pp. 51-76.

ALTAY, Bora, “Philanthropy in the Ottoman Rumelia: Cash Waqfs from Four Provinces”, *Islamic Financial Institutions from the Early Modern Period to the 20th Century: Comparative Perspectives on the History and Development of Cash Waqfs*, (eds.) Mehmet Bulut, Bora Altay, Cem Korkut, Palgrave Macmillan 2024.

ATAR, Abdülkadir, “Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, Vol. 52, 2019, pp. 93-122.

AYDIN, Hacı Veli, “Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol. 29, No. 1, 2014, pp. 87-106.

AYDINBAŞ, Yunus Emre and TUĞRUL, Mehmet, “Living Together: Ancient Solutions for Modern Problems in Public Service Sustainability with Ottoman Cash Waqfs”, *Sustainability Practices: Cases from Businesses and Charities*, (eds.), Mehmet Bulut, Cem Korkut, Musab Talha Akpınar, TUBA Publications 2023, pp. 214-237.

BALTA, Evangelia, “Serez”, *İslâm Ansiklopedisi*, Vol. 36, Türkiye Diyanet Vakfı 2009, pp. 556-558.

BARCAN, Ömer Lütfi and AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1970.

BORA ALTAY

BULUT, Mehmet and ALTAY, Bora, "The Ottoman Economy (1870-1913): Preliminary Second-Generation Estimates", *Turkish Journal of Islamic Economics*, Vol. 9, No. 1, 2022, pp. 95-118.

BULUT, Mehmet, ÇINAR, Hüseyin, ADEMİ, Rahman, DEMİR, Ahmet, KUDAT, Aydın, DOĞAN, Mehmet, KORKUT, Cem, ÇAM, Mevlüt, TUĞRUL, Mehmet, ÖZSARAÇ, Yakup, DEMİRTAŞ, Hasan, ALTAY, Bora, YAVUZ, Faruk, AKÇATEPE, Rıdvan Enes, *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları, 1-12*, Istanbul Zaim University Publishing 2019.

CEYLAN, Pınar, "Ottoman Inheritance Inventories as a source for Price History", *Historical Methods*, Vol. 49, No. 3, 2016, pp. 132-144.

COŞGEL, Metin and ERGENE, Boğaç, "Intergenerational Wealth Accumulation and Dispersion in the Ottoman Empire: Observations from Eighteenth-Century Kastamonu", *European Review of Economic History*, Vol. 15, No. 2, 2011, pp. 255-276.

ÇAĞLAR, İlker Mümin and DAĞTEKİN, Abdullah, "Manisa Para Vakıfları (1867-1912)", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 14, No. 14, 2022, pp. 1-28.

ÇİFTÇİ, Cafer, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 23, No. 36, 2004, pp. 79-102.

ÇİZAKÇA, Murat, "Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 38, No. 3, 1995, pp. 315-354.

_____, *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*, Boğaziçi University Press 2000.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu 1994.

ERGENE, Boğaç and BERKER, Ali, "Inheritance and Intergenerational Wealth Transmission in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu: An Empirical Investigation", *Journal of Family History*, Vol. 34, No. 1, 2009, pp. 25-47.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

ERGENE, Boğaç, KAYGUN, Atabey and COŞGEL, Metin, “A Temporal Analysis of Wealth in Eighteenth Century Ottoman Kastamonu”, *Continuity and Change*, Vol. 28, No. 1, 2013, pp. 1-26.

FAROQHI, Sureiya, *Town and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650*, Cambridge University Press 1994.

FAROQHI, Sureiya, *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in the Ottoman Empire*, I. B. Tauris 1999.

FERLİBAŞ, Meral Bayrak, “Ruşuk’ta Kaybolmuş Osmanlı Mirası: Vakıflar”, *Belleten*, Vol. 79, No. 286, 2015, pp. 931-978.

GÜRAN, Tevfik, “Osmanlı Kamu Maliyesi, 1839-1918”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I*, (eds.) Mehmet Genç and Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006.

GÜRSOY, Çiğdem, “Para Vakıfları Kapsamında Sosyo-Ekonomik Bir Analiz: Davudpaşa Mahkemesi Kayıtları (1634-1911)”, *Belleten*, Vol. 81, No. 290, 2017, pp. 159-190.

_____, “İstanbul Yeniköy Mahkemesi Para Vakfı Kayıtları (1591-1883)”, *The Journal of Ottoman Studies*, Vol. 57, 2021, pp. 171-202.

GÜRSOY, Çiğdem and ÖZDEĞER, Mehtap, “Ebediyete Bağış: Balat Şer‘iyye Sicillerinde Para Vakfı Kayıtları”, *Belleten*, Vol. 86, No. 306, 2022, pp. 567-602.

INALCIK, Halil, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1600*, Cambridge University Press, 1994.

JELAVICH, Barbara, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge University Press 1983.

KARAGEDİKLİ, Gürer and TUNÇER, Ali Coşkun, “Microcredit in the Ottoman Empire: A Review of Cash Waqfs in Transition to Modern Banking”, *Financing in Europe*, (eds.) Marcella Lorenzini, Cinzia Lorandini, D’Maris Coffman, Palgrave Macmillan 2018.

KARPAT, Kemal, *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, 1985.

KAYA, Süleyman, "Cash Management Methods of 18th Century Cash Waqfs in the Light of Accounting Records", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, Vol. 3, No. 3, 2017, pp. 50-62.

KHAN, Muhammad Tariq, "Historical Role of Islamic Waqf in Poverty Reduction in Muslim Society", *The Pakistan Political Review*, Vol. 54, No. 4, 2015, pp. 979-996.

KIVRIM, İsmail, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", *Vakıflar Dergisi*, Vol. 46, 2016, pp. 97-116.

KOEHLER, Benedikt, *Early Islam and the Birth of Capitalism*, Lexington Books 2014.

KURAN, Timur, "The Absence of the Corporation in Islamic Law: Origins and Persistence", *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 53, No. 4, 2005, pp. 785-834.

_____, "The Logic of Financial Westernization in the Middle East", *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 56, No. 4, 2005, pp. 593-615.

_____, "The Political Consequences of Islam's Economic Legacy", *Philosophy and Social Criticism*, Vol. 39, No. 4-5, 2013, pp. 395-405.

LAMPE, John R. and JACKSON, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press 1982.

LAYISH, Aaron, "The Family Waqf and the Shar'i Law of Succession in Modern Times", *Islamic Law and Society*, Vol. 4, No. 3, 1997, pp. 352-388.

MANDEVILLE, Jon, "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 10, No. 3, 1979, pp. 289-308.

CASH WAQF DIFFERENCES IN BALKAN CITIES, 1809-1917:
A COMPARISON OF SOCIOECONOMIC STRUCTURES

MCGOWAN, Bruce, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade, and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge University Press 1981.

OKYAR, Osman, "A New Look at the Problem of Economic Growth in the Ottoman Empire, 1800-1914", *The Journal of European Economic History*, Vol. 16, No. 1, 1987, pp. 7-49.

ORBAY, Kayhan, "Detailed Tax Farm Registers and Arrears as Sources of the Waqfs' Financial Analysis", *Acta Orientalia Scientiarum Hungaricae*, Vol. 58, No. 4, 2005, pp. 331-347.

_____, "On the Mukâta'a Revenues and the Revenue Collection of Bâyezîd II's WAqf in Amasya", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol. 95, 2005, pp. 139-162.

_____, "Financial Development of the Waqfs in Konya and the Agricultural Economy in Central Anatolia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 55, No. 1, 2012, pp. 74-116.

_____, "Edirne Muradiye Vakfının Mali Yapısı ve Gelişim", *Belleten*, Vol. 78, No. 283, 2014, pp. 983-1032.

ÖZCAN, Tansin, *Üsküdar Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu 2003.

ÖZVAR, Erol and YILDIRIM, Sadullah, "Long-Term Changes in the Creation of New Cash Waqfs in İstanbul", *Bilig*, Vol. 102, 2022, pp. 27-51.

PAMUK, Şevket, "Prices in the Ottoman Empire, 1469-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 36, No. 3, 2004, pp. 451-468.

_____, "Estimating Economic Growth in the Middle East since 1820", *The Journal of Economic History*, Vol. 66, No. 3, 2006, pp. 809-828.

PERI, Oded, "Waqf and Ottoman Welfare Policy: The Poor Kitchen of Hasseki Sultan in Eighteenth-Century Jerusalem", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 35, No. 2, 1992, pp. 167-186.

BORA ALTAY

QUATAERT, Donald, "Dilemma of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform in Ottoman Turkey, 1888-1908", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 6, No. 2, 1975, pp. 210-227.

SHATZMILLER, Maya, "Islamic Institutions and Property Rights: The Case of the 'Public Good' Waqf", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 44, No. 1, 2001, pp. 44-74.

SHECHTER, Relli, "Market Welfare in the Early-Modern Ottoman Economy: A Historiographic Overview with Many Questions", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 48, No. 2, 2005, pp. 253-276.

TAŞKAYA, Aziz Baykara, "Rodos Adası'nda Para Vakıfları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 14, No. 14, 2022, pp. 61-94.

TUĞRUL, Mehmet, "Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıflarında Mevlid-i Nebi Kutlamalarına Dair Tahsisatlar", *Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü*, (eds.), Bilal Kemikli, TUBA Publications 2023, pp. 107-129.

TUĞRUL, Mehmet and BULUT, Mehmet, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Kültürel Hayat: Selanik ve Sofya", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 10, No. 2, 2021, pp. 601-633.

WILSON, Rodney, *Islam and Economic Policy: An Introduction*, Edinburgh University Press 2015.

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŐIV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK
MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Murat ÇELİK*

ÖZ

19. yüzyılda Rumeli’de görünür olan sorunların halli için siyasî ve askerî önlemlerin yanı sıra idarî olanlar da kullanılmıştır. Bunun için Çamlık’ta olduğu gibi kimi vilayetler idarî bakımdan yeniden örgütlenmiş, önemli görülen bölgelerde sancaklar ihdas edilmiştir. Rumeli’deki son Osmanlı topraklarından biri denebilecek Çamlık, Arnavutluk bağımsızlığı bakımından da bir dönüm noktası olmuştur. Önemli geçmişine karşın Çamlık ne coğrafi ne de idarî bakımdan müstakil olarak Türkçe literatürde henüz yeterince incelenmemiştir. Bu çalışmada Çamlık bölgesinin coğrafi sınırları çizilerek siyasî ve askerî önemi üzerinde durulmuş, bunun yanı sıra Osmanlı idarî elitinin bölgedeki Yunan talepleri ile Arnavut siyasetinin önüne geçmek amaçlı geliştirdiği idarî tedbirler tartışılmıştır. Tartışma genel hatlarıyla Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden sürdürölmüştür. Araştırmanın sonunda askerî ve siyasî problemlerin halinde idarî düzenlemelerin çoğu defa istenilen sonucu vermediği neticesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümenice, Çamlık, Yanya, Balkanlar, Osmanlı Devleti.

*Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakölte, Bilim Tarihi Bölümü, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0002-9460-8767, E-posta: mcelik@aybu.edu.tr.

MURAT ÇELİK

ESTABLISHING OF A SANJAK IN THE SOUTHWESTERN BALKANS: THE MUTASARRIFATE OF CHAMERIA ACCORDING TO ARCHIVAL DOCUMENTS

ABSTRACT

In the 19th century, political and military measures, as well as administrative ones, were used to solve the problems that were visible in Rumelia. For this purpose, some provinces, such as Çamlık, were reorganized administratively and sanjaks were established in some regions. Çamlık, which can be considered one of the last Ottoman territories in Rumelia, was also an important turning point for Albanian independence. Despite its important history, Çamlık has not yet been sufficiently and independently analyzed in Turkish academic literature, either geographically or administratively. In this study, the geographical boundaries of the Çamlık region are drawn and its political and military importance is emphasized, as well as the administrative measures developed by the Ottoman administrative elite to prevent Greek demands and Albanian politics in the region are discussed. The discussion is based mainly on Ottoman archival documents. At the end of the research, it is concluded that administrative arrangements often did not yield the desired results in solving military and political problems.

Keywords: Igoumentisa, Chameria, Ioannina, Balkans, Ottoman State.

EXTENDED ABSTRACT

This research focuses on Çamlık Sanjak, which was established by the Ottomans in the 19th century in the region. The Albanians call the region as Chamerya while Greeks as Northern Epirus. The fact that Çamlık has a unique history in terms of Albanian, Greek and Ottoman history makes the region remarkable. However, there is no independent research on the formation of the Sanjak of Çamlık. It was not until the 19th century that Çamlık gained an administrative structure thanks to the Ottomans. The long coastline stretching from the southern shores of Avlonya [Vlorë] to Preveze [Preveza] remained the Ottoman geography closest to Europe, and in the 19th century it was given a new legal structure as a sanjak.

The subject of this study has two aspects. One aspect is related to the Ottoman administrative structure and the other to regional history. Therefore, many studies have been written on these two aspects. The history of Ottoman organization is one of the most intensively studied realms in this respect. There are many studies that focus on the administrative structure,

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLİK MUTASARRİFLİĞİNİN İHDASI

especially after the Tanzimat. The fields of administrative law and administrative history have a wealth of material on the new administrative structure in the Ottoman State and the transformation of the sanjaks and provinces. The Ottoman administrative structure was also intensively discussed within the framework of the provincial regulations of 1864 and 1871. However, it is understood that Çamlık has not yet been discussed in a qualified manner in the literature. As for Çamlık or Chamerya, it was not directly mentioned as one of the last sanjaks of the Ottoman State. Mostly, its name was indirectly referred to, either when Yanya [Ioannina] fell to the Greeks, or when Albanian migrations and exchanges were mentioned. As a result, there is no study in which Çamlık, which has an important position in the shaping of the Southwestern Balkans region in the 19th century, is examined independently. Therefore, in addition to defining Çamlık, the study makes two claims about Çamlık by discussing the attitudes of the Ottoman ruling elites when faced with a problem.

The Ottomans took many factors into consideration while developing administrative organizations. Especially in a multi-lingual, multi-religious and multi-cultural geography like the Balkans, they proceed cautiously in equations with many unknowns. The Ottoman elites were very eager to use this instrument as administrative structuring became an effective tool with the Tanzimat. When there was a problem in a region, they were very eager to change the administration, especially in terms of local participation in the governance mechanism. However, in the Balkans, as in Lebanon, changing administrative structures failed to produce the desired results. The organization of Çamlık as a sanjak within the Vilayet of Ioannina did not yield the desired result as it was located in the center of the Albanian-Greek conflict, and moreover, it was a geography manipulated by Italian expansionism. Perhaps one of the most important reasons for this result is that Çamlık, like Ioannina and Berat, was far from a historically established civic structure in the region.

After the Ottoman rule, the region could not be shared and the struggle over it continued. Therefore, it may be suggested to reconsider the changes in the administrative organizational structure. Another issue that needs to be highlighted and discussed is the borders and geography of Çamlık region. It may be appropriate to consider Çamlık within the aforementioned regional categories, just like Matlık [Mat], Laphık [Lab-Labëria], Toskalık [Tosk-Toskëria] and Kegalık [Gheh-Ghegëria] in the regions settled with Albanians. If such an approach is possible, perhaps it would be easier to analyze the administrative structure in Çamlık.

The study is basically organized under two main headings. The first heading is about the geographical definition of Çamlık and its boundaries. The second title deals with the process of the establishing a sanjak under the name of Çamlık in the province of Yanya [Ioannina] within the borders defined in the first title. In both chapters, due to the lack of previous studies on the subject, primary sources are consulted and Ottoman archival documents are used in a hierarchical order. For this purpose, the political situation was emphasized, followed by the negotiations and correspondence for the establishment of the sanjak. The situation is first outlined and then interpreted on the basis of the archival documents. Moreover, the testimonies of sources such as memoirs were also used.

Since the Ottomans made the Balkans their homeland, Rumelia was considered as the strongest administrative part of the Ottoman State and the main source of both military and economic resources of the state. Such a large area was first planned as a Rumelia Beylerbeylik. It was then organized into sanjaks and kazas. However, the use of new technological means such as telegraph and railway by the Ottomans in the 19th century facilitated the administration and management compared to the previous periods, and the demands of the peoples of the region to establish their own political administration forced the Ottoman administrative elites to make some changes in the administrative structure. The Ottoman administrative elites also made great efforts to administer the vast territories of the state by establishing new sanjaks and autonomous administrations, as in Lebanon.

The establishing of Çamlık Sanjak was made possible by the intention to facilitate the administration of the Epirus region, which was becoming an international problem, as well as to intervene in local public order problems. However, both the Montenegrin and Balkan events did not allow the sanjak to remain as an administrative structure for a long time, and the intended benefit was not achieved with the annexation of the region to Greece. The conclusion from the Çamlık experience is that military and administrative arrangements made for military and political purposes during the Ottoman period were also likely to fail due to military and political purposes. This is because the example of Çamlık has shown that highly bureaucratic and concrete tools, such as the administration, can be superficial and inadequate in dealing with political issues that are deeply rooted in different areas. Although educational tools were more qualified solutions to social problems, the costly investments and lengthy implementation processes made such measures inadequate as long-term initiatives in the Ottoman State.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLİK MUTASARRİFLİĞİNİN İHDASI

Giriş

Araştırma, bugün Arnavutların Çamerya, Yunanların Kuzey Epir olarak tanımladığı bölgede 19. yüzyılda Osmanlılar tarafından tesis edilmiş olan Çamlık sancağının kuruluşunu konu edinmektedir.¹ Çamlık'ta müstakil ve modern idarî bir yapı 19. yüzyılda kurulmuş, Avlonya'nın güney kıyılarından Preveze'ye kadar uzanan uzun sahil şeridi sancak vasfı ile yeni bir idarî yapıya ancak Osmanlılar tarafından kavuşturulmuştur. Bölgenin Adriyatik'teki ticaret ile İtalya'ya olan yakınlığından kaynaklı önemine karşın Çamlık'ın geçmişine ilişkin müstakil ve doğrudan araştırmalar nispeten sınırlıdır.²

Bu çalışmada konunun iki yönü üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri Osmanlı idarî yapısı, diğeri bölgesel tarihtir. Osmanlılardaki teşkilat tarihi yoğun çalışılmış bir alan olduğundan özellikle Tanzimat'tan sonraki idarî yapılanmanın merkezde olduğunu anlatan pek çok çalışmadan söz edilebilir. Dolayısıyla Osmanlılardaki sancak ve vilayetlerin dönüşümü idare hukukunun yanı sıra idare tarihiyle de ilgili olduğundan haklarında çokça araştırmanın bulunduğu ifade edilebilir. Keza 1864 ve 1871 tarihli vilayet nizamnameleri çerçevesinde de Osmanlı idarî yapılanması yoğun bir biçimde tartışılmıştır.³ Çoğu defa dolaylı bir biçimde adına atıfta bulunulmuş olsa da

¹ Bölge ve civarı için ilk önemli çalışma için bkz. Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

² Dolaylı çalışmalar için bkz. Filiz Yazıcıoğlu, *Yanya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tanzimat Uygulamaları (1830-1876)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Davut Hut, İstanbul 2023; İlkay Erken, "Müstakil Serfiçe Sancağının Teşkili ve İdaresi (1881-1888)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 44, 2021, s. 203-223; İlkay Erken, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019; Irieda Hamzaj, *Balkan Geopolitics and Chameria Question*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışan: Doç. Dr. Sezgin Kaya, Bursa, 2019; Yücel Yiğit, "Prizren Sancağının İdari Yapısı (1864-1912)", *History Studies International Journal of History*, Cilt II, Sayı 1, 2010, s. 114-146.

³ Erkan Tural, "Osmanlı Taşrasında Fransa Etkisi - 1864 Nizamnamesi'nin Arkasında III. Napolyon mu vardı?", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 69-96; Metin Ünver, "Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 96-125; Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s. 29-50; Musa Çadırıcı,

söz konusu sancak ya Yanya'nın idarî yapısı ele alındığında ya bölgenin Yunanların eline geçmesi söz konusu olduğunda ya Arnavut göçlerinde ya da mübadele ele alındığında hatırlanmış ve konu edinilmiştir.⁴ Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin son dönem sancaklarından biri olan Çamlık'ın Türkçe literatürde henüz bağımsız bir şekilde ele alındığı söylenemez. Bu nedenle bu çalışmada bir yandan merkezî bir idarî yapı olarak Çamlık tanımlanmış, diğer yandan da Osmanlı yönetici elitinin bir sorunla karşı karşıya kaldığında takındığı idarî tavrı değerlendirilmiştir.

Osmanlılar Balkanlarda idarî teşkilatlarını geliştirirken pek çok etkeni de hesaba katmış, bilhassa Balkanlar gibi çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü bir coğrafyada dikkatle hareket etmişlerdir. Zaten Osmanlı eliti Tanzimat ile birlikte etkili bir yönetim aracı haline gelen idarî yapılanmayı bir yönetim enstrümanı olarak kullanmakta son derece istekli olmuş, bir bölgede sorun yaşandığında idaredeki değişiklik, başvurdukları ilk tedbirlerden biri haline gelmiştir. Ne var ki Lübnan'da yapıldığı gibi Balkanlarda uygulamaya konulan idarî düzenlemeler istenen neticeyi

---

"Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1976)", *Belleten*, Cilt LIII, Sayı 206, 1989, s. 237-257; İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayın, İstanbul 1985.

⁴ Özcan Pehlivanoglu, "Güneydoğu Avrupa'da (Balkanlar) Türk İzleri", *Yeni Türkiye*, Cilt 66, Sayı 1, 2015, s. 261-272; Ermal Nurja, *Yanya Vilayeti Amed-Reft Defterlerine Göre Yanya'da Dini Kurumlar, Yapılar ve Dini Hayat (XIX Yy. Sonu- XX Yy. Başları)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cahit Baltacı, İstanbul 2009; Erhan Türbedar, "Yunanistan-Arnavutluk İlişkileri: Balkanların Tedirgin Dostları", *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, s. 109-120; Halil Özcan, "Arnavutluk'un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Türk-Yunan Mübadelesinde Müslüman Arnavutların Durumu", 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara), (yay. haz.) Duygu Türker ve Murat Saygın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2015, s. 149-179; Hiriet Ziberi, "Balkan Savaşlarının Balkanlar'a Yansıması", *Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkan Savaşlarının 100. Yılı: 11-13 Mayıs 2012 / İstanbul: Bildiriler*, (ed.) Kenan Gültürk ve S. Bilal Nur, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı, İstanbul 2012, s. 318-325; Mustafa Durdu, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Arnavutluk'ta 1847 Toskalk İsyanı ve Osmanlı Devleti'nin Müdahalesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 69, 2020, s. 312-336; Emine Gümüşsoy, "1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı 19, 2008, s. 97-112; Sibel Turan ve Demet Şenbaş, "A Problem Between Albania and Greece: Cham Albanians", *Conflict Areas in the Balkans*, (ed.) Pınar Yürür ve Arda Özkan, Lexington Books, Lanham 2020, s. 109-124; Miranda Vickers, *The Cham Issue: Albanian National & Property Claims in Greece*, Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy Sandhurst, Camberley 2002; Sherif Delvina, *Low Albania (Epirus) and Cham Issue*, Eurorilindja, Tiranë 2006; George Walter Gawrych, *Ottoman Administration and the Albanians 1908-1913*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1980.

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

vermekten uzak kalmış,⁵ Arnavut ve Yunan anlaşmazlığının merkezinde yer alması, üstüne üstlük İtalyan yayılcılığının manipüle ettiği bir coğrafyada bulunması gibi nedenlerden ötürü Çamlık'ın bir sancak olarak teşkilatlandırılması başarılı bir şekilde sonuçlanmamıştır. Belki bu durum Çamlık'ın Yanya ve Berat gibi bölgede hem tarihi hem de oturmuş sivil yapıya sahip bir geçmişi bulunmayışından da kaynaklanmış olabilir.

Bu çalışma ile dikkat çekilmesi amaçlanan ve tartışmaya açılan diğer bir husus ise Çamlık bölgesinin sınırları ve coğrafyasıdır. Matlık,⁶ Laplık,⁷ Toskalık⁸ ve Kegalık'taki⁹ gibi Çamlık da Arnavutlarla iskân edilmiş bölgelerden biridir. Bu bakımdan çalışma temel olarak iki ana başlık etrafında ele alınmıştır. İlk başlık Çamlık'ın coğrafi olarak tanımlanması ve sınırlarıyla ilgilidir. İkinci başlık ise Yanya vilayetine bağlı Çamlık sancağının kurulma sürecidir. Konu arşiv belgelerine dayandırılarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden birincil kaynaklara başvurulmuş, Osmanlı arşiv belgelerinden kronolojik bir sıra gözetilerek faydalanılmıştır. Bunun için öncelikle siyasî durum ele alınmış, daha sonra sancağın tesisi için sürdürülen görüşler ve yazışmalar takip edilmiştir. Böylece arşiv belgelerine dayanılarak önce durumun çerçevesi çizilmiş, daha sonra konu elde edilen hatırat gibi kaynakların şahitliğinde incelenmiştir.

1. Çamlık Bölgesi

Çamerya [Çamëria] veya Çamuriya [Τσαμουριά] isimleriyle de anılan bölge Osmanlılar tarafından Çam ismiyle adlandırılmış, arşiv belgelerinde ise çoğu defa Çamlık olarak tanımlanmıştır. Kelimenin anlamına ilişkin pek çok iddia bulunmakla birlikte bir görüşe göre bölgenin adı Türkçe çam ormanı anlamına gelen 'çamlık'tan alıntıdır.¹⁰ *Kamusü'l-Âlam*'da Şemsettin Sami, “*Arnavudluğun cenûbunda bir hutta olub, Yanya vilâyetinin*

⁵ Maurus Reinkowski, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, (çev.) Çiğdem Canan Dikmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

⁶ Arnavutların en eski yerleşimlerinden biri olup Mat Nehri civarını oluşturan tarihi bölge; Osmanlı idari yapısında Debre merkezli kaza.

⁷ Toskalık'ın içinde yer alan, kuzeyde Avlonya, güneyde Ayasaranda, batıda Himare ile doğuda Ergirikası ve Premedi'ye kadarki tarihi bölge.

⁸ İşkumbin Irmağı'nın güneyinde Laplık ile Matlık gibi alt bölümleri içeren Arnavutlarca sakin tarihi coğrafya; Arnavutçanın lehçelerinden biri.

⁹ İşkumbin Irmağı'nın kuzeyinde İşkodra ve Malisya'yı da içine alan Arnavutlarca iskan edilmiş tarihi coğrafya; Arnavutçanın lehçelerinden biri.

¹⁰ Turan ve Şenbaş, *a.g.m.*, s. 114.

*Preveze sancağıyla Yanya sancağının nisf-ı garbisini teşkil ediyor. Ahâlisinin Çam tesmîye olunarak...*¹¹ kısa tanımlamasını yapmakta, ayrıca Yanya ve Preveze maddelerine de atıfta bulunmaktadır.

Çamlık, Balkan Yarımadası'nın güneybatı ucunda Arnavutlarca iskân edilmiş bir bölgedir. Bu bakımdan Arnavutların çok eski kabilelerinden geriye kalan Matlık ve Laplık'tan ayrı olarak üçüncü bir tarihi bölgeyi oluşturur. Bölgenin belli belirsiz kuzey sınırlarını Himare ve Ergirikası'nın [Ergiri] güneyinden Leskovik'e kadar uzanan bir hat çizer. Doğu sınırlarını ise Leskovik'ten başlatılarak Yanya'nın batısından geçirilecek hayali bir hat oluşturur. Yanya'dan Preveze'ye kadar uzanan ve coğrafyanın imkân verdiği diğer bir hat ise Çamlık'ın güney sınırlarını teşkil eder. Korfu'dan başlayıp Parga'dan geçerek Preveze'de sona eren sahil ise bölgenin batıdaki sınırlarını meydana getirir. Çamlık bugünkü Yunanistan ile tarihî bölgesel coğrafyadaki Epir'in önemli bir kısmına karşılık gelmektedir. Ne var ki Çamlık'ın Arnavutlarca tarihî vatanlarının bir parçası, Yunanlarca da Epir'in büyük bölümü içinde kabul edilmesi bölgeye ait sınırların tespitini siyasî bir soruna dönüştürmektedir. Keza Epir Osmanlı tarihi açısından değerlendirildiğinde de akla ilkin Yanya, Delvine ve Avlonya'dan müteşekkil üç Osmanlı sancağı gelmekte, Margiliç, Aydonat, Parga, Konispol ve Filat, Çamlık'ın önemli şehirleri arasında sayılmaktadır.¹²

Çamlık'ın en güneyinde yer alan Preveze'den kuzeye doğru sıralanmış olan Parga, Gümenice ve Korfu, tarihî olarak Osmanlı Devleti'nin Adriyatik kıyılarındaki önemli limanları olmuş, genel olarak kalelerle güçlendirilmiş bu yerlere de müstahkem mevki anlamında palanka denmiştir.¹³ İç kısımdaysa Ergirikası, Koniçe, Görice ve Narda bölgenin diğer önemli yerleşimlerini meydana getirmiştir. Yakınlardaki Yanya bölgenin hem ticarî hem de idarî merkezidir. Çamlık sahilinin kuzeyinden itibaren Kalayıç, Pağana, İskoviçe ve Sayada iskelesinden Delvine ovalarına uzanan yerlerle Margiliç'ten Korfu'nun karşı kıyısındaki Preveze,

¹¹ Şemseddin Sami, *Kamusü'l-A'lâ: 3. Cild*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308, s. 1866.

¹² Michalis Kokolakis, *To ústero Gianviótiko Pασαλίκι: χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2003, s. 112-119.

¹³ Bölgedeki şehir ve limanların palanka olarak adlandırılması için bkz. BOA. HAT. 1483/43. (H. 29.12.1216/M. 02.05.1802).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Ayasaranda, Aprıçe, Morto, Vola ve Kataytoz diğer önemli yerleşim birimlerini oluşturur.¹⁴

Adları anılan bu yerlerin Balkanların güneybatı limanlarını meydana getirmesinin yanı sıra yarımadaının İtalya'ya en yakın coğrafi bölümünü oluşturması, hem tarım hem de ticaret bakımından verimli topraklara sahip bulunması Çamlık'ı tarih boyunca önemli bir mevki haline getirmiştir. Bu yüzden bilhassa yabancı konsoloslar tarafından takip edilen bir coğrafya olmuştur.¹⁵ Çamlık bölgesi daha sonra Toskalık denilen Arnavutluk'un güney bölgesindeki isyanlarda da askerî önem kazanmış, Korfu başta olmak üzere İtalya'nın güneyi ile arasındaki deniz trafiğinin kontrolünde kullanılan limanlardan biri haline gelmiştir.¹⁶ Gümenice başta olmak üzere bölgedeki limanlar 17. yüzyıldan itibaren askerî faaliyetler sürdüren Venediklilerin de her zaman hedefinde olmuştur.¹⁷

Bölge nüfusunu, Hristiyanlığı benimseyen Ortodoks Arnavutlar, Osmanlılarla birlikte İslam'ı benimseyen Müslüman Arnavutlar başta olmak üzere Müslüman Türkler ve Ortodoks Rumlar meydana getirmiştir. Osmanlıların son dönemine değin bölge önemli Müslüman Arnavut ailelerin sahip olduğu çiftliklerle anılmıştır. Çamlık çok kısa bir süre de olsa Osmanlı idarî teşkilatında mutasarrıflık olarak teşkilatlandırılmış, bunun için idari ve sosyal önlemler alınmıştır. Çamlık sancak olarak kaldığı süre boyunca Osmanlı Mebusan Meclisine üye de göndermiş, bölge Meclis'te 18 Nisan 1912 - 5 Ağustos 1912 tarihleri arasında Şahin Bey Dino tarafından temsil edilmiştir.¹⁸

Bölgenin kaderi 1912'den sonra Türkler ve Arnavutların aleyhine bir gelişim göstermiş, 1913 Londra Konferansı'yla da sınır, bölgenin bu iki

---

¹⁴ Ali Birinci, "Ali Kemâlî Aksüt'ün Filât Hâtıraları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 4, 1993, s. 437-466.

¹⁵ Petros T. Pizaniyas, *The Making of the Modern Greeks: 1400-1820*, Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne 2020, s. 242-390.

¹⁶ BOA. A. *JKKT.MHM.* 2/77-8. (H. 23.10.1263/M. 04.10.1847); Durdu, *a.g.m.*, s. 333.

¹⁷ Özgür Oral, "Korfu'dan Atina'ya: Francesco Morosini'nin Mora Seferi'ne Dair Bir Günlük", *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21-22 Ekim 2019*, (yay. haz.) Gültekin Yıldız ve Serkan Osmanlıoğlu, Millî Savunma Üniversitesi, Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 143.

¹⁸ 1908 seçimlerinden sonra Draç, Yanya, Ergiri, Berat, Preveze, Manastır, Debre, İlbasan, Görice ve Serfice'den Meclis-i Mebusan'a seçilmiş mebusların isimleri için bkz. Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, (çev.) Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, 363-398.

unsuruna rağmen yeniden çizilmek durumunda kalmıştır.¹⁹ Yanya'nın Yunanistan'a dahil olmasıyla bölgenin Müslüman Türk ve Arnavut ahalisi uzun yıllar sürecek büyük zorluklarla karşı karşıya kalmış, antlaşmalara konu edilmiş, emlak ve mülkleri haksız bir şekilde el değiştirmiş, göçmen durumuna düşürülerek bir kısmı Türkiye'ye diğer önemli bir kısmı ise Arnavutluk'a iltica etmek zorunda bırakılmıştır.²⁰ Böylelikle 19. yüzyılda Yunanların eline geçmesiyle Çamlık 1950'lere kadar Müslüman Türk ve Arnavutlardan tamamen arındırılmıştır. Yunan kaynaklarında yörede yaşayan Müslüman Arnavutlar için 'Türk Arnavutları' denmiş,²¹ üzerinden bir asır geçmesine rağmen mesele henüz kapanmamış ve devletlerarası ilişkilerde konu edilmeye devam edilmiştir.

2. Çamlık Sancağının Tesisindeki Siyasî Durum

Balkanlar 16. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlıların kuzey bölgelerinden başlayan geri çekilişiyle Avrupa başta olmak üzere Rusların siyasî emellerinin merkezinde yer aldığı gibi bölgenin hem din hem mezhep hem de coğrafi olarak bu güçlerle yakın temasta oluşu emellerin diri kalmasına yol açmıştır. Avrupa ve Rusya'nın aralarında olduğu Osmanlı toprakları ile ilgili siyaset geliştiren ülkeler Balkan milletlerinin yanı sıra Arnavutlar için de özel programlar yapmış, Osmanlı idaresinin aleyhine kullanmak için kimi girişimlerde bulunmuştur. Bu tür girişimlerin başarıya ulaşmasına genellikle Arnavutların Osmanlılarla birlikte hareket etmesi engel olmuş, ancak Ayastefanos Anlaşması Arnavut coğrafyasının bütünlüğünü zedeleyici bir etkiye yol açmıştır.²²

19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde şahit olunan huzursuzluklar Balkanlarda da görülmeye başlanmıştır. Bilhassa Balkanların güneybatısının İtalya Yarımadası'na yakın oluşu ve tarımsal üretim konusunda öne çıkması bölgeyi yabancıların gözdesi

¹⁹ Bölgenin 1880-1941 yılları arasında çeşitli anlaşma, konvansiyon ve konferanslarla çizilen sınırları için bkz. Régis Darques, *Mapping Versatile Boundaries: Understanding the Balkans*, Springer, [Cham] 2017, s. 125.

²⁰ Georgia Kretsi, "The 'Secret' Past of the Greek-Albanian Borderland: Cham Muslim Albanians: Perspectives on a Conflict over Historical Accountability and Current Rights", *Ethnologica Balkanica*, Sayı 6, 2002, s. 171-195.

²¹ Turgay Cin, "Yunanistan'da Müslüman Türk Azınlık, Baş Müftülük ve Müftülükler", *Yeni Türkiye*, Cilt XXIII, Sayı 97, 2017, s. 22.

²² Suat Zeyrek, "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavutluk İsyanları ve Sonuçları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt II, Sayı 33, 2012, s. 301.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

kılmıştır. Bu nedenlerle çeşitli emirler verilerek dışarıya zahire ihraç edilmesinin önüne geçilmesinde olduğu gibi bir takım idarî düzenlemelere de gidildiği olmuştur. Ne var ki önlemler ticarî nitelikte olanlarla sınırlı kalmamış, milliyetçi akımların etkisiyle farklı alanlarda da tedbirlerin alınmasına özen gösterilmiştir. Özellikle deniz yönünden gelen tehlikeler için Gümenice'den Preveze'ye kadar uzanan sahilin korunmaya alınması, mevcut kalelerin silahla güçlendirilmesine gayret edilmiştir.²³ Sahilin Manastır'a kadarki iç bölgelerinin güvenliği açısından önemli bir konumda oluşu sahada askerî önlemlerin alınmasına yol açmış, bununla birlikte yöredeki askerlerin idaresinde zaman zaman zorlanıldığı da olmuştur. Mesela 1831'de İstanbul'a gönderilen bir belgeden anlaşıldığı üzere Çamlık ahalisinden yaklaşık 7000 kişilik bir eşkiya grubu Yanya'yı kuşatmaya bile yeltenmiş; ancak,

“...paşa-yı mûmâ-ileyhin mesmû'ı olduğu ânda derhâl beş bölük nizâm-ı 'askerî ve yedi yüz mikdârı başıbozuk 'asker istihsâliyle Yanya'ya dört sâ'at mesâfe Velecişte nâm karyeye gelüb anda ikâmet ve kendüsüne metânet virmiş eşkiyâ-yı merkûme dahî karye-i merkûme üzerine hücum ve üç sâ'at mikdârı muhârebeden sonra paşa-yı mûmâ-ileyj eşkiyâ-yı merkûme üzerine varub mücerred 'avn u 'inâyet-i bâri ve yemn-i tevcihât-ı hazret-i cihân-dârî ile eşkiyâ-yı merkûme tâb-âver-i mukâvemet olamıyarak münhezim ve perişân...”²⁴

edilerek bu girişimin önü alınmıştır.

27 Nisan 1897 tarihli başka bir belgeden anlaşıldığı üzere de hükümet, merkezî idarenin idarî ve askerî önlemlerinin yetersiz kalması sonucu can ve mal güvenliği bakımından Çamlık ile Margiliç'teki Müslüman ahaliye mühimmatları ile birlikte silah dağıtmaya başlamış, ne var ki bu tedbir de işe yaramamıştır.²⁵ Zaten bu vakadan yaklaşık dört yıl sonra halktaki silahlar sorun teşkil etmeye başladığından ya ele geçirilmiş ya da toplatılmıştır.²⁶ Bu durum dışarıdan gözlemlerde bulunan Yanya'da Fransız konsolosunun eşi Guy Chantepleure'nin günlüklerinde de kaydedilmiştir.²⁷ Dolayısıyla bölgenin inzibat içinde idare edilebilmesi amacıyla derbentler ve kaleler inşa edilmiş, bu sayede kargaşanın önüne bir süreliğine de olsa

²³ BOA. HAT. 397/20922 (H. 11.04.1235/M. 27.01.1850).

²⁴ BOA. HAT. 412/21430 (H. 26.04.1247/M. 04.10.1831).

²⁵ BOA. Y.PRK.MYD. 18/100 (H. 25.11.1314/M. 27.04.1897).

²⁶ BOA. BEO. 1740/130441 (H. 17.07.1319/M. 30.10.1901); BOA. DH.MKT. 2555/59. (H. 01.08.1319/M. 13.11.1901).

²⁷ Guy Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya: Ekim 1912-Mart 1913*, (çev.) Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

geçilmiş ve en azından donanmanın devriye gezmesi güvenliğin sağlanmasına kısmen imkan sağlamıştır.²⁸

Çamlık'ın tesisinden hem çok öncesinde hem de sonrasında çeşitli yerel girişimler de söz konusu olmuştur. Mesela bölgenin Yunanlar lehine elden çıkma ihtimali karşısında önde gelen Arnavutlardan 1876 gibi çok erken bir tarihte politik bir adım gelmiş, sultana arz edilen dilekçeyle bölgenin Yunanistan'a bağlanma ihtimali kesin bir şekilde reddedilmiştir. Üzerindeki isimleri okunabilen Ömer Şevki, Ahmed Hilmi, Abdullah Hüsnü, Mehmed Ali, Ahmed Şevki ve diğerleri tarafından mühürlenmiş muhtıradan, "*Hâsılı bütün Arnavudlar hâlen hiç bir hak ve salâhiyet bulunmaksızın Yunan metâlibi içinde olan Narda, Preveze, Yanya ve Çamlık'ın kemâkân muhâfazasıyla beraber vatanlarının selâmetini ve istikbâlen dahi terakkiyatı medeniyyeleriyle hüsn-i idârelerini ancak ol pâdişâh...*"²⁹ ile mümkün olabileceği ifade edilmiş, kendilerini Osmanlı Devleti içinde gördüklerinden Osmanlı birliğinden vazgeçmeyecekleri ilan edilmiştir.

Yunanlar sadece Çamlık havalisi içinden değil dışarıdan da çeşitli müdahalelerde bulunmaktan geri durmamış, Yunan savaş gemilerinin bölgede devriye gezmelerinden ötürü "*...Yunanın altı kıt'a harb sefinesi bulundurduğu Yunan Körfezi'ndeki bizim sâhilin her tarafı ihrâcât ve idhâlâta müsâ'id ıssız olarak bu sâhilin Krakovince'den[?] Preveze'ye kadar sekiz on sâ'atde ancak dolaşabileceğinden işbu sâhilin her tarafını berren muhâfaza için...*"³⁰ Osmanlı gemilerinin de devriye gezmeleri talep edilmiştir.

Alınan önlemlere karşın sıkıntılar yoğun bir şekilde devam etmiş, merkezî hükümet yerelden gelen bilgilerden faydalanarak bu kez farklı bir yol deneyip eğitimi öne çıkartmıştır. 21 Aralık 1886 tarihli bir belgede işaret edildiği üzere açılacak okul sayısı artırılmış, Çamlık kazası içinde bulunan Margiliç, Aydonat ve Filat'ta 29 ibtidai ile 1 rüşdiye okulunun açılması talep edilmiş, benzer istekler sonra da devam etmiştir.³¹ Bu bakımdan mesela 12 Haziran 1887'de Meclis-i Vükelada yapılan bir görüşmede bölgede masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere,

²⁸ BOA. HAT. 407/21206 (H. 08.03.1246/M. 27.08.1830).

²⁹ BOA. Y.EE. 43/212. (H. 28.07.1296/M. 18.07.1879).

³⁰ BOA. DH.MKT. 2080/18. (H. 07.10.1314/M. 11.03.1897).

³¹ BOA. MF.MKT. 92/113 (H. 09.04.1304/M. 05.01.1887); BOA. MF.MKT. 154/29. (H. 24.04.1310/M. 15.11.1892).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

“Yanya vilâyetinin Çamlık kıt’asını teşkil eden ve ahâlisi sırf İslâm olan Margiliç ve Aydonat ve Filat l-kazâlarının hâvî olduğu köylerin birinde sıbyân mektebi olmadığından bunlardan Margiliç kazâsında on beş ve Aydonat kazâsında beş ibtidâiye ile bir de rüşdiye ve Filat kazâsında dahî dokuz ibtidâiye cem’ân yirmi dokuz ibtidâiye ve bir de rüşdiye mektebi te’sis...”³²

edilerek eğitim kurumlarının açılması kararlaştırılmıştır.

Ne var ki işler zamanla kötüleşmiş, Balkanlardaki olumsuz atmosfer bölgeyi tamamen kaplamıştır. Karadağ meselesinin sonrasında karşı karşıya kalınacak duruma binaen merkezî idare tarafından bir takım ihtimaller ve çözüm yolları geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu niyetle Erkan-ı Harbiye tarafından Çamlık, Yanya, Meçova ve Yenişehir’in Osmanlı idaresinde kalacağı şekilde bir sınır çalışmasının yapılması bile istenmiştir.³³

Bir süre sonra bölgede yaşanacağı açıkça öngörülen olumsuzlukların siyasî ve askerî açılardan ıslah edilmesine büyük emek verilmiş, gayret sarf edenler de taltif edilmiştir.³⁴ Ancak sarf edilen tüm gayret ve önlemlere karşın bölgedeki asayişsizliğin önü bir türlü alınamamış, hatta kargaşanın sona erdirilebilmesi için bir “teftiş komisyonu” kurularak idare-i örfiye şubesi bile tesis edilmiştir.³⁵ Bunun üzerine merkezî idare Çamlık’ı da içine alan geniş bölgede askerî ve siyasî önlemlerin yanında ayrıca mülkî ve idarî tedbirler geliştirme kararı almış, bu çerçevede vilayetlerin mülkî yapılanmalarında değişikliklere gitmiştir. Böylece yeni sancak ve kazalarla yetkilerin yerelde etkin ve tecrübeli kimselere verilmesi planlanmış, dolayısıyla huzursuzlukların önüne geçilebileceği umulmuştur.

Arşiv belgeleri incelendiğinde Osmanlı merkez idaresi başta olmak üzere konuyla ilgili olanların bölgedeki sıkıntıların farkında oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında görülen kıtlık karşısında bölgede yaşayan halkın zorluk çekmesi siyasî sıkıntıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Bunun için mesela merkezî idarenin bölgedeki

³² BOA. MV. 21/2 (H. 20.09.1304/M. 21.06.1887).

³³ BOA. Y.EE. 111/16. (H. 20.09.1297/M. 26.08.1880).

³⁴ BOA. İ.DH. 946/74869. (H. 20.06.1302/M. 10.06.1885).

³⁵ BOA. DH.ŞFR. 122/64. (R. 01.05.1300/M. 13.07.1884).

namlı çiftliklerden halka yardım edilmesi talebi durumun farkında olduğunu açıkça gösterir.³⁶

Osmanlı idaresi bölge dışı aktörlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Osmanlılar Trablusgarp'ta savaşırken İtalyanlar mücadeleyi coğrafi olarak yakınlarındaki Arnavutların yaşadığı bölgelere doğru genişletmiş, Çamlık ve civarında çeşitli huzursuzlukların oluşmasına zemin hazırlamışlardır.³⁷ Böylelikle Osmanlılarla İtalyanlar arasında 1911-1912'de yaşanan Trablusgarp Savaşı'ndan bölge de nasibini almış, Çamlık sahilleri Osmanlı ve İtalyan donanmalarının devriye ve mücadele sahasına dönüşmüştür.³⁸

Bölgedeki Yunan yayılcılığının temelinde tarihî toprakların ele geçirilerek eski Yunanistan'ın ihyası fikri yer almış, öyle ki bu durum "Yeni Elenizm" in somut hale geldiği bir sürece dönüşmüştür. Bununla da yetinilmemiş, Meclis-i Mebusan zabıtlarında Denizli mebusu Gani Bey'in konuşmasından öğrenildiği üzere planlı bir şekilde Çamlık ve civardaki Ortodoks Arnavutlar Rum gösterilmişlerdir.³⁹ 19. yüzyılın başından itibaren bölgenin iyiden iyiye karışması, durumu bir hayli zorlaştırmış, Yunanistan bölge için talepte bulunmuştur. Yunanistan'ın bölgenin önemli şehirlerine yönelik talepleri diğer Avrupalı ülkeler tarafından da desteklenmiş, böylece Osmanlı idaresinin zor durumda kalması söz konusu olmuştur. Osmanlı idaresi eldeki imkanların yetersizliği bakımından savunma hususundaki muhtemel başarısızlıkları görmüş, "Yunanistan'a terki devletler tarafından teklif edilen mahallerden Yanya ve Çamlık ve Meçova ve Yenişehir istisnâ olunarak diğer mahaller için bi'l-müzâkere bir hatt-ı hudûd ta'yînine Devlet-i 'Aliyye'nin hâzır olduğuna dâir devletlere vukû' bulan tebliğ-i resmîye konferans kararının kâbil-i tağyir olmadığı..."⁴⁰ bildirilerek Yanya, Çamlık, Meçova ve Yenişehir'in haricindeki mahaller için müzakere imkanının olup olmayacağı tartışılmıştır. Neticede konu 1. Balkan Savaşı'nın ardından toplanan 1912'deki Londra Konferansı ile yeni bir evreye girmiştir.

³⁶ BOA. *DH.MKT.* 1481/32 (H. 15.05.1305/M. 29.01.1888); BOA. *DH.MKT.* 1481/99. (H. 17.05.1305/M. 31.01.1888).

³⁷ BOA. *DH.SYS.* 82/3-7 (H. 20.03.1330/M. 09.03.1912); Zeyrek, *a.g.m.*, s. 320.

³⁸ Charles Stephenson, *A Box of Sand: The Italo-Ottoman War 1911-1912: The First Land, Sea and Air War*, The Tattered Flag Press, Ticehurst 2014, s. 53-61.

³⁹ "Ellidördüncü İnikad, 1 Mart 1326 Pazartesi", *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara [t.y.], s. 141, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c003/mmbd01ic02c003ink054.pdf>, (16.04.2024).

⁴⁰ BOA. *Y.EE.* 111/38. (H. 06.04.1327/M. 27.04.1909).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Mülki idare alanındaki ilk müdahaleler, özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra gayrimüslim tebaanın yönetimde yer alması ve gayrimüslimlerin lehine idarede istisna talepleri ile kendini göstermeye başlamıştır. Öyle ki devletin Balkanlar ve Anadolu dışındaki bölgelerinde görülmeye başlayan intizamsızlıkların idarî yapılanmayla çözümleneceğine yönelik bir umut oluşmuştur. Dolayısıyla merkezî idare tarafından taşra teşkilatına yönelik düzenleme ve ıslahat çalışmaları yapılmıştır. Ancak umulanın aksine yerel gruplar arasındaki anlaşmazlıklar devletin çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü yapısının idaresini zorlaştırmaya başlamış, Osmanlı idaresi de ilk iş olarak taşra yönetimlerini geliştirmeye ve karar alıcı mekanizmalar haline dönüştürmeye yönelmiştir. Çünkü merkezî idarenin karşı karşıya kaldığı kimi sorunlar söz konusu olduğunda Avrupa ve Rusya bilhassa Balkanlarda özerk yönetim taleplerinde bulunmuştur. Osmanlı idarecileri de kuşkusuz ne ile karşı karşıya olduklarını fark ettiklerinden hızla program yapma ve uygulama yoluna girişmişlerdir. Bu yüzden taşra idaresine yönelik ilk önlem paketleri Balkanlarda işlevsel hale getirilmiş, 1858'deki nizamnamenin yerine daha esaslı metinler olan önce 1864 ve ardından da 1871 tarihli vilayet nizamnameleri yürürlüğe sokulmuştur.⁴¹ Durumun kırılmalılığı göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı merkez idaresi attığı idarî yapılanma adımlarıyla bölgede bir ittifak, yardım ya da destek arayışı içinde olduğunu göstermiştir. Ne var ki Çamlık sahipsiz ve kontrolsüz bir halde kalmış, durumun nazikliği bölgede milliyetçiliğin etkisiyle alevlenen bağımsızlık girişimlerini en üst seviyeye çıkartmıştır. Böylece Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan ardı ardına savaş ilan etmiş, sonunda bölge Mart 1913'te Yunanların eline geçmiştir.⁴²

3. Çamlık Sancağının İhdası

1858'den önce Çamlık'ın idarî statüsünün yükseltildiğine kanıt teşkil edecek herhangi bir arşiv belgesi mevcut olmamakla birlikte 1852 tarihli iki belgede kaza şeklinde anılmaktadır. Yörenin önde gelenleri ile ilgili olan bu belgelerde bölge "Çamlık Kazası" şeklinde zikredilmektedir.⁴³

Zamanında Yanya valiliği de yapan Zaptiye Müşiri Mehmet Emin Paşa'nın ayrıntılı bir biçimde kaleme aldığı dilekçesine göre coğrafyaları

---

⁴¹ İber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 154; Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, s. 54.

⁴² Birinci, *a.g.m.*, s. 458-459.

⁴³ BOA. A./DVN. 82/22 (H. 10.01.1269/M. 24.10.1852); BOA. A./DVN. 82/23. (H. 10.01.1269/M. 24.10.1852).

birbirlerine benzer olan Yanya'ya bağlı Margiliç ve Aydonat ile Ergirikası'na bağlı Filat kazalarının kaymakamlık olarak birleştirilmesinin her bakımdan faydalı olacağı düşünülmüştür. Uzun süre Preveze'ye bağlı bir kaza iken bölgedeki önemli yerleşimler gibi Margiliç de sonrasında Çamlık idaresine katılmıştır. Öyle ki Filat gibi 1876-1908 yılları arasında Yanya vilayetinde kaza merkezi iken kaza vasfını koruyarak 1911'de yeni kurulan Çamlık sancağına bağlanmıştır. Keza 1895-1907 yılları arasında Preveze'nin Margiliç kazasına bağlı bir nahiye olan Fener de yeni sancak yapılanmasında Margiliç'e bağlı bir nahiye olarak Çamlık sancağına dahil edilmiştir. Filat ise 1872-1908 yılları arasında bölgenin önemli ticaret ve idare merkezlerinden biri olan Yanya'nın kazalarından biriyken 1911 yılında Yanya eyaletinin Çamlık sancağına bağlanmıştır. Sayada isimli yerleşim ise 1911'de Filat kazasına bağlı Çamlık sancağının bir nahiyesi haline getirilmiştir. Yörenin önemli yerleşimlerinden olan Aydonat ise Osmanlı idaresi boyunca kaza vasfını sürdürmüş, 1855'ten 1911'e kadar da Yanya'ya bağlı kalmış, daha sonra 1911'de ihdas edilen Çamlık sancağının bir kazası haline gelmiştir. Sancağın Osmanlı idaresindeki tüzel kişiliği kanunlarda da zikredilmiş, hatta bu süre içinde Yanya-Reşadiye arasındaki yolların kalitesinin yükseltilmesi ile ilgili 20 Temmuz 1911 ve 18 Mayıs 1912 tarihli kanunlarda da konu edilmiştir.⁴⁴

Bölgede zeytin, tütün ve enfiye üretimi yapıldığı gibi denize yakın olmasından ötürü ticaret de gelişmeye açık görülmüş, dolayısıyla Margiliç'in merkez olarak belirleneceği yeni bir idarî yapılanmanın ekonomik anlamda bölgeyi geliştireceği ileri sürülmüştür. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâya havale edilen yazının değerlendirilmesi neticesinde konunun hem yerel hem de nezaretler katında incelenmesi talep edilmiş, özellikle Yanya valisinin konu hakkındaki görüşünün alınması kararlaştırılmıştır. Meclis-i Vâlâdaki bu karardan sonra Yanya valiliğine gönderilen yazıda Mehmet Emin Paşa'nın dile getirdiği hususlar tekrarlanmış, havalinin "kesb-i ma'mûriyet" [bayındır/şen] edeceği dile getirilerek statüsünün kaymakamlığa tahviliyle bölgenin önde gelenlerinden Hayrettin Paşa'nın atanmasına ilişkin görüş sorulmuştur.⁴⁵ Bununla beraber arşiv belgelerinde meselenin haliyle ilişkin başka bir belge olmadığından konunun daha sonraya ertelendiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Mehmet Akman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı II: II. Tertip Düstûr'un Tarihî Fihrist ve Dizini", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 4, 2007, s. 98.

⁴⁵ BOA. A. *JMKT.UM.* 307/29. (H. 28.06.1274/M. 13.02.1858).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLİK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Önceki girişimlerden sonra konu 1 Mart 1861 tarihli bir belge ile yeniden gündeme getirilmiştir. Meclis-i Vâlâya havale edilen bu arıza ile konu tekrar Osmanlı bürokrasisinin dikkatine sunulmuş ve konu "ehemm-i umûrdan" [en önemli işlerden] görülerek durumun nezaketi hissettirilmiştir. Nezaket meselesinde Margiliç, Aydonat ve Parga'nın yanı sıra Filat'ın idarî merkez olan Yanya'ya uzaklıkları gösterilmiş,

"...şöyle ki melfûf pusulada işâret kılındığı vecihle bu kıt'ada bulunan ve el-hâletü hazîhi birer müdür ile idâre olunan dört kazâdan Yanya sancağına tâbi' olan Margiliç on altı ve Aydonat on iki ve Parga on sekiz ve içlerinden Ergiri sancağı dâhilinde bulunan Filat kazâsı dahî re's-i livâyâ on sekiz sâ'at mesâfede olub bu mikdâr bu'diyetle beraber yolların sarp ve bozuk olması..."⁴⁶

nedeniyle ahalinin zorluk çektiği, özellikle kış günlerinde Yanya ile olan irtibatın sarp güzergahların yanı sıra bozuk yollardan ötürü bir hayli meşakkat çekildiği ileri sürülmüştür. Ancak bu arızada bir öncekinden farklı olarak gelirleri artırmanın yanı sıra meselenin aslına dokunulmuş,

"... her türlü uygunsuzlukla me'lûf olan şu Çamlık halkının ıslâh-ı hâlden keyfiyeti olub çünkü garibeden olmak üzere bunlar şart-ı İslâmiyet'i yalnız namâz ve oruca hasr ile her dinde harâm olan şî'âr-ı insâniyete hiç el vermeyen katl ve cerh-i nüfûs ve nehb ve gasb ve sirkat ve sarf-ı yalan ve asılsız bir mâdde hakkında şehâdet misillü..."⁴⁷

gibi hususlar sıralanarak bölgedeki ahalinin ıslaha ihtiyaç duyduğu, yaralama, hırsızlık ve benzeri uygunsuzlukları yapmak konusunda hiç bir çekinceleri olmadığı ve bu bölgenin bir an evvel ıslah edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Arizaya cevap verilmemesi sonucunda 25 Temmuz 1861 tarihinde konu hatırlatılmıştır.⁴⁸ Hatırlatma üzerine anlaşılan o ki 5 Ağustos 1861 tarihinde mesele merkezî idarenin gündemine dahil edilmiş, hatta kaymakamlığa kimin atanacağı üzerinde kanaat oluşmuşsa da Rumeli'ndeki yeni idarî yapılanmadan ötürü bölgenin nahiye müdürlüğü şeklinde değerlendirilmesi düşünülmüştür. Ne var ki bölgenin nezaket ve ehemmiyeti göz önünde bulundurularak atanacak müdürün akıllı, becerikli ve ehliyetli biri olması gerektiği bildirilmiştir. Meclis-i Vâlâda ise konu görüşülerek Tercüme

⁴⁶ BOA. *İ.MVL.* 456/20441-1. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

⁴⁷ BOA. *İ.MVL.* 456/20441-1. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

⁴⁸ BOA. *İ.MVL.* 456/20441-2. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

MURAT ÇELİK

Odası'ndan Mehmet Celal Bey'in atanması kararlaştırılmış, Margiliç, Aydonat, Parga'ya bağlı Delvine ve Filat ile Narda sancağına bağlı kazaların müdür maaşlarının listesine ve teşkilat kurulduğunda ödenecek yeni maaşlara yer verilmiştir.⁴⁹ Söz konusu kararın neticesinde daha önce vekaleten atanmış olan Mustafa Bey'in yerine Rumeli'ndeki yeni düzenleme gereğince Tercüme Odası memurlarından Mehmet Celal Bey'in müdür olarak atanması Yanya Valisi Akif Paşa ile Maliye Nazırlığına 16 Kasım 1861 tarihli yazı ile bildirilmiştir.⁵⁰

Çamlık'ın idarî olarak tesisi uzun bir süre sürüncemede kalarak bir netice elde edilememiştir. Ne var ki bölgenin gün geçtikçe siyaseten sorunlu bir hal alması idarî kararların yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuş, Çamlık'ın idarî yapılanması da yeniden ele alınması gereken bir mesele haline dönüşmüştür. Böylece bölgede sık sık huzursuzluklar rapor edilmeye başlanmış, gerek Yunan gerekse Arnavut ahalinin anlaşmazlıkları hem Yanya vilayetini hem de İstanbul idaresini çözüm üretmek zorunda kaldığı sorunlarla karşı karşıya getirmiştir.

Meclis-i Mebusanda 25 Mayıs 1909 günü yapılan oturumda görüşülen konulardan biri İstanbul mebusu Zohrap Efendi'nin Çamlık'ın tesisi hakkındaki takriri olmuştur. İstanbul Mebusu Zohrap Efendi'nin Margiliç, Filat ve Aydonat kazalarından oluşacak yeni kaza hakkında mecliste okunan takriri şu şekildedir:

“Her nokta-i nazardan ehemmiyet-i fevkaladesi müstağni-i arz bulunan Çamlık kıt'asını teşkil eden Margiliç, Filat ve Aydonat kazalarının kurası yekdiğerine muttasıl ve merbuttur. İşbu kazaların vasatına tesadüf edip, bahren Yunanistan üç saatlik kurb-ı mesafede bulunan Gomeniçe iskelesinin limanı yüzlerce harp sefinesi istiाप edecek vüs'atte, gayet sakin ve emin olmasına ve her suretle ehemmiyet-i fevkaladeyi haiz bulunmasına mebni, müşir-i merhum Ahmet Eyüp Paşa Yanya valisi iken nazar-ı dikkate alarak üç kazanın raptiyle sancak merkezi mezkur Gomeniçe'yi ittihazı tensip ve bunun üzerine sair bazı tedbir-i makule tertip eylemiş ise de, merhum-ı müşarün-ileyhin Yanya'dan vukubulan infisaliyle teşebbüsat-ı vakıa maatteessüf akim kalarak mezkur kıt'anın terakkisi dahi geri kalmıştır. Mahaza şu üç kaza merkezi, mebhüs Gomeniçe'ye beşer saatlik mesafede buldukları halde, hal-i hazırda Margiliç'in merbut olduğu

⁴⁹ BOA. İ.MVL. 456/20441. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

⁵⁰ BOA. A.İMKT.MVL. 135/71. (H. 13.05.1278/M. 16.11.1861).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Preveze ve Aydonat'la Filat kazalarının mülhak buldukları Yanya merkezlerine onbeşer saatlik mesafede bulunmalarından ve kış mevsiminde yolların ekseriya mesdut kalmalarından kıt'a-i mezkure ahalisinin her suretle duçar-ı mağduriyetlerini mucip olageldiğinden, Preveze ve Yanya'dan irtibatlarının kat'ıyla, min-küllü'l-vücuha temin-i menafi ve terakki edecekleri Gomeniçe'ye merkez-i liva ittihaz ve sancak namunun Reşadiye tesmiye kılınması esbabının istimaline ahval-i mahalliyeye vukuf-ı tamları derkar olan Dahiliye Nazırı paşa hazretlerince nazar-ı dikkate alınması hususunun Hey'et-i Umumiyece mevzu-ı müzakere olunmasını kıt'a-i mezkurenin terakki ve selameti namına teklif eder”⁵¹

Söz konusu takrirden bu ifadeler yer verilmişse de çok kısa süren müzakerede sancak yapma usulü eleştirilmiş, takririn gündeme alınıp alınmaması hususu yeterli oy alamadığından meclis müzakeresine getirilememiştir.

Ancak buna karşın Sadaret'ten Dahiliye Nezaretine yazılan 30 Mayıs 1909 tarihli yazıda önceki sorunları hatırlatır bir biçimde Çamlık'ı oluşturan Filat, Aydonat ve Margiliç kazalarının mevcut durumunun ihtiyaca cevap veremediği, bölgenin bu haliyle ilerlemesinin mümkün olamayacağı ve dolayısıyla söz konusu yerlerin Yanya ile Preveze'den ayrılmasının gerekli olduğuna işaret edilmiştir. Yazının gerekçesini Preveze mebusu Ahmet Hamdi Bey'in verdiği dilekçe oluşturmuş, bu dilekçeye göre Gümenice'nin idare merkezi olacağı Çamlık isimli bir sancağın kurulmasının elzem olduğu bilgisi Sadaret tarafından Dahiliye Nezaretine havale edilmiştir.⁵² Bunun üzerine durum vakit kaybedilmeden nezaret tarafından 5 Haziran 1909 tarihinde Yanya valiliğine yazılarak konuya ilişkin görüş bildirilmesi talep edilmiş,⁵³ kısa süre içinde cevap verilmemesi üzerine 14 Haziran 1909'da, “Filat, Aydonat, Margiliç kazalarının Preveze ve Yanya'dan fekkiyle Gümenice'nin Çamlık nâmı altında livâ merkezi ittihazı hakkında istifsâr-ı mutâla'ayı hâvî yazılan 23 Mayıs sene 325 tahrîrât cevâbı muntazırdır”, denilerek cevap beklendiği bildirilmiştir.⁵⁴

⁵¹ “Yetmişdokuzuncu İnikat, 12 Mayıs 1325 Salı”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İctima Senesi: I*, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s. 655-656, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c003/mmbd01ic01c003ink079.pdf>, (16.04.2024).

⁵² BOA. *BEO*. 3560/266996. (H. 10.05.1327/M. 30.05.1909).

⁵³ BOA. *DH.MKT*. 2832/42 (H. 16.05.1327/M. 05.06.1909).

⁵⁴ BOA. *DH.MKT*. 2843/37. (H. 25.05.1327/M. 14.06.1909).

MURAT ÇELİK

Yazışmaların sonunda Yanya İdare Meclisinde yapılan müzakerede konunun tartışıldığı, bu tartışmanın neticesinde de bir husus hakkında şerh düşülerek Preveze sancağının üçüncü sınıfa tenzili ile Çamlık sancağının üçüncü sınıf şeklinde teşkiline karar verildiği ve kazanın sancak haline dönüştürülmesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Meclisin şerh düştüğü husus ise bölgenin nazik durumudur. Şerhe göre,

“...fi'l-hakika Gümenice limânının merkez-i livâ ittihâzıyla Çamlık nâmıyla bir livâ teşkilindeki fevâid ve muhasenât derkâr olub gerçi Preveze'nin ehemmiyet-i mevki'iyesi ve Yunanistan ile olan münâsebât ve ittisâlâtı hasebiyle kazâ hâline ifrâğı hükümetin o cihete olan nazarının tebeddülü gibi bir zehâb husûlünü müeddâ olmak mülâhazasına...”⁵⁵

dayanılarak durumun kırılğanlığına işaret edilmiştir.

Konunun Osmanlı sivil ve askerî bürokrasisinde tartışılarak olgunlaştırılması sonucunda Çamlık sancağının kurulmasına karar verilmiştir. Askerî bakımdan bir mahzur görülmemekle birlikte livanın “kendi merkezi nâmıyla tevsi'i” [kendi ismiyle genişletilmesi] öne çıkarılmış, ayrıca Preveze'nin de “mülken ve siyâseten” liva haline getirilmesi üzerinde durulmuştur. Konu bütçenin yeterli olmaması nedeniyle Şûrâ-yı Devlette incelenerek ortaya çıkacak maliyetin hesaplanması ve karşılanacağı kaynakların kararlaştırılması çerçevesinde geliştirilmeye çalışılmıştır.⁵⁶ Sonuç olarak bir seviyeye kadar getirilmiş olan Çamlık sancağının teşkili konusu Şûrâ-yı Devletin çalışması ve bunun üzerine Maliye Nezareti tarafından yapılan izahat ile 2 Ağustos 1909'da dönemin bakanlar kurulu olarak kabul edilebilecek Meclis-i Vükelada görüşülmüş, görüşme neticesinde “*Ber-vech-i muharrer livâ teşkili 'umrân-ı memleker nokta-i nazârından mücib-i fevâid olacağı beyân olunmakta ise de bu yolda ihtiyârı muktezî masrafa sene-i hâliye bûdcesinde karşılık bulunmadığından.... ....icâbına bakılmak üzere ilerüye ta'lîki zarûrî bulunduğundan Dâhiliye Nezâretine cevâben iş'ârı...*”⁵⁷ kararı verilmiş, Çamlık'ın sancak olması bir bakıma ertelenmiş ve karar hem Dahiliye hem de Maliye nezaretlerine,⁵⁸ Dahiliye Nezareti de durumu Yanya valiliğine bildirmiştir.⁵⁹ Bu ertelemede

⁵⁵ BOA. *DH.MKT.* 2862/55. (H. 12.06.1327/M. 01.07.1909).

⁵⁶ BOA. *ŞD.* 2787/51. (H. 13.07.1327/M. 31.07.1909).

⁵⁷ BOA. *MV.* 130/27 (H. 15.07.1327/M. 02.08.1909).

⁵⁸ BOA. *BEO.* 3614/270981 (H. 22.07.1327/M. 09.08.1909).

⁵⁹ BOA. *DH.MKT.* 2915/7. (H. 14.08.1327/M. 31.08.1909).

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

en önemli etken mali boyut olmuş, Meclis-i Vükelâda bu türlü haller için bütçenin önceden planlanmasının önemi üzerinde durulmuştur. Zaten 31 Temmuz 1909 tarihli sancağın muhtemel giderleri maaş ve diğer sarf kalemleri olmak üzere iki başlık altında sıralanmıştır. Buna göre maaş kalemleri için mutasarrıf, tahrirat müdürü, tahrirat kalemi, meclis kalemi, nüfus kalemi, hapishane memur ve gardiyanları ile odacı kadroları belirlenmiştir. Sarf kalemleri içinse “...*kurtâsiye, mefrûşât, nüfûs kurtâsi, mutasarrıfların devriyesi, mahrûkât, masârıf-ı müteferrika, harcırâh, mücrimîn ve eşhâs-ı sâ’ire sevk masrafı ve hükûmet konağı icârı...*” sıralanmıştır.⁶⁰

Dahiliye Nezaretinin bütçe meselesinde sancağın teşkili için gerekli olan masrafın bir sonraki yıl bütçesine eklenmesi hususu, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâda görüşülerek kararlaştırılmış, masrafların gelecek yıl bütçesinde gösterileceği bürokratik bir düzen içinde neticelendirilmiştir.⁶¹ Kararlaştırıldığı üzere bir sonraki yıl sancağın teşkiline başlanmış, bunun üzerine sancağın teşkil edileceği yıl bütçeye konan masraflar 1910 tarihli evrakta, “me’mûrîn-i şer’iye, me’mûrîn-i ‘adliye, orman ve ma’âdin, jandarma, defter-i hâkânî, dâhiliye ve mâliye” teşkilatının kurulması için gerekli memurlar ve yıllık giderleri başlıkları altında hesaplanmıştır.⁶² Dolayısıyla son durum taşra teşkilatının oluşturulabilmesi için gerekli bilgi ve emir Dahiliye, Adliye, Orman ve Ma’adin, Defterhane-i Hakani ve Maliye nezaretlerine bildirilmiştir.⁶³ Keza sancağın teşkil edileceği yıl bütçeye konan masraflar da “me’mûrîn-i şer’iye, me’mûrîn-i ‘adliye, orman ve ma’âdin, jandarma, defter-i hâkânî, dâhiliye ve mâliye” şeklinde sayılarak karşılıklarına yıllık giderleri kaydedilmiştir.⁶⁴

Sancağın teşkil edilerek taşra teşkilatının oluşturulmaya başlamasının ardından 9 Nisan 1910 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere,

“Ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki; Yanya vilâyeti dâhilinde müceddeden teşkiline bi’l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sâdır olan Çamlık livâsına merkez ittihâz olunacak mevki’in nâm-ı me’âlî-ittisâm-ı hazret-i tâcdârîye izâfetle “Reşâdiye” tevsîmi

⁶⁰ BOA. ŞD. 2787/51. (H. 13.07.1327/M. 31.07.1909).

⁶¹ BOA. DH.MUİ. 7/55 (H. 26.08.1327/M. 12.09.1909); BOA. BEO. 3634/272542. (H. 28.08.1327/M. 14.09.1909).

⁶² BOA. İ.DH. 1480/43. (H. 12.03.1328/M. 24.03.1910).

⁶³ BOA. BEO. 3725/279332. (H. 18.03.1328/M. 30.03.1910).

⁶⁴ BOA. İ.DH. 1480/43. (H. 12.03.1328/M. 24.03.1910).

MURAT ÇELİK

müvekkil nâmına Preveze meb'ûsu Hamdi Bey tarafından niyâz ve istid'â kılınmasına nazaran icrâ-yı icâbı menût-ı müsâ'ade-i sâmiye-i fehîmâneleridir. Ol bâbda erm u fermân hazret-i veliyyü 'l-emrindir"⁶⁵

şeklindeki Preveze mebusu Hamdi Bey'in dilekçesiyle Gümenice'nin adı Sultan Reşat'ın anısına Reşadiye olarak değiştirilmiş ve yeni sancağın idare merkezi haline getirilmiştir. Sultanın anısına Gümenice'ye Reşadiye isminin verilmesi üzerine bu defa bölge halkının şükranlarına karşılık sultanın selam ve memnuniyetinin ahaliye iletilmesi için Preveze mebusu Hamdi Bey görevlendirilmiştir.⁶⁶ Ancak bölgede bahsi geçen bu gelişmeler yaşanırken Ankara mebuslarından Talat ve Ali Rıza beyler Çamlık sancağına ait bütçe söz konusu olduğunda Dahiliye Nezaretinin Meclis-i Mebusana gönderdiği tahrir üzerine verdikleri bir teklifle idarî teşkilatta bir kural ve nizam oluşturulmadan değişikliğe gidilmemesi gerektiğini ifade ederek yeni bir tartışma başlatmışlardır.⁶⁷ Buna göre teşkilatın sevk ve idaresinde "Memaliki Osmaniyenin Teşkilat-ı İdariyesi" hakkında bir kanun teklifinde bulunmuş, değişikliklerin bu kanundan sonra yapılmasının daha uygun olacağı ifade edilerek durum 20 Nisan 1910 tarihli bir yazıyla Sadaret tarafından Dahiliye Nezaretinin yanı sıra Şûrâ-yı Devlet Riyasetine de tebliğ edilmiştir.⁶⁸

Yanya'dan Dahiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafta Çamlık sancağının teşkilinde livanın merkezi olarak kabul edilen Reşadiye'nin esaslı ve kanuni bir biçimde henüz belediye şeklinde organize edilemediği kaydedilmiştir. Belgede,

"Çamlık sancağının esnâ-yı teşkilinde merkez-i livâ ittihâz olunan Grave karyesinin nüfûs-ı nevcüdesi belediye te'sisine müsâ'id olmamasına ve zâten inşâ ettirilmekte olan hükûmet dâiresi ile câmi'-i şerîfe ve bir hayli emâkin ve dekâkin Grikohor karyesi arâzisinde bulunduğu gibi vilâyet sermühendisliğinden tanzîm olunan harîtada

⁶⁵ BOA. İ.DH. 1480/67 (H. 28.03.1328/M. 09.04.1910); BOA. BEO. 3731/279807. (H. 29.03.1328/M. 10.04.1910).

⁶⁶ BOA. MB.İ. 141/85. (H. 06.04.1328/M. 17.04.1910).

⁶⁷ "Yetmişdördüncü İnikad, 5 Nisan 1326 Pazartesi", *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, 1986 Ankara, s. 168-171, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c004/mmbd01ic02c004ink074.pdf>, (16.04.2024).

⁶⁸ BOA. BEO. 3737/280237 (H. 10.04.1328/M. 21.04.1910); BOA. ŞD. 2794/27. (H. 16.04.1328/M. 27.04.1910).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRİFLİĞİNİN İHDASI**

*Reşâdiye'nin muhtevî olduğu arâzinin heman nısfı mezkûr Grikohor ve لتردو [?] karelerine 'âid olduğu gösterilmesine binâen...'*⁶⁹

ifadesiyle Grave [Grava], Grikohor [Graikohori] ile لتردو [Ladochori?] köylerinden bahsedilmiş, bu köylerin mevcut nüfusları bakımından belediye olmaya uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu yüzden köylerin Reşadiye ile birleştirilerek bir belediye şeklinde planlanması istenmiştir. Zaten sancak merkezi olarak belirlenmiş Reşadiye'nin birkaç köyden oluştuğu, hükümet konağı, cami ve belediye binası ile dükkanların da Grikohor köyünde yapıldığı açıklanmıştır. Çamlık sancağının merkezinin neresi olduğuna yönelik ikincil kaynaklarda bir belirsizlik görülüyorsa da hem Yabanabad eski kaymakamı ve sonrasında Arnavutluk'un ilk Türkiye elçisi olan Rauf Bey'in notlarındaki kısa atıf hem de Ali Birinci'nin açıklamasında sancağın idare merkezinin Gümenice olduğu açıkça görülebilmektedir. Çünkü Rauf Bey'in notlarındaki ilgili kısımda sancağın tesis töreninde limanda demirli Ankara ve Ayıntab torpidolarından çıkarılan askerlerin Grave köyüne götürüldükleri bilgisi yer almaktadır.⁷⁰ Keza Ali Birinci de Andreas Birken'in *Die Provinzen des Osmanischen Reiches* isimli eserinde Reşadiye için Parga karşılığını verdiğini ifade etmekte, bu yerin ise Gümenice olduğunu açıklamaktadır.⁷¹

Yukarıda aktarılan kimi durumlara karşın Gümenice'nin liva merkezi olduğu Çamlık sancağının teşkiline devam edilmiş, resmi yapıların inşası, tanzimi ve donatılması gibi kimi hususlar yoluna konulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan “emâkin-i emîriye ve mebânî-i ‘umûmîye” [devlete ait bina ve kurumlarının] teşkilinde keşifler yapmak için bir mühendisin görevlendirilmesi talep edilmiş, hem teşkilat hem de diğer yapılar için Ticaret ve Nafia Nezareti ile yapılan yazışmalar neticesinde masrafın “masarif-ı gayr-i melhuze” tertibinden ödenmesi gerektiği bildirilmiştir.⁷² Zaten 2 Eylül 1910'da da benzer bir düzenlemenin yapılması gerekli olmuş, liva merkezinde resmî ve kamu binalarının yapımının “fenn-i mi'mâriye”ye [mimarlık kuralları] uygun olabilmesi için öncelikle şehrin bir haritasının yapılması önemli işlemlerden biri olarak görülmüştür. Bu durumda oluşacak

⁶⁹ BOA. *DH.İD.* 144/37. (H. 11.10.1330/M. 23.09.1912).

⁷⁰ Mustafa Balcı, “Arnavutluk'un İlk Türkiye Elçisi Rauf Bey”, *XVI. Türk Tarih Kongresi: Ankara: 20-24 Eylül 2010: Kongreye Sunulan Bildiriler, IV. Cilt, II. Kısım*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 859.

⁷¹ Birinci, *a.g.m.*, s. 442.

⁷² BOA. *BEO.* 3747/281010 (H. 01.05.1328/M. 11.05.1910).

masrafların ödenebilmesi için Sadareten Dahiliye ile Maliye nezaretlerine bir yazı ile durum bildirilmiş, gerekenlerin yapılması istenmiştir.⁷³

Meclis-i Mebusan riyasetinden Sadarete gönderilen 14 Haziran 1910 tarihli belgede,

“Yanya vilâyetinde teşkili irâde-i seniyyeye bi’l-iktirân teşkilâtı sene-i hâliye bûdcesinin esnâ-yı müzâkeresinde Meclis-i Meb’ûsanca nazar-ı i’tibâra alınacağı 6 Nisân sene 326 târîh ve kırk yedi numrolu tezkire-i ‘âcizide taraf-ı sâmilere iş’âr kılınmış olan Çamlık livâsının masârıf-ı teşkiliyesi Mâliye Nezâreti bûdcesinin hîn-i tezekküründe hey’et-i ‘umûmiyece kabul edilmiş olmağla muktezâ-yı nizâmîsinin icrâsı için keyfiyetin nezâret-i ‘âidesine tebliğ buyurulması ‘arz olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü’l-emrindir”⁷⁴

denerek durum bir sonuca kavuşturulmuştur. Meclis-i Mebusanın yazısı üzerine bu kez Sadaret sancağın kurulmasıyla görevlendirilen nezaretlere netice 24 Haziran 1910 tarihli bir yazıyla bildirilmiştir.⁷⁵ Sancağın teşkili ile mutasarrıflığa 24 Temmuz 1910 tarihinde Mekteb-i Mülkiye mezunlarından, ehliyet ve kabiliyeti bilinen Avlonya Kaymakamı Besim Bey’in ataması yapılmıştır.⁷⁶ Besim Bey’in Çamlık sancağı mutasarrıflığına atanmasıyla sancağın teşkili için bir tören düzenlenmiştir. Söz konusu tören Yabanabad kaymakamlığı sırasında bir görevle bölgede bulunan Rauf Bey’in sancağın “resm-i te’sîs” [kuruluş töreni] başlıklı notlarında açıkça tasvir edilmektedir. Bu notlardan sancağın mutasarrıflığına atanan Avlonya’nın eski kaymakamlarından Selanikli Besim Bey’in yanı sıra Rauf Bey’in de Margiliç yoluyla şehre varmış olduğu öğrenilmektedir. Öyle ki yetkililerin şehre girişleri sırasında aralarında Aydonat metropoliteninin de olduğu halkın yolun iki kenarında toplanarak kendilerini alkışla karşıladıkları anlaşılmaktadır. Çamlık’ın kurulma teklifini sunan Hamdi Bey’in evinde yenen yemekten sonra törene geçilmeden evvel limandaki Ankara ve Ayıntab torpidolarının ziyaret edildiği bilgisi de verilmektedir. Sonrasında önce vali “mufassil” [ayrıntılı] bir konuşma yapmış, bu konuşmayı mebusunki takip etmiştir. Rauf Bey’in şahitlik ettiği törende Besim Bey’in “uzun ve durgun” bir konuşma yaptığı ifade edilerek “birkaç defa ikişer dakikalık uzun fasılalar”a yer

⁷³ BOA. BEO. 3787/284012. (H. 26.07.1328/M. 03.08.1910).

⁷⁴ BOA. BEO. 3769/282645-2. (H. 15.06.1328/M. 24.06.1910).

⁷⁵ BOA. BEO. 3769/282645-1. (H. 15.06.1328/M. 24.06.1910).

⁷⁶ BOA. DH.MUİ. 115/3 (H. 13.07.1328/M. 21.07.1910); BOA. İ.DH. 1482/55 (H. 26.05.1328/M. 05.06.1910); BOA. BEO. 3784/283738. (H. 19.07.1328/M. 27.07.1910).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

verildiği de not düşülmüştür. Ayrıca “Talat Bey’in Dâhiliye bütçesinden bin lira tefrîk ettirerek Reşadiye’de bir cami’-i şerîf inşâsına karâr verdiği” müjdesi ile Besim Bey’in konuşmasını sonlandırdığı kaydedilip zımnen şu tenkitte bulunulmuş:

“Nihâyet ben de Arnavudca bir nutuk îrâd etdim. Ahâlî evvelki nutuklardan bir şey anlamamış idi. Çünkü Türkçe bilmiyorlardı. Benim nutkumdan oldukça şeyler öğrendiler. Nutkumda “evvela Çamlık’ın teşkili Arnavudluk nokta-i nazarından ne derecede hâiz-i ehemmiyettir. Bunu ne cihetle telakkî etmemiz icâb eder. Belki teşkil olunacak limanda ticâreti ecânibe kapdırmamak ne yapmak ne cihetle hareket etmek iktizâ’ eder. Ma’ârifsiz bekâ bulabilir miyiz. Ma’ârif-i milliyemize nasıl çalışmalıyız. İşte ben bir me’mûr olduğum halde Selanik’in en büyük me’mûru huzûrunda fikrimi lisân-ı millî ile serbestâne iblâğdan ihtirâz etmiyordum. Binâen’aleyh herkesin kânûnî ve meşrû’ bir sûrette hakkını ve mesleğini arayub ta’kib etmesi icâb edeceği husûsları” lüzûmu vechile izah etdim.”⁷⁷

Bu kayıtla törendeki genel durum aktarılmıştır.

Çamlık Mutasarrıfı Besim Bey’in Çamlık’taki görevi yaklaşık altı ay sonra sona ermiş, böylece 26 Ocak 1911’de Besim Efendi Yanya’ya bağlı Taşlıca sancağına tayin edilirken yerine ehliyet sahiplerinden biri olan Manastır’ın eski vali yardımcılarında Vagleri Efendi’nin tayini uygun görülmüştür.⁷⁸ Ne var ki Yunan emelleriyle propagandasının şiddetli bir savunucusu olduğu yönündeki Çamlık Tahrirat Müdürü Abdülhalim, Muhasebeci Kazım Nuri, Çamlık Naibi Ahmet Muhtar ile azalar Recep İsa, Ali ve Müftü Yusuf Bahaeddin’in 23 Eylül 1911 tarihli dilekçe-telgrafı üzerine Vagleri Efendi görevden alınmış, hakkında ayrıca bir tahkikat açılmıştır.⁷⁹ Daha sonra 27 Ekim 1911 tarihinde Mersin sancağına mutasarrıf olarak tayin edilmesi üzerine boş kalan Çamlık mutasarrıflığına Hakkari Mutasarrıfı İhsan Efendi atanmıştır.⁸⁰ Ne var ki İhsan Efendi’nin de bir süre sonra sağlık sebeplerinden ötürü istifa etmesi üzerine Çamlık mutasarrıflığına 3 Mart 1912 tarihinde vekaleten Kavala Kaymakamı Mustafa Abdülhalik

⁷⁷ Balcı, *a.g.m.*, s. 859-860.

⁷⁸ BOA. *İ.DH.* 1486/29. (H.05.02.1329/M. 05.02.1911).

⁷⁹ BOA. *DH.MUİ.* 150/45 (H. 30.11.1329/M. 22.11.1911); BOA. *ŞD.* 2112/1. (H. 23.09.1330/M. 05.09.1912).

⁸⁰ BOA. *İ.DH.* 1490/37. (H. 04.11.1329/M. 27.10.1911).

MURAT ÇELİK

Efendi atanmıştır.⁸¹ Bir süre sonra Mustafa Abdülhalik Efendi de yine vekaleten Ergiri mutasarrıflığına atanınca Çamlık sancağı mutasarrıflığına bu defa Avlonya Kaymakamı Ekrem Bey'in atanması söz konusu olmuştur.⁸²

Sancağın ilk yöneticisi olan Avlonya Kaymakamı Besim Bey'in Çamlık mutasarrıflığına atanmasının peşi sıra diğer hükümet görevlileri de atanmaya başlanmış, bu çerçevede defter-i hakani memurluğuna önce Hama sancağı Defter-i Hakani Başkatibi Necip Efendi,⁸³ daha sonra Siirt sancağı Defter-i Hakani Memuru Behçet Efendi tayin edilmişlerdir.⁸⁴ Keza bölgenin Osmanlı idarî yapısı içinde teşkilatlanması için taşra teşkilatının organizasyonu yapılmaya başlanmıştır.

Yöre halkının psikolojik açıdan güçlendirilmesi ve destek olması amacıyla Hazine-i Hümayunda korunan lihye-i şeriflerden birinin Çamlık'a gönderilmesi söz konusu olmuş ve durum Evkaf Nezaretine bildirilmiştir.⁸⁵ Öyle ki bu husus önce Meclis-i Mebusanda konuşulmuş, Trabzon mebusu Mehmet Efendi lihyenin Evkaf Nezareti aracılığıyla gönderilmesini teklif etmişse de meclis tarafından Hamdi Bey görevlendirilmiştir.⁸⁶ Keza Besim Bey'in açılış konuşmasında müjdesini verdiği Gümenice'de yapılması planlanan caminin 1910 yılı Kasım ayında Maliye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine yazılarak 1000 lira masrafla yapılması takip edilmiştir.⁸⁷

Bölgeyi oluşturan ve yukarıda adları anılan Yanya, Delvine ve Avlonya vilayetleri idarî yapıdaki önemlerini 19. yüzyıla kadar sürdürmüş olsalar da 19. yüzyılın hem siyasî hem de ekonomik etkilerden ötürü bazı değişikliklere gidilmiştir. Adı sonradan Reşadiye olacak Gümenice'nin bağlı olduğu Yanya da söz konusu değişikliklerin en fazla görüldüğü yerdir. Yerel yönetimlerin Osmanlı idaresinde bir yönetim aracı olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte bir idare meclisinin de tesis edildiği Yanya, Ergirikası,

⁸¹ BOA. *İ.DH.* 1492/25 (H. 14.03.1330/M. 03.03.1912); BOA. *BEO.* 4010/300705. (H. 14.03.1330/M. 03.03.1912).

⁸² BOA. *BEO.* 4052/303874. (H. 03.07.1330/M. 18.06.1912).

⁸³ BOA. *BEO.* 3794/284482. (H. 09.08.1328/M. 16.08.1910).

⁸⁴ BOA. *BEO.* 3842/288095. (H. 04.01.1329/M. 05.01.1911).

⁸⁵ BOA. *HH.İ.* 201/31 (H. 17.12.1327/M. 30.12.1909); BOA. *MB.İ.* 139/26. (H. 19.12.1327/M. 01.01.1910).

⁸⁶ "Yirmiüçüncü İnikad, 28 Kânunuevvel 1325 Pazartesi", *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 1, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara 1985, s. 472, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c001/mmbd01ic02c001ink023.pdf>, (16.04.2024).

⁸⁷ BOA. *ML.EEM.* 821/7. (R. 10.09.1326/M. 23.11.1910).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Berat, Narda ve Preveze sancakları şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Daha sonra önce Tırhala Yanya'dan ayrılarak bağımsız bir sancak haline getirilmiş, ardından da merkezi Reşadiye olan Çamlık sancağı kurulmuştur.

İlgili belgede de ifade ve işaret edildiği üzere Reşadiye'nin 3. sınıf bir sancak olarak teşkilatlanmasına karar verilmiş, bürokratik düzen ise 1871 nizamnamesine göre tesis edilmiştir. Öyle ki 1871 nizamnamesi İttihat ve Terakki tarafından 1913'te hazırlanan yerel yönetimler düzenlemesine kadar yürürlükte kalmış, zaten Çamlık da söz konusu düzenlemeden önce Osmanlı idaresinden ayrılmıştır.⁸⁸

Sonuç

Rumeli, Balkanların yurt edinilmesinden itibaren devletin en güçlü idarî parçası olarak görülmüş, hem askerî hem de ekonomik temel kaynağı olarak kabul edilmiştir. Böylesine büyük bir alan önce Rumeli Beylerbeyliği şeklinde planlanmış, sonrasında sancak ve kazalar şeklinde bir örgütlenmeye gidilmiştir. Ne var ki 19. yüzyılda telgraf ve demiryolu gibi yeni teknolojik imkanların Osmanlılar tarafından kullanılmaya başlanmasıyla sevk ve idarenin önceki dönemlere kıyasla kolaylaşması ve bölge halklarının kendi siyasi yönetimlerini kurma talepleri Osmanlı yönetici elitlerini idarî yapıda bir takım değişiklikler yapmak zorunda bırakmıştır. Bahsi edilen çözüm yolları içinde askerî olanlar kullanılmışsa da Tanzimat'ın meyvelerinden yerel meclislerin ihdası söz konusu olmuş, Osmanlı yönetici elitleri ayrıca yeni sancaklar kurarak devletin geniş topraklarını yönetmek için büyük çabalar sarf etmiştir.

Çamlık sancağının ihdası yereldeki asayiş ile ilgili sorunlara hızla müdahalede bulunabilmenin yanı sıra uluslararası bir sorun haline gelmekte olan Epir bölgesinin idaresini kolaylaştırmak amacıyla da uygulama alanı bulmuştur. Ne var ki hem Karadağ hem de Balkan hadiseleri sancağın uzun süreli bir idarî yapı olarak kalmasına imkân sağlamamış, amaçlanan fayda bölgenin Yunanistan'a dahil olmasıyla sonuçsuz kalmıştır. Çamlık deneyiminden elde edilen sonuç, askerî ve politik amaçlarla yapılmaya çalışılan idarî düzenlemelerin yine askerî ve politik amaçlarla akim kalabileceği yönünde olmuştur.

---

⁸⁸ İber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1974, s. 48-49.

MURAT ÇELİK

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret, Divan Kalemî

A.}DVN. 82/22; A.}DVN. 82/23.

Sadaret, Mühimme Kalemî

A.}MKT.MHM. 2/77.

Sadaret, Meclis-i Vala Evrakı

A.}MKT.MVL. 135/71.

Sadaret, Umum Vilayat Evrakı

A.}MKT.UM. 307/29.

Bab-ı Âlî Evrak Odası

BEO. 1740/130441; BEO. 3560/266996; BEO. 3614/270981; BEO. 3634/272542; BEO. 3725/279332; BEO. 3731/279807; BEO. 3737/280237; BEO. 3747/281010; BEO. 3769/282645; BEO. 3794/284482; BEO. 3784/283738; BEO. 3787/284012; BEO. 3842/288095; BEO. 4010/300705; BEO. 4052/303874.

Dahiliye, İdare

DH.İD. 144/37.

Dahiliye, Mektubi Kalemî

DH.MKT. 1481/32; DH.MKT. 1481/99; DH.MKT. 2080/18; DH.MKT. 2555/59; DH.MKT. 2832/42; DH.MKT. 2843/37; DH.MKT. 2862/55; DH.MKT. 2915/7.

Dahiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

BOA. DH.MUI. 7/55; DH.MUI. 115/3; DH.MUI. 150/45.

Dahiliye, Siyasi Kısım

DH.SYS. 82/3-7.

Dahiliye, Şifre Kalemî

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

DH.ŞFR. 122/64.

Harita

HRT. 352; *HRT.* 1332.

Hatt-ı Hümayun

HAT. 397/20922; *HAT.* 407/21206; *HAT.* 412/21430; *HAT.* 1483/43.

Hazine-i Hassa

HH.İ. 201/31.

İrade, Dahiliye

İ.DH. 946/74869; *İ.DH.* 1480/43; *İ.DH.* 1480/67; *İ.DH.* 1482/55; *İ.DH.* 1486/29; *İ.DH.* 1490/37; *İ.DH.* 1492/25.

Mabeyn-i Hümayun İradeleri

MB.İ. 139/26; *MB.İ.* 141/85.

Maarif Nezareti, Mektubi Kalemî

MF.MKT. 92/113; *MF.MKT.* 154/29.

Maliye Nezareti, Emlak-i Emiriye Müdüriyeti

ML.EEM. 821/7.

Meclis-i Vükela Mazbataları

MV. 21/2; *MV.* 130/27.

Şura-yı Devlet

ŞD. 2112/1; *ŞD.* 2787/51; *ŞD.* 2794/27.

Yıldız, Esas Evrakı

Y.EE. 43/212; *Y.EE.* 111/16; *Y.EE.* 111/38.

Yıldız, Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi

Y.PRK.MYD. 18/100.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

“Yirmiüçüncü İnikad, 28 Kânunuevvel 1325 Pazartesi”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 1, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara 1985,

MURAT ÇELİK

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c001/mmbd01ic02c001ink023.pdf>, (16.04.2024).

“Yetmişdokuzuncu İnikad, 12 Mayıs 1325 Salı”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1*, TBMM Basımevi, Ankara 1982, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c003/mmbd01ic01c003ink079.pdf>, (16.04.2024).

“Ellidördüncü İnikad, 1 Mart 1326 Pazartesi”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara [t.y.], <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c003/mmbd01ic02c003ink054.pdf>, (16.04.2024).

“Yetmişdördüncü İnikad, 5 Nisan 1326 Pazartesi”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara 1986, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c004/mmbd01ic02c004ink074.pdf>, (16.04.2024).

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

AKMAN, Mehmet, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı II: II. Tertip Düstür’un Tarihî Fihrist ve Dizini”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 4, 2007, ss. 41-353.

BALCI, Mustafa, “Arnavutluk’un İlk Türkiye Elçisi Rauf Bey”, *XVI. Türk Tarih Kongresi: Ankara: 20-24 Eylül 2010: Kongreye Sunulan Bildiriler, IV. Cilt, II. Kısım*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, ss. 851-860.

BİRİNCİ, Ali, “Ali Kemâlî Aksüt’ün Filât Hâtıraları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 4, 1993, ss. 437-466.

CHANTEPLEURE, Guy, *Kuşatılmış Kent Yanya: Ekim 1912-Mart 1913*, (çev.) Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

CİN, Turgay, “Yunanistan’da Müslüman Türk Azınlık, Baş Müftülük ve Müftülükler”, *Yeni Türkiye*, Cilt XXIII, Sayı 97, 2017, ss. 18-40.

ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1976)”, *Belleten*, Cilt LIII, Sayı 206, 1989, ss. 237-257.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

DARQUES, Régis, *Mapping Versatile Boundaries: Understanding the Balkans*, Springer, [Cham] 2017.

DELVINA, Sherif, *Low Albania (Epirus) and Cham Issue*, Eurorilindja, Tiranë 2006.

DURDU, Mustafa, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Arnavutluk’ta 1847 Toskalık İsyanı ve Osmanlı Devleti’nin Müdahalesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 69, 2020, ss. 312-336.

ERKEN, İlkay, “Müstakil Serfiçe Sancağının Teşkili ve İdaresi (1881-1888)”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 44, 2021, ss. 203-223.

_____, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019.

GAWRYCH, George Walter, *Ottoman Administration and the Albanians 1908-1913*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan Üniversitesi 1980.

GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, ss. 29-50.

GÜMÜŞSOY, Emine, “1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı 19, 2008, ss. 97-112.

HAMZAJ, Irieda, *Balkan Geopolitics and Chameria Question*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Sezgin Kaya, Bursa 2019.

İNALCIK, Halil, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, (çev.) Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

MURAT ÇELİK

KOKOLAKIS, Michalis, *To úστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι: χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2003.

KRETSI, Georgia, “The ‘Secret’ Past of the Greek-Albanian Borderland: Cham Muslim Albanians: Perspectives on a Conflict over Historical Accountability and Current Rights”, *Ethnologica Balkanica*, Sayı 6, 2002, ss. 171-195.

NURJA, Ermal, *Yanya Vilayeti Amed-Reft Defterlerine Göre Yanya’da Dini Kurumlar, Yapılar ve Dini Hayat (XIX Yy. Sonu- XX Yy. Başları)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cahit Baltacı, İstanbul 2009.

ORAL, Özgür, “Korfu’dan Atina’ya: Francesco Morosini’nin Mora Seferi’ne Dair Bir Günlük”, *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21-22 Ekim 2019*, (yay. haz.) Gültekin Yıldız ve Serkan Osmanlıoğlu, Millî Savunma Üniversitesi, Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2020, ss. 133-149.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1974.

_____, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayın, İstanbul 1985.

_____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZCAN, Halil, “Arnavutluk’un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Türk-Yunan Mübadelesinde Müslüman Arnavutların Durumu”, *90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara)*, (yay. haz.) Duygu Türker ve Murat Saygın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2015, ss. 149-179.

PEHLİVANOĞLU, Özcan, “Güneydoğu Avrupa’da (Balkanlar) Türk İzleri”, *Yeni Türkiye*, Cilt 66, Sayı 1, 2015, ss. 261-272.

PIZANIAS, Petros T., *The Making of the Modern Greeks: 1400-1820*, Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne 2020.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRİFLİĞİNİN İHDASI

POQUEVILLE, François Charles Hugues Laurent, *Voyage de la Grèce, V. I-VI*. Deuxième édition. Firmin Didot, Père et Fils, Paris 1826-1827.

REINKOWSKI, Maurus, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, (çev.) Çiğdem Canan Dikmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

STEPHENSON, Charles, *A Box of Sand: The Italo-Ottoman War 1911-1912: The First Land, Sea and Air War*, The Tattered Flag Press, Ticehurst 2014.

ŞEMSEDDİN Sami, *Kamusü'l-A'lâ: 3. Cild*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308.

TURAL, Erkan, “Osmanlı Taşrasında Fransa Etkisi - 1864 Nizamnamesi'nin Arkasında III. Napolyon mu vardı?”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, ss. 69-96.

TURAN, Sibel ve ŞENBAŞ, Demet, “A Problem Between Albania and Greece: Cham Albanians”, *Conflict Areas in the Balkans*, (ed.) Pınar Yürür ve Arda Özkan, Lexington Books, Lanham 2020, ss. 109-124.

TÜRBEDAR, Erhan, “Yunanistan-Arnavutluk İlişkileri: Balkanların Tedirgin Dostları”, *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, ss. 109-120.

ÜNVER, Metin, “Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, ss. 96-125.

VICKERS, Miranda, *The Cham Issue: Albanian National & Property Claims in Greece*, Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy Sandhurst, Camberley 2002.

YAZICIOĞLU, Filiz, *Yanya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tanzimat Uygulamaları (1830-1876)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Davut Hut, İstanbul 2023.

MURAT ÇELİK

YİĞİT, Yücel, “Prizren Sancağının İdari Yapısı (1864-1912)”, *History Studies International Journal of History*, Cilt II, Sayı 1, 2010, ss. 114-146.

ZEYREK, Suat, “II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavutluk İsyanları ve Sonuçları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt II, Sayı 33, 2012, ss. 299-336.

ZİBERİ, Hiriç, “Balkan Savaşlarının Balkanlar’a Yansıması”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkan Savaşlarının 100. Yılı: 11-13 Mayıs 2012 / İstanbul: Bildiriler*, (ed.) Kenan Gültürk ve S. Bilal Nur, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı, İstanbul 2012, ss. 318-325.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLİK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

HARİTALAR

1

Yanya Vilayeti ve Çamlık
BOA. HRT. 352

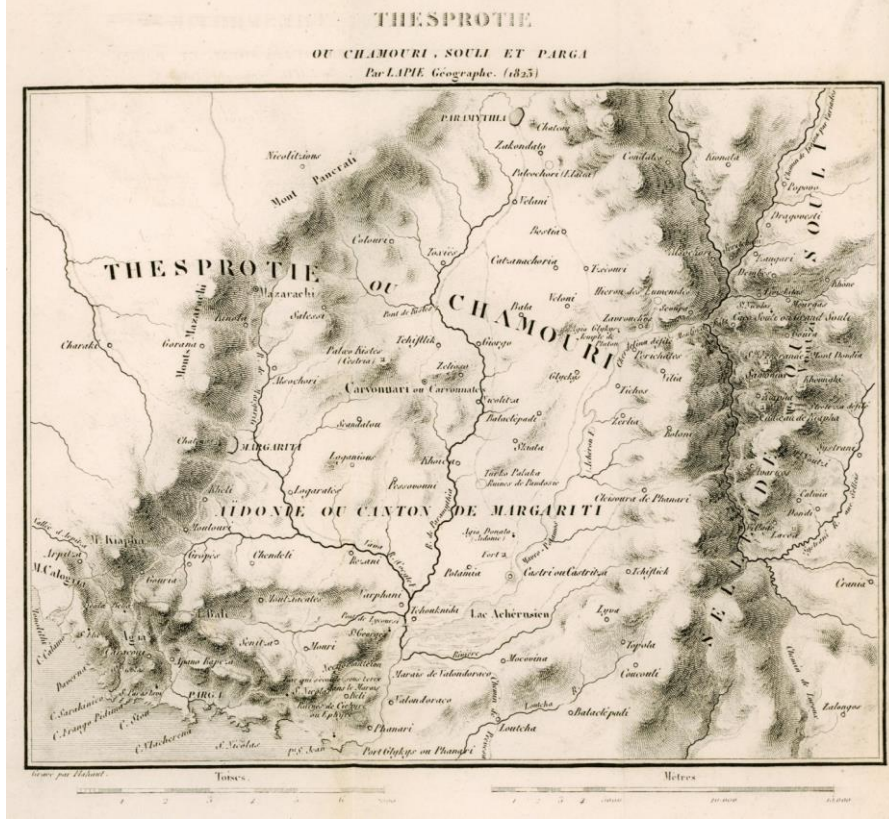
MURAT ÇELİK

2

Yanya Vilayeti ve Çamlık
BOA. HRT. 1332

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

3

Çamlık

François Charles Hugues Laurent Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, V. I-VI,
Deuxième édition, Paris: Firmin Didot, Père et Fils 1826-1827.

OSMANLI RUMELİ’SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ (1883-1912)

Mustafa DAĞ*

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu’nun girişmiş olduğu dış borç serüveni 1881’de Düyun-ı Umumiye İdaresi’nin kurulmasıyla neticelenmiştir. Bu idarenin denetimine bırakılan ürünlerden biri olan tütün ise 1883’te faaliyete geçen Reji Şirketi tarafından idare edilmiştir. Şirket, ülke merkezinde kurumsallaştığı gibi Yanya vilayetinde de örgütlenmiştir. Yanya Reji İdaresi’nin incelendiği bu çalışmanın temel amacı, 1883 ile 1912 yılları arasında tütün sektöründeki 29 yıllık tekel imtiyazını elinde bulunduran İdare’nin her türlü faaliyetini ele alarak vilayetin ekonomisine ve sosyal yapısına olan etkilerini tespit etmektir. Bu doğrultuda çalışmada ilk etapta Yanya’nın coğrafi sınırları ile idari taksimatının yanı sıra Reji’nin bölgedeki teşkilat yapısı ile kadro yapılanması hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra İdare’nin tütünü kontrol altına almak amacıyla hayata geçirmiş olduğu politikaların İdare ile çiftçi, tüccar ve mahalli yöneticilerle olan ilişkileri nasıl şekillendirdiğine değinilmiştir. Tüm bu gelişmeler daha çok birincil kaynak olarak nitelendirilebilecek arşiv belgeleri ile salnamelere başvurularak gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, birincil kaynakların dışında araştırma-inceleme eserlerden de istifade edilmiştir. Bu tür kaynaklardan istifade edilerek hazırlanan çalışmanın pek çok bulgusu mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir; İdare’nin Yanya’da tütün ekonomisinin tasviriyile ilgili önemli bir konuma sahip olduğu, bölgede muazzam bir teşkilat yapısıyla örgütlenilerek kalabalık bir kadro yapılanmasına sahip olduğu vilayetin istihdam politikasına ciddi katkılar sağladığı, İdare’nin uygulamalarından dolayı birçok kaçakçılık faaliyetinin gerçekleştirildiği ve kaçakçılarla ilgili adli süreçlerin işletildiğidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ekonomisi, Reji Şirketi, Yanya, Yanya Reji İdaresi, Tütün.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Şanlıurfa, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4571-8115, E-Posta: mustafadag@harran.edu.tr.

MUSTAFA DAĞ

**FOREIGN CAPITAL INVESTMENT IN OTTOMAN RUMELIA:
IOANNINA REJI ADMINISTRATION (1883-1912)**

ABSTRACT

The foreign debt adventure of the Ottoman Empire ended with the accumulation of the Public Debt Administration in 1881. Tobacco, one of the products left under the control of this Administration, was managed by the Reji Company, which started operating in 1883. The company was institutionalized in the center of the country and was also organized in the province of Ioannina (Yanya). The main purpose of this study, which examines Ioannina (Yanya) Reji Administration; is to examine all the activities of the Administration, which held a 29-year monopoly privilege in the tobacco sector between 1883 and 1912, and to determine their effects on the economy and social structure of the province. In this regard, in the first stage of the study, information is given about the geographical borders and administrative divisions of Ioannina, as well as the organizational structure and staff structure of Reji in the region. Then, it is mentioned how the policies implemented by the Administration to control tobacco shaped the relations between the Administration and farmers, merchants and local administrators. All these developments are tried to be brought to light by consulting archive documents and yearbooks, which can be described as primary sources. Apart from primary sources, research works also have contributed to the study. There are many findings of the study prepared using these sources. Some of them can be listed as follows; it is stated that the Administration had an important position regarding the description of the tobacco economy in Ioannina (Yanya), that it was organized with a magnificent organizational structure in the region and had a large staff, that it made serious contributions to the employment policy of the province, that many smuggling activities were carried out due to the practices of the Administration and that judicial processes regarding smugglers were carried out.

Keywords: Ottoman Economy, Reji Company, Ioannina Reji Administration, Ioannina, Tobacco.

EXTENDED ABSTRACT

The subject of the study is the policies implemented by the Reji Administration in Ioannina (Yanya) between 1883 and 1912 to control tobacco and all kinds of activities related to these policies. The spatial limitation of the study consists of provincial borders. In terms of time, since the company was founded in 1883, the starting year was set at 1883, while the ending date was set at 1912, since the province of Ioannina (Yanya) came out of Ottoman rule in 1912.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

The main purpose of this study, which examines the Ioannina (Yanya) Reji Administration, organized in Rumelia under the Reji Company, is to discuss all kinds of activities of the administration that held the privilege in the tobacco sector between 1883 and 1912 and to determine their effects on the economy and social structure of the province. In this context, the study sought to determine how the administration's activities in the region and its tobacco control policies shaped the relationship between the Reji, tobacco farmers, traders and local administrators.

This theoretical study, which examines the activities of the Ioannina (Yanya) Reji Administration between 1883 and 1912, consists of two basic stages. The first of these stages is the organization and staff structuring that the administration had created in the region. In the second stage, because of the policies implemented by the administration in order to control tobacco in the region, the relations between the director and tobacco farmers, merchants, local administrators and their own personnel were discussed.

In terms of research sources, archival documents and yearbooks, which can be described as primary sources, were mainly used. In addition to primary sources, research and reviews also contributed to the study.

The study, which covers the period between 1883 and 1912, produced many findings. During the 29-year period which the Ioannina (Yanya) Reji Administration controlled all tobacco-related activities in the province, it had intense interaction with tobacco farmers, consumers, and traders, as well as its own staff and local administrators. This study, which discusses all these relationships and developments, has produced many findings. As a result, the Reji Company was organized in the region with an extensive personnel structure and was organized under the Ioannina (Yanya) Reji Administration as the Ioannina (Yanya) Central Sanjak Reji Directorate, the Ergiri Sanjak Reji Directorate, the Berat Sanjak Reji Directorate and the Preveza Sanjak Reji Directorate. Civil servant offices were established in the districts under these directorates. In the townships and villages of the districts, tobacco production, trade and consumption were tried to be kept under control with the personnel assigned. As a result of the research on the staff structure, it was determined that during the twenty-nine-year period, between 1883 and 1912, 99 officials were employed in the Ioannina (Yanya) Central Sanjak Reji Directorate, 23 in the Ergiri Sanjak Reji Directorate, 19 in the Preveza Sanjak Reji Directorate and 18 in the Berat Sanjak Reji Directorate. Of the 159 officials who could be identified as serving in the Ioannina (Yanya) Reji Administration, 62 were Muslims and 98 were selected from non-Muslim Ottoman subjects. The posts held by these officials included minister,

MUSTAFA DAĞ

manager, clerk, weighbridge officer, factory clerk, Turkish clerk, accountant, clerk, polling clerk, inspector, salesman, lawyer, warehouse clerk and guard.

As a result of the policy of active administration with overstretched staff, it was found that tobacco production continued intensively in the region. Statistics show that the amount of tobacco produced in 1882 was 111,000 kilos, whereas in 1889 it was 275,000 kilos. This increase reached 296,074 kilos in 1895. The increase in tobacco production also enabled the administration to make a profit. In this context, in 1900, the company's expenses were 1,416,019 kuruş and its income was 3,750,168 kuruş. On the basis of this data, the rate of profit obtained was calculated to be 2,154,149 kuruş. However, intensive tobacco production made control difficult. In 1901, a policy was introduced to reduce tobacco production in the region. This policy had a negative impact on the income of the year 1909 and led to a decrease in the income received. In addition to all these developments, there were problems with tobacco farmers due to administrative practices, such as the lack of warehouses, the issue of planting licences, the issue of price increases, i.e. the low prices at which the Reji received tobacco from farmers, and the issue of planting advances from the Reji to support farmers. Thirty-two case examples were examined as a result of research in this area. Of these, 11 were due to licence issues, 8 were due to pricing issues, 12 were due to stock issues and 1 was due to prepayment issues. Most of these problems were resolved. The Ministry of Finance played an effective role in resolving the problems.

Some problems occurred with tobacco merchants due to the policies implemented by the Ioannina (Yanya) Reji Administration in the province. The main reasons for these problems were that the tobacco trade was completely under the control of the Reji, that from 1887 it was subject to a license from the Reji liberalizing the trade, that merchants with a license could export tobacco, and that a dividend tax was levied on merchants. In the problems that have arisen because of these reasons, Reji had accused the farmers of not complying with the specifications and regulations, while the traders have complained about not being able to trade tobacco freely and about the difficulties in applying for licences.

Because of the relationships that both tobacco farmers and traders had with the Reji, this led to a great deal of interaction between the Reji administration and the local administrations. These problems have had a negative impact on the local administrators' view of the Reji. To prevent this, the central government often warned local administrators to treat the company as a state institution. Since the government and the company had common interests, the central government asked local administrators to

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

consider the administration as a state department. While the Reji Administration complained that the local administrators did not provide the necessary facilities, especially in the fight against smuggling, and that the smugglers were protected by the local administrators, the local administrators complained about the prohibitive and oppressive policies and appointments made by the administration. The focus of the solution to these complaints was seen to be the Ministry of Finance.

It has been noted that the donations had created positive relationships between the Reji administration and local administrators, as well as the negative developments that have occurred as a result. In this regard, 19 cases have been examined concerning the developments that have taken place between the Reji administration and the local administrations over a period of 29 years. 4 of these cases were due to local administrators not supporting the Reji, 2 were due to local administrators supporting and protecting smugglers, 2 were due to dividend tax, 5 were due to donations made by Reji administrators to local administrators, 1 was due to contributions to maintaining public order in the country, 4 cases were due to dividend tax. Three of these were due to improper appointments made by the director, and one was due to the use of the director's warehouse by the military. Donations from the Reji guards to local administrators were used to build public buildings such as civil and military hospitals, bridges and piers throughout the province. On the basis of this situation, it can be said that the administration has been supportive of the development of the Reji.

It has been noted that the Reji administration has been having some problems with its own staff due to the problems it has been having with the local administrators. The main cause of these problems was lack of control due to overstaffing by management. This lack of control led the managing officials to take some irregular actions. The most important of these irregularities was the embezzlement of funds belonging to the administration by its officials. The legal disputes arising from the embezzlement issue were subject to Ottoman law and were settled in Ottoman courts. Cases that arose in this direction were appealed first to the Supreme Court and then to the Court of Appeal if the decision taken was contested. Besides embezzlement, problems also arose from some irregular initiatives. These included abuse of authority, violation of the law, ill-treatment of the public, involvement in murder, attempted espionage and collaboration with separatist groups. Due to the ethnic structure of the Reji, Greeks were generally among the nations that the Reji officials attempted to spy on. It has been noted that as a result of initiatives by local administrators and the central government, Reji officials have been punished with dismissal, transfer or imprisonment. In this respect,

16 cases were identified. Of these, 3 were for embezzlement, 7 for attempted irregularities, 5 for espionage on behalf of Greeks and one for the murder of the director. In cases of embezzlement, the missing amount was usually recovered from the officer in charge of the directorate.

Giriş

Eskiçağlardan itibaren yerleşim alanı olan Yanya, 1318'de Bizanslılar ve 1342'de Sırp larca hakimiyet altına alınmıştır.¹ 1411 ile 1430 yılları arasında İtalyanların idaresinde yönetilmiştir.² 9 Ekim 1430 yılına gelindiğinde bölge Osmanlı himayesine girmiştir.³ Osmanlı yönetimindeki Yanya,⁴ ilk etapta Rumeli Eyaleti'ne bağlanmıştır. Daha sonra 1847 yılında Yanya Eyaleti kurulmuştur.⁵ 1867 yılında bölgede müstakil bir vilayet idaresi tesis edilmiştir.⁶ Yeni tesis edilen bu vilayetin idari sınırları Yanya merkez, Berat, Ergiri, Preveze ve Tırhala sancaklarından oluşmuştur.⁷

Reji Şirketi'nin kuruluş tarihi olan 1883 yılında Yanya; Yanya, Ergiri, Berat ve Preveze sancaklarından oluşuyordu.⁸ Yanya Sancağı'na bağlı

¹ Erdoğan Keleş, "Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)", *OTAM*, Sayı 52, Güz 2022, s. 137.

² Machiel Kiel, "Yanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 317-321.

³ Oya Şenyurt, "Osmanlı İdaresindeki Balkanlar'da Rum Yetimhaneleri: Selanik, Yanya, Meçova ve Manastır", *Modular Journal*, Cilt 5, Sayı 1, Haziran 2022, s. 78.

⁴ Fehmi Yılmaz, 17. Yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın başlarında imparatorluk içerisinde tütün ekilen kazaların %12,2'sini oluşturan Rumeli kazaların Akçahisar-ı Tiran, Arnavutluk Belgrad, Yanya, Narda ve Preveze kazaları olduğunu belirtmiştir. Bu kazalardan Yanya'da 31 köyde tütün üretimi yapılmaktadır. Aynı dönemlerde Yanya'da üretilen tütünlerin dönüm rekoltesinin 66 okka olduğu ifade edilmiştir. Bu ortalama Rumeli bölgesinin üstünde bir rakamdı. Zira Rumeli bölgesinde dönüm rekoltesi 64 okka olarak belirtilmiştir. Bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cevdet Küçük, İstanbul 2005, s. 30, 45.

⁵ Halil İnalçık, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 232-235.

⁶ İlkey Erken, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019, s. 52.

⁷ İlkey Erken, "Yanya Vilayetinde Bir Muhaciri Kasabası: Loros", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 63, Eylül 2018, s. 558; Yüksel Nizamoglu, "Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları", *OTAM*, Sayı 33, Ocak 2013, s. 199.

⁸ Abdülkadir Erçin, "Yanya Vilayeti Jandarma Tensikatı (1903-1912)", *USAD*, Sayı 17, Güz 2022, s. 162.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

olan Aydonat, Filat ve Meçova kazalarının yanı sıra Kuveleş, Labove, Loros, Morto, Sibare ve Himarina nahiyelerden müteşekkildi. Ergiri Sancağı sınırları içerisinde Delvine, Tepedelen ve Himara kazaları bulunmaktaydı. Berat Sancağı'nın idari taksimatı Avlonya,⁹ İskarapar ve Timoriçe kazaları şeklinde olmuştur. Preveze Sancağı Narda, Margılıç, Koniçe, Pogon ve Premedi kazalarından oluşmaktadır.¹⁰ 1882 yılına gelindiğinde Leskovik Sancağı oluşturulmuştur.¹¹ Böylece 1882'de yapılan değişiklikle birlikte Yanya; 1888 yılına kadar mevcut idari taksimatını koruyarak Yanya, Ergiri, Berat, Preveze ve Leskovik sancaklarından müteşekkildi.¹²

1889 yılında Leskovik Sancağı kazaya dönüştürülerek merkez sancağa bağlanmıştır. Buna göre Yanya Merkez Sancağı, Leskovik, Koniçe, Aydonat, Filat ve Meçova kazalarından oluşturulmuştur.¹³ Ergiri Sancağı'nın sınırları içerisinde Delvine, Kurveleş, Pogon ve Tepedelen kazaları bulunmaktaydı. Preveze Sancağı'nın idari taksimatında Loros, Premedi ve Margılıç kazaları yer almıştır. Son olarak Berat Sancağı; Avlonya, Timoriçe ve İskarapar kazalarından oluşturulmuştur.¹⁴ Böylece 1889'de Yanya; idari açıdan 4 sancak, 15 kaza, 14 nahiye ve 1.253 köy şeklinde taksim edilmiştir.¹⁵ Bu idari taksimat 1895 yılına kadar devam etmiştir.¹⁶

⁹ 1417 yılında Berat bölgesiyle birlikte Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Avlonya, Osmanlı Devleti'nin Adriyatik kıyısında hakimiyeti altına aldığı ilk kıyı limanlarından biridir. Bkz. İlkey Erken, *Güney Arnavutluk'ta Üç Osmanlı Kasabası Avlonya, Berat, Ergiri (19. Yüzyıl)*, Serander Yayınları, İstanbul 2021, s. 21; Mehmet İnbaşı, "Avlonya Sancağı ve Yönetimi (1750-1800)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019, s. 143.

¹⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Def'a 40, İstanbul 1300, s. 271-273.

¹¹ BOA, *İ. DH*, 851/68291.

¹² Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, Mihran Matbaası, Cilt 1, İstanbul 1306, s. 152; Ali Sâib, *Cogrâfyâ-yı Mufasssal: Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Kostantiniye 1304, s. 96-105

¹³ Recep Büyüktoplu ve Seher Karakuş, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Balkan Vilayetlerinin Genel Durumu", *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Nisan 2021, s. 204.

¹⁴ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyyenin Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, Cilt 3, İstanbul 1314, s. 846.

¹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Osmaniye, Def'a 44, İstanbul 1306, s. 685-692.

¹⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 45, İstanbul 1307, s. 773-780; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 46, İstanbul 1308, s. 760-766; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 47, İstanbul 1309, s. 794-802; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 48, İstanbul 1310, s. 794-802; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 49, İstanbul 1311, s. 832-861; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 50, İstanbul 1312, s. 852-861.

MUSTAFA DAĞ

1895 yılına gelindiğinde Yanya Merkez Sancağı, Ergiri ve Preveze Sancağı'nın idari statüsü aynı kalmakla birlikte Berat Sancağı'na bağlı olan kazalarda birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Buna göre Avlonya kazası aynı kalmakla birlikte Timoriçe ve İskarapar kazaları yerine sancağın idari taksimatında Loşne ve Gosnička kazaları yer almıştır. Esasen daha önceki yıllarla aynı olan sancak, kaza ve nahiyelerin aksine köy sayısında artış meydana gelmiştir. 1894 yılında köy sayısı 1.253 iken 1895 yılında bu rakam 1.608 köye çıkmıştır.¹⁷ Ancak 1896'da köy sayısı 1.597'ye, nahiye sayısı ise 10'a düşmüştür.¹⁸ 1900 yılında Yanya; Merkez Sancağı, Ergiri ve Preveze sancaklarının idari taksimatında herhangi bir değişiklik meydana gelmezken Berat Sancağı'nda ise Avlonya ve Loşne kazalarının yanı sıra Gosnička kazası yerine İskarapar tekrar kaza statüsüne getirilmiştir. Böylece 1900 yılında Yanya; 4 sancak, 15 kaza, 10 nahiye ve 1.598 köyden oluşturulmuştur.¹⁹

1901 yılında sancak, kaza, nahiye ve köy sayıları aynı kalmakla birlikte Ergiri Sancağı'na bağlı olan Meçova yerine Himara kaza statüsüne çıkarılmıştır.²⁰ Ancak 1903 yılında Meçova tekrar Ergiri Sancağı'na bağlı bir kaza olarak taksim edilmiştir.²¹ 1904 yılına gelindiğinde Yanya; Yanya Merkez, Ergiri, Preveze ve Berat olmak üzere dört sancaktan oluşmaktadır. Merkez Sancak sınırları içerisinde Aydonat, Filat, Meçova, Leskovik ve Koniçe kazaları bulunmaktadır.²² Ergiri Sancağı'na bağlı olan kazalar Delvine, Premedi, Pogon, Tepedelen ve Kurveleş olarak sıralanabilir. Preveze

¹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 51, İstanbul 1313, s. 894-904.

¹⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 52, İstanbul 1314, s. 891-900; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 53, İstanbul 1315, s. 553-559; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 54, İstanbul 1316, s. 670-677; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 55, İstanbul 1317, s. 648-655.

¹⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 56, İstanbul 1318, s. 657-664.

²⁰ Alpaslan Fuat Erdem, *H. 1319 (M. 1901) Tarihli Yanya Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hacı Ömer Budak, Kırıkkale 2018, s. 67; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Tahir Bey Matbaası, Def'a 57, İstanbul 1319, s. 726-733; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 58, İstanbul 1320, s. 744-750.

²¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 59, İstanbul 1321, s. 802-809.

²² İlkay Erken, *Yanya Sancağı İdari Yapı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 118.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Sancağı'na Loros ve Margılıç kazaları merbuttur. Son olarak Berat Sancağı sınırları içerisinde Avlonya, Loşne ve İskarapar kazaları yer almıştır. Buna göre Merkez Sancağa bağlı 5 kaza, 2 nahiye ve 439 köy, Ergiri Sancağı'na bağlı 5 kaza, 3 nahiye ve 371 köy, Preveze Sancağı'na bağlı 2 kaza, 3 nahiye ve 175 köy ile Berat Sancağı'na bağlı 3 kaza, 2 nahiye ve 805 köy bulunmaktadır. Böylece 1904 yılında Yanya; 4 sancak, 15 kaza, 10 nahiye ve 1.790 köyden oluşmaktadır.²³

1905 yılında sancak ve kaza sayısı aynı olmakla birlikte nahiye sayısı 9'a, köy sayısı ise 1.736'ya düşmüştür. Nahiye ve köy sayısındaki düşüş Ergiri Sancağı'nda yaşanmıştır. Buna göre 3 olan nahiye sayısı 2'ye, köy sayısı ise 371'den 317'ye düşmüştür.²⁴ 1905 yılında oluşturulmuş olan idari yapı 1911 yılına kadar korunmuştur.²⁵ Ancak 1910 yılına gelindiğinde Merkez Sancak; Koniçe, Meçova ve Leskovik kazalarından oluşturulmuştur. Ergiri Sancağı sınırları içerisinde Delvine, Premedi, Pogon, Tepedelen ve Himara kazaları yer almıştır. Preveze Sancağı'nda Loros kazası bulunmaktaydı. Berat Sancağı'nda ise Avlonya, İskarapar ve Loşne kazaları mevcuttur.²⁶ 1910 yılında yeni bir sancak olarak teşekkül ettirilen Çamlık Sancağı sınırları içerisinde Margılıç, Aydonat ve Filat kazaları yer almıştır.²⁷ Yanya Merkez Sancağı'na 3 kaza, 4 nahiye ve 307 köy, Ergiri Sancağı'na 5 kaza, 4 nahiye ve 358 köy, Preveze Sancağı'na 1 kaza, 1 nahiye ve 104 köy, Berat Sancağı'na 3 kaza, 4 nahiye ve 602 köy ile Çamlık Sancağı'na 3 kaza, 3 nahiye ve 196 köy bağlanmıştır. Böylece 1911 yılında 5 sancak, 15 kaza, 16 nahiye ve 1.568 köyden oluşturulan idari yapı 1912 yılında da mevcut konumunu korumuştur.²⁸ 1912 yılında gerçekleşen Balkan Savaşı'yla²⁹

²³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, Def'a 60, İstanbul 1322, s. 811-818.

²⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 61, İstanbul 1323, s. 883-890.

²⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 62, İstanbul 1324, s. 472-475; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 63, İstanbul 1325, s. 946-953; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 65, İstanbul 1326, s. 943-949.

²⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 66, İstanbul 1327, s. 811-821.

²⁷ BOA, A.) *MKT. MVL*, 100/100; BOA, İ. *DH*, 1480/43.

²⁸ Erken, *a.g.e.*, s. 86; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 67, İstanbul 1328, s. 829-838.

²⁹ Balkan Savaşı'ndan önce İstanbul, Edirne, Selanik, Manastır, Yanya ve Kosova'yla birlikte Çatalca sancağında tütün üretiminin 17,5 milyon kıyve civarında olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Kenan Demir, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 41, Haziran 2019, s. 438.

birlikte bölgedeki Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. Böylece Yanya, Osmanlı'dan ayrılarak Yunanistan'a bağlanmıştır.³⁰ 1883 ile 1912 yılları arasında Yanya'nın idari yapısı genel olarak Yanya Merkez, Ergiri, Preveze ve Berat Sancakları şeklinde taksim edilmiştir.³¹

Yanya Merkez, Ergiri, Preveze ve Berat sancaklarından oluşan vilayetin idari taksimatının şekillendiği 19. yüzyıl Osmanlı pazarının yabancı sermayeye açık hale geldiği bir çağ olmuştur. Özellikle tarım alanına bu ilgilinin yoğun olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin ilgisini çeken en önemli tarım ürünlerinden biri tütün³² olmuştur. Tütünün önemli gelir getirici ve Türk tütününün dünya çapında önemli bir pazar alanına sahip olması yabancı yatırımcıların ilgisini çekmeyi başarabilmiştir. Bu ilgi 1875 yılından itibaren alacaklarını tahsil etmekte sorun yaşamaya başlayan Batılı alacaklı devletler tarafından da gösterilmiştir.³³ Bu çerçevede Osmanlı hükümeti ile yabancı alacaklı devletlerin kurmuş olduğu Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi arasında yapılan müzakereler neticesinde 1881 yılından itibaren İdare'ye bırakılan tütünlerin ayrı bir şirkete devredilmesi kararlaştırılmıştır.³⁴ Bu karar çerçevesinde Fransız tahvil sahiplerinin girişimleriyle³⁵ Muharrem Kararnamesi'nin 9. Maddesi doğrultusunda İstanbul merkezli Osmanlı Bankası, Viyana merkezli Credit Anstalt ve Grubu Bankası ile Berlin merkezli Bleichröder ve Grubu Bankası'nın³⁶ ortaklığıyla 27 Mayıs 1883³⁷

³⁰ İlber Ortaylı, "Yanya Vilayetinin Limanı Olarak 19. Asrın İkinci Yarısında Preveze", *Belleten*, Cilt 62, Sayı 233, Nisan 1998, s. 137.

³¹ Ela Özkan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1893-1914)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Aksın, Elâzığ 2017, s. 196.

³² 1492 yılında Amerika kıtasının keşfiyle tanınan tütünün, Osmanlı coğrafyasına giriş tarihi Hezarfen Hüseyin Efendi tarafından 1598, İbrahim Peçevi tarafından 1600, Kâtip Çelebi tarafından 1601 ve Naima tarafından 1606 yılı olarak belirlenmiştir. Bkz. Fehmi Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Sektörünün Yan Kolları: Lüleci ve Çubukçu Esnafları", *İsmail E. Erünsal'a Armağan*, Ülke Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2014, s. 587.

³³ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 76-77.

³⁴ Cevdet Erdöl, *Geçmişten Günümüze Tütün ve Tütün Ürünleriyle Mücadele Yolculuğu*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 30.

³⁵ Oktay Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Haziran 1993, s. 326.

³⁶ Banka 1803 yılında Berlin'de Samuel Bleichröder tarafından kurulmuştur. Bkz. Melda Yaman Öztürk ve Nuray Ertürk Keskin, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Düyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 16, Aralık 2011, s. 136.

³⁷ BOA, A.) DVN. MKL, 23/29; BOA, A.) DVN. MKL, 28/8; BOA, HR. HMŞ. İŞO, 166/31; BOA, Y. A. RES, 19/56.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

tarihinde Reji Şirketi kurulmuştur.³⁸ Kısa sürede kuruluş sürecini tamamlayan Şirket 15 Nisan 1884 tarihinde faaliyete geçmiştir.³⁹ Şirket'in işletme ve imtiyaz hakkı alacaklı Batılı devletlerin himayesine bırakılmıştır.⁴⁰

Şirket, İmparatorluk genelinde tütünün denetim altına almak, tütünle ilgili her türlü faaliyetlerde tek yetkili merci olmak ve tütünün gelirlerini toplayarak borçların tahsil edilmesini sağlamakla yetkilendirilmiştir.⁴¹ Bu yetkilerle Şirket, tütün üretimini, tüketimini, ticaretini ve imalatını denetimi altına almıştır.⁴² Halk arasında Reji Şirketi olarak isimlendirilen müessesenin tam ismi Osmanlı İmparatorluğu Tütünleri Kazanç Ortaklığı Tekeli Şirketi⁴³ anlamına gelen *Memalik-i Osmaniye Duhânları Müşterek'ül-Menfaa Reji Şirketi*'dir.⁴⁴ Şirket, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne borç taksitlerinin karşılığı olarak yıllık 750.000 Osmanlı lirası verecektir. Arta kalan kâr ise İdare, Osmanlı hükümeti ve Şirket ortakları arasında pay⁴⁵ edilecektir.⁴⁶ Şirket'e

³⁸ Burak Altunsoy, "Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 40, Ocak 2021, s. 554-555.

³⁹ Mustafa Dağ ve İbrahim Halil Tanık, "Osmanlı Taşrasında Bir Memurun Hukuk Mücadelesi: Yabanabad Reji Memuru Zekeriya Sırrı Efendi Davası", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 45, Temmuz 2023, s. 783.

⁴⁰ Mustafa Aça ve İskender Keleş, "Trabzon Çevresinde Tütün Kaçakçıları ve Kolcular Etrafında Oluşan Anlatılar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, Kasım 2017, s. 2547.

⁴¹ Mustafa Dağ ve İbrahim Halil Tanık, "Osmanlı Reji İdaresi Çatısı Altında Hak Arayış Mücadelesi: Kasapyan Nazmi Efendi'nin Zimmet Meselesi (1904-1910)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, Haziran 2024, s. 165.

⁴² Necmettin Aygün, "Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Karadeniz'in Güney Kesiminde İktisadi Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, Mart 2009, s. 53.

⁴³ Nuray Ertürk Keskin ve Melda Yaman, *Türkiye'de Tütün – Reji'den Tekel'e Tekel'den Bugüne*, NotaBene Yayınları, Ankara 2013, s. 57.

⁴⁴ Burak Altunsoy, *Osmanlı'da Tütün Kaçakçılığı – Reji Kolcuları ve Uygulamaları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 32; Mustafa Hatipler, "Uluslararası Para Fonu'nun Türkiye'nin Duyun-u Umumiye'si Ol(a)mayışının Nedenleri", *Bilgi Dergisi*, Sayı 7, Aralık 2013, s. 130; Neslişah Leman Başaran Lotz, "Milli Mücadele Sonrası Bağımsızlık: İmtiyazlar Meselesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 350, Şubat 2023, s. 5.

⁴⁵ Şirketin yıllık kârının %35'i Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne, %35'i Reji Şirketi'ne ve %30'u ise Osmanlı Hükümeti'ne verilecektir. Bkz. Mahmut Yılmaz, İbrahim Yılmazçelik, "Ma'muratül-Aziz (Harput) Reji İdaresi (1883-19125)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1, Ocak 2023, s. 495.

⁴⁶ R. Hülya Öztürk, "Osmanlı Dış Borçları, Tütün ve Reji İdaresinin Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Haziran 2023, s. 60.

MUSTAFA DAĞ

tanınan imtiyaz müddeti 30 yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁷ 30 yıllık müddetin 1912 yılında sona ermesinden dolayı 1908 yılında başlatılan görüşmeler 16 Nisan 1915 tarihinde neticelenmiş olup 15 yıllık imtiyazı ön gören yeni bir şartname daha hazırlanmıştır. Böylece Şirket, İmparatorluk genelinde tütün imtiyazını Cumhuriyet'in ilanına kadar üstlenmiştir.⁴⁸

Cumhuriyet'in ilanına kadar imtiyazı üstlenen Reji Şirketi'nin örgütlendiği vilayetlerden biri de Yanya olmuştur. Bu çerçevede Şirket, başta Merkez Sancak olmak üzere diğer üç sancakta da teşkilatlandırılarak vilayet genelinde tütünle ilgili meydana gelen her türlü gelişmeyi denetim altına almıştır. Her ne kadar şirket 1923⁴⁹ yılına kadar faaliyetlerine devam etmiş olsa da bölgenin 1912 yılında Osmanlı hakimiyetinden çıkmasından dolayı Reji'nin bölgedeki faaliyetleri de 1912 yılında sona ermiştir. Bu konuda yapılacak çalışmalar Osmanlı Rumeli'sinde yabancı sermaye yatırımının anlaşılabilirliği açısından önem arz etmektedir. Yine yabancı sermaye eliyle tütün üzerinde kurulmuş olan yabancı otorite karşısında Osmanlı hükümeti ile Şirket idarecileri arasında anlaşmazlığın çıkmasına neden olmuştur. Tütün idaresinde çıkan bu anlaşmazlığın yanı sıra İdare ile çiftçi ve tüccar arasında da birtakım sorunlar cereyan etmiştir. İşte böyle bir ortamda cereyan eden gelişmeleri tüm yönleriyle ele alan bu araştırma, temel olarak 1883 ile 1912 yılları arasında Reji'nin bölgedeki faaliyetlerini konu almaktadır.

---

⁴⁷ Ahmet Yüksel, "Osmanlı'da Zamanı Anlamak: Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, Yaz 2010, s. 508; Hayri Mutluçağ, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi", *Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 7, Nisan 1968, s. 40.

⁴⁸ Gazanfer Kaya, "Tekel Dönemi ve Sonrasının Tütün Ekicisi Ailelere Etkileri (Adıyaman Merkez Köyleri Örneği)", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 19, Nisan 2018, s. 2272; Gazanfer Kaya, "Adıyaman'daki Eski Tekel İşçilerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Çalışma İlişkilerinin Karşılaştırılması", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Aralık 2015, s. 1033; Mustafa Dağ ve İbrahim Halil Tanık, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Kurumun İşleyişi: Reji İdaresi Şartnameleri (1883-1914)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31, Haziran 2023, s. 372.

⁴⁹ Lozan Konferansı'nın sona ermesinden bir hafta önce 17 Temmuz 1923 tarihinde gerçekleşen nüfus mübadelesi çerçevesinde Yanya ve Preveze bölgesinden getirilen 15.000 tütüncü Antalya ve Silifke dolaylarına yerleştirilmiştir. Bkz. Neval Konuk Halaçoğlu, *100. Yılında Pendik ve Mübadele*, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul 2023, s. 48; *İskân Tarihçesi*, Hamit Matbaası, İstanbul 1932, s. 17.

1. Yanya Reji İdaresi

Yanya Reji İdaresi çatısı altında Yanya Merkez Sancağı Reji Müdürlüğü, Ergiri Sancağı Reji Müdürlüğü, Preveze Sancağı Reji Müdürlüğü ve Berat Sancağı Reji Müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlüklere bağlı kazalarda memurluklar teşekkül ettirilmiştir. Bu çerçevede Yanya Merkez Sancağı Reji Müdürlüğü çatısı altında Koniçe, Meçova, Filat ve Aydonat kazalarında memurluklar kurulmuştur. Ergiri Sancağı Reji Müdürlüğüne bağlı Delvine, Premedi, Tepedelen ve Kurveleş kazalarında memurluklar oluşturulmuştur. Preveze Sancağı Reji Müdürlüğünde Loros ve Margılıç memurlukları teşkilatlandırılmıştır. Son olarak Berat Sancağı Reji Müdürlüğü bünyesinde Berat ve Avlonya kazalarında memurluklar kurulmuştur. Bu kazalara bağlı olan nahiye ve köylerde görevlendirilmiş olan memurlar aracılığıyla tütün kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

2. İdare'nin Tütün Kontrolü ve Uygulamaları

Reji Şirketi'nin Osmanlı hükümetiyle yapmış olduğu anlaşma neticesinde Şirket'in işleyiş, yetki ve faaliyetlerine yönelik hükümleri içeren şartname ve nizamname ile Osmanlı tütünüyle ilgili her türlü gelişme kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak buradaki işleyişin kusursuz bir şekilde cereyan ettiğini söylemek mümkün değildir. Esasen şirket açısından bakıldığında bölgede kusursuz şekilde işleyen düzen, Osmanlı ahalisinin sıkıntılarını çözmek ve çıkarlarını korumaktan çok, şirketin talepleri ile Osmanlı yönetiminin hedeflerine hizmet etmek amacıyla kurulmuştur. Bu doğrultudaki politikaların uygulandığı vilayetlerden biri de Yanya olmuştur. Yanya Reji İdaresi olarak teşkilatlandırılan şirketin bölgede tütün kontrol altına almak amacıyla hayata geçirmiş olduğu politikalar neticesinde ortaya çıkan problemlerin temel nedeni şartname ile nizamnamede yer alan hükümlerin gerçek uygulamaların gölgesinde kalmış olmasıydı. Gerek idare gerekse tütün işiyle meşgul olan Osmanlı köylüsünün şartname ile nizamnamenin aksine hareket etmesi birtakım problemleri beraberinde getirmiştir. Bu problemlerin sıklıkla yaşandığı kesimlerden biri de kuşkusuz tütün çiftçileri olmuştur.

2.1. Tütün Üretimi ve Reji'nin Çiftçiyle Olan İlişkileri

Yanya Reji İdaresi'nin tütün ekimini kontrol altına almadan önce 1882 yılında bölgede tütün ekiminden 111.000 kilo mahsul elde edilmiştir. Reji'nin uygulamış olduğu politikalar başarılı olmuş olmalı ki 1889 yılına

MUSTAFA DAĞ

gelindiğinde bu miktar 275.000 kiloya yükselmiştir. Neredeyse üretimde iki buçuk katı kadar artış meydana geldiğini gösteren bu veriler İdare'nin bölgedeki politikalarının tütün üretimine olumlu etkilerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁵⁰ Ancak elde edilen tütün miktarında 1893 yılında tekrar düşüş olmuştur. Buna göre 1893 yılında 162.214 kilo verim elde edilmiştir. Bu verimin bölgelere dağılımı ise Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Yanya Reji İdaresi Tütün Üretimi (1893)

Sancak/Kaza	Kilo
Yanya Sancağı	36.279
Ergiri Sancağı	8.803
Berat Sancağı	16.068
Preveze Sancağı	22.156
Koniçe Kazası	6.409
Aydonat Kazası	72.499
Toplam	162.214

Kaynak: BOA, *ŞD*, 2616/24.

Tablodaki verilere bakıldığında Aydonat'ta yoğun olarak tütün çiftçiliği yapıldığı söylenebilir. Aydonat'ı 36.279 kiloyla Yanya Sancak Merkezi takip etmiştir. En düşük tütün üretiminin sağlandığı bölge 6.409 kiloyla Koniçe olmuştur. 1889 yılının aksine 1893 senesinde vilayet genelinde üretilen tütün miktarında ciddi düşüş meydana gelmiştir. Bu düşüşlerin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Başlıca nedenleri ise tütünlerin ruhsat alınmadan kaçak olarak ekilmesinden dolayı Reji kayıtlarına yansımamış olması ve kaçakçılıkla mücadelede başarı oranının düşmüş olmasına bağlı olarak meydana gelen kayıt dışı tütün ekimi olarak gösterilebilir. Kayıt dışı tütün ekimi genel olarak Reji Şirketi'nin bilgisi dışında gerekli izinler alınmadan çiftçiler tarafından yapılan ekimlerdir. Bu gibi girişimler çoğu zaman tespit edilememekle birlikte üreticiler tarafından kaçakçılara satılmaktaydı. Kaçakçılar ise bu ürünleri yasadışı yollarla tüccar veya tüketicilere ulaştırmaktadır. Gerek kayıt dışı gerekse İdare'nin bölgedeki tütün üretimini destekleyici politikaları başarılı olmuş olmalı ki, 1895 yılında üretim ciddi bir artış göstererek elde edilen mahsul 296.074 kiloya çıkmıştır. Bu dönemde toplanmış olan tütünlerin her bir kilosu için 960 kuruş 36 santim harcama yapılmıştır.⁵¹ Reji'nin faaliyetlerine yoğun olarak devam ettiği 1900

⁵⁰ BOA, *Y. EE*, 11/17.

⁵¹ BOA, *BEO*, 974/73003.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

yılında vilayet genelinde tütün üretiminden ve ticaretinden sağlamış olduğu gelir ile giderlerini incelemekte fayda vardır.

Tablo 2: Yanya Reji İdaresi'nin Gelir ve Giderleri (1900-1901)

Kaza	Gelir (Kuruş)	Gider (Kuruş)
Yanya	1.148.918	585.529
Koniçe	129.591	27.737
Leskovik	151.024	26.488
Meçova	67.066	12.838
Zogor	147.897	25.585
Avlonya	122.178	40.750
Zemce	94.170	20.436
Berat	31.180	53.930
Fiyer	34.406	16.593
Ergiri	201.457	109.920
Delvine	105.114	39.202
Premedi	117.376	37.681
Tepedelen	61.994	23.888
Pogon	159.903	32.444
Parga	76.422	94.962
Aydonat	86.385	36.304
Filat	139.123	33.343
Margılıç	21.626	30.656
Preveze	345.659	96.710
Loros	318.678	71.023
Toplam	3.570.168	1.416.019

Kaynak: *Salname-i Vilayet-i Yanya*, Vilayet Matbaası, Def'a 8, Yanya 1319, s. 216-217.

Tablo 2'deki istatistiki verilere bakıldığında tütün üretim ve ticaretinden İdare'nin en fazla gelir sağladığı bölge 1.148.918 kuruşla Yanya olmuştur. Haliyle bu durum da en fazla giderin ayrıldığı bölgenin Yanya kazası olmasına yol açmıştır. Reji'nin en az gelir sağladığı bölge 21.626 kuruşla Margılıç olmuştur. Ancak en az giderin olduğu bölge 67.066 kuruş gelir sağlanmasına rağmen 12.838 kuruşla Meçova'dır. Vilayetin birçok kazasında aktif olan İdare'nin, 1900 yılında geliri 3.570.168 kuruşken, gideri 1.416.019 kuruştur. Bu verilerden hareketle İdare'nin 2.154.149 kuruş kâr elde ettiği çıkarımı yapılabilir. Bu veriler ise Şirket'in kâr amaçlı uygulamış olduğu politikalarda başarılı olduğunu göstermektedir.

Tütün üretim ve ticaretinden kâr elde edildiği bu yıllarda Şirket ülke genelinde tütün üretimini azaltmaya yönelik birtakım uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu politikasını hayata geçirmenin gerekçesini ise kalitesiz ve kâr oranı düşük olan tütün yerine, kalitesi ve kâr oranı yüksek olan tütünlerin

ekilmesi halinde Şirket'in daha fazla kâr elde edeceğini göstermiştir. Bu politika çerçevesinde iyi cinsten tütün ekiminin az miktarda yapılmasının Şirket ve hükümet çıkarlarına daha iyi hizmet edeceğini savunmuştur. Bu karardan etkilenecek olan bölgeler arasında Yanya'nın olup olmadığına dair Valilik, 9 Eylül 1901 tarihinde Reji Şirketi'nden bilgi talep etmiştir.⁵² Verilen cevapta alınan kararın Yanya Reji İdaresi tarafından da uygulanacağı belirtilmiştir.⁵³ Bu karar doğrultusunda 1901 yılında Ergiri Sancağı'nda tütün ekimi Reji tarafından yasaklanmıştır.⁵⁴ Bu yasağa bağlı olarak tütün ekimi için ruhsat talebinde bulunan üreticiler İdare'den olumsuz cevap almışlardır.⁵⁵ Ayrıca aynı tarihlerde Ergiri merkezinden Maliye Nezareti'ne iletilen telgrafta Reji İdaresi'nin nizamname ile şartnameye uygun olarak hareket etmediği belirtilerek, bu kanunsuz girişimlerin önlenmesi talep edilmiştir.⁵⁶ Ergiri Sancağı dışında her ne kadar bu kararın tatbikine dair veriler elde edilememiş olsa da 1909 yılında bölgede tütün üretiminde düşüşler meydana gelmiştir. Bu durum da alınan kararın bölgede icra edildiğini göstermektedir. Bu düşüş; 1909 yılının şubat ayında 177 kilo, mart ayında 76 kilo, nisan ayında 96 kilo ve son olarak mayıs ayında 333 kilo olarak gerçekleşmiştir.⁵⁷ Esasen Şirket'in tütün üretimini azaltmaya yönelik hayata geçirmiş olduğu politikanın temel gerekçesi tütün kontrolünün sağlanmasının zorlaşması, kayıt dışı ekimin önüne geçilememesi ve tütün cinsinde kalitenin düşmesiydi. Bu uygulamaya rağmen bölgede tütün üretimi yoğun olarak devam etmiştir. Zira aynı tarihlerde Yanya genelinde 6.901 dönüm kadar alanda tütün ekimi yapılmıştır. Bu ekimden hektar başına 427 kilogram tütün elde edilmiştir. Toplamda ise 271 ton olan bu tütünün piyasa değerinin 10.101.000 kuruş olduğu belirtilmiştir.⁵⁸

1911 yılına gelindiğinde Yanya'da ekilen alan 5.380 dönüme düşmüştür. Bu alanın bölgelere göre dağılımı ise şu şekildedir; Aydonat kazasında 1121 dönüm alan ekilirken dönüm başına 23 kilo tütün elde edilmiştir. Filat kazasında 105 dönümde tütün ekimi yapılmış olup dönüm başına 11 kilo ürün toplanmıştır. Ergiri kazasında 895 dönüm alan ekilirken

⁵² BOA, *BEO*, 1732/129874.

⁵³ BOA, *DH. MKT*, 2549/142.

⁵⁴ Enisa Sulaj, *Osmanlı Döneminde Ergiri Kazası (XIX. Yüzyıl)*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Saadet Maydaer, Bursa 2022, s. 61.

⁵⁵ BOA, *DH. MKT*, 2460/100.

⁵⁶ BOA, *DH. MKT*, 2348/24.

⁵⁷ BOA, *BEO*, 3586/268880.

⁵⁸ Tevfik Güran, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 206-213.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

dönüm başına 20 kilo ürün alınmıştır. Delvine kazasında 235 dönüm alan ekilirken dönüm başına 18 kilo tütün elde edilmiştir. Son olarak Margılıç kazasında 3024 dönüm alan ekilirken dönüm başına 22 kilo tütün üretilmiştir. Bu bilgilerden hareketle Aydonat kazasında 25.783 kilo, Filat kazasında 1.155 kilo, Ergiri kazasında 17.900 kilo, Delvine kazasında 4.230 kilo ve son olarak Margılıç kazasında 66.528 kilo tütün üretiminin yapıldığı söylenebilir. Zikredilen bölgelerde toplamda 115.596 kilo tütün üretilmiştir.⁵⁹

Tütün üretiminde vazife üstlenmiş olan amelelerin yevmileri hususunda 1911 yılında bir gelişme yaşanmıştır. Bu çerçevede bu tarihlerde tütün işiyle ilgilenen kişiler için yevmiye olarak 15 kuruş ücret ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁰ Bu tarihlerde bölgede tütün üretiminin merkezi olarak nitelendirilebilecek Selanik'te⁶¹ yevmiye olarak 15 ile 30 kuruş arası bir miktar ödenmekteydi.⁶² Bu veriler Yanya'da çalışan amelelere Selanik'te vazife icra eden ameleler için belirlenmiş olan rakamın en düşüğü verildiğini göstermektedir. Bu fiyatların en düşük seviyeden verilmiş olması Selanik bölgesine göre Yanya Vilayetinde tütün sektöründe çalışacak olan bölge halkı için sektörün cazip hale gelmesinin önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Buna rağmen Yanya ile Selanik'te tütün sektöründe çalışan ameleler arasında fiyat eşitliğinin de sağlandığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Şirket'in işleyişi hakkında bilgi veren şartnamede çiftçilerin ekim yapabilmesi için bağlı buldukları İdare'den ekim ruhsatı almaları zorunlu kılınmıştır.⁶³ Aksi durumda ekilen tütünler kaçak sayılarak sökülüp müsadere edilmekteydi.⁶⁴ Bu nedenle ruhsatname konusunda İdare ile çiftçiler arasında sorun yaşanmıştır. Bu bağlamda 25 Ağustos 1888 tarihinde Berat Sancağı'nda bir gelişme cereyan etmiştir. Şirket tarafından görevlendirilen direktörün bölgede yapmış olduğu araştırmalar neticesinde ruhsatsız şekilde

⁵⁹ Mehmet Temel, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 88, Nisan 2001, s. 5.

⁶⁰ Ahmet Gündüz Ökçün, "1911 Yılında Tarımsal Ücretler Üzerine Gözlemler", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 3, Sayı 7, 1982, s. 195-207.

⁶¹ Tütün üretimi açısından önemli bir bölge olan Selanik'te imparatorluğun en büyük sigara fabrikalarından birine sahiptir. 1883 yılında bölgede bulunan sigara makinaları günde 10.000 sigara üretmekteydiler. 1890 yılında ise bu rakam 16 milyona çıkmıştır. Bkz. Donald Quataert, "Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar", *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 232-233.

⁶² Filiz Dıgıroğlu, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Rejii (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 43, Sayı 43, Haziran 2014, s. 251.

⁶³ BOA, *DH. MUİ*, 94/2; BOA, *DH. MKT*, 2084/36; BOA, *ŞD*, 2507/9.

⁶⁴ BOA, *DH. MKT*, 2148/13.

tütün ekiminin yapıldığı tespit edilmiştir. Tespitin dayanağı olarak ise tütün arazilerinde yapılan tahrir kayıtlarında mevcut olan tütün miktarı ile Reji ambarlarına teslim edilen miktar arasında ciddi bir farklılığın olması olarak gösterilmiştir. Bu nedenle eksik tütünler için çiftçiye para cezası kesilmesinin yanı sıra ruhsatsız olarak ekilenlerin ise sökülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁶⁵

Berat Sancağı'nda 1888 yılında ruhsatsız şekilde ekilen tütünlerin yanı sıra kanunsuz şekilde bahçelerde de tütünlerin ekildiği saptanmıştır. Zira Nizamname'nin 4. Maddesinde bahçelerde tütün ekiminin yasak olduğu ve ekilmesi halinde sökülmesi gerektiği kararlaştırılmıştır.⁶⁶ Çiftçiler ise İdare'den ruhsat talep etmelerine rağmen karşılarına çeşitli engeller çıkarılarak bu ruhsatın kendilerine verilmediğini belirterek ruhsatsız ve kaçak ekilmiş tütünlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak bu ifadeleri, Reji açısından tütünlerin ruhsatsız ekildiğinden dolayı kaçak olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Buna rağmen sökülme işlemlerinin gerçekleştirilmesi sırasında 1000 kadar çiftçi yakınlarıyla birlikte Reji memurlarına mukavemet göstermiştir. Tabii bu durum çiftçiyle Reji kolcularının karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Bu mukavemete karşı Reji, mahalli yöneticilerden destek talebinde bulunmuştur. Ancak ruhsatsız olduğu tespit edilen tütünlerin ve çiftçilerin azımsanmayacak kadar fazla olmasından dolayı asker ile ahalinin karşı karşıya gelme riskinin de göz önünde bulundurulmasıyla tütünlerin müsadere edilmemesi doğrultusunda mahalli yöneticilerle Reji arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde Reji direktörü, bu seneye mahsus ekilen tütünlerin sökülmemesini kararlaştırmıştır. Fakat tütünlerin kayıt altına alınacağını, mahsulün kaldırılmasıyla Reji ambarlarına teslim edilmesi gerektiğini ve ruhsatsız tütün ekimlerinden dolayı çiftçilerin kesilmiş olan para cezalarını ödemek zorunda olduklarına dikkat çekilmiştir.⁶⁷ Böylece tütünler ruhsatlı kabul edilerek Reji ambarlarına sevki sağlanmıştır.

Berat Sancağı'nın yanı sıra 1888 yılında ruhsat meselesiyle ilgili sorunun meydana geldiği bir diğer bölge Yanya Merkez Sancağı'ydı. Sancak'ta ruhsatsız ekilen tütünlerin sökülmesi için harekete geçilmiştir. Ancak çiftçiler, talepte bulunmuş olmalarına rağmen kendilerine ruhsat verilmediğine dikkat çekerek tütünlerin Berat Merkez kazasında olduğu gibi

---

⁶⁵ BOA, *DH. MKT*, 1535/118.

⁶⁶ BOA, *DH. MKT*, 1552/83.

⁶⁷ BOA, *DH. MKT*, 1531/90.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

sökülmemesini istemişlerdir. Lakin yapılan değerlendirmeler neticesinde bu gibi yasadışı girişimlerin affedilmesinin, bölgede ruhsatsız tütün ekimini arttıracakı gerekçesiyle talebe olumsuz cevap verilmiştir.⁶⁸ Ruhsatsız tütünlerin sökülmesinde gösterilen katı tavır bölge çiftçisini yasal yollarla ekim yapmaya yöneltmiştir. Bu yönelim her zaman Maliye Nezareti tarafından olumlu şekilde karşılandığı gibi nezaret, İdare'ye ruhsat verme konusunda zorluk çıkarmaması hususunda da sık sık uyarılarda bulunmuştur. Nitekim 24 Temmuz 1899 tarihinde ruhsat talebinde bulunan çiftçilere İdare tarafından ruhsat verilmesi için Maliye Nezareti'nden bilgi aktarılmıştır.⁶⁹

Ruhsatsız tütün ekimiyle yürütülen mücadelenin Aydonat'ta da örneklerine rastlanmıştır. 29 Ekim 1901 tarihinde çiftçiler İdare'nin kendilerine ruhsat vermemesinden yakınmışlardır. Bunun üzerine müfettişlerce yapılan incelemeler neticesinde Reji görevlilerinin şartname ve nizamnamedeki hükümler çerçevesinde davrandıkları anlaşılmıştır. Ayrıca çiftçilerle İdare arasında ruhsat meselesinden dolayı meydana gelen sorunların temel kaynağının kaçakçılıkla yürütülen mücadele ve çiftçilerin kanunlara göre hareket etmemesi olarak açıklanmıştır.⁷⁰

İdare'nin çiftçiye kanunlara uymama hususunda suçlamasına karşın çiftçi aksini iddia ederek kanunlar çerçevesinde hareket ettiğini ifade etmiştir. Şöyle ki 1903 yılında Yanya'da tütün çiftçiliği yapan İbrahim, Ahmet ve arkadaşları kanunlar çerçevesinde hareket etmelerine rağmen İdarece kendilerine ruhsat verilmediği gibi dört yıldan beridir tütün ekmekten menedildiklerini dile getirmişlerdir. Çiftçilikten geçimlerini sağladıklarını belirterek mağduriyetlerinin giderilerek kendilerine ruhsat verilmesini istemişlerdir. 14 Haziran 1903 tarihinde Reji ile Maliye Nezareti arasında yapılan yazışmalar neticesinde İbrahim ve arkadaşlarının ilk etapta vermiş oldukları dilekçede 13 dönümlük alan için ruhsat talep ettikleri, İdare tarafından bu talebe olumlu cevap verilmesine rağmen 2 gün sonra ekim alanını kendi istekleriyle 3 dönüme düşürerek 10 dönümlük alanının ruhsatını iptal ettirdikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle Maliye Nezareti, İbrahim ve arkadaşlarının ruhsat alabilmesi için başvuru tarihlerini beklemeleri gerektiğini belirtmiştir.⁷¹

Kanunlara uymasına rağmen kendisine ruhsat verilmediğini belirten bir diğer çiftçi 14 Haziran 1903 tarihinde sebepsiz yere ruhsat verilmediği ve

⁶⁸ BOA, *DH. MKT*, 1532/24.

⁶⁹ BOA, *DH. MKT*, 2210/147.

⁷⁰ BOA, *DH. MKT*, 2556/132.

⁷¹ BOA, *DH. MKT*, 733/43.

MUSTAFA DAĞ

mahkemeye yönlendirildiğinden şikayetçi olmuştur. Çiftçi, yasaklamaların Reji Müdürü İskender Melhame Efendi⁷² döneminde arttığına dikkat çekmiştir. Ayrıca ruhsat verilmemesinin sebebinin şahsın iyi tütün yetiştiremeyeceği veya tarlanın tütün ekimine uygun olmaması olarak açıklandığına dikkat çekmiştir. Çiftçiler taşrada olmalarından dolayı mahkemeye başvurmak için maddi durumlarının olmadığını ve mahkemenin neticelenmesi halinde ruhsat için belirtilen sürenin geçmiş olmasından dolayı haklarını aramak için mahkemeye başvuramadıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim daha önce mahkemeye başvuran çiftçilerin açtıkları davalar en erken üç-dört ay içerisinde neticelenmiştir. Bu nedenle çiftçiler meselenin bir an önce çözüme kavuşturulması için merkezi yönetimden destek istemişlerdir. Merkezi yönetim ise çiftçilerin kanunlar çerçevesinde hareket etmeleri halinde haklarının savunulacağını belirterek Reji İdaresi'ni de şartname ve nizamname doğrultusunda hareket etmesi hususunda uyarmıştır.⁷³

İskender Melhame Efendi'nin görev icra ettiği dönemlerde çiftçilerce yapılan şikâyetlerden bir diğeri 1908 yılında gerçekleşmiştir. Yusuf Ağa, Osman Paşa, Nigangah, Behram Paşa, Zevaidiye, Emirler, İbrahim Paşa, Arslan Paşa ve Mahmut Ağa mahalle muhtarlarıyla imamlar tarafından İskender Melhame Efendi'nin bacanağı olan kişinin Yanya Reji İdaresi'nde görev alarak müdür tarafından kayırıldığını ve çiftçilere kötü muamelelerde bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Bu nedenle görev yerinin değiştirilmesi veya görevden azledilmesi istenmiştir.⁷⁴ Çiftçilerin bu talebi, Yanya Valiliğince Maliye Nezareti'ne iletilmiştir. Ancak konuyla ilgili başlatılan tahkikat sürecinin ne şekilde neticlendiğine dair bilgiler elde edilememiştir.⁷⁵

---

⁷² Avukat Bishara Efendi ile Rose de Gervais çiftinin yedi çocuğundan biri olan İskender Melhame Efendi sırasıyla Trabzon, İstanbul, Yanya ve Selanik Reji İdarelerinde nazırlık görevini üstlenmiştir. Melhame ailesi Lübnan'ın en eski ve köklü ailelerinden biridir. Kardeşleri Selim Melhame Ziraat, Maden ve Orman Nezareti'nde, Necip, Fadıl, Habip, Şükrü, Filip ve İskender Melhame Trabzon, İstanbul, Yanya ve Selanik Reji İdarelerinde görev icra etmişlerdir. Bkz. Mustafa Aslan, "Balkan Gazetesine Göre Abdülhamid'in Sağlığı ve Velihaht Meselesi", *International Social Sciences Studies Journal*, Cilt 9, Sayı 117, 2023, s. 9354; Ali Karaca, "Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni", *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 67; Erol Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi*, MD Basımevi, İstanbul 2019, s. 17; Ahmet Nizamoglu, "Sultanın Hizmetkârı: Selim Melhame Paşa (1849-1937)", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences (CAHIJ)*, Sayı 22, Nisan 2024, s. 24.

⁷³ BOA, *BEO*, 2043/153222.

⁷⁴ BOA, *BEO*, 3427/256973.

⁷⁵ BOA, *BEO*, 3467/259964.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Ruhsat meselesiyle ilgili yaşanan bir diğer sorun 21 Temmuz 1909 tarihinde Tepedelen'de cereyan etmiştir. Buna göre kazaya bağlı Levazım köyünde ekilen ruhsatsız tütünlerin sökülmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bunun üzerine 500 kişilik nüfusa sahip olan köyün muhtarı Raboş Hamdi Efendi bu senenin kurak geçmesinden dolayı bölge ahalisinin geçim sıkıntısı çekmemesi adına tütünlerin sökülmemesini talep etmiştir. Ancak buna rağmen İdare tütünlerin sökülmesi doğrultusundaki çalışmalarını tamamlamıştır. Gerekçe olarak kaçak ekilmiş olan tütünlere müsaade edilmesi kayıt dışı ekim yapan çiftçiler için emsal olarak algılanabileceği ve ruhsatsız tütün ekimini arttırabileceği olarak ifade edilmiştir.⁷⁶

Buna benzer başka bir gelişme 1910 yılında Berat Sancağı'nda yaşanmıştır. Ruhsatsız ekilen tütünlerin Reji tarafından sökülmemesi için çiftçiler Berat Mutasarrıflığı aracılığıyla 28 Temmuz 1910 tarihinde Maliye Nezareti'ne bir dilekçe iletmışlerdir. Reji ile Nezaret arasından yapılan yazışmalar neticesinde köylünün tek geçim kapısının tütün olması, tütünlerin hasadına az kalınmış olması, mevsimden dolayı sökülecek olan tütünlerin yerine başka bir ürünün ekilemeyecek olması, tütünlerin sökülmesinden sonra çiftçilerin kaçakçılarla yakınlaşması, yetişmiş olan tütünlerin milli servet olarak değerlendirilmesi ve bir önceki sene Loros'ta uygulanan af politikasının bu sene Berat Sancağı'nda hayata geçirilmesinin mümkün olduğundan dolayı tütünlerin sökülmemesi kararlaştırılmıştır. Ancak çiftçi, mahsulü Reji ambarlarına teslim etme ve kaçak tütünler için belirlenen para cezasını ödemekle mükellef kılınmıştır.⁷⁷ 1910 yılında Berat Sancağı'nda meydana gelen bu gelişmeden hareketle kaçakçılığın önüne geçmek amacıyla Reji'nin çiftçilerde olumsuz düşünce yaratmamak için bazen belirlenen hükümleri esnettiği söylenebilir.

Ruhsat meselesiyle ilgili son olarak 13 Ekim 1910 tarihinde Yanya Sancağı'nda bir gelişme yaşanmıştır. Berat Sancağı'nda olduğu gibi Yanya Sancağı'nda ruhsatsız olan tütünlerin bu seneye mahsus sökülmemesi doğrultusunda karar alınmıştır. Ancak yetişmemiş olup fidan halinde olan tütünlerin sökülmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Böylece çiftçi mağdur edilmeyerek yetişmiş olan tütünler de zayi edilmemiştir.

---

⁷⁶ BOA, *DH. MKT*, 2885/90.

⁷⁷ BOA, *DH. İD*, 95/1.

⁷⁸ BOA, *DH. MUI*, 117/40.

Ruhsat meselesinin yanı sıra Reji ile çiftçiler arasında sorunlara neden olan bir diğer konu takdir-i fiyat bir diğer ifadeyle tütünlerin Reji tarafından satın alınması için belirlenen fiyat meselesi olmuştur.⁷⁹ Bu bağlamda Reji ile çiftçi arasında meydana gelen sorunların temel kaynağı düşük fiyat, fiyatların geç belirlenmesi veya ücretlerin Reji tarafından geç ödenmesi olmuştur.⁸⁰ Şartname ile nizamnamede belirtilen hükümler çerçevesinde çiftçiler ekmiş oldukları tütünlerini Reji'ye satmak zorunda kalmışlardır. Satış fiyatı ise tütünün cinsine göre komisyon tarafından kararlaştırılmıştır.⁸¹ Bu komisyonda Reji ve çiftçiyi temsil eden 2 muhammin ile bölgenin eşrafından güvenilir kişiler yer almıştır.⁸² Bu 2 muhammin arasında fiyat konusunda fikir birliğine varılamaması halinde 3. muhammin mahalli yöneticilerce tayin edilerek sorun çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.⁸³ 3. muhamminin kararı doğrultusunda komisyonda belirlenen ücreti her iki taraf da kabul etmek zorundadır.⁸⁴ Ancak fiyatı düşük bulan çiftçinin Şûrâ-yı Devlet'e başvurma hakkı bulunmaktadır.⁸⁵ Bu hakkı kullanma yoluna giden Yanyalı çiftçiler 8 Kasım 1893 tarihinde şikâyetle bulunmuşlardır. Bu şikâyetin nedeni Manastır'da tütün ekimi yapan Zonoş, Mihali ve Gaki adında üç çiftçinin mahsullerinin Yanya Reji İdaresi tarafından satın alınmamasıyla ilgili olmuştur. Merkezi hükümetin girişimleri neticesinde konu hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Bu çerçevede ilgili idareden konuyla ilgili bilgi talep edilmiştir. Yapılan açıklamaya göre İdare, bölgesinde üretilen tütünlerin kendisi için yeterli olduğunu, şikâyetle bulunan şahısların sorumluluğu altında bulunan bölge çiftçileri olmadığından dolayı satış işlemini gerçekleştirmek zorunda olmadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak şikâyetle bulunan çiftçilerin haksız oldukları ve tütünlerini Manastır Reji İdaresi'ne satmaları konusunda bilgilendirilmişlerdir.⁸⁶

Çiftçilerin Reji tarafından tütünlerinin satın alınmadığına dair bir diğer gelişme 5 Aralık 1893 tarihinde Aydonat'a bağlı Dragati bölgesinde zuhur etmiştir. Maliye Nezareti'ne çiftçilerce iletilen şikâyetle tütün ekimini

---

⁷⁹ Muttalip Şimşek, *20. Yüzyılın Başlarında Aydın ve Menteşe Sancaklarında Gayr-i Müslimlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu (1900-1925)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuri Köstüklü, Konya 2013, s. 164.

⁸⁰ BOA, Y. A. HUS, 281/18.

⁸¹ BOA, DH. MKT, 2069/25.

⁸² BOA, DH. MKT, 2778/14.

⁸³ BOA, MV, 71/22; BOA, DH. MKT. 1538/62; BOA, MV. 57/49.

⁸⁴ BOA, DH. MKT, 2529/40.

⁸⁵ BOA, DH. İD, 95/60.

⁸⁶ BOA, TFR. I. ŞKT, 23/2201.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

şartnamede belirtilen hükümlere göre yapmış olmalarına rağmen Reji memurlarının tütünleri satın almakta sorun çıkardıklarından yakınmışlardır. Konu hakkında tahkikat süreci başlatılmış olsa da tahkikat neticesinde elde edilen sonuca ulaşamamıştır.⁸⁷ Bu şikâyetler vilayet genelinde artış göstermiş olmalı ki 16 Temmuz 1898 tarihinde Maliye Nezareti, Yanya Reji İdaresi'nden kanunlar çerçevesinde hareket edilerek fiyat konusunda çiftçilerin mağdur edilmemesini istemiştir. Zira ülkenin kalkınması ve bölge insanının geçimini sağlaması için tütün çiftçiliğinin önemli bir meslek olduğuna dikkat çekilmiştir. Maliye Nezareti'nin bu talebi dikkate alınarak sorunların çözümü için Yanya Reji İdaresi nazırlığına Tevfik Bey atanmıştır. Ancak Tevfik Bey'in uygulamaları sorunları çözmek yerine daha da arttırmıştır.⁸⁸

Maliye Nezareti'nin tüm uyarı ve hatırlatmalarına rağmen fiyat konusu ile alakalı sorunlar devam etmiştir. Bunlardan biri 12 Ekim 1898 tarihinde Aydonat'ta yaşanan gelişme olmuştur. Çiftçiler, Reji'nin tütünleri satın almakta geç kaldığından ve görevlilerin zorluk çıkardığından şikâyetçi olmuşlardır. Reji'den yapılan açıklamada gecikmenin, fiyatların belirlenmesi için mahalli yöneticiler tarafından muhamminlerin geç atanmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu nedenle İdare'nin sorumlu tutulamayacağı aktarılmıştır. Zira 1898 yılında İdare, Aydonat ve Margılıç'te çiftçilerden 130.000 kilo tütün satın almıştır. Üstelik bunun 30.000 kilosu kullanılabilir durumda değildi. Kalitesiz tütünleri satın almak gibi bir zorunluluğunun olmamasına rağmen kaçakçılığa başvurulmasını önlemek adına böyle bir yola başvurduğuna dikkat çekmiştir. Maliye Nezareti ise çiftçileri mağdur etmeme hususunda İdare'yi uyarılmış, mahalli yöneticileri muhamminlerin erken görevlendirilmesi hususunda ikaz etmiş ve tütünün geçim kaynağı olmasından dolayı kalitesiz olması gerekçesiyle ekimin yasaklanamayacağına dikkat çekmiştir.⁸⁹

Yanya Reji İdaresi ile çiftçiler arasında fiyat konusunda meydana gelen bir diğer anlaşmazlık 27 Mart 1909 tarihinde yaşanmıştır. Fiyat konusunda yaşanan anlaşmazlık muhamminler aracılığıyla çözülmeye çalışılmıştır.⁹⁰ Satış fiyatının belirlenmesi hususunda İdare'nin nizamnameye uygun olarak hareket etmesi konusunda sıklıkla Osmanlı Devleti makamları tarafından uyarıldığı görülmektedir. Bu uyarılardan biri 25 Mart 1909

⁸⁷ BOA, *BEO*, 322/24147.

⁸⁸ BOA, *DH. MKT*, 2090/55.

⁸⁹ BOA, *DH. MKT*, 2127/126.

⁹⁰ BOA, *DH. MKT*, 2778/14.

MUSTAFA DAĞ

tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından yapılmıştır.⁹¹ Yanya Valisi Ali Rıza Efendi aracılığıyla İdare'nin tütünleri değerinden düşük fiyata satın alarak çiftçileri mağdur etmemesi istenmiştir. Aksi halde çiftçilerin tütünlerini Reji ambarları yerine kaçakçılara sevk etmesinin önünün açılacağına dikkat çekilmiştir. Haliyle bu durum da bölgede kaçakçılık faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur.⁹² Bu gibi yasadışı yönelimlerin engellenmesinin tek çözüm noktası muhamminler aracılığıyla tütünlerin piyasa değerinde satın alınması ve ücretin zamanında ödenmesiydi. Fakat yapılan tüm uyarılara rağmen düşük fiyat politikasından dolayı yaşanan mağduriyetlerde azalmalar yerine artışlar devam etmiştir.⁹³

Fiyat konusunda mağduriyetlerin devam ettiğini gösteren bir diğer gelişme 9 Haziran 1910 tarihinde cereyan etmiştir. Çiftçiler Maliye Nezareti'ne telgraf çekerek İdare'nin tütünlerini düşük fiyata alıp Reji ambarlarına sevk ederek kendilerini mağdur ettiklerini belirtmişlerdir.⁹⁴ İdare ile çiftçi arasında fiyat belirleme hususunda son gelişme 12 Mart 1911 tarihinde zuhur etmiştir. Bu gelişmeyi bir önceki şikâyetlerden ayırt eden temel özellik Reji'nin çiftçileri fiyat konusunda mağdur etmediğine dair birkaç kişi tarafından Maliye Nezareti'ne iletilen telgrafa tepki göstermesi olmuştur. Buna göre Reji'nin bölgedeki uygulamalarından dolayı çiftçinin memnun olduğuna dair düşüncelerin aslının olmadığı belirtilerek Reji'nin bölgedeki politikasından dolayı çiftçilerin mağduriyet yaşadıklarına dikkat çekilmiştir. Daha önceki mektupta; çiftçiler tarafından üretilen 93.000 kilodan 60.000 kilosunun bizzat Reji tarafından satın alındığını, Parga ambarlarında mevcut olan 86.000 kilodan 84.000 kilosunun Reji tarafından satın alınarak bölge çiftçisinin mağdur edilmediği ifade edilmiştir. Ancak buna karşı çıkan bir grup çiftçi ikinci bir mektup yazarak bunun yanlış olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Yanya'ya bağlı olan Emirler Mahallesi sakinlerinden Ahmet Osman Efendi'ye ait olan 2.060 kilo civarında olan tütünlerin Reji tarafından değerinden çok düşük fiyata alınarak mağdur edildiklerini belirtmişlerdir. Çiftçi Ahmet Osman Efendi'nin temsilcisi olan muhammin Mehdi Efendi ile Reji'nin temsilcisi olan muhammin İbrahim Efendi arasında fiyat konusunda fikir birliğine varılamaması neticesinde tütün ücretinin değerinden düşük şekilde belirlenmiştir. Sonuç olarak bir önceki mektubun aksine tütünlerin düşük fiyata alınması, bazı tütünlerin kalitesiz olması gerekçesiyle Reji tarafından satın alınmaması ve satın alınan tütünlerin

⁹¹ BOA, *DH. MKT*, 2815/100.

⁹² BOA, *DH. MKT*, 2782/40.

⁹³ BOA, *DH. MKT*, 2856/76.

⁹⁴ BOA, *DH. MUİ*, 86/25.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ise ücreti ödenmeden uzun süre Reji ambarlarında bekletilerek çürümeye bıraktırmışlarından dolayı mağdur olduklarını aktarmışlardır. Her ne kadar bu mağduriyetlerinin giderilmesi için tahkikat süreci başlatılmış olsa da tahkikatın ne yönde neticelendiğine dair bilgiler elde edilememiştir.⁹⁵

Reji ile çiftçiyi karşı karşıya getiren bir diğer önemli etken tütünlerin depolandığı ambarlar olmuştur. Ambarlarla ilgili hükümlere nizamnamenin 16. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre 100.000 kıyyenin⁹⁶ üretildiği her köy veya mahallerde Reji'nin 1 ambar bulundurması zorunlu tutulmuştur.⁹⁷ Belirtilen tütün miktarının bir köyde sağlanamaması halinde birkaç köyün mahsulü birleştirilerek ortak bir noktada kurulacak olan ambara sevk edilecektir.⁹⁸ Tütünlerin bu ambarlara sevki; mesafenin 10 saatten düşük olması durumunda çiftçiler, fazla olması halinde ise Reji görevlileri tarafından gerçekleştirilecektir.⁹⁹ Nizamnamede ambarlarla ilgili değinilen bir diğer husus tütünlerin Reji ambarlarına en son ne zaman teslim edileceğiyle ilgiliydi. Bu tarihin belirlenmesinde yerel meclisler yetkili kılınmıştır.¹⁰⁰ Yerel meclis ile bölge İdaresi iklim şartlarını dikkate alarak bu tarihi belirleyecektir.¹⁰¹ Belirlenen tarih aralığında teslim edilmeyen tütünler kaçak sayılarak müsadere edilecektir.¹⁰²

Yanya Reji İdaresi ile yerel meclis arasında 28 Nisan 1886 tarihinde yapılan müzakereler neticesinde tütünlerin mart ayının sonuna kadar Reji ambarlarına teslim edilmiş olması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu zaman diliminde tütünlerin teslim edilmesi gerekmektedir. Ancak bu tarihe kadar teslim edilmeyen tütünler müsadere edilmektedir.¹⁰³ Bunun uygulanabilmesi için İdare'nin yeterli sayıda ambar bulundurması zorunlu koşulmuştur. Nitekim 13 Mart 1888 tarihinde belirlenen sürede tütünlerini ambarlara teslim edemeyen çiftçiler, yeterli ambarın olmamasından dolayı sevkியatta zaman kaybettikleri için teslimatı zamanında yapamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu

⁹⁵ BOA, *DH. İD*, 95/20.

⁹⁶ Her 1 kıyyenin 1 kilo 283 gram olduğundan hareketle 100.000 kıyyenin 128.300 kilogram civarında olduğu söylenebilir.

⁹⁷ BOA, *DH. MKT*, 1348/20

⁹⁸ BOA, *DH. MKT*, 1411/24

⁹⁹ BOA, *DH. MKT*, 1363/24.

¹⁰⁰ Mustafa Dağ, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 47, Nisan 2022, s. 167.

¹⁰¹ BOA, *DH. MKT*, 148/21.

¹⁰² BOA, *ŞD*, 303/42

¹⁰³ BOA, *DH. MKT*, 1360/91.

nedenle çiftçiler Maliye Nezareti'nden İdare'nin bölgede yeterli ambar bulduruncaya kadar son teslim tarihi hususunda esnek davranılmasını ve müsadere edilen tütünlerinin de kendilerine iade edilmesini talep etmişlerdir. Nezaret ise çiftçilerin bu talebini İdare'ye ileterek gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir.¹⁰⁴ Bu talep doğrultusunda 1890 yılında tütünlerin ambarlara teslim edilmesinin son tarihinde bir değişiklik yapılarak şubat ayının son günü olarak belirlenmiştir. 1890 yılında Delvine'de çiftçiler 2.000 kilo kadar tütün mahsullerini 16 Şubat 1890 tarihinde teslim etmiş olmalarına rağmen Reji görevlileri süre meselesinden dolayı sorun çıkararak tütünlerine kaçak muamelesi yaptıklarından şikayetçi olmuşlardır. Oysa tütünlerin son teslim tarihi 31 Şubat 1890 tarihidir. Bu nedenle mağdur olduklarını belirten çiftçiler, 4 yıl önce olduğu gibi teslim tarihinin mart ayının sonuna kadar uzatılmasını talep etmişlerdir. Reji ile yerel meclis arasından yapılan müzakereler neticesinde son teslim tarihi tekrar mart ayının sonuna alınmıştır.¹⁰⁵

Tütünlerin teslimatıyla ilgili sorunların yanı sıra sevkiyat hususunda Reji ile çiftçiler arasında 3 Şubat 1891 tarihinde Margılıç'te bir gelişme meydana gelmiştir. Buna göre kazaya bağlı birkaç köydeki çiftçiler tütünlerini ambar yetersizliğinden dolayı Aydonat'a sevk etmek istemişlerdir. Ancak mesafenin uzak olmasından dolayı sevkiyat masraflarının kim tarafından karşılanacağı hususunda çiftçilerle İdare arasında sorun yaşanmıştır. Bu sorun nizamnamedeki hükümler çerçevesinde mesafenin 10 saatten fazla olmasından dolayı masrafların Reji tarafından karşılanmasının kararlaştırılmasıyla çözülmüştür.¹⁰⁶ Margılıç çiftçilerinin yanı sıra Aydonat çiftçileri tarafından da belirtilen süre içerisinde tütünlerini Reji ambarlarına teslim etmiş olmalarına rağmen ücretin hala ödenmediğine dair 11 Şubat 1891 tarihinde şikâyet meydana gelmiştir. Bu şikâyet üzerine Maliye Nezareti konu hakkında tahkikat süreci başlatılarak mağduriyetlerin giderilmesi doğrultusundaki kararını İdare'ye bildirmiştir.¹⁰⁷

Benzer bir gelişme 5 Mayıs 1892 tarihinde Avlonya'da cereyan etmiştir. Şöyle ki kazada ikamet eden birkaç tütün çiftçisiyle Zir köyü muhtarı, 1890 yılına ait 2.000 kilo civarında olan tütünlerini şubat ayının 11 ile 14. günleri arasında ambarlara teslim etmiş olmalarına rağmen zamanında teslimatın yapılmadığı gerekçesiyle tütünleri müsadere edilmiştir. Konuyla

¹⁰⁴ BOA, *DH. MKT*, 1501/112.

¹⁰⁵ BOA, *BEO*, 14/1026.

¹⁰⁶ BOA, *DH. MKT*, 1805/38.

¹⁰⁷ BOA, *DH. MKT*, 1808/99.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ilgili ilk etapta Yanya Reji İdaresi'ne başvuru yapılmış olup tahkikat sürecinin başlatılacağına dair cevap almalarına rağmen henüz herhangi bir araştırmanın başlatılmamasından dolayı Maliye Nezareti'ne başvurmuşlardır. Nezaret tarafından yapılan tahkikat neticesinde ailelerin geçimini tütünle sağlayan Osmanlı köylüsünün mağdur edilmemesi hususunda İdare'den hukuki muamelenin bir an önce başlatılmasını istemişlerdir.¹⁰⁸ Reji ile çiftçiler arasında ciddi sorunlarına neden olan ambarların 1893 yılında vilayet genelindeki durumunu elen alan Tablo 3'teki verilere bakmakta fayda vardır.

Tablo 3: Yanya Reji İdaresi Ambar Kira Ücreti

Müdüriyet	Ambarın Bulunduğu Bölge	Adet	Kira Ücreti (Kuruş)
Yanya	Yanya Merkez	4	22.366,65
Aydonat	Aydonat	6	20.800,65
Ergiri	Ergiri	2	2.164,65
Ergiri	Delvine	1	1.800,65
Ergiri	Delvine	1	1.328,15
Koniçe	Koniçe	1	2.000,15
Koniçe	Kesriye	1	553,20
Koniçe	Preveze	2	5.600,20
Toplam		18	56.614,03

Kaynak: BOA, ŞD, 2616/24.

Tabloda 1893 yılında Yanya Reji İdaresi çatısı altında işletilen ambar sayısı 18 olarak belirtilmiştir. Bu ambarlar için ödenen yıllık kira ücreti 56.614,03 kuruştur. Ambarların genel dağılımına bakıldığında Yanya Sancağı'nda 10, Ergiri Sancağı'nda 4, Koniçe'de 1, Kesriye'de 1 ve son olarak Preveze'de 2 ambarın olduğu görülmektedir.

1893 yılında 18 ambarla hizmet veren İdare'nin fiyatın belirlenmemesinden dolayı tütünlerin ambarlara alınamayacağını açıklaması üzerine çiftçiyle yaşanan sorunların artmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında 12 Eylül 1898 tarihinde Hükümet tütünlerin ambarlara teslim edilmeden muhammin tayin edemeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle çiftçiler Maliye Nezareti'ne mağduriyetlerini bildirmişlerdir. Nezaret, sorunun nizamnamede belirtilen hükümler çerçevesinde çözüme kavuşturulması

¹⁰⁸ BOA, HR. TO, 537/17.

MUSTAFA DAĞ

hususunda İdare'ye uyarıda bulunmuştur.¹⁰⁹ Bu uyarılardan bir diğeri 30 Eylül 1898 tarihinde cereyan etmiştir. Bu uyarı doğrultusunda Reji ile yerel meclis arasında yapılacak görüşmeler neticesinde tütünlerin son teslim tarihi mart ayının sonu olarak belirlenmiş ve tütünlerin teslim alınmasında herhangi bir zorluk çıkarılmaması kararlaştırılmıştır. Ancak 6 Temmuz 1899 tarihinde Preveze'de bir seneliğine mahsus olmak üzere son teslim tarihi nisan ayının sonu olarak belirlenmiştir.¹¹⁰

Teslimat ve satın almayla ilgili sorunların önüne geçmek için 9 Ağustos 1900 tarihinde Yanya Reji İdaresi bilgilendirilerek tütünlerin zamanında teslim edilmesi için muhammin atamalarının zamanında yapılması istenmiştir.¹¹¹ Ancak tüm önlemlere rağmen zamanında teslimat ve muhamminlerle ilgili şikâyetlerin önü alınamamıştır. Bu bağlamda 1 Mart 1909 tarihinde bir şikâyet yaşanmıştır. Buna göre çiftçiler tütünlerini zamanında teslim etmiş olmalarına rağmen Reji kolcularınca birtakım zorluklarla karşı karşıya bırakıldıklarını ve alım fiyatını düşük bulmalarından dolayı nizamnamenin 28. maddesi çerçevesinde muhammin talep etmelerine rağmen Reji tarafından muhammin atamalarının yapılmadığını ifade etmişlerdir.¹¹² Maliye Nezareti ile Reji arasında yapılan yazışmalar

---

¹⁰⁹ BOA, *DH. MKT*, 2107/128.

¹¹⁰ BOA, *DH. MKT*, 2231/42.

¹¹¹ BOA, *DH. MKT*, 2408/59.

¹¹² Reji ile çiftçiler arasında bu gibi nedenlerden dolayı ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Tütünlerin sökülmesine karar verilmesi üzerine çıkan bu tartışmalar çoğu zaman arbeye veya çatışmalarla neticelenmiştir. Bu gibi gelişmeler Yanya Vilayetinin yanı sıra Anadolu'nun çoğu bölgesinde cereyan etmiştir. Buna göre 1887 yılında Adana Vilayetine bağlı olan Payas kazasında kale görevlileri Reji'den ruhsat almadan tütün ekimi gerçekleştirmişlerdir. Reji kolcularının bu tütünleri sökmek için bölgeye gittiklerinde taraflar arasında arbeye yaşanmıştır. Reji görevlileri kale görevlileri tarafından darp edilmiştir. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 1438/79. 1896 yılında Nizip nahiyesinde ruhsatsız ekimin yapılması üzerine sökülme için bölgeye giden Reji görevlilerine ahali tarafından silah çekilerek karşı konulmuştur. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 2302/100. 1905 yılında Amasya Sancağı'na bağlı olan Gümüşhacıköy kazasında çiftçi Karaköylü Pavli Efendi ve arkadaşının ruhsatsız tütün ettikleri tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine tütünlerin sökülmesi için bölgeye giden Reji görevlileri Pavli Efendi liderliğinde toplanan kalabalığın taşlı ve sopalı saldırılarına maruz kalmışlardır. Tütünler sökülmüş Pavli Efendi ve arkadaşları ise tutuklanmıştır. Bkz. BOA, *ŞD*, 1813/22. 1894 yılında Sivas Vilayetine bağlı olan Maden-i Sim kasabasında tütün ekiminin yasaklanmış olmasına rağmen bölgede ruhsatsız tütün ekiminin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine bölgeye sökülme işlemlerini gerçekleştirmek için giden 10 nefer Reji kolcusu ve memurlar tarlalarda çalışan kadınları zor kullanarak tarla dışına çıkarmaya çalışınca taraflar arasında arbeye yaşanmıştır. Bkz. BOA, *ŞD*, 1798/9. 1897 yılında Tokat Sancağı'nda 892 dönümün ruhsatsız ekildiği tespit edilmiştir. Gerekli tahkikatı ve sökülme işlemlerini yapmak üzere bölgeye giden Reji kolcuları ile memurlar ahalinin direnci ile karşılaşmışlardır. Görevlilere iki fıkra jandarma da destek vermiştir.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

neticesinde konu hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır.¹¹³ Fiyat konusunda zuhur eden son gelişme 15 Nisan 1910 tarihinde Yanya Merkez Sancak'ta yaşanmıştır. Bu şikâyeti bir öncekilerinden ayıran temel dayanak Reji'nin; Yerel Meclis ve çiftçilerin fikrine başvurmadan tütünlerin son teslim tarihini erkene çekmesi olmuştur. Zira 1910 yılında önce tütünlerin son teslim tarihi ağustos ayının başı olarak kabul edilmiştir. Bu durumdan kaynaklanan mağduriyetlerin giderilmesi için Reji ile Yerel Meclis arasında görüşmeler başlatılmıştır.¹¹⁴

Reji ile çiftçiler arasında sorunların bir diğer nedeni avans akçe meselesi olmuştur. Şartname'nin 2. Maddesi ile Nizamname'nin 15. Maddesinde tütün üretiminin devamlılığını sağlamak ve arttırmak amacıyla çiftçinin ihtiyaç duyduğu faizsiz akçenin şirket tarafından kredi olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁵ Şirket tarafından çiftçilere sağlanan kredinin geri ödemesinin mahsulün toplanmasından sonra gerçekleştirilmesi doğrultusunda karar alınmıştır.¹¹⁶ Buna göre çiftçi tütünleri ambara teslim edip satış işlemi gerçekleştikten sonra kredi borcu tahsil edildikten sonra kalan ücret kendisine teslim edilmektedir.¹¹⁷ Bu doğrultudaki hükümlerin icra edilmesi sırasında birtakım problemler yaşanmıştır. Bu problemin temel nedeni Reji Şirketi'nin çoğu zaman avans vermekten kaçınması olmuştur. Yanya Reji İdaresi'nde ise avans meselesinden dolayı 28 Mayıs 1892 tarihinde bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre Maliye Nezareti, Yanya Reji İdaresi'ne telgraf ileterek, çiftçilere sağlanacak olan kredilerde herhangi bir eksikliğin oluşmaması ve mağduriyetlerin yaşanmaması için bölge ahalisinden işinin ehli olan kimselerden oluşan bir komisyon aracılığıyla avans işlemlerin yapılması istemiştir. Reji bu taleple birlikte komisyonun kuruluşu için çalışmalarına başlamıştır.¹¹⁸ Yanya Reji İdaresi'nde avans meselesiyle ilgili meydana gelen bu gelişme dışında konuyla ilgili başka bir kayda ulaşılamamıştır. Bunun aksine hakkında detaylı bilgilerin elde edildiği bir diğer kesim tütün tüccarları olmuştur. Zira tüccarlar, İdare'nin bölgedeki politikalarından doğrudan etkilenen kesimlerinden biri olmuştur.

Taraflar arasında arbedenin yaşanmasına rağmen sökümlü yapılan tütün miktarı 17.340 kiloydu. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 2456/25.

¹¹³ BOA, *DH. MKT*, 2766/77.

¹¹⁴ BOA, *DH. MUI*, 94/15.

¹¹⁵ BOA, *BEO*, 3797/284702.

¹¹⁶ BOA, *BEO*, 3790/284189.

¹¹⁷ BOA, *İ. DH*, 1014/80014.

¹¹⁸ BOA, *DH. MKT*, 2018/26.

2.2. Tütün Ticareti ve Reji'nin Tüccarla Olan İlişkileri

Şartname ve nizamnamede Reji ile tütün tüccarları arasındaki hukuku belirleyen hükümlerde Reji'nin kurulduğu ilk andan itibaren tütün ticaretiyle ilgili her türlü faaliyetin şirkete ait olduğu açıkça belirtilmiştir.¹¹⁹ Bu hükümler çerçevesinde Şirket'in uyguladığı politikalardan dolayı çiftçilerle olduğu gibi tüccarlarla da birtakım problemler yaşamıştır. Bu problemlerin çözüme kavuşturulması için yeni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda ilk düzenleme 1887 yılında gerçekleşmiştir. Daha önce yasaklanmış olan tütün ihracatı tüccarın bağlı bulunduğu İdare'den izin almak şartıyla serbest bırakılmıştır.¹²⁰ İzin ruhsatı almış tüccarlar dışında tütünlerin gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında alış ve satışında tek yetkili kurum Reji Şirketi olarak belirlenmiştir. Şirket ilk etapta ihracatına izin verilen tütün cinslerini sınırlı tutmuş olsa da 1916 yılında izin almak şartıyla tüm tütün çeşitlerinin ihracatına izin vermiştir.¹²¹

İhraç edilecek tütünlerin tüccarlığını yapan kişiler gibi ülke içerisinde tütün tüccarlığı yapacak esnaf da Reji tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle iç ticarete tütün tüccarlığı yapmak isteyenler için ilgili Reji şubesinden ruhsat alınması zorunlu tutulmuştur. Ayrıca tütünlerin satışı için alınmış olan ruhsatın yanı sıra tütünleri satış noktasına sevk etmek için de ruhsata ihtiyaç duyulmuştur. Satış ve sevk ruhsatının olmaması durumunda tütünler kaçak olarak addedilip müsadere edilerek şahıs hakkında hukuki muamelenin icra edilmesinin yanı sıra kaçak tütünün her 1 kıyyesi¹²² için 40 kuruş para cezası tahsil edilmiştir.¹²³ Suçun tekrar edilmesi halinde alınan ceza parası 2 katına çıkarılmıştır.¹²⁴ Reji, muhamminler aracılığıyla tütünlerini ihraç edemeyen veya iç piyasada satışını gerçekleştiremeyen tüccarlardan ürünleri satın almıştır. Reji tarafından tüccar veya çiftçiden satın alınan tütünler yine aynı şekilde ruhsatlı tüccarlara satılmıştır. Ruhsatlı tüccarlar tütüncü dükkânlarında bu ürünlerini iç piyasaya arz etmişlerdir. Böylece tütün ticaretinin Şirket kontrolünde yapılması sağlanarak ticaret üzerinden elde edilecek gelirleri arttırmak hedeflenmiştir.¹²⁵

¹¹⁹ BOA, *DH. MKT*, 1422/61.

¹²⁰ BOA, *DH. MKT*, 1400/52.

¹²¹ BOA, *MV*, 201/5.

¹²² 1 kilo 282 gram kaçak tütün için 40 kuruş para cezası alınmıştır.

¹²³ BOA, *TFR. I. M*, 21/2001.

¹²⁴ BOA, *İ. DH*, 1014/80014.

¹²⁵ BOA, *A). MKT. MHM*, 560/6.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Yukarıda belirtilen hükümler çerçevesinde hayata geçirilen politikalarından dolayı Reji ile tüccarlar arasında birtakım sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların temel kaynağı ise Reji'nin tütün ile ilgili her türlü faaliyeti kontrol altında tutup, daha fazla kâr elde etmek adına diğer anlarda olduğu gibi ticari alanda da uygulamış olduğu yasaklayıcı ve sınırlayıcı politikalar olmuştur. Bu sorunların yoğun olarak zuhur ettiği vilayetlerden biri tütün ticaretinin önemli merkezlerinden biri olan Yanya ve çevresi olmuştur. Yanya Reji İdaresi bölgede üretilen çoğu tütün cinsinin kaliteli olmamasından dolayı ihraç edilmesine sıcak bakmamıştır. Kalite açısından düşük olan bu tütünlerin daha çok iç piyasada tüketilmesi doğrultusunda politikaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Ayrıca İdare'nin yıllık olarak alabileceği tütün miktarına göre bütçe ayırmasından dolayı belirtilen bütçeden fazla tütünü satın alamayacağını ifade etmiştir. İdare'nin yıllık alabileceği tütün miktarında kota uygulamasına gitmesi üretilen tütünlerin yasal yollarla değerinde bir fiyatla piyasaya sunulmamasına neden olmuştur. Zira İdare, kota fazlası olan bu tütünleri son derece düşük fiyatla satın alma girişimlerinde bulunmuştur. Üretici veya tüccarlar ise ürünlerini düşük fiyata satmamak için yasadışı yollara başvurarak tütünlerini piyasaya sunma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu gibi girişimlerden dolayı tüccar ile İdare arasında sorunlar yaşanmıştır. Sorunların çözüme kavuşturulması için çoğu zaman Maliye Nezareti devreye girmiştir.¹²⁶

Bölgede sorunlara neden olan önemli konulardan biri Reji'nin tüccarlardan tahsil ettiği temettü ile mürur vergisi olmuştur. Bu doğrultuda 21 Ocak 1887 tarihinde Yanya'da bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre daha önce devlet makamlarınca tüccarlardan tahsil edilen mürur vergisi tütünlerin Reji tarafından satın alınmasıyla birlikte tüccarlar tarafından iade edilmesi istenmiştir.¹²⁷ Bunun üzerine Yanya Valiliği vergilere dair kayıtların tutulduğu defterlerden birini 2 Şubat 1887 tarihinde Maliye Nezareti'ne iletmiştir. Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde tahsil edilmiş olan vergi miktarının %75'inin devlet makamlarınca geri verilebileceği kararlaştırılmıştır.¹²⁸ Eksik olan diğer defterlerin gönderilememiş olmasından dolayı diğer tüccarlara paraları iade edilememiştir. Böylece İdare ile tüccarlar arasında temettü vergisinden dolayı meydana gelen sorun çözüme kavuşturulmuştur.¹²⁹

¹²⁶ BOA, *DH. MKT*, 2891/6.

¹²⁷ BOA, *DH. MKT*, 1458/23.

¹²⁸ BOA, *DH. MKT*, 1443/72.

¹²⁹ BOA, *DH. MKT*, 1399/3.

Temettü vergisinin yanı sıra İdare ile tüccarlar arasında sorunların meydana gelmesine neden olan bir diğer gelişme tütünlerin imal edildiği fabrikalarla ilgili uygulanan politikalardan dolayı kaynaklanmıştır. Tütün fabrikaları ve işletmeleriyle ilgili her türlü denetim Reji tarafından sağlanmıştır. Reji'nin faaliyetlerini denetleme görevi ise yerel yöneticilerin asli vazifesi olarak kabul edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Yanya'daki fabrikaların denetlenmesi için 1887 yılında harekete geçilmiştir. Bölgedeki denetim, Maliye Nezareti tarafından görevlendirilen müfettişler aracılığıyla yapılmıştır. Bu denetim yılda 4 defa gerçekleştirilmiştir. Ayrıca müfettişlerin faaliyetlerini rahat bir şekilde icra edebilmeleri için Yanya Reji İdaresi'nin gerekli kolaylığı sağlamak için bilgilendirilmiştir.¹³⁰ Müfettişler fabrikalardaki tütün ve sigara paketlerinin hacim ve miktarını denetime tabi tutmuşlardır.¹³¹ Bu denetimle Reji'nin faaliyetleri üzerinde devlet denetim mekanizması aktif tutulmaya çalışılmıştır. Devlet makamları dışında Reji Şirketi'nde kendi şubelerinde birtakım denetimlerde bulunmuştur. Bu şubelerden biri olan Yanya Reji İdaresi, 28 Mayıs 1906 tarihinde denetime tabi tutulmuştur. Denetim için İstanbul Reji İdaresi Genel Müdür Muavini Mösyö Weyl Bey ve Selanik Reji İdaresi Müdürü İskender Efendi¹³² görevlendirilmiştir. Selanik ve Manastır'da yapılan denetimler neticesinde Yanya'ya geçen bu heyetin güvenliği Dördüncü Alay'dan seçilen 1 zabıt kumandasında 26 nefer tarafından sağlanmıştır. Gelen heyetin güvenliğinin devlet kolluk kuvvetleri tarafından sağlanmış olması Reji ile yerel yöneticilerin koordineli şekilde çalışmalar içerisinde bulduklarını ve birlikte hareket ettiklerini göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.¹³³ Bu gibi gelişmelerin yaşandığı vilayette tüccarlar kanunlar çerçevesinde faaliyetlerini yoğun şekilde devam ettirmiştir. Zira 1891 yılında İdare'nin izniyle 196.896 kilo 887 gram tütün, tüccarlar aracılığıyla ülke dışına ihraç edilmiştir. Bu tarihte vilayetin toplam nüfusunun 640.000 kişi olduğundan hareketle kişi başına ihraç edilen tütün miktarının 31 gram civarında olduğu söylenebilir.¹³⁴ Ticaretin yoğun olarak gerçekleştiği bir diğer dönem 1907 ile 1908 yılları arasında yaşanmıştır. Belirlenen tarih

¹³⁰ BOA, *DH. MKT*, 1465/101.

¹³¹ BOA, *MV*, 27/54.

¹³² İskender Melhame Efendi ile ilgili 1903 yılında Yanya Reji İdaresi'nde görev icra ettiğine dair örnek tespit edilmiştir. 1906 yılında ise Selanik Reji İdaresi'nde görev icra ettiğine dair bilgiler mevcuttur. Ancak 1908 yılında İskender Melhame Efendi'nin tekrar Yanya Reji İdaresi'nde vazife üstlenmiş olduğu görülmektedir. Çalışmamızın farklı yerlerinde yer alan bilgilerden hareketle İskender Efendi'nin en az iki defa Yanya Reji İdaresi'ne müdür olarak atamasının yapıldığı söylenebilir.

¹³³ BOA, *TFR. I. AS*, 61/6050.

¹³⁴ BOA, *Y. PRK. TNF*, 2/55.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

aralığında gerçekleştirilen ticaretin detayları için Tablo 4'teki verilere bakmakta fayda vardır.

Tablo 4: Rumeli Vilayetleri Tütün Satış Cetveli (1907-1908)

Vilayet İsmi	Kasım 1907 (Kilo)	Kasım 1908 (Kilo)	Düşüş (Kilo)	Artış (Kilo)
Edirne	773.700	848.800	-	75.100
Kavala ¹³⁵	86.200	88.500	-	2.300
Yanya	389.600	407.000	-	17.400
Selanik	1.349.200	1.500.700	-	151.500
İşkodra ¹³⁶	29.900	36.000	-	6.100
İskeçe	10.300	24.800	-	14.500

Kaynak: BOA, *DH. MKT*, 2701/62.

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde 1907 ile 1908 yılları arasında Rumeli¹³⁷ vilayetlerinin tümünde ticari faaliyetlerin bir önceki yıllara göre artış olduğu görülmektedir. 1907 senesinde en fazla ticaretin gerçekleştirildiği bölge 1.349.200 kiloyla Selanik olmuştur. Selanik, 1908 yılında da ticari faaliyetlerde ilk sırada yer almıştır. Ticari faaliyetlerin en düşük olduğu bölge ise İskeçe olmuştur. Buna göre İskeçe'de 1907 yılında 1.300 kilo, 1908 yılında ise 24.800 kilo tütün ihracatı ile en son sırada yer almıştır. Yanya Vilayetine bakıldığında 1907 yılında 389.600 kilo tütün ticareti gerçekleştirilmiştir. Bu rakam 17.400 kilo artış göstererek 1908 yılında 407.000 kiloya yükselmiştir. Bu durum da Yanya Vilayetinde 1907 yılı Kasım ayına göre 1908 yılı kasım ayında ticari faaliyetlerde tütün satışında artış yaşandığını göstermektedir.

¹³⁵ 19. yüzyılın ortalarında Kavala ve çevresinde geçimini tütün yetiştiriciliği veya ticaretinden sağlamayan aile neredeyse yok denecek kadar azdı. Bkz. İsmail Arslan, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala", *History Studies International Journal of History*, Cilt 2, Sayı 3, 2010, s. 26.

¹³⁶ İşkodra'da Reji Şirketi'nin 1885 ile 1910 yılları arasındaki faaliyetleri için bkz. Doğukan Oruç, "İşkodra'da Reji Şirketi ve Tütün Kaçakçılığı, 1885-1910", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Sayı 10, Haziran 2023, s. 19-44.

¹³⁷ Osmanlı bölgesinde yetiştirilen tütünlerin %80'i Rumeli bölgesinde ekilmektedir. Özellikle Makedonya bölgesindeki Yenice, Vardar ve Manastır çevresindeki topraklarda yetiştirilmektedir. Bkz. Faruk Söylemez ve Kevser Kavgacı, "XVIII. Yüzyıl Sonlarında Manastır Şehrinde İdari, Ekonomik ve Sosyal Hayat (63 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3, Temmuz 2021, s. 2167.

MUSTAFA DAĞ

Yoğun ticari faaliyetler sorunları beraberinde getirmiştir. Zira 4 Kasım 1909 tarihinde Berat Sancağı tütüncü esnaflarından Hasan Efendi ve arkadaşları Maliye Nezareti'ne İdare'yi şikâyet etmiştir. Buna göre Hasan Efendi ve arkadaşları 400 kadar tütüncü esnafını temsil ettiklerini belirterek İşkodra ve Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetlerinde esnafın idarelerle anlaşma yaparak ellerinde kalan tütünleri ihraç edebildiklerine dikkat çekerek kendilerine de bu hakkın tanınmasını talep etmişlerdir. Bu talepleriyle Reji'ye bey'iyeye vergisi vermek şartıyla ihracat ruhsatı istemişlerdir. Böylece yasal yollarla Reji'den vergi karşılığında ruhsat alarak tütünlerini ihraç etmeyi hedeflemişlerdir. Esnaf, Reji öncesi dönemde bölge esnafının tütün ihracatında önemli bir konuma sahip olduğuna da dikkat çekmiştir. Esnafın bu hususa dikkat çekmesi bölge tütünlerin Reji'den önceki dönemde ihracatta önemli bir yer tuttuğunu ve bu önemin Reji tarafından ortadan kaldırılmaması gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak esnafın bu talebinin ne doğrultuda cevap bulduğuna dair bilgiler tespit edilememiştir.¹³⁸ Verilen bu bilgilerden hareketle 1909 yılında Berat Sancağı'nda 400 kadar ruhsatlı tütün esnafının olduğu ve bu tüccarların ihracat ruhsatına sahip olmadıkları çıkarımı yapılabilir.

Berat Sancağı'nın aksine 1910 yılında Yanya Reji İdaresi tarafından İngiltere'ye 5.950 kilo tütün ihracatı gerçekleştirilmiştir. 1910 yılında Yanya Reji İdaresi'nin İngiltere'ye ihraç etmiş olduğu tütünlere dair verilen bu bilgilerden hareketle bu tarihlerde İngiltere'de, Yanya Vilayetinde yetiştirilen tütünlerin ilgili gördüğü söylenebilir.¹³⁹ Yanya Reji İdaresi ile tütün tüccarları arasında ticari faaliyetlerden dolayı meydana gelen gelişmelere dair elde edilen örneklerden hareketle genel olarak vergilendirme, denetleme ve ticari faaliyetlerin ruhsata tabi tutulması gibi uygulamaların taraflar arasında problemlere neden olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu sorunların çözümü için girişimlerde bulunan tüccar veya tütün çiftçisi yerel veya merkezi hükümete başvurularda bulunmuştur. Bu durum ise Reji'nin, gerek tüccar gerekse çiftçiyle yaşamış olduğu sorunlardan dolayı mahalli veya merkezi yöneticilerle sık sık etkileşim içerisine girmesine neden olmuştur.

---

¹³⁸ BOA, *DH. MUI*, 31/7.

¹³⁹ Filiz Dıġırođlu, *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 139.

2.3. Reji'nin Mahalli Yöneticilerle Olan İlişkileri

Reji'nin mahalli yöneticilerle olan hukuku şartname ve nizamnamede düzenlenmiştir. Buna göre kaçakçılara karşı Reji kolcularınca¹⁴⁰ yürütülen mücadeleye devlet kolluk kuvvetlerinin destek vermesi ve mahalli yöneticilerle birlikte hareket edilmesi açıkça belirtilmiştir. Buna rağmen bazı mahalli yönetici ve memurlar Şirket'e önemsiz bir kurum nazarıyla bakmışlardır.¹⁴¹ Bu tavrın takınılmasında Şirket'in yabancı sermaye eliyle kurulmuş olması, yabancı devletler tarafından idare edilmesi, Şirket'in bir devlet kurumu olarak kabul edilmemesi, memurların devlet memuru olarak sayılmaması ve Reji görevlilerinin ahaliye karşı uygulamış olduğu sert politikalar etkili olmuştur.¹⁴² Bu gibi nedenlerden dolayı Şirket ile mahalli idareciler arasında anlaşmazlığın çıkması devlet ve Şirket menfaatlerini olumsuz etkilediğinden dolayı merkezi yönetim sıklıkla yerel yöneticileri uyarmıştır. Uyarılarda her ne kadar devlet kurumu olarak kabul edilmese de Şirket'e bir devlet kurumu nazarıyla bakılmasını ve kanunlar çerçevesinde Şirket'in politikalarını icra etmesinde gerekli desteğin sağlanmasını istemiştir.¹⁴³ Aksi halde Osmanlı hazinesinin maddi zarara uğrayacağına dikkat çekilmiştir.¹⁴⁴ Ancak buna rağmen mahalli yöneticilerle Reji arasında istenen iş birliği tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bu durum ise ülke genelinde kaçakçılık faaliyetlerinin artış göstermesine neden olmuştur.¹⁴⁵ Osmanlı yönetimi bunun önüne geçmek için kanunlar çerçevesinde Şirket ile birlikte hareket etmenin bir devlet vazifesi olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶ Ayrıca Reji Şirketi'ne bağlı olan idarelerin acente veya şube yerine nezaret veya müdüriyet olarak adlandırılmasını istemiştir. Böylece Reji şubelerine bölgede yerellik kazandırılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁷ Bu taleplerin iletildiği yerlerden biri Yanya Vilayeti olmuştur.

---

¹⁴⁰ Yanya bölgesinde görev yapan kolcular için 1885-1886 yılları arasında 344.217 Altın lira harcama yapılırken bu rakam 1886-1887 yılları arasında 236.872 Altın liraya düşmüştür. Bkz. Oktay Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 32, Sayı 190, Ekim 1999, s. 245.

¹⁴¹ BOA, *BEO*, 946/70933; BOA. *İ. DH*, 1295/102277.

¹⁴² BOA, *Y. PRK. OMZ*, 2/16.

¹⁴³ BOA, *BEO*, 957/71746.

¹⁴⁴ BOA, *DH. EUM. KLU*, 9/15.

¹⁴⁵ Donald Quataert, "Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti", (çev). Mete Tunçay, *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 48, Sayı 3, Mart 1984, s. 79.

¹⁴⁶ BOA, *DH. MKT*, 1380/127.

¹⁴⁷ BOA, *DH. MKT*, 1402/98.

MUSTAFA DAĞ

Bu sorunlara yol açan etmenlerden biri yukarıda belirtildiği gibi yerel yöneticilerin Reji görevlilerine gerekli kolaylığı ve desteği sağlamamış olmasıdır. Bu doğrultuda 17 Temmuz 1887 tarihinde bölgede meydana gelen kaçakçılık faaliyetlerinden dolayı Reji görevlilerinin mahalli yöneticilerinden destek talep etmesinden kaynaklanmıştır. Şartnamede belirtilen hükümler çerçevesinde kaçakçılığa karşı yerel yöneticilerin destek sağlamasına yönelik talep olumsuz karşılanmıştır. Bunun üzerine yerel Reji şubesi Reji ve hükümetin gelirlerinde ciddi düşüşe neden olan kaçakçılığın önlenmesi amacıyla mahalli yöneticilerin destek sağlamamasından şikâyetçi olmuşlardır. Bu şikâyet üzerine merkezi yönetim, Reji kolcularına gerekli desteğin sağlanması için mahalli yöneticilere uyarıda bulunmuştur. Ancak herhangi bir yaptırımın uygulandığına dair bilgi tespit edilememiştir.¹⁴⁸

Bu gibi sorunlar Yanya'nın merkeziyle sınırlı kalmayarak Berat Sancağı'nda da zuhur etmiştir. Şöyle ki 9 Mart 1890 tarihinde Reji görevlileri, Berat Sancağı'nda çiftçinin ruhsat almadan tütün ektiğini saptamıştır. Böylece şartnamedeki hükümler çerçevesinde sökülmesi için harekete geçilmiştir. Söküm işlemleri sırasında yardımcı olmak amacıyla mahalli yöneticilerden kolluk kuvveti desteği talep edilmiştir. Zira söküm işlemlerinin gerçekleştirilmesi sırasında Reji görevlileri her ne kadar yanlarında kolluk kuvveti olarak Reji kolcularını bulundurmuş olsalar da tarla sahiplerinin saldırılarına maruz kalma olasılığı bulunmaktaydı. Bu talep üzerine Yanya Valiliği, kaçak olan tütünlerin fazla olmasından dolayı kolluk kuvveti desteğinin sağlanması halinde ahaliyle devlet kolluk kuvvetlerinin karşı karşıya geleceği ön görülerek bu desteğin sağlanması yerine tütünlerin bu seneye mahsus sökülmemesi ve kayıt altına alınmasını önermiştir. Bu önerinin bir diğer nedeni de fazla olan tütünlerin sökülüp imha edilmesi yerine kayıt altına alınarak piyasaya kazandırılması ve böylece bölge ekonomisine katkı sağlanması düşüncesiydi. Bu öneri doğrultusunda Dahiliye Nezareti'yle Şirket arasında yapılan görüşmeler neticesinde kaçak tütünlerin sökülmemesi halinde kaçakçılar için emsal olacağı ve bu şekilde kaçakçılığın önünün alınamayacağına dikkat çekilerek Valiliğin önerisi reddedilmiştir. Netice olarak Nezaret'in kararıyla gerekli kolluk kuvveti desteğinin sağlanması kararlaştırılarak taraflar arasındaki anlaşmazlık ortadan kaldırılmıştır. Ancak Nezaret'in çekinmiş olduğu kolluk kuvvetleri ile tütün ahalisinin karşı karşıya gelip gelmediğine dair bilgiler elde edilememiştir.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ BOA, *DH. MKT*, 1355/112.

¹⁴⁹ BOA, *MV*, 35/44.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Kolluk kuvveti desteği hususunda Reji idarecileriyle mahalli yöneticiler arasında zuhur eden anlaşmazlığın yanı sıra yasadışı girişimlere karşı birlikte hareket edildiğine dair örnekler de saptanmıştır. Bu çerçevede 21 Eylül 1892 tarihinde meydana gelen gelişme örnek olarak incelenebilir. Zaptiye Dairesi, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Reji Şirketi'nin bölgede kolcu ve kolluk kuvvetleri bulundurduğu noktalarda yapmış olduğu denetimler sırasında bazı kimselerin Posta ve Telgraf İdaresi'ne teslim etmek üzere üzerlerinde taşımış oldukları evrakların pulsuz olduğunu saptamıştır. Bu pulsuz evrakların Posta ve Telgraf İdaresi'ne teslim edilmesi zaman aldığından dolayı bu gibi işlerin kolaylaştırılması için bu kurumlara ait olan noktalarda postanelerin görevlendireceği birer çavuşun vazifelendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu örnekten hareketle çıkarların ortak olması halinde Devlet Daireleri, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Reji Şirketi'nin birlikte hareket edebildiği söylenebilir.¹⁵⁰

Devlet daireleri ile Reji şubeleri arasında meydana gelen iş birliğinin yanı sıra mahalli yöneticilerle Reji arasındaki iletişimin gerginleşmesine neden olan bir diğer sebep de devlet kolluk kuvvetlerinin Reji görevlileriyle birlikte hareket ederek yasadışı girişimlerde bulunması olmuştur. 18 Ekim 1905 tarihinde Yanya Merkez Sanacağı'na bağlı Kaçka köyünde kaçak tütün buldukları gerekçesiyle bir haneye baskın düzenlenmiştir. Bu haneye baskını gerçekleştiren 10 silahlı ve yüzleri peçeli kişiler ev sahibini yaralayıp oğlunun ölümüne neden olmuşlardır. Ayrıca ev sahibine ait olan sandığın içerisinde bulunan parayla değerli eşyaları da gasp ettikten sonra olay yerini terk etmişlerdir. Hane sahibi ise yerel yöneticilere başvurarak şikâyetle bulunmuştur. Bu şikâyet üzerine Reji ile Adliye Nezareti arasında yapılan görüşmeler neticesinde Nezaret, konuyla alakalı tahkikat sürecini başlatmıştır. Sonuç olarak bu şahısların Mavzer tüfekleriyle silahlanmış olan asker ile Reji kolcuları olduğu tespit edilmiştir. Bu tespiti olay yerinde üç boş kovanın bulunması sağlamıştır. Zira bu kovanlar asker ve kolcular tarafından kullanılan Mavzer tüfeğinden çıkan kurşunlara aitti. Olayın sabahında Avlonya Redif Tabur'unda görevli olan Ahmet Efendi'nin kolundan yaralı olması ve bu yaranın bir kurşun yarası olması ise suçlulardan birinin Ahmet Efendi olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine Ahmet Efendi sorgu altına alınmıştır. Ancak Ahmet Efendi, ısrarla eşkıyalar tarafından yaralandığını belirtse de olay yerinde bulunan boş kovan ile kolunu sıyırmış olan kurşunun aynı olması olay yerinde olduğunun kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak kanıtların da ortaya çıkarılmasıyla birlikte Ahmet Efendi o gün olay

¹⁵⁰ BOA, *DH. MKT*, 1879/104.

MUSTAFA DAĞ

yerinde olduğunu kabul etmiştir. Ahmet Efendi'nin itirafları doğrultusunda suçluların tespit edilmesiyle birlikte Ahmet Efendi ve arkadaşları hakkında hukuki muamele başlanarak cezalandırılmışlardır.¹⁵¹ Devlet kolluk kuvvetlerinin Reji görevlileriyle birlikte hareket ederek yasadışı girişimlerde bulunması üzerine başlatılan tahkikat süreci neticesinde Ahmet Efendi örneğinde olduğu gibi gerekli yargılama işlemleri sonucunda suçlu bulunmaları halinde gerekli yaptırımların yerine getirilmiş olması devlet makamlarının bu gibi kanun dışı girişimler karşısında taviz göstermediği şeklinde yorumlanabilir.

Reji görevlileriyle kolluk kuvvetlerinin yasadışı girişimleri dışında mahalli idarecilerin kaçakçılık faaliyetlerine göz yumması tartışmalara neden olan bir diğer gelişme olmuştur. Buna göre 31 Ocak 1909 tarihinde Berat Sancağı'na bağlı Fiyeri ve Loşına bölgelerinde geniş arazilere sahip olan Ömer Paşa ile biraderi Galip Paşa'nın ekmiş oldukları tütünleri Reji'ye bilgi vermeden açık şekilde pazarda satışa sundukları Reji görevlileri tarafından saptanmıştır. Ayrıca kendilerine ait olan çiftlikte kaçak tütün bulundurulduğu ve çalışanlarının kaçak tütün tüketmelerinin yanı sıra Hükümet Konağı'nda da kaçak tütün sakladıkları tespit edilmiştir. Kanunlara aykırı olarak gerçekleştirilen bu fiiliyatın önünün alınması için nahiye müdürüne bilgi aktarılmıştır. Ancak buna rağmen müdür gerekli olan hukuki muameleyi icra etmekte isteksiz davranmıştır. Buna karşın Reji idarecileri konu hakkında Berat Mutasarrıflığı'nı bilgilendirerek yardım talep etmiştir. Fakat Mutasarrıflık da bu talebi cevapsız bırakmıştır. İdare, Reji Şirketi Genel Merkezi ile iletişime geçerek doğrudan Osmanlı hükümeti ile bağlantı kurarak sorunun çözümü hususunda destek talep etmiştir.¹⁵² Böylece yerel yöneticilerde aranan çözümün bulunulamaması üzerine konu merkezi hükümete taşınmıştır. Ancak konunun merkezi hükümette ne doğrultuda çözüm bulduğuna dair bilgiler tespit edilememiştir.

Berat Sancağı'nda mahalli yöneticilerin kaçakçıları koruduğuna dair bir diğer gelişme 12 Şubat 1909 tarihinde gerçekleşmiştir. Şöyle ki Berat Sancağı Reji Müdürü Hayreddin Bey, Kaymakam hakkında yapmış olduğu araştırma neticesinde kaçakçılık faaliyetini gerçekleştiren kişileri koruduğuna dair bilgiler elde etmiştir. Kolcu ve jandarmayla kaçakçılar arasında meydana gelen çatışma neticesinde kaçmayı başarabilen kaçakçılar civarda bir köye sığınmışlardır. Müdür Hayreddin Bey, kaçakçıların saklanmış oldukları

---

¹⁵¹ BOA, Y. MTV, 279/121.

¹⁵² BOA, HR. İD, 2104/57.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

mahalde 2 bölük kolluk kuvveti ile Reji kolcuları tarafından sıkıştırılmış olmalarına rağmen kaza kaymakamı tarafından kollandıklarını ve ele geçirilmiş olmalarından sonra haklarında hukuki bir muamelenin icra edilmediğini belirtmiştir. Bu nedenle Reji, Kaymakam hakkında tahkikat sürecinin başlatılmasını talep etmiştir. Bu talep doğrultusunda başlatılan tahkikat sürecinin ne şekilde neticelendiğine dair bilgiler tespit edilememiştir.¹⁵³

Reji ile mahalli yöneticiler arasında sorunlara neden olan bir diğer mesele İdare tarafından yapılan atamalar olmuştur. 16 Ağustos 1890 tarihinde bu bağlamda Reji ile mahalli yöneticiler arasında bir gelişme yaşanmıştır. Reji, Berat Sancağı Reji Müdürlüğünde vazife icra etmekte olan Hüseyin Bey'in İskarapar Kazası Asker Muavinliği binbaşılığına atanması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak mahalli yöneticilerle Berat Asakir-i Muavene Üçüncü Alay'ından Miralay Kahraman Paşazade Salih Bey atamanın uygun olmadığını belirtmelerinden dolayı Reji ile mahalli yöneticiler arasında bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Atamaya dair alınan kararın ne olduğuna dair bilgiler tespit edilememiş olsa da personel hakkında yapılan güvenlik soruşturmasının temiz çıkması halinde personelin istihdamından vazgeçilmesi doğrultusunda kararın alınmış olması muhtemeldir.¹⁵⁴

Merkezi Hükümet tarafından Avlonya Sancağı Reji Müdürlüğü'nde müdür olan Hariton Efendi'nin 12 Aralık 1892 tarihinde görevden alınması talep edilmiştir. Bu talebin nedeni ise Hariton Efendi'nin müdürlük görevini icra ederken Kosan Efendi ile beraberinde olanlarla ayrılıkçı Yunanlıların hizmetinde olduğu ve İtalya Konsolosluğu'na giderek bölgeyle ilgili Osmanlı aleyhine istihbarî bilgi aktarmasına dair iddiaların bulunmuş olmasıdır. Bu iddialar üzerine müdür hakkında yürütülen tahkikat neticesinde müdürün Reji'deki görevinden uzaklaştırılması doğrultusunda karar alınmıştır. Bu karar çerçevesinde Hariton Efendi görevden alınmıştır.¹⁵⁵ Müdür Hariton Efendi, İtalya Konsolosluğunda tercüman olarak istihdam edilmek istense de Hariciye Nezareti buna izin vermemiştir.¹⁵⁶ Esasen Hariton Efendi'nin, Reji'deki görevinden azledilmesinden önce bölge ahalisine karşı kötü davranışlarından dolayı görev yerinin değiştirilmesi doğrultusunda karar alınmıştı. Bu karara rağmen tekrar aynı kazanın müdürlüğüne gönderilmiş olmasından dolayı kaza ahalisi adına Abdülhalim Efendi, yapılan atamanın iptal edilmesini talep etmiştir. Bu talep doğrultusunda başka bir bölgeye tayin

¹⁵³ BOA, *DH. MKT*, 2738/97.

¹⁵⁴ BOA, *DH. MKT*, 1751/124.

¹⁵⁵ BOA, *BEO*, 98/7312.

¹⁵⁶ BOA, *BEO*, 108/8032.

MUSTAFA DAĞ

edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁷ Hariton Efendi, görevden tamamen azledilmeden önce Reji'ye ait olan depo ianesinin ödenmesine mâni olmak gerekçesiyle kaza kaymakamıyla sorun yaşanmıştır. Bölge ahalisine kötü muamelede bulunması, kaza kaymakamıyla sorun yaşaması ve Yunanlılarla iş birliği yaptığının tespit edilmesi üzerine görev yerinin değiştirilmesi yerine görevden azledilmiştir.¹⁵⁸ Bu gibi atamalardan dolayı Reji ile mahalli yöneticiler arasında sorunların önüne geçmek amacıyla 12 Mayıs 1910 tarihinde İdare'nin tayin edeceği kişiler hakkında Osmanlı Hükümeti'ne bilgi aktarması istenmiştir. Hükümet ise isim listesinde bulunan aday personel hakkında güvenlik soruşturmasını icra ederek atamasının uygun olup olmadığına karar vermektedir. Böylece atama meselesinden dolayı yerel yöneticiler ile yerel Reji şubeleri arasında problemlerin çıkması engellenmeye çalışılmıştır.¹⁵⁹

İdarece yapılan atamalara Valilik tarafından yapılan müdahalelerin gerçekleştiği bir diğer yıl 1910 senesi olmuştur. Yanya Valisi Mustafa Efendi, 28 Şubat 1910 tarihinde İdare'de nazır olan Agah Efendi'nin başka bir bölgeye tayinini talep etmiştir. Gerekçe olarak bölge ahalisinin Rum olması ve Rumca bilmeyen Agah Efendi'nin görevini icra etmekte zorlanması gösterilmiştir. Kendisinin görevini daha iyi icra edebileceği bir bölgede görevlendirilmesi, yerine ise Rumca bilen bir nazırın vazifelendirilmesi istenmiştir. Böylece ahali ile Reji arasındaki etkileşimin daha sağlıklı yapılması sağlanacaktır. Valiliğin talebi doğrultusunda gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Ancak Agah Efendi'nin görev yerinin değiştirilip değiştirilmediğini veya yerine nazır olarak görevlendirilen yeni ismin kim olduğuna dair bilgiler saptanamamıştır.¹⁶⁰

Reji görevlilerinden tahsil edilen vergi meselesinden dolayı da Reji ile mahalli yöneticiler arasında birtakım sorunlar zuhur etmiştir. Bu vergilerden başlıcası temettü vergisi olmuştur. 1884 ile 1889 yılları arasında İdare'de istihdam edilmiş olan görevlilere dair temettü vergisinin ödenmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle mahalli yöneticilerle Reji arasında görüşmeler gerçekleştirilerek belirlenen tarih aralığındaki 12.906 kuruş olan temettü vergisinin Reji'den tahsil edilmesi doğrultusunda karar alınmıştır.¹⁶¹

---

¹⁵⁷ BOA, *BEO*, 125/9307.

¹⁵⁸ BOA, *BEO*, 77/5707.

¹⁵⁹ BOA, *DH. MUI*, 94/16.

¹⁶⁰ BOA, *DH. MUI*, 70/11.

¹⁶¹ BOA, *ŞD*, 347/82.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Temettü vergisinden dolayı sorunun cereyan ettiği bir diğer bölge Aydonat kazası olmuştur. Aydonat yöneticileri, 17 Kasım 1892 tarihinde Reji görevlilerinden temettü vergisinin tahsil edilmesi için görüşmeler başlatmıştır. İdare'nin bu vergiden Reji görevlilerin sorumlu tutulamayacağını açıklaması üzerine yerel yöneticiler ile Reji yöneticileri arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlığın çözümü için yerel yöneticiler merkezi hükümete konu hakkında bilgi aktarmıştır. Maliye Nezareti, Reji Şirketi'ne bilgi aktararak istihdam etmiş olduğu tüm personelin bu vergiden sorumlu olduğunu belirtmiştir. Zira bu vergiden sorumlu tutulmayanların devlet memurları olduğuna, Şirket'in bir devlet kurumu olmadığı, anonim bir şirket olduğundan dolayı bünyesinde istihdam etmiş olduğu personelin devlet memuru sayılamayacağına dikkat çekilmiştir.¹⁶² Bu çerçevede memurların isim listeleri ile verginin maaş miktarları üzerinden hesaplanmasından dolayı maaşlarını içeren listenin hazırlanarak gönderilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Reji Şirketi Genel Merkezi, Aydonat Reji Memurluğu'na bilgi aktararak memurlarla ilgili hazırlanan defterlerin Vergi Dairesi'ne teslim edilmesini sağlamıştır. Defterlerdeki bilgiler doğrultusunda Vergi Dairesi tarafından tahsil edilen bu vergiler daha sonra mal sandıklarına teslim edilmiştir. Maliye Nezareti ayrıca mahalli yöneticileri bilgilendirerek temettü vergisini ödemeyen memurlar hakkında yasal işlemlerin başlatılmasını ve sorumlu oldukları verginin maaşlarından kesinti yapılarak tahsil edilmesini istemiştir.¹⁶³ Vergisini vermeyen görevlilerin hapsedildiklerine dair gelişmeler de yaşanmıştır. Bu bağlamda 1892 yılında Aydonat kazasında meydana gelen olay örnek olarak incelenebilir. Hapse atılmış olan memurların da vergisi, çalıştıkları kurumlarla iletişime geçilerek maaşından kesinti yapılarak tahsil edilmiştir. Bu kurallar çerçevesinde 1892 yılında tahsil edilen vergi miktarı 5.137 kuruştur.¹⁶⁴ Vergisini vermeyen görevlilerin hapisle cezalandırılmış olması Osmanlı hükümeti'nin vergi hususunda kesinlikle taviz vermediğini göstermektedir.

Reji ile mahalli yöneticiler arasında yaşanan tüm bu sorunlara rağmen Yanya Reji İdaresi'nin sorumluluğu altına bulunan bölgede iyi ilişkilerden kaynaklanan gelişmelerin de varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda 1892 yılında İdare'de görev icra eden Ömer Şevki Bey'in mahalli idarecilere başışta bulunması örnek olarak gösterilebilir. Ömer Şevki Bey, Yunanistan

¹⁶² BOA, *DH. MKT*, 567/85.

¹⁶³ BOA, *DH. MKT*, 2054/95.

¹⁶⁴ BOA, *DH. MKT*, 2029/99.

MUSTAFA DAĞ

sınırında bulunan Narda Nehri'nin önünde inşa edilmesi planlanan sed için 11.000 kuruş bağışta bulunmuştur.¹⁶⁵ Bu bağış girişimi Reji görevlileriyle mahalli idareciler arasındaki iyi ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ömer Şevki Bey dışında Reji ile mahalli yöneticiler arasında bağış meselesinden dolayı meydana gelen bir diğer etkileşim 21 Nisan 1895 tarihinde yaşanmıştır. Buna göre 4 köyün tütün çiftçileri, Reji'ye satmış oldukları tütünlerin her 1 kıyyesi için para kendilerine teslim edilmeden henüz Reji sandığındayken 2 para ücret ayrılarak Yanya Gureba Hastanesi'nin¹⁶⁶ masrafları için harcanmasını talep etmişlerdir. Bu talep doğrultusunda Reji ile Maliye Nezareti arasında görüşmeler gerçekleştirilerek talebin olumlu bulunduğu kanaat getirilmiştir. Zira ücretin Reji'nin sandığından değil de ahalinin bizzat kendi bütçelerinden karşılanması talebinin uygun bulunmasında etkili olmuştur. Bu karar çerçevesinde hastane masrafları için 12.000 ile 13.000 kuruş arasında değişen bağış yapılmıştır. Bu bağışa az da olsa Reji sandığından katkı da sağlanmıştır. Alınan bu kararın sadece bir seneliğine uygulanmış olduğu, bir sonraki senenin hayır sahibi olup Reji'ye tütün teslim eden çiftçiler tarafından benzer bir talebin gelmesi halinde değerlendirilebileceği, ancak mahalli yöneticilerin hiçbir şekilde bu doğrultuda bir taleplerinin olmadığına dikkat çekilmiştir.¹⁶⁷

Gureba Hastanesi'ne yapılan bu bağışın benzeri 9 Kasım 1897 tarihinde Yanya Askeri Hastanesi için yapılmıştır. Ancak bu bağışı bir önceki bağıştan ayıran temel etken bağışın çiftçiler tarafından değil, Yanya Reji İdaresi Nazırı Alfred Efendi ve eşi Valinin Hanım tarafından aynı olarak gerçekleştirilmiş olmasıydı. Alfred Efendi, 30, hanımı Madam Vali'nin ise 20 karyola bağışta bulunmuştur. Bu bağış karşılığında Alfred Efendi'ye üçüncü rütbeden mecidi nişanı, eşi Madam Vali'nin Hanımefendiye şefkat nişanı verilmiştir.¹⁶⁸ Reji'nin 6 Mart 1900 tarihinde bağışlarıyla katkı sağlamış olduğu bir diğer faaliyet Avlonya'da inşa edilmekte olan iskeleydi. Reji, bu bağışından dolayı görevlilerin geçişi sırasında vergiden muaf tutulmalarını istemiştir. Ancak Maliye Nezareti mahalli yöneticilerle iletişime geçerek iskele inşasının belediye tarafından yapıldığını, Reji'nin bir miktar bağışta

¹⁶⁵ BOA, *DH. MKT*, 1966/94.

¹⁶⁶ 1848 yılında yapımına başlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde yaptırılmış olmasından dolayı Hamidiye ismi ile de anılmıştır. Yoksul ve kimsesizleri ücretsiz tedavi etmiştir. Bu nedenle Gureba adını almıştır. Bkz. Ela Umut Öztuğ, *Yanya Merkez Osmanlı Mimarisi*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil, Ankara 2019, s. 200.

¹⁶⁷ BOA, *DH. MKT*, 370/18.

¹⁶⁸ BOA, *İ. TAL*, 124/9.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

bulunmasından dolayı bu talebinin olumlu karşılanmasının uygun olmayacağını belirtmiştir. Bu çerçevede Reji görevlilerinden şartname doğrultusunda her bir denkten 2 para ücret tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁹

İdare görevlileri ile mahalli yöneticiler arasında sorunlara neden olan bir diğer gelişme Reji'nin yerel yöneticilere aktarmış olduğu para meselesiydi. Bu bağlamda 5 Ekim 1899 tarihinde Loros Kazası Reji Memurluğunda meydana gelen gelişme örnek olarak incelenebilir. Memurluk tarafından mahalli idarecilere teslim edilmek üzere 150 adet Fransız ile 12,5 Osmanlı altını Telgraf ve Posta Memur Vekili Kerim Efendi'ye teslim edilmiştir. Ancak Kerim Efendi, parayı çaldırıldığını iddia ederek mahalli yöneticilere teslim etmemiştir. Bu iddia üzerine hakkında başlatılan muhakeme neticesinde Kerim Efendi'nin iddiasında haklı olduğu, parayı çalan kişinin muhassıl olduğu tespit edilmiştir. Firar eden muhassılın derdest edilmesi için ise çalışmalara başlanmıştır. Ancak çalışmaların ne şekilde sonuçlandığına dair kayıtlar tespit edilememiştir.¹⁷⁰

Mahalli yöneticilerle Reji görevlileri arasında meydana gelen gelişmelerin bir diğer kaynağı Reji kolcularının ülke asayişine sağlamış olduğu yarar olmuştur. Bu doğrultuda 1909 yılında İdare'de meydana gelen gelişme örnek gösterilebilir. Bölgede kaçakçılık faaliyetini gerçekleştiren meşhur eşkıyalardan Zaim Fethi ve arkadaşı Şaban Oğlu Kemal'in yerleri tespit edilmiştir. Jandarmanın bu eşkıya kafilesiyle girişmiş olduğu çatışmada Reji kolcularından Kazım Efendi'nin müdahalesiyle Zaim Fethi ölü olarak ele

---

¹⁶⁹ BOA, *DH. MKT*, 2335/77.

¹⁷⁰ BOA, *DH. MKT*, 2264/82.

MUSTAFA DAĞ

geçirilmiştir.¹⁷¹ Uzun süredir peşinde olunan kaçakçının öldürülmesinde desteği olan Kazım Efendi, 10 lira nakdi parayla ödüllendirilmiştir.¹⁷²

Reji ile mahalli yöneticiler arasında anlaşmazlığa neden olan bir diğer gelişme devlet kolluk kuvvetleri ile Reji arasında meydana gelen anlaşmazlıklar olmuştur. Buna göre 1911 yılında Yanya Kolordu Kumandanlığı, Reji'den izin almadan İdare'ye ait olan bir tütün deposunu askerlerin ikameti için tahsis etmiştir. İdare'nin durumu tespit etmesi üzerine mahalli yöneticilerle iletişime geçerek deponun boşaltılmasını istemiştir. Ancak olumlu yanıt alınmayınca Harbiye Nezareti'ne başvurulmuştur. Bunun üzerine Nezaret, konuyla alakalı Yanya Valiliğinden açıklama istemiştir. Yanya Valisi Mustafa Zihni Efendi, 9 Kasım 1911 tarihinde askerlerin konaklaması için yeterli mekânın olmadığı, askerlerin çadır veya Reji'ye ait olan bu gibi boş depolarda ikamet ettirildiğini belirtmiştir. Harbiye Nezareti, Yanya Kolordu Kumandanlığı'na telgraf ileterek deponun boşaltılmasını istemiştir. Gerekçe olarak durumun Reji tarafından farklı algılanabileceğini ve askerler tarafından zorla işgal edilmiş olarak yorumlanabileceği gösterilmiştir. Ancak kumandanlık yeni bir mekân bulunana kadar askerlerin burada kira karşılığında ikamet etmeleri için izin istemiştir. Harbiye Nezareti, bunun uygun olmadığını belirterek hemen uygun bir yerin bulunarak deponun boşaltılmasına yönelik kararını 11 Aralık 1911 tarihinde Yanya Valiliğine iletmiştir.¹⁷³ İdare'nin mahalli yöneticilerle olan etkileşiminin yanı sıra kendi personeliyle de birtakım sorunlar yaşamıştır.

---

¹⁷¹ Taraflar arasında çıkan çatışmada Reji kolcuları tarafından öldürülen kaçakçılar olduğu gibi Reji kolcularının da öldürüldüğüne dair örnekler mevcuttur. Örneğin 1893 yılında Erbaa kazasında kolcular ile kaçakçılar arasında meydana gelen çatışma neticesinde 2 kolcu yaralanmış olup daha sonradan 1 kolcu hayatını kaybetmiştir. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 188/16. Yine 1902 yılında Konya civarında kaçakçılar ile kolcular arasında meydana gelen çatışmada Reji kolcusu Yakup Çavuş hayatını kaybetmiştir. Bkz. Mahmut Şener, *20. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Göçler ve Anadolu'nun Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri: Sivas Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul 2021, s. 87-88. 1886 yılında Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda Reji kolcuları ile Ermeni kaçakçılar arasında meydana gelen çatışma neticesinde Reji kolcusu Arabacı Çakır Mustafa Efendi vefat etmiştir. Bkz. BOA, *HR. SYS*, 2792/14. 1910 yılında Erzurum'a bağlı olan Aşkale ve Ermenek civarında 40 kişiden oluşan kaçakçılarla girişilen çatışma neticesinde 1 Reji kolcusu hayatını kaybetmiştir. Bkz. BOA, *DH. MUI*, 104/15. 1886 yılında Ankara Reji İdaresi'nde görev yapan Reji kolcusu Mehmet Bey, kaçakçılarla çıkan çatışma neticesinde hayatını kaybetmiştir. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 1394/131.

¹⁷² BOA, *DH. MTV*, 4/93.

¹⁷³ BOA, *DH. İD*, 19/15.

2.4. İdare'nin Kendi Personeliyle Olan İlişkileri

İdare kadrosunun zamanla artış göstermesi kontrolsüzlüğü beraberinde getirmiştir. Bu kontrolsüzlük personelin birtakım kanunsuz girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Bu girişimler neticesinde yürütülecek olan hukuki muameleler Osmanlı mahkemeleri tarafından icra edilmiştir. Buna göre personelin ifadesi İdare Komisyonu tarafından alındıktan sonra dava vekili veya personel Bidayet Mahkemesi'ne başvurarak mahkeme sürecini başlatmaktadır.¹⁷⁴ Bidayet Mahkemesi, Reji'yi temsil eden dava vekili ve personelin ifadelerini alıp gerekli yargılamayı yaptıktan sonra karar vermektedir. Mahkemedен çıkan kararın istinaf yolu açık olup taraflardan birinin karara itiraz etmek istemesi halinde Temyiz Mahkemesi'ne başvurması gerekmektedir. İstinafa başvurulabilmesi için 15 günlük mühlet verilmiştir.¹⁷⁵ Temyiz Mahkemesi'nin, alınan kararın tekrar incelenmesine karar vermesi üzerine istinaf süreci başlatılmaktadır. Temyiz Mahkemesi tarafından alınan karar kesin olup her iki tarafı bağlayıcı özellik taşımaktadır.¹⁷⁶ Bu çerçevede İdare zimmet meselesinden dolayı sıklıkla Osmanlı mahkemelerine başvurmuştur. Diğer çoğu şubede olduğu gibi Yanya Reji İdaresi'nde istihdam edilmiş olan personelin Reji'ye ait olan para veya ürünleri kendi zimmetlerine geçirmeleri, İdare ile kendi personeli arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Zimmet meselesinden dolayı meydana gelen ilk mahkeme süreci 1894 yılında başlamıştır. İdare'de bandrollü tütün satışından sorumlu olan memur Tanasaki Veled-i İstifan Padavalis Efendi, 14.552 kuruşu zimmetine geçirmesi iddiasıyla suçlanmıştır. Bu suçlamalar üzerine İdare tarafından ifadesi alındıktan sonra eksik olan miktarın zimmetinde olduğuna karar verilmiştir. Bu karar üzerine İdare, Osmanlı adliyesine başvurarak konunun tahkik edilmesini istemiştir. Yanya Bidayet Mahkemesi'ne¹⁷⁷ gerekli müracaat yapıldıktan sonra mahkeme süreci başlamıştır. Reji adına mahkemeye dava vekili katılmıştır. Duruşma 1 Kasım 1894 tarihinde başlamıştır. Tarafların ifadeleri alınıp, ileri sürmüş oldukları iddialara dair deliller inceleme altına alınmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde Reji'ye ait olan sandıkların devir-teslimi sırasında alt taraflarında beşli tütün paketleri bulunurken üst taraflarında ise yirmilik paketlerin dizilmesinden dolayı

¹⁷⁴ BOA, *BEO*, 3012/225869.

¹⁷⁵ BOA, *Y. A. RES*, 35/27.

¹⁷⁶ Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2020, s. 90.

¹⁷⁷ Yanya Meclis-i İdare Mahkemesi.

MUSTAFA DAĞ

14.552 kuruşun eksik olduğu tespit edilmiştir. Eksikliğin Tanasaki Efendi döneminde zuhur etmesinden dolayı eksikliğin kendisinden veya kefilî Yanya kasabası ahalisinde Kostaki Mişon Efendi'den tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Tanasaki Efendi'nin firari olmasından dolayı belirtilen ücret kefilinden tahsil edilmiştir.¹⁷⁸ Kefil Kostaki Mişon Efendi ise 21 Ağustos 1895 tarihinde Temyiz Mahkemesi'ne başvurarak eksikliğin kendisi tarafından alınmadığı ifade ederek bu karara itiraz etmiştir. Temyiz Mahkemesi kefilin itirazını inceledikten sonra kefil olmasından dolayı Tanasaki Veled-i İstifan Padavalis Efendi'ye de ulaşılmadığı için belirtilen ücretin kendisinden tahsil edilmesi doğrultusundaki kararı onaylamıştır.¹⁷⁹

Kostaki Mişon Efendi gibi Bidayet Mahkemesi'nden aleyhine çıkan karara itiraz ederek 3 Ekim 1894 tarihinde Temyiz Mahkemesi'ne başvuran bir diğer kişi Dimetokalo Mişo Efendi olmuştur. Mişon Efendi ile İdare arasında da zimmet meselesinden dolayı bir muhakeme süreci yaşanmıştır. Mişo Efendi Vekili Kavas Oğlu Fuat Efendi aracılığıyla aleyhinde alınan kararın Ahval-ı Muvakkat Cezası'nın 185. Maddesi gereğince istinaf yolunun açık olmasından dolayı yürürlüğe alınamayacağına itiraz ederek Temyiz Mahkemesi'ne başvuru yapmıştır. Ancak Temyiz Mahkemesi'nde sürecin nasıl neticelendiğine dair bilgiler elde edilememiştir.¹⁸⁰ Temyiz Mahkemesi sürecine dair bilgilerin elde edilememiş olmasına rağmen çalışma kapsamında değerlendirilen diğer örneklerden hareketle Mişon Efendi'nin kanunlar çerçevesinde itiraz hakkını kullanmasından hareketle muhakeme sürecinin Temyiz Mahkemesi'nde yeniden görüldüğü söylenebilir.

İdare'nin kasasından zimmetine para geçirme iddiasıyla başlatılan bir diğer dava süreci 1907 yılında cereyan etmiştir. Buna göre Zogor nahiyesi Reji Memuru Hristo Efendi, İdare kasasından zimmetine 4.700 kuruş para geçirdiği iddiasıyla hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Reji tarafından yürütülen tahkikat neticesinde iddiaların doğru çıktığına dair sonucun elde edilmesi üzerine Hristo Efendi'nin mahkeme sürecinin başlatılması için İdare, dava vekili aracılığıyla Bidayet Mahkemesi'ne başvurmuştur. Bidayet Mahkemesi'nde alınan ifadeler ve yapılan değerlendirmeler neticesinde Hristo Efendi'nin suçlu olduğuna karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde eksik olan miktarın kendisi veya kefilî olan Yanki Dimitraki Efendi'den tahsil edilmesine hükmedilmiştir. Ancak Yanki Dimitraki Efendi bu karara itiraz

¹⁷⁸ Muhakeme süreciyle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. BOA, ŞD, 2097/12.

¹⁷⁹ BOA, DH. MKT, 427/55.

¹⁸⁰ BOA, ŞD, 2966/24.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ederek Temyiz Mahkemesi'ne başvurmuştur. Temyiz Mahkemesi başvuru ile ilgili ön değerlendirme yaptıktan sonra kararın temyiz edilmesine karar vermiştir. Bu karardan sonra konu Temyiz Mahkemesi'nde görülmeye başlanmıştır. Daha önceki mahkemede alınan ifadeler, sunulan deliller, Reji Dava vekili ve Yanaki Dimitraki Efendi'nin yeni ifade ve itirazları alındıktan sonra mahkeme heyeti tarafından yapılan değerlendirme neticesinde 9 Şubat 1907 tarihinde Yanaki Dimitraki Efendi'nin talebi reddedilmiş ve daha önce alınan karar onaylanmıştır.¹⁸¹

Zimmet davaları dışında birtakım usulsüz girişimler neticesinde hakkında muhakeme süreci başlatılan Reji personeli de olmuştur. Bu kapsamda 1886 yılında İdare'de nazırlık vazifesini yapan personel hakkında başlatılan muhakeme süreci örnek olarak incelenebilir. Nazır hakkında tütün tahriri sırasında nizamname ve şartnameye aykırı olarak hareket etmesinden dolayı bölge ahali tarafından şikâyet gerçekleştirilmiştir. Bu şikâyet üzerine nazır hakkında dava süreci açılmıştır. Yargılama işlemlerinin hangi mahkemede gerçekleştirileceğine dair bir belirsizlik yaşanmış olsa da Maliye Nezareti, Yanya Bidayet Mahkemesi'nde dava sürecinin görüleceğini kararlaştırmıştır. Ancak mahkemenin ne şekilde neticelendiğine dair bilgi tespit edilememiştir.¹⁸²

Usulsüz davranışlarda bulunduğu iddiasıyla 1888 yılında Mihalaki Kadanadile Efendi hakkında da muhakeme süreci başlatılmıştır. 1888 yılında 900 kuruş maaşla Berat Sancağı Reji Müdürlüğü'nde müdür olarak görev icra eden Mihalaki Efendi hakkında ileri sürülen iddialar neticesinde görevden azledilmiştir. Mihalaki Efendi ise 24 Kasım 1888 tarihinde görevden azledilmesine yönelik alınan karara itiraz etmiştir. Kendisine verilmesi gereken 40 Osmanlı lirasının sadece 20 lirasının verilmesinden dolayı hakkının yenildiğini ileri sürerek muhakeme sürecinin yeniden görülmesini talep etmiştir. Bu talebe karşılık İdare, görevden azledilmesi doğrultusundaki kararın Maliye Nezareti tarafından alındığını, Nezaret'in izni olmadan görevinin kendisine iade edilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁸³ Bunun üzerine Mihalaki Efendi, Maliye Nezareti'ne başvurarak görevinin iade edilmesini ve mahkeme masrafları ile kesintiye uğrayan maaşının toplam tutarı olan 40.000 kuruşun kendisine verilmesini istemiştir. Maliye Nezareti ile Adliye Nezareti arasında yapılan görüşmeler neticesinde mahkeme sürecinin başlatılmasına

¹⁸¹ Muhakeme süreci için Bkz. BOA, *DH. MKT*, 1148/34; BOA, *ŞD*, 2105/14; BOA, *ŞD*, 2102/24; BOA, *ŞD*, 2108/27.

¹⁸² BOA, *DH. MKT*, 1373/28.

¹⁸³ BOA, *DH. MKT*, 1694/21.

MUSTAFA DAĞ

karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda 20 Mart 1892 tarihinde Yanya Bidayet Mahkemesi'nde duruşma başlamıştır. İdare'yi temsilen Dava Vekili Hacı Malik Ağa ile onun Vekili Hüseyin Hasan Efendi görev almıştır.¹⁸⁴ Tarafların ifadeleri alınıp, öne sürmüş oldukları delillerin incelenmesi neticesinde mahkeme heyeti; Mihalaki Efendi'yi suçlu bulmuştur. Bu nedenle görevinin kendisine iade edilemeyeceğine karar vermiştir. Ayrıca talep etmiş olduğu 40.000 kuruşun da kendisine verilmeyeceği kararı onaylanmıştır.¹⁸⁵

Usulsüz davranışlarından dolayı görevden azledilen bir diğer kişi Müfettiş Bekir Ağa olmuştur. Bir takım usulsüz girişimlerde bulunması ve adam öldürme suçuna karışması iddialarıyla hakkında Reji Komisyonu tarafından soruşturma başlatılmıştır. Bu soruşturmanın başlamasına neden olan gelişme ise bölge çiftçilerinin Bekir Ağa hakkında İdare'ye yapmış oldukları şikayetlerdir. İdare, Bekir Ağa'yı suçlu bularak muhakeme sürecinin gerçekleştirilmesi için Adliye Nezareti'ne başvurmuştur. Adliye Nezareti bu başvuruyu değerlendirip muhakeme sürecinin başlatılmasına karar vermiştir. Kısa süre içerisinde dava süreci Bidayet Mahkemesi'nde başlatılmıştır. Mahkemede Reji'yi temsilen dava vekilinin yanı sıra Bekir Ağa ile onun vekili katılmıştır. Tarafların ifadeleri alındıktan sonra elde edilen delillerin ve kayıt evraklarının incelenmesi neticesinde Bekir Ağa suçlu bulunmuştur. Bu nedenle görevden azledilmesi ve 3 yıl kürek cezasıyla cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Ancak alınan kararın henüz infaz edilmediği gibi Bekir Ağa'nın hala İdare'de baş kolcu olarak görev yaptığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine 23 Nisan 1898 tarihinde Yanya Polis Komiserliği ile İdare arasında yapılan görüşmeler neticesinde Bekir Ağa'nın görevine son verilmiştir.¹⁸⁶ Bekir Ağa, 1 Eylül 1898 tarihinde Bidayet Mahkemesi'nin bu kararına itiraz ederek Temyiz Mahkemesi'ne başvurmuştur. Bu başvurusu Temyiz Mahkemesi tarafından kabul edilerek dava süreci yeniden görülmeye başlanmıştır.¹⁸⁷ Bekir Ağa, mahkemede; birkaç seneden beridir bu görevi icra ettiğini, bugüne kadar herhangi bir yasadışı suça karışmadığını, kendisini şikâyet eden çiftçilerin bütün kaçakçılarıyla bağlarının olduğunu ileri sürerek kendisine iftira ettiklerini beyan ederek görevinin iadesini istemiştir. Talebi ve ifade ile deliller değerlendirme altına alındıktan sonra Bekir Ağa'nın suçlu olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle Bekir Ağa'nın talebi olumlu yönde karşılanmayarak

¹⁸⁴ Mahkeme sürecine dair detaylı bilgiler için Bkz. BOA, ŞD, 2954/12; BOA, ŞD, 2095/7; BOA, ŞD, 2954/23.

¹⁸⁵ BOA, DH. MKT, 1668/20.

¹⁸⁶ BOA, DH. MKT, 2090/57.

¹⁸⁷ BOA, DH. MKT, 2107/63.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

bir önceki mahkemede alınan karar onaylanmıştır.¹⁸⁸ Böylece Bekir Ağa görevden azledildiği gibi 3 ay da hapse mahkûm edilmiştir. Ayrıca mahkeme masrafları da kendisinden tahsil edilmiştir.

Görevi başındayken ahaliye kötü muamelelerinden dolayı hakkında dava süreci başlatılan bir diğer isim Mösyö Filib Deposun Efendi olmuştur. 11 Ağustos 1908 tarihinde İdare'de nazır olarak görev yapan Filib Efendi hakkında bölge ahali tarafından şikâyet gerçekleştirilmiştir. Esasen Filib Efendi, Belçika tebaası olup 1908 yılında Almanya Konsolosluk vekaletine atanmıştı. Hariciye Nezareti tarafından yapılan araştırmalar neticesinde Belçika tebaası olmasından dolayı bu atamanın kanunlara aykırı olmadığı belirtilmiştir.¹⁸⁹ Ancak her iki görevi aynı anda icra etmesinin kanunlara aykırı olmasından dolayı bir görevden istifa etmesi istenmiştir. Filib Efendi, bu karar üzerine İdare'deki görevinden istifa etmiştir.¹⁹⁰ Yerine yeni bir nazırın atanması için harekete geçilmiştir.¹⁹¹ Ancak ahalinin şikâyetleri üzerine hakkında muhakeme sürecinin başlatılmasından dolayı Almanya Sefareti, 25 Mart 1909 tarihinde konsolosluktaki görevine son verildiğini Yanya Valiliğine iletmiştir.¹⁹² Bu arada mahkeme görev yerinin değiştirilmesine karar vermiştir.¹⁹³ Ayrıca bölgede bir daha görev almaması için gerekli olan tedbirlerin alınması hususunda İdare ile Valiliğe Maliye Nezareti tarafından bilgi aktarılmıştır.¹⁹⁴

Reji ile personeli arasında yaşanan sorunların bir diğer kaynağı Reji personelinin ülke içerisinde casusluk faaliyetlerinde bulunarak ayrılıkçı gruplarla birlikte hareket etmeleri olmuştur. Bu bağlamda İdare Muhasebecisi Avusturyalı Kantonanidi Efendi hakkında 12 Eylül 1895 tarihinde yaşanan gelişme örnek olarak incelenebilir. Kantonanidi Efendi'nin gizli bir şekilde bazı ayrılıkçı Yunanlıları hanesinde gizlediğine dair iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialar doğrultusunda Yanya Polis Komiserliği tarafından başlatılan tahkikat neticesinde Yunanlı bir kız ile evlenmeyi düşünen Kantonanidi Efendi'nin evinde gizli olarak saklamış olduğu şahısların bölgede yasadışı girişimlerde bulunma planları yaptıklarını tespit etmiştir. Bu bilgiler çerçevesinde İdare ile Maliye Nezareti arasında yapılan görüşmeler

¹⁸⁸ BOA, ŞD, 2101/22.

¹⁸⁹ BOA, DH. MKT, 1259/26.

¹⁹⁰ BOA, DH. MKT, 2687/39.

¹⁹¹ BOA, HR. TH, 370/30.

¹⁹² BOA, HR. HMŞ. İŞO, 103/57.

¹⁹³ BOA, BEO, 3434/257521.

¹⁹⁴ BOA, DH. MKT, 2640/17.

MUSTAFA DAĞ

neticesinde Yanya gibi hassas bir bölgede bu gibi yasadışı girişimlerde bulunan birinin istihdam edilemeyeceğine kanaat getirilerek, görev yerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁵ Casusluk girişiminde bulunan bir diğer isim Ergiri Sancağı Reji Muhasebecisi Kenderos Efendi olmuştur. Kenderos Efendi hakkında 25 Nisan 1912 tarihinde bir gelişme meydana gelmiştir. Ergiri Mutasarrıflığı tarafından Maliye Nazırlığına iletilen telgrafta Kenderos Efendi'nin Yunan Konsolosluğu ile birlikte casusluk faaliyetleri içerisinde bulunduğu belirtilmiştir. Muhasebeci hakkında yapılan araştırmalar neticesinde görev yerinin değiştirilmesi doğrultusunda karar alınmıştır.¹⁹⁶ Böylece Osmanlı Hükümeti ile İdare birlikte hareket ederek bölge asayişini açısından tehdit oluşturan birinin Reji bünyesinde istihdam edilmesini engellemişlerdir.

Yunanlıların ayrılıkçı hareketlerine ismi karışan bir diğer görevli Yanaki Veled-i Milan Efendi olmuştur. Sandık emini Yanaki Efendi'nin Yunanistan'da ayrılıkçı bir grup tarafından kurulmuş olan bir cemiyetle bağının olduğuna dair 4 Şubat 1899 tarihinde bilgiler elde edilmiştir.¹⁹⁷ Bu bilgiler çerçevesinde Yanaki Efendi hakkında yapılan tahkikat neticesinde Yunanistan'da Osmanlı Hükümeti aleyhine faaliyetlerde bulunan bir cemiyetin başkanıyla yakın ilişki içerisinde bulunduğu saptanmıştır. Bu nedenle İdare ile Valilik arasında yapılan yazışmalar neticesinde ilk etapta görevden azledilmesine karar verilmiş olsa da geçimini sağlamakta sorun yaşayacağından dolayı görev yerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁸ Yunanistan'da Osmanlı Hükümeti'ne karşı ayrılıkçı faaliyet gösteren Etnik-i Eteryacı Cemiyeti'yle İdare görevlilerinin bağının olmasından dolayı 1900 yılında bir sorun daha zuhur etmiştir. 30 Kasım 1900 tarihinde İbrahim Sırrı Efendi tarafından merkeze iletilen telgrafta; cemiyetin başkanlığını yapan Milan Efendi, Yanya Meclis-i İdare Azası Matrod Efendi ile Yanyalı Sakilyozade Hristaki Efendi'nin cemiyetin faaliyetleri çerçevesinde tebdil-i kıyafet ederek belediye, Reji ve jandarma görevlileri arasına sızarak birtakım kanunsuz girişimlerde buldukları aktarılmıştır. Bu ihbar üzerine İdare, Valilik ve İşkodra Mülkiye Müfettişliği arasında yapılan yazışmalar neticesinde şahıslar hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Tahkikat sonucunda mahkeme süreci başlatılmıştır. Mahkeme neticesinde şahısların görevden azledilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ BOA, *BEO*, 1009/75601.

¹⁹⁶ BOA, *DH. MUI*, 157/11.

¹⁹⁷ BOA, *DH. MKT*, 2170/21.

¹⁹⁸ BOA, *DH. MKT*, 2174/75.

¹⁹⁹ BOA, *DH. MKT*, 2426/56.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Ayrıılıkçı Yunanlılarla bağlantısı bulunduğu tespit edilen diğer isimler Loros'ta Reji Kâtibi Nikola Efendi ile Dava Vekili Vasilin Efendi olmuştur. Nikola Efendi ile Vasilin Efendi, 10 Kasım 1905 tarihinde Preveze Sancağı'nda Yorgora Efendi tarafından işletilen lokantada birtakım toplantılar düzenlemişlerdir. Bu toplantılarda Osmanlı ile Ruslar arasında meydana gelen savaşla ilgili konuşmalar yaparak Yunan ve Rus propagandası yürütmüşlerdir. Bunun üzerine Preveze Mutasarrıfı ile Loros Kaymakamı Hüseyin Bey olayla ilgili gerekli yazışmaları gerçekleştirdikten sonra tahkikat süreci başlatmıştır. Yürütülen tahkikat doğrultusunda alınan ifadeler ve incelenen deliller neticesinde Nikola ile Vasilin Efendilerin görev yerlerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca İdare'yle iletişime geçilerek personelini bu tür ayrıılıkçı gruplarla birlikte hareket etmekten uzak tutması istenmiştir.²⁰⁰

İdari personelin bu gibi ayrıılıkçı hareketleri Yunanlılarla sınırlı kalmamakla birlikte Rumların da buna benzer birtakım girişimlerde bulunduğu saptanmıştır. 5 Kasım 1906 tarihinde Berat Sancağı Reji Müdürlüğünde görev yapan Reji memuru, Rum papazı ve tabip Çokoli Efendi'yle birlikte hareket ederek İtalyanlar aleyhinde ve Rumların lehinde birtakım yasadışı girişimlerde bulunmuştur. İdare ile Valiliğin yürütmüş olduğu ortak araştırmalar neticesinde Reji memuru ile diğer şahısların bu gibi yasadışı girişimlerden vazgeçmesi istenmiştir. Ayrıca bu tür davranışta bulunmamaları için ihtarname gönderilerek uyarılmışlardır. Şayet bu uyarılarının dikkate alınmaması halinde ise görevden azledilecekleri belirtilmiştir.²⁰¹

İdare personelinin ayrıılıkçı faaliyetleri dışında İdare'yle sorun yaşamalarına neden olan bir diğer etken birtakım usulsüz davranışlar içerisinde bulunmaları olmuştur. Buna dair tespit edilebilen ilk vaka 4 Kasım 1886 tarihinde gerçekleşmiştir. Yanya Defterdarı Hayri Efendi, İdare memurunun bölgede birtakım kanunsuz girişimlerde bulunarak İstanbul'a firar edeceğini iddia etmiştir.²⁰² Bu iddia doğrultusunda İdare ile Valilik tarafından konu hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Tahkikat neticesinde iddiaların asılsız olduğu saptanmıştır. Hayri Bey'in bu iddiaları ileri sürmesinin nedeni ise Asakir-i Şahane Kumandan Vekili Hakkı Paşa tarafından Reji'nin ilgili olduğu bir konu hakkında işlem yaparken Reji

²⁰⁰ BOA, *Y. PRK. ASK*, 227/138.

²⁰¹ BOA, *BEO*, 2940/220454.

²⁰² BOA, *DH. MKT*, 1379/87.

MUSTAFA DAĞ

memuru tarafından zorluk çıkarılmasıydı. Netice olarak Maliye Nezareti ile Reji Komiserliği memurun görevden alınması için bu nedenin yeterli olmadığı fikrine varmışlardır.²⁰³ Bu iddialar üzerine Reji görevlisi, Hayri Efendi hakkında şikâyetle bulunmuştur. Bu şikâyet doğrultusunda yürütülen tahkikat neticesinde Hayri Efendi, 16 aylık görevinden sonra vazifeden el çektilmiş, Reji memurunun ise Yanya dışında bir Reji şubesinde istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰⁴

Bölgede usulsüz girişimlerde bulunarak ahaliye kötü muamelede bulunan Reji görevlileri de tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Dinozade Hüseyin Efendi örnek olarak incelenebilir. 3 Temmuz 1890 tarihinde Maliye Nezareti ile İdare arasından yapılan müzakereler neticesinde Preveze Sancağı Reji Müdürlüğü'nde görev yapan Memur Dinozade Hüseyin Efendi'nin bu gibi davranışlarından dolayı hakkında tahkikat sürecinin başlatılmasına karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde yürütülen tahkikat süreci neticesinde Dinozade Hüseyin Efendi suçlu bulunarak başka bir şubeye tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni görev yeri hakkında bilgi sahibi olunmasa da vilayet dışında olduğuna dair kayıt alınmıştır.²⁰⁵ Ancak Dinozade Hüseyin Efendi, İstanbul'da kısa bir süre kaldıktan sonra tekrar Yanya Reji İdaresi'nde göreve başlamıştır. Muhtar Hüseyin Efendi, Dinozade Hüseyin Efendi'nin tekrar Sancak'ta görevlendirilmesine karşı bölge ahalisinden ciddi tepkilerin olduğunu ve bir an önce buradan alınması gerektiğini ifade etmiştir. Muhtarın ifadeleri ve ahalinin tepkisi üzerine Maliye Nezareti, Dinozade Hüseyin Efendi'yi başka bir şubeye tayin ettirmiştir.²⁰⁶

Dinozade Hüseyin Efendi²⁰⁷ dışında uygulamalarından dolayı hakkında şikâyet meydana gelen bir diğer isim Necip Bey olmuştur. 17 Nisan 1904 tarihinde Koniçe'ye bağlı bazı köylerde birkaç seneden beridir tütün çiftçiliği yapan köylüler tarafından Reji Memuru Necip Bey hakkında bir şikâyet meydana gelmiştir. Necip Bey, biraderi Hasan Paşa ile jandarma

²⁰³ BOA, *DH. MKT*, 1386/102.

²⁰⁴ BOA, *DH. ŞFR*, 131/114.

²⁰⁵ BOA, *DH. MKT*, 1789/136.

²⁰⁶ BOA, *DH. MKT*, 1747/47.

²⁰⁷ Dinozade Efendi hakkında meydana gelen bu şikâyetlere rağmen aynı tarihlerde Valilik teklifi ile ödüllendirildiği görülmektedir. 1893 yılında Yanya Valiliği'nin, "*Preveze eşrafından izzetli Hüseyin Bey Dino'nun hizmet ve haysiyetinden dolayı*" taltif edilmesi teklifi Osmanlı yönetimi tarafından kabul görerek üçüncü rütbeden bir kıta Osmanlı Nişanı verilmiştir. Bkz. İbrahim Serbestoğlu ve Hasan Babacan, "Kadim Kültürü Korumak: Osmanlı İdaresinin Yanya Vilayetinde Eski Eserleri Koruma Politikası", *VIII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu-Balkan'da Kültür, Mimari ve Sanat*, 1-4 Eylül 2022, Livre de Lyon 2022, s. 140.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

binbaşı Ziya Bey'in himayesi altında tahrir işlemleri sırasında ahaliye kötü muamelelerde bulunup bazı çiftçilerden akçe talep etmiştir. Köylüler ilk etapta Hasan Paşa ile Ziya Bey'den çekindiklerinden dolayı şikâyetle bulunmaya çekinmiş olsalar da keyfi ve kanunsuz davranışların artması üzerine şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyet üzerine Valilik ile Rumeli Müfettişliği tarafından tahkikat süreci başlatılmıştır. Ancak tahkikat neticesinde şikâyetlerin aksine Necip Bey'in kanunlar çerçevesinde hareket ettiğini, kazaya bağlı olan bir köyde 2 evde yapmış olduğu aramalar neticesinde her ne kadar kaçak tütün tespit edememişse de 1 adet kaçak revolver tüfeği, 5 fişek ve 40 dirhem kaçak barut ele geçirdiği tespit edilmiştir. Bugüne kadar Necip Bey hakkında herhangi bir şikâyetin yapılmamış olması ise şikâyetlerin asılsız olduğuna ve iyi niyetle yapılmadığına kanaat getirilmesinde etkili olmuştur.²⁰⁸ Bu örnekten hareketle Reji görevlileri hakkında yapılan şikâyetlerin bazılarının asılsız olduğu çıkarımı yapılabilir.

İdari personelin kanunsuz girişimlerinden dolayı yaşamış olduğu problemlerin yanı sıra memurlar arasında görevi esnasında öldürülenler de olmuştur. Bu çerçevede 1900 yılında Premedi Reji Müdürü Hüsnü Bey'in katledilmesi örnek olarak incelenebilir.²⁰⁹ Hüsnü Efendi, Fraşarlı Malik tarafından katledilmiştir.²¹⁰ Hüsnü Bey'in abisinin aktarmış olduğu bilgiye göre Hüsnü Efendi ile Malik Bey arasında ciddi bir münakaşanın olmamasına rağmen Malik'in bir buçuk ay önce hiçbir sebep yokken abisini katlettikten sonra kaçtığını belirtmiştir. Ayrıca Malik'in Manastır taraflarına kaçtığı ve orada serbest şekilde dolaşmasının kendisine ve kardeşlerine büyük bir tehlike oluşturduğunu ifade ederek suçlunun bir an önce yakalanmasını talep etmiştir.²¹¹ Bu talep üzerine Malik hakkında başlatılan tahkikat neticesinde yanında toplamış olduğu çetecilerle birlikte asayiş problemleri çıkararak Delvine'ye kaçtığı, burada Yanyalı Yahya Ağa'nın evinde 3 gün saklı kaldıktan sonra Yahya Efendi'nin kardeşi İsmail ile Yusuf'un yardımıyla Korfu'ya kaçtığı öğrenilmiştir. Hakkında yürütülen soruşturma ve takibat neticesinde Bektaşî tekkesinde sakladığı tespit edilmiştir. Saklandığı tekkeden alınarak Anadolu'ya getirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.²¹² Bu çerçevede Malik'in derdest edilmesi için Görice Tabur Ağası Rıza Bey'in emrinde bir tabur asker ile Manastır ve Yanya'dan müfrezeler

²⁰⁸ BOA, *TFR. I. ŞKT*, 43/4206.

²⁰⁹ BOA, *BEO*, 1560/116967.

²¹⁰ İlkay Erken, "Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza Yöntemi Olarak Sürgün: Yanya Vilayeti Örneği (1867-1913)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 72, Eylül 2021, s. 303.

²¹¹ BOA, *BEO*, 1560/116967.

²¹² BOA, *DH. ŞFR*, 254/110.

görevlendirilmiştir. Ancak Malîk Efendi'nin derdest edilip edilmediğine ve derdest edilmiş olması halinde hakkında ne gibi muamelenin icra edildiğine dair bilgiler tespit edilememiştir.²¹³

Sonuç

Tarihi geçmişe eski çağlara dayanan Yanya, tarih boyunca Bizans, Sırp ve İtalya'nın hakimiyeti altında idare edilmiştir. 1431 yılına gelindiğinde Osmanlı idaresine girmiştir. Reji'nin faaliyete geçtiği 1883 yılında Yanya Vilayeti; Yanya Merkez, Berat, Ergiri ve Preveze Sancaklarından oluşmaktadır. 1883 ile 1911 yılları arasında merkezle birlikte dört sancak şeklinde örgütlenen vilayette Reji Şirketi, Yanya Reji İdaresi çatısı altında 1 baş müdürlük ile 3 müdürlük şeklinde örgütlenmiştir. Bu sancaklara bağlı olan kazalarda memurluklar oluşturulmuştur. Memurluklara bağlı olan köy ve nahiyelerde görevlendirilmiş olan memurlar aracılığıyla tütünle ilgili faaliyetler denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bu durum teşkilatın Osmanlı coğrafyasında muazzam bir örgütlenme yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

İdare, kalabalık bir kadro yapılanmasıyla hayata geçirmiş olduğu uygulamalardan dolayı tütün işiyle iştigal eden kesimlerle birtakım sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların yoğun olarak görüldüğü kesimlerden biri çiftçilerdi. Bu sorunlar her ne kadar şartname ve nizamname çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmış olsa da tam anlamıyla önüne geçilememiştir. Yaşanan sorunlara rağmen bölgede tütün üretimine yoğun olarak devam edilmiştir. Reji'nin faaliyete geçmeden önce 1882 yılında bölgedeki tütün üretimi 111.000 kiloyken, 1889 yılında bu oran 275.000 kiloya çıkmıştır. Artış devam ederek 1895 yılında 296.074 kiloya yükselmiştir. Bu veriler İdare'nin hayata geçirmiş olduğu politikaların başarılı olduğunu göstermekteydi. İdare'nin başarılı olduğunu gösteren bir diğer istatistiki veriler 1900 yılında gerçekleşmiştir. Buna göre İdare'nin yıllık geliri 3.750.168 kuruşken, gideri 1.416.019 kuruştur. Elde edilen kâr oranı 2.154.149 kuruştur. Ancak 1901 yılında İdare'nin yıllık bütçesi yetersiz gelmeye başlamasından dolayı bölgede tütün ekim alanları kısıtlanmıştır. Haliyle bu durum da tütün üretiminin düşmesine neden olmuştur. Bu düşüş 1909 senesi istatistiklerine yansımıştır. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen İdare'nin uygulamalarından dolayı tütün çiftçileriyle ambar yetersizliğinden,

---

²¹³ BOA, *BEO*, 1563/117190.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ekim ruhsatnamesi meselesinden, takdir-i fiyat meselesinden ve Reji tarafından ekim için verilen avans meselesinden dolayı sorunlar yaşanmıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar neticesinde 32 vaka örneği incelenmiştir. Bunlardan 11'i ruhsat, 8'i fiyat, 12'si ambar ve 1'i avans meselesinden dolayı yaşanmıştır. Bu sorunların çoğu çözüme kavuşturulmuştur. Sorunların çözüme kavuşturulmasından Maliye Nezareti'nin etkili olduğu saptanmıştır.

Yanya Reji İdaresi'nin hayata geçirmiş olduğu politikalarından dolayı tütün tüccarlarıyla da birtakım sorunlar cereyan etmiştir. Bu sorunların oluşmasına neden olan temel gerekçeler tütün ticaretinin tamamen Reji'nin denetimine bırakılmış olması, 1887'de itibaren ticaretin ruhsatla yapılabilmesi ve tüccarlardan temettü vergisinin tahsil edilmesiydi. Buna göre bu kanunları çiğneyen tüccarların malları müsadere edilerek ele geçirilen tütünlerin her 1 kıyyesi için 40 kuruş para cezası kesilmekteydi. Suçun tekrar edilmesi halinde ise para cezası 2 katına çıkarılmaktaydı. Bu gibi nedenlerden dolayı meydana gelen sorunlarda Reji, çiftçileri şartname ile nizamnameye uymamakla suçlarken, tüccarlar ise serbestçe tütün ticareti yapmalarına izin verilmemesi ve ruhsat taleplerinde zorluk çıkarılmasından yakınmışlardır.

Tütün çiftçileri ve tüccarların Reji'yle olan ilişkileri Reji ile mahalli yöneticiler arasında etkileşimin yoğun olarak yaşanmasına yol açmıştır. Bu sorunlar mahalli yöneticilerin Reji'ye olan bakış açısını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun önüne geçilmesi için merkezi hükümet yerel idarecileri sık sık uyararak Şirket'e bir devlet kurumu nazarıyla bakılmasını istemiştir. Reji, mahalli yöneticileri özellikle kaçakçılıkla mücadelede gerekli kolaylığı sağlamamasından ve kaçakçıların mahalli yöneticiler tarafından himaye edildiğinden yakınırken, mahalli yöneticiler ise İdare'nin uygulamış olduğu yasaklayıcı politikalarından ve yapılan atamalardan şikayetçi olmuşlardır. Bu şikayetlerin çözüm odağı ise Maliye Nezareti olarak görülmüştür. Reji ile mahalli yöneticiler arasında bu gibi nedenlerden dolayı meydana gelen olumsuz gelişmelerin yanı sıra yapılan bağışlardan dolayı olumlu ilişkilerin de kurulduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda 29 yıllık süreçte Reji ile mahalli yöneticiler arasında meydana gelen gelişmelere dair 19 vaka incelenmiştir. Bu vakalardan 4'ü mahalli yöneticilerin Reji'ye destek vermemesinden, 2'si mahalli yöneticilerin kaçakçılara destek vermesi ve kollamasından, 2'si temettü vergisinden, 5'i mahalli yöneticilere Reji tarafından yapılan bağışlardan, 1'i ülke asayişinin sağlanmasına verilen katkılardan, 4'ü Reji tarafından yapılan uygunsuz atamalardan ve 1'isi ise Reji'ye ait olan deponun askeriye tarafından kullanılmasından dolayı yaşanmıştır. Reji kolcularından mahalli yöneticilerine sağlanan bağışlar vilayet genelinde inşa edilen sivil hastane, askeri hastane, köprü ve iskele gibi umumi yapılarda kullanılmıştır.

MUSTAFA DAĞ

Bu durumdan hareketle İdare'nin bölgenin kalkınması açısından destek sağladığı söylenebilir.

Reji'nin mahalli yöneticilerle yaşamış olduğu sorunlardan dolayı kendi personeli birtakım sorunlar yaşadığı saptanmıştır. Bu sorunların temel kaynağı ise Reji'nin bünyesinde istihdam etmiş olduğu kalabalık bir kadro yapılanmasından dolayı oluşan kontrolsüzlüktür. Bu kontrolsüzlük beraberinde Reji memurlarının birtakım usulsüz girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Bu usulsüzlüklerden en önemlisi ise Reji görevlilerin İdare'ye ait olan parayı zimmetlerine geçirmiş olmasıdır. Zimmet meselesinden dolayı yaşanan dava süreçleri Osmanlı hukukuna tabi olup Osmanlı mahkemelerinde çözüme kavuşturulmuştur. Bu doğrultuda meydana gelen davalar ilk etapta Bidayet Mahkemesi'nden daha sonra ise alınan karara itiraz edilmesi halinde Temyiz Mahkemesi'nde istinaf edilmiştir. Zimmete para geçirilmesinin yanı sıra görevi kötüye kullanma, kanunlara aykırı davranışlarda bulunma, ahaliye kötü muamelede bulunma, adam öldürme suçuna karışma, casusluk girişimlerde bulunma ve ayrılıkçı gruplarla birlikte hareket etme suçları işlenmiştir. Bölgenin etnik yapısından dolayı Reji görevlilerin casusluk girişimlerinde bulunanlar genellikle Yunan ve Rumlar olmuştur. Görevlilerin bu tür girişimlerden dolayı görevden azledilme, görev yerinin değiştirilmesi veya hapis cezası ile cezalandırıldıkları tespit edilmiştir. Bu kapsamda 16 vakanın cereyan ettiği saptanmıştır. Bunlardan 3'ü zimmet meselesinden, 7'si usulsüz girişimlerden, 5'i Yunan ve Rumlar lehine casusluk faaliyetlerinde bulunmak ve 1'i Reji görevlisinin öldürülmesinden dolayı yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı 'Ali Evrak Odası (BEO), 974/73003, 1732/129874, 3586/268880, 2043/153222, 3427/256973, 3467/259964, 322/24147, 14/1026, 3797/284702, 3790/284189, 957/71746, 98/7312, 108/8032, 125/9307,

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YAN YA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

77/5707, 946/70933, 1009/75601, 1563/117190, 2940/220454, 1560/116967,
3012/225869, 3434/257521.

Dâhiliye-İdare (DH. İD), 95/60, 95/1, 95/20, 19/15.

Dâhiliye-Mektubi Kalemi (DH. MKT), 2549/142, 2084/36, 2148/13,
535/118, 1552/83, 1531/90, 1532/24, 2210/147, 2556/132, 733/43, 2885/90,
2069/25, 2778/14, 2090/55, 2127/126, 2778/14, 2815/100, 2782/40, 2856/76,
1538/62, 2529/40, 2107/128, 2231/42, 2408/59, 2766/77, 1348/20, 1411/24,
1363/24, 148/21, 1360/91, 1501/112, 805/38, 1808/99, 2891/6, 1458/23,
1443/72, 1399/3, 1465/101, 2738/97, 1751/124, 2018/26, 1422/61, 1400/52,
1380/127, 1402/98, 1355/112, 879/104, 2054/95, 2029/99, 567/85, 966/94,
370/18, 2335/77, 2264/82, 1379/87, 1386/102, 1789/136, 1747/47, 640/17,
2170/21, 2174/75, 2426/56, 1259/26, 2687/39, 427/55, 1148/34, 1373/28,
1694/21, 1668/20, 2090/57, 2107/63, 1966/94, 1394/131, 188/16, 2456/25,
1438/79, 2302/100, 2460/100, 2348/24.

Dâhiliye-Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI), 94/2, 117/40, 31/7,
94/15, 94/16, 70/11, 86/25, 104/15, 157/11.

Dâhiliye-Mütenevia (DH.MTV), 4/93.

Dâhiliye-Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 131/114, 254/110.

Hariciye Nezâreti-İdare (HR. İD), 2104/57.

Hariciye Nezâreti-İstişare Odası (HR. HMS. İŞO), 166/31, 103/57.

Hariciye Nezâreti-Tahrirat (HR. TH), 370/30.

Hariciye Nezâreti-Tercüme Odası (HR.TO), 537/17.

Hariciye Nezâreti-Siyasi (HR.SYS), 2792/14.

İrade-Dâhiliye (İ. DH), 1014/80014, 1295/102277, 851/68291, 1480/43.

İrade-Taltifat (İ. TAL), 124/9.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 71/22, 57/49, 201/5, 27/54, 35/44.

MUSTAFA DAĞ

Sadaret-Muhimme Kalemi Evrakı (A.) MKT. MHM), 560/6.

Sadaret-Meclis-i Vala Evrakı (A.)MKT.MVL), 100/100.

Sadaret-Mukavelenameleri (A.) DVN. MKL), 23/29, 28/8.

Şûrâ-yî Devlet (ŞD), 2507/9, 303/42, 2101/22, 2954/12, 2095/7, 2954/23, 347/82, 2105/14, 2102/24, 2108/27, 2097/12, 2966/24, 1813/22, 1798/9.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)–Arzuhaller (TFR. I.ŞKT), 43/4206, 23/2201.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)–Müteferrik Evrak (TFR. I. M), 21/2001.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)–Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS), 61/6050.

Yıldız-Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK), 227/138.

Yıldız-Esas Evrakı (Y. EE), 11/17.

Yıldız-Hususi Maruzat (Y. A. HUS), 281/18.

Yıldız-Mutenevvi Maruzatı (Y. MTV), 213/54, 279/121.

Yıldız-Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK.OMZ), 2/16.

Yıldız-Resmî Maruzat (Y. A. RES), 35/27, 19/56.

Yıldız-Ticaret ve Nâfia Nezâreti Maruzatı (Y. PRK. TNF), 2/55.

Salnameler

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ebüzziyâ, Def'a 40, İstanbul 1300.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Osmaniye, Def'a 44, İstanbul 1306.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Def'a 45, İstanbul 1307.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 46, İstanbul 1308.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 47, İstanbul 1309.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 48, İstanbul 1310.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 49, İstanbul 1311.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 50, İstanbul 1312.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 51, İstanbul 1313.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 52, İstanbul 1314.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 53, İstanbul 1315.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 54, İstanbul 1316.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 55, İstanbul 1317.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 56, İstanbul 1318.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Tahir Bey Matbaası, Def'a 57, İstanbul 1319.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 58, İstanbul 1320.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 59, İstanbul 1321.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, Def'a 60, İstanbul 1322.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 61, İstanbul 1323.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 62, İstanbul 1324.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 63, İstanbul 1325.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 65, İstanbul 1326.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 66, İstanbul 1327.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Selanik Matbaası, Def'a 67, İstanbul 1328.

Salname-i Vilayet-i Yanya, Vilayet Matbaası, Def'a 8, Yanya 1319.

Araştırma-İnceleme Eserler

AÇA, Mustafa ve KELEŞ, İskender, "Trabzon Çevresinde Tütün Kaçakçıları ve Kolcular Etrafında Oluşan Anlatılar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, Kasım 2017, ss. 2545-2564.

Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyyenin Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, Cilt 3, İstanbul 1314.

Ali Sâib, *Cogrâfyâ-yı Mufassal: Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Kostantiniye 1304.

ALTUNSOY, Burak, "Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 40, Ocak 2021, ss. 547-602.

_____, *Osmanlı'da Tütün Kaçakçılığı-Reji Kolcuları ve Uygulamaları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.

ARSLAN, İsmail, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala", *History Studies International Journal of History*, Cilt 2, Sayı 3, 2010, ss. 25-38.

ASLAN, Mustafa, "Balkan Gazetesine Göre Abdülhamid'in Sağlığı ve Veliht Meselesi", *International Social Sciences Studies Journal*, Cilt 9, Sayı 117, 2023, ss. 9349-9359.

AYGÜN, Necmettin, "Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Karadeniz'in Güney Kesiminde İktisadi Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, Mart 2009, ss. 41-76.

BAŞARAN LOTZ, Neslişah Leman, "Milli Mücadele Sonrası Bağımsızlık: İmtiyazlar Meselesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 350, Şubat 2023, ss. 2-7.

BÜYÜKTOPLU, Recep ve KARAKUŞ, Seher, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Balkan Vilayetlerinin Genel Durumu", *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Nisan 2021, ss. 196-222.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

DAĞ, Mustafa ve TANIK, İbrahim Halil, "Osmanlı Reji İdaresi Çatısı Altında Hak Arayış Mücadelesi: Kasapyan Nazmi Efendi'nin Zimmet Meselesi (1904-1910)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, Haziran 2024, ss. 161-196.

_____, "Osmanlı Taşrasında Bir Memurun Hukuk Mücadelesi: Yabanabad Reji Memuru Zekeriya Sırrı Efendi Davası", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 45, Temmuz 2023, ss. 781-804.

_____, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Kurumun İşleyişi: Reji İdaresi Şartnameleri (1883-1914)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, Haziran 2023, ss. 371-391.

DAĞ, Mustafa, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 47, 2022, ss. 162-180.

DEMİR, Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 41, Haziran 2019, ss. 419-446.

DIĞIROĞLU, Filiz, *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.

_____, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 43, Sayı 43, Haziran 2014, ss. 227-272.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

ERÇİN, Abdülkadir, "Yanya Vilayeti Jandarma Tensikati (1903-1912)", *USAD*, Sayı 17, Güz 2022, ss. 159-184.

ERDEM, Alpaslan Fuat, *H. 1319 (M. 1901) Tarihli Yanya Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kırıkkale Üniversitesi

MUSTAFA DAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hacı Ömer Budak, Kırıkkale 2018.

ERDÖL, Cevdet, *Geçmişten Günümüze Tütün ve Tütün Ürünleriyle Mücadele Yolculuğu*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

ERKEN, İlkay, “Yanya Vilayetinde Bir Muhaciri Kasabası: Loros”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 63, Eylül 2018, ss. 557-571.

_____, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019.

_____, “Osmanlı Devleti’nde Bir Ceza Yöntemi Olarak Sürgün: Yanya Vilayeti Örneği (1867-1913)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 72, Eylül 2021, ss. 287-313.

_____, *Güney Arnavutluk’ta Üç Osmanlı Kasabası Avlonya, Berat, Ergiri (19. Yüzyıl)*, Serander Yayınları, İstanbul 2021.

_____, *Yanya Sancağı İdari Yapı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

ERTÜRK KESKİN, Nuray ve YAMAN, Melda, *Türkiye’de Tütün-Reji’den Tekel’e Tekel’den Bugüne*, NotaBene Yayınları, Ankara 2013.

GÖKDEMİR, Oktay, “XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Haziran 1993, ss. 323-333.

_____, “Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş”, *Tarih ve Toplum Ansiklopedik Dergisi*, Cilt 32, Sayı 190, Ekim 1999, ss. 243-249.

GÜRAN, Tefvik, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

HALAÇOĞLU, Neval Konuk, *100. Yılında Pendik ve Mübadele*, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul 2023.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

HATİPLER, Mustafa, "Uluslararası Para Fonu'nun Türkiye'nin Duyun-u Umumiye'si Ol(a)mayışının Nedenleri", *Bilgi Dergisi*, Sayı 7, Aralık 2013, ss. 121-145.

MUTLUÇAĞ, Hayri, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi", *Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 7, Nisan 1968, ss. 1-80.

İNALCIK, Halil, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 35, İstanbul 2008, ss. 232-235.

İNBAŞI, Mehmet, "Avlonya Sancağı ve Yönetimi (1750-1800)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019, ss. 143-154.

İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul 1932.

KARACA, Ali, "Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni", *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, ss. 56-85.

KAYA, Gazanfer, "Adıyaman'daki Eski Tekel İşçilerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Çalışma İlişkilerinin Karşılaştırılması", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Aralık 2015, ss. 1025-1055.

_____, "Tekel Dönemi ve Sonrasının Tütün Ekicisi Ailelere Etkileri (Adıyaman Merkez Köyleri Örneği)", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 19, Nisan 2018, ss. 2271-2280.

KELEŞ, Erdoğan, "Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)", *OTAM*, Sayı 52, Güz 2022, ss. 135-179.

KIEL, Machiel, "Yanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 317-321.

MAKZUME, Erol, *Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi*, MD Basımevi, İstanbul 2019.

NİZAMOĞLU, Ahmet, "Sultanın Hizmetkârı: Selim Melhame Paşa (1849-1937)", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences (CAHIJ)*, Sayı 22, Nisan 2024, ss. 15-42.

MUSTAFA DAĞ

NİZAMOĞLU, Yüksel, “Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları”, *OTAM*, Sayı 33, Ocak 2013, ss.197-228.

ORTAYLI, İlber, “Yanya Vilayetinin Limanı Olarak 19. Asrın İkinci Yarısında Preveze”, *Bellekten*, Cilt 62, Sayı 233, Nisan 1998, ss. 137-146.

ORUÇ, Doğukan, “İşkodra’da Reji Şirketi ve Tütün Kaçakçılığı, 1885-1910”, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Sayı 10, Haziran 2023, s. 19-44.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, “1911 Yılında Tarımsal Ücretler Üzerine Gözlemler”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 3, Sayı 7, 1982, ss. 195-207.

ÖZKAN, Ela, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1893-1914)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Aksın, Elâzığ 2017.

ÖZTUĞ, Ela Umut, *Yanya Merkez Osmanlı Mimarisi*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil, Ankara 2019.

ÖZTÜRK, R. Hülya, “Osmanlı Dış Borçları, Tütün ve Reji İdaresinin Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Haziran 2023, ss. 54-71.

SERBESTOĞLU, İbrahim ve BABACAN, Hasan, “Kadim Kültürü Korumak: Osmanlı İdaresinin Yanya Vilayetinde Eski Eserleri Koruma Politikası”, *VIII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu–Balkan’da Kültür, Mimari ve Sanat*, 1-4 Eylül 2022, Livre de Lyon 2022, ss. 127-148.

SÖYLEMEZ, Faruk ve KAVGACI, Kevser, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Manastır Şehrinde İdari, Ekonomik ve Sosyal Hayat (63 Numaralı Şer’iye Siciline Göre)”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3, Temmuz 2021, ss. 2154-2173.

SULAJ, Enisa, *Osmanlı Döneminde Ergiri Kazası (XIX. Yüzyıl)*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Saadet Maydaer, Bursa 2022.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, Mihran Matbaası, Cilt 1, İstanbul 1306.

ŞENER, Mahmut, *20. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Göçler ve Anadolu'nun Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri: Sivas Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul 2021.

ŞENYURT, Oya, "Osmanlı İdaresindeki Balkanlar'da Rum Yetimhaneleri: Selanik, Yanya, Meçova ve Manastır", *Modular Journal*, Cilt 5, Sayı 1, Haziran 2022, ss. 68-97.

ŞİMŞEK, Muttalip, *20. Yüzyılın Başlarında Aydın ve Menteşe Sancaklarında Gayr-i Müslimlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu (1900-1925)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuri Köstüklü, Konya 2013.

TEMEL, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 88, Nisan 2001, ss. 1-64.

TUĞLUCA, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2020.

YAMAN ÖZTÜRK, Melda ve ERTÜRK KESKİN, Nuray, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Düyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 16, Aralık 2011, ss.116-150.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cevdet Küçük, İstanbul 2005.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Sektörünün Yan Kolları: Lüleci ve Çubukçu Esnafları", *İsmail E. Erünsal'a Armağan*, Ülke Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2014, ss. 587-596.

YILMAZ, Mahmut ve YILMAZ Çelik, İbrahim, "Ma'muratü'l-Aziz (Harpur) Reji İdaresi (1883-1912)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1, Ocak 2023, ss. 489-505.

MUSTAFA DAĞ

YÜKSEL, Ahmet, “Osmanlı’da Zamanı Anlamak: Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, Yaz 2010, ss. 502-516.

QUATAERT, Donald, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, (çev.) Mete Tunçay, *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 48, Sayı 3, Mart 1984, ss. 68-85.

_____, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, ss. 223-245.

BALKANLAR’DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACİA

Rahim KIZGUT*

ÖZ

Eskiçağ’da dünyanın farklı coğrafyalarında pek çok medeniyet ve kültür görülmüştür. Bu coğrafyalardan biri de Balkan ya da Doğu Avrupa coğrafyasıdır. Dacia, bu bölgede var olan önemli bir merkezdir. Roma kaynaklarında genel olarak Dacia, Yunan Kaynaklarında ise Getae olarak adlandırılan bölge ağırlıklı olarak günümüzdeki Romanya ve kısmen Macaristan, Sırbistan, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan topraklarında yer alan bir bölgedir. Bölgede yaşayan halk da Dacialılar olarak adlandırılmıştır. Tuna nehri, Dacia ve Dacialılar için hayati önem arz etmiştir. MÖ I. binyıldan itibaren yerleşime sahne olan ve ilk Dacialılar olarak isimlendirilen kabilelere ev sahipliği yapan Dacia bölgesi, Roma dönemine kadar kesintisiz bir kültürel ve siyasal devamlılık göstermiştir. Sahip olduğu yer altı kaynakları ve konumu nedeniyle oldukça önemli bir bölge olan Dacia, Roma’nın geleneksel yayılım politikası içerisinde yerini almıştır. Bu bölgeyi ele geçiren Roma imparatorları “Dacicus Maximus” unvanına sahip olmuşlardır. Bölgenin yerli halkı olan ve yaygın tabirle Dacialılar olarak adlandırılan insanlar hem Roma tesirinden önceki kendine özgü sosyal, kültürel ve askeri yapıları hem de Roma kültürü ile tanıştıktan sonraki daha kozmopolit yapıları ile dikkat çekici bir yapı ortaya koymuşlardır. Bu çalışmadaki temel amaç; Dacia bölgesinin tarihî coğrafyası ile bölgenin sakinleri olan Dacialıların sosyo-kültürel ve sosyo-politik yapılarını antik ve modern kaynakların ışığında değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Dacia, Getae, Tuna Nehri, Transilvania, Karpat Dağları.

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Giresun, ORCID: orcid.org/0000-0001-8898-1859, E-posta: rkizgut@gmail.com.

RAHİM KIZGUT

AN ANCIENT REGION IN THE BALKANS: DACIA

ABSTRACT

In ancient times, many civilisations and cultures were observed in different geographical areas of the world. One of these geographies is the Balkan or Eastern Europe. Dacia is an important center in this region. The region, which is generally called Dacia in Roman sources and Getae in Greek sources, is predominantly located in today's Romania and partly in Hungary, Serbia, Moldova, Ukraine and Bulgaria. The people living in the region were also called Dacians. The Danube was of vital importance for Dacia and the Dacians. The Dacia Region, which has been the scene of settlement since the first millennium BC and hosted the tribes called the first Dacians, showed an uninterrupted cultural and political continuity until the Roman period. Dacia, a very important region due to its underground resources and location, took its place in Rome's traditional policy of expansion. The Roman emperors who conquered this region had the title "Dacicus Maximus". The indigenous inhabitants of the region, commonly known as the Dacians, were remarkable both for their distinctive social, cultural and military structures prior to Roman influence and for their more cosmopolitan structure after encountering Roman culture. The main purpose of this study is to evaluate the historical geography of Dacia and the socio-cultural and socio-political structures of the Dacians in the light of ancient and modern sources.

Keywords: Dacia, Getae, Danube River, Transylvania, Carpathian Mountains.

EXTENDED ABSTRACT

Dacia, a rich and powerful region of Antiquity, located in the territory of present-day Romania, defined as the central Transylvania Region, can be described as one of the important centres of Eastern Europe in Antiquity. The changes, wars and economic activities that the territory of Transylvania has undergone in the course of history are still present in the geopolitics of today's Balkan countries. The Dacians were first mentioned in Ancient Greek sources as "Getae, the noble of all Thracian tribes" in Herodotus and "Getae on the border of the Scythians, armed like them, all horse archers" in Thucydides. The Dacians left behind no written language. For this reason, the data given by ancient writers and archaeological materials are the sources of information on the subject. Written documents, myths and diaries, art findings unearthed in archaeological excavations, graves and ceramic remains constitute these sources.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

In the middle of the first millennium BC, the Dacians, who lived in permanent tribes, were called Daii, Daoi, Dacs, Dacii, Dage or simply Dii, worshipped “daos” during the Neolithic period. Their religious and social centre was in Transylvania, which would later become the heart of the future Kingdom of Dacia. At this point, the Dacian society, which led an isolated life but had a hospitable character, showed its development. It is observed that the settlements in the Dacia Region were developed since the second half of the Iron Age. In this period, which extends approximately from the first century BC to the first century AD, temples emerged. Many tribes living in the region united made significant social and political progress. This period in which all these developments took place can be characterised as the classical age of Dacia.

By 500 BC, Dacia was established in the centre of the Carpatho-Danube-Pontus regions. The Dacians began a process of territorial expansion with the aim of keeping invading armies out of their territory and dominating the nomadic tribes of neighbouring lands. Having a very favourable habitat around the Carpathian Mountains, the Dacians managed to control both the lower part of the Danube region and the western shores of the Black Sea. Thanks to this, the road in the northern part of the Balkan Peninsula and the road to the Scythian Region remained under their control.

The geographical boundaries of Dacia stretched from Pontus Euxinus (Black Sea) in the east to the Haemus (Balkan) Mountains in the south. When the Romans expanded towards the Danube, the Dacians fearlessly attacked them. They then destroyed the garrisons of the legions in Moesia. This defiance continued until the end of the first century AD. In the following centuries, Dacia continued to be subjected to internal and external wars, as well as numerous devastating barbarian invasions. The Dacians had no written language. They were therefore unable to attest to the splendour of their civilisation in the Greek and Roman tradition. According to the Greeks and Romans, the Dacians were the barbarian Getae of the western Black Sea coast. The Dacians travelled along the Danube and from there southwards into sparsely populated lands inhabited by Celtic (Keltoi/Celtae), Illyrian and Thracian tribes. The Getae tribes occupied the area between the last outlet of the Danube and the Black Sea (where Dobrudja is today).

The Dacians, referred to as the people of Ister (Danube) and even called “Istriani”, were constantly adamant that they owned the great Danube River. They recognised all the adjacent territory as their own. They extended westwards as far as the Pannonia lands beyond Vindobona

(present-day Vienna). They also utilised vacant land and controlled parts of the vast Hercynian Forest (Bohemia and Moravia) along the Vltava River (Czechia) as far as Zavist (today Prague). As they encountered tribes with low population densities, they did not face any significant hostility. This allowed them to expand their small empire northwards towards the Vistula River and present-day Galicia. The geographical boundaries of Dacia thus extended eastwards to Pontus Euxinus (Black Sea) and southwards to the Haemus (Balkan) Mountains.

It is possible to utilise the information provided by ancient writers to access data on Dacia. Herodotos (Historiae), Thucydides (Bellum Peloponnesiacum), Iulius Caesar (De bello Gallico), Strabo (Geographika), Ovidius (Tristia), Cassius Dio (Historiae Romanae), Pliny (Naturalis Historia), Tacitus (Germania), Iordanes (De origine actibusque Getarum), and many other authors, especially Herodotos (Historiae), provided information on the physical and historical geography of Dacia. They also provided information about socio-cultural and socio-economic structure, military activities, political understanding, relations with other states, geopolitical importance and ethnic structures, beliefs and traditions of the peoples living here.

Dacia attracted the attention of Rome due to its rich underground resources (iron, silver, copper, gold and salt minerals), geopolitical position and fertile soil. Among the underground resources in question, especially iron came to the fore. The Sureanu Mountains, the Poiana Ruscă Mountains and the eastern part of the Carpathians were the most important iron deposits in the region. As a result of this wealth, the demographic structure of these regions was different from that of the other regions. Iron production in these regions made a considerable contribution to the Dacian economy. For this reason, Rome organised many expeditions to Dacia and wanted to include this region within its sphere of dominance. The first of these campaigns was organised by Lentulus in approximately 10 BC. The most remarkable wars between Rome and Dacia took place in 101 AD and 106 AD respectively. During these wars, Decebal was the leader of the Dacian army. Roman Emperor Trajan conquered Dacia as a result of these wars and made it a Roman province. This situation continued until Aurelianus left the region in 270 AD. During this time, Dacia was subjected to intensive colonisation. As part of the Romanisation process, the colonists were major contributors to the region's army and administration. Roman officials settled in the region also contributed to this movement. Thanks to the presence of Roman officials, the people of Dacia learned Latin.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACİA

The Dacians considered to have been the most civilised of all the peoples who lived in the northern part of the Danube at the time of their existence. This assessment has been supported by the fact that the Dacians had a 360-day calendar system designed on the basis of a 13-year cycle, predating the ancient Egyptian, Greek and Roman civilisations. The Dacians also stand out as a highly nationalistic tribal federation. They maintained a high standard of social life and military power in their territory. Dacia became a socio-cultural crossroads due to the Roman Empire's economic activities and troop shipments to the region. This situation also affected the religious life in the province. Especially in more than a thousand inscriptions dating to the first and second centuries AD, it is possible to find data on faith. The richness of religious life in Dacia was similar to that of other provinces of the empire.

When analysing the demographic structure of Dacia, fluctuations can be observed due to various factors. In particular, there was a serious decrease in the population due to the wars. In addition to the wars, the deportation or transfer of large numbers of prisoners to other provinces of Rome, either for gladiatorial games or for slave labour, also had a significant impact on the decline in the population. The main urbanisation processes in Dacia were a kind of copy of the structure found in most of the provinces of the Danube region and throughout the empire. The first notable formal development of settlements took place during the reign of Hadrian. This process also manifested itself in architectural landscaping. In a way, this development laid the groundwork for the post-Hadrian period. Thanks to this infrastructure, a society adapted to urban life emerged after Hadrian. The rapid increase in urbanisation continued during the reign of Septimius Severus. These activities continued as a sign of gratitude to the loyal legions in the Danube and the surrounding provinces. It is possible to mention two prominent cities in Roman Dacia. These two cities are the colony of Sarmizegetusa and the city of Apulum. The level of urbanisation in Dacia was very similar to other provinces in the Danube region.

Dacia was subjected to intensive colonisation, urbanisation and garrisoning during the Roman rule. As a result of this, the Dacians were fully Romanised and enjoyed a special status as the only Neo-Latin people in Eastern Europe, following an urban development trend on Rome's northern imperial frontier until the III century AD. Despite being the first province to be evacuated, Dacia preserved its Roman heritage. The high level of culture of the Dacians before the Roman occupation was later added to the Roman influence and Dacian culture developed further. Dacia left such a strong legacy that even after the Romans left the country, they

named parts of Moesia Dacia Aureliana, Dacia Nova, Dacia Ripensis and Dacia Mediterranea. In present-day Czechia, the eastern part of Moravia is called in the same way as the Dacians called Wallachia in the Romanian territory. Whether or not adequately cited in geography and history books, the name of the Dacians always existed, and was eventually engraved on Trajan's Column in the centre of Rome. With their distinctive territory and identity, the Dacians played an important historical role in the development of the Carpatho-Danube civilisation at the crossroads of the ancient world of Eastern Europe. The fact that the Dacians have a very rich socio-cultural structure is undoubtedly influenced both by their own characteristic structures and by the fact that they were influenced by the socio-cultural characteristics of Rome as a result of the intensive Roman colonisation to which they were exposed.

Giriş

Günümüzde Romanya toprakları içinde yer alan, merkezi Transilvania bölgesi olarak tanımlı, zengin ve güçlü bir Antik Çağ bölgesi olan Dacia, Eski Çağ'da Doğu Avrupa'nın önemli merkezlerinden biri olarak nitelendirilebilir. Transilvania topraklarının tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu değişimler, savaşlar ve iktisadi faaliyetler günümüz Balkan ülkelerinin jeopolitiğine nüfuz etmektedir.

Dacialılardan ilk olarak eski Yunan kaynaklarında; Herodotos'ta "Tüm Trakyalı kabilelerin soylusu Getae"¹ ve Thukydides'te ise "İskitliler'in sınırındaki tıpkı onlar gibi silahlı, hepsi atlı okçulardan oluşan Getae"² şeklinde bahsedilmektedir. Dacialılar gerilerinde yazılı bir dil bırakmamışlardır. Bu sebepten ötürü Antik Çağ yazarlarının vermiş olduğu veriler ve arkeolojik malzemeler konu ile ilgili bilgi kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılı belgeler, mitler ve günlükler, arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan sanat bulguları, mezarlar ve seramik kalıntıları bu kaynakları oluşturmaktadır.

Antik Dacia, günümüz Romanyasını ve ona bitişik toprakları kapsamıştır. Dacialılar, Doğu Avrupa'da miras kalan topraklarını asla terk etmeyen birkaç yerli halktan biridir. Bu halk, Tuna ve Ren nehirlerinin

---

¹ Herodotos, *Historiae*, (çev.) David Grene, Chicago 1987, IV.93.1.

² Thukydides, *Bellum Peloponnesiacum*, (çev.) Richard Crawley, London 1910, II.96.1.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

kuzeyindeki tek uygar toplumdur. Bu düşünceyi Dacialıların Mısırlılardan, Yunanlılardan ve Romalılarından çok daha önce 360 günlük bir takvime sahip oldukları bilgisi desteklemektedir. Dacia takvim sistemi 13 yıllık bir döngüye dayalı olarak yapılandırılmıştır. Bir döngüdeki yıllar, gün sayılarına bağlı olarak 364, 365, 366 ve 367 gün olmak üzere 4 çeşittir. Bir döngü içindeki yıl türlerinin birbirini izlemesi sabittir. Dacia sivil takviminde bir yılın 47 haftası vardır. Sivil takvimdeki haftalar 3 çeşit olup 6, 7 ve 8. gün olarak adlandırılmıştır. Dacia takviminde ritüeller için bir yıl, her biri 6 gün olan 60 haftadan oluşmuştur. Her ritüel yılı, özel olarak inşa edilmiş bazı yapıların yardımıyla, sivil takvime uygun olarak 4, 5, 6 veya 7 gün ile düzeltilmiştir. Dacia takvim sisteminde yeni yılın ilk günü daima haftanın ilk gününe yerleştirilmiştir. Düzeltilme günlerinin (yılın, döngünün ve yüzyılın) her birinin kutsal alanların sayısal yapısında maddi bir karşılığı vardır.³

Dacialılar oldukça milliyetçi bir kabile federasyonuydu. Sahip oldukları topraklarda bol miktarda doğal kaynağa, yüksek sosyal standartlara ve askerî güce sahiptiler. Karpat Dağları'nın içinde ve çevresinde elverişli bir şekilde yer alan Dacia, hem aşağı Tuna'yı hem de Karadeniz'in batı kıyılarını kontrol etti. Bu nedenle, Balkan Yarımadası'nın kuzeyindeki yol güzergâhına ve aynı zamanda İskitya'ya giden yola da hâkim konumda idi. Coğrafi konumu Dacia topraklarını (Harita 1), Alanlar, Keltler, Germenler, Gotlar, Sarmatlılar, İskitler ve sayıları elliye geçen pek çok güçlü kabile için bir kavşak noktası haline getirdi.⁴

Roma öncesi Dacia'da yaşayan toplam nüfus hakkında 100.000⁵ ile 2.500.000⁶ arasında değişen çeşitli iddialar bulunmaktadır. Bu dönemde Dacia ordusunun sayısal mevcudiyeti de net değildir. Ordunun 40.000 askerden oluştuğu⁷ şeklindeki görüşe karşılık Dacia kralı Burebista'nın 820.000 kişilik bir orduyu komuta ettiğini öne süren görüş de

---

³ Titus Suci, "The Economic, Social and Religious Life in Ancient Rome and Dacia", *Revista Economică*, Cilt 70, Sayı 3, 2018, s. 150.

⁴ Ion Grumeza, *Dacia Land of Transylvania, Cornerstone of Eastern Europe*, England 2009, s. viii.

⁵ Nicolae Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha 1905, s. 35.

⁶ Eugen Panaitescu, "Numărul geților și al dacilor", *Mélanges in memoriam V. Pârvan*, București 1934, s. 16.

⁷ Ioana A. Oltean, *Dacia: Landscape, Colonisation and Romanisation*, Canada 2007, s. 54.

bulunmaktadır.⁸ Bu veriler şüphesiz demografik hesaplamalardaki göreceliliğe ve çok farklı sonuçların ortaya çıkma olasılığına işaret etmektedir. Dacia nüfusu ile ilgili bahsi geçen dönemdeki daha gerçekçi olan ortalama nüfus 500.000⁹ ile 1.000.000¹⁰ kişi aralığındadır.

Doğal kaynaklar, Dacia topluluklarının Karpatlar'ın iç bölgelerinde bulunan kaynak açısından zengin alanlarına yerleşmesini büyük ölçüde etkilemiştir. En önemli kaynaklardan biri demir cevheri yatakları olmuştur. Demir açısından zengin olan en önemli bölgeler Şureanu Dağları'nda, Poiana Ruscă Dağları'nda ve Doğu Karpatlar bölgesinde kümelenirken, iskân edilen bölgelerin geri kalanına kıyasla bu bölgeler arasında büyük bir demografik farklılaşma olduğu görülmektedir. Demir kaynaklarının yanı sıra, diğer kaynaklar da Dacia ekonomisinde önemli bir rol oynamıştır. Roma öncesi Dacia'daki az sayıdaki atölyede demir dışı hammaddelerin işlenmesi ve bronz ya da gümüşten yapılan ürünlerin sayısı, bu hammaddelerin kullanıldığıнын bir göstergesidir.¹¹

Dacia'nın altın, gümüş, bakır ve özellikle tuzdan oluşan muazzam doğal kaynakları Roma'nın dikkatini çekmiştir. Gerçekten de, on iki Roma imparatoru için Dacia oldukça önemli bir bölge olmuştur. Bu sebeple onlar için en büyük ünvanlardan biri olan "Dacicus Maximus" ünvanını almak istemişlerdir. Dacia, doğudan gelen, içinde bir Sarmatia halkı olan Roxolaniler'in ve İskitler'in yer aldığı Asyalı halkların Balkan Yarımadası'na giriş kapısı olmuştur. Bu durum, Dacialılara müttefiklerini Roma İmparatorluğuna karşı seçmeleri için müzakere gücü vermiştir. Bu nedenle, Roma'nın Dacia topraklarını imparatorluğuna dâhil etmek için lejyonlarını göndermesi sadece bir zaman meselesi halini almıştır. Ancak Roma, Antik Avrupa'nın önemli bir askeri gücü olan bu zengin ve bağımsız krallığı işgal etmek için üç büyük askerî harekât düzenlemek ve en yetenekli generallerin önderlik ettiği çok sayıda lejyonun gücünü kullanmak zorunda kalmıştır.¹²

---

⁸ Rada Varga, "Prosopography of the Non Elite in Roman Dacia. Historiographic Approach", *Est modvs in rebvs, Essays Presented to Professor Mihai Bărbulescu at his 75th Anniversary*, (ed.) Sorin Nemeti, Irina Nemeti Florin, Gheorghe Fodorean ve Sorin Cociş, Cluj 2022, s. 63.

⁹ Nicolae Gudea, "Note de lectură (III)", *Ephemeris Napocensis*, Sayı 5, 1995, s. 90.

¹⁰ Michaeli Bărbulescu, "Dacia Felix", *Istoria României*, Bucureşti 1998, s. 74.

¹¹ Cristian Dima, *Transport in Dacia, Commercial routes in the intra-Carpathian space from the middle of the second century BC until the Roman conquest*, Cluj 2021, s. 22.

¹² Grumeza, *a.g.e.*, s. ix.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

Orta Dacia'nın (Banat ve Transilvania) sadece bir kısmı MS 106'da Trajan tarafından ilhak edilmiştir. Buna rağmen ülkenin büyük bir kısmı özgür kalmıştır. Bu bölge doğudan gelen "barbar" ordularına karşı bir tampon bölge olarak konumlanmıştır. O zamana kadar Romalılar başka bir istilayı göze alamayarak Dacia'yı tamamen işgal edememişlerdir. Dacia Felix'in egemenliği döneminde Romalılar, yeni kolonilerini yağmalayarak öyle bir zenginlik kazanmışlardır ki, savunma amaçları dışında bir sonraki yüz yıl boyunca büyük savaşlar yapılmamıştır. Bu, göreceli olarak Roma tarihindeki en uzun barış dönemi olarak değerlendirilebilir.

MS 275'ten sonra Romalılar işgal altındaki topraklardan çekilmişlerdir. İnatçı ve bir o kadar da özgürlüğüne düşkün olan Dacialılarla ve oraya sığınan barbar işgalcilerle savaşmaktan yorulmuşlardır. Bununla birlikte Roma artık Dacia'nın lejyonlarını desteklemediği için barbarlarla olan sınırlarının kontrolünü kaybetmiştir. Bundan sonra Roma lejyonları, Tuna Nehri'nin kuzeyinde girmiş oldukları herhangi bir savaşta kesin zafer kazanamamıştır. Dacialılar hiç göç etmeyerek Antik Doğu Avrupa'nın güney kesiminde üstün bir pozisyonda kalmışlardır.¹³

1. Coğrafi Görünüm ve Tarihsel Gelişim

Erken dönemlerden itibaren insanlar, onlar için daha kolay bir yaşam sağladığı için suya yakın yerlerde yaşama eğiliminde olmuşlardır. Balkanların erken sakinlerinin çoğu için de durum bu şekildedir. Seller, her gün yaklaşık 2,4 kilometre/1,5 mil ilerleyerek ovalarda yaşamını sürdüren Neolitik Dönem insanlarına bu bölgelerdeki topraklardan kaçmak ve dağlara sığınmak için zaman sağlamıştır. Karpatların sellerden önce insanlar tarafından iskân edildiğine dair kanıtlar olsa da, yükselen suların kaçan insanların en azından bir kısmının daha sonra Dacia olarak adlandırılacak olan dağ vadilerine ve meralarına yerleşmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. İlk Dacialılar ortalama yüksekliğe sahip toprakların bulunduğu bir bölgeye yerleşmişlerdir. Karpat Dağları'nın oluşturduğu yarım daire, adı "ormanların ötesindeki toprak" anlamına gelen Transilvania'nın yüksek platosunda bu insanlar için mükemmel bir sığınak imkânı vermiştir. Ilıman iklimi, meyve ve hayvanlarla dolu ormanları, verimli toprakları, tuz, altın ve diğer yeraltı zenginlikleri ile Transilvania, birçok göçebe gruba ev sahipliği yapmıştır. Zamanla rastgele organize olmuş bu klan grupları daha yakın ırk ve kan

¹³ Jakub Hendzel, "The reconquest of Dacia by Constantine the Great", *Byzantinische Zeitschrift Bd.*, Cilt 116, Sayı 1, 2023, s. 1-2.

bağları kurmaya başlamışlardır. İlerleyen süreçte doğaya ve diğer düşmanlarına karşı savaşmayı öğrenmişlerdir.¹⁴

MÖ I. binyılın ortalarında söz konusu klanlar, Daii, Daoi, Dacs, Dacii, Dage veya sadece Dii adında kalıcı kabileler halinde birleşmişlerdir. Neolitik Dönem'deki Dacialılar “daos”a¹⁵ tapmışlardır. Dinî ve sosyal merkezleri, gelecekteki Dacia Krallığı'nın merkezi haline gelecek olan Transilvania'da yer almıştır. Bu noktada izole bir yaşam süren ancak misafirperver bir karakter taşıyan Dacia toplumu sosyal, kültürel ve iktisadi anlamda gelişim göstermiştir. Arkeolojik kayıtlarda Dacia yerleşimlerinin Demir Çağı'nın ikinci yarısında (La Tene Dönemi), yani MÖ V. yüzyıldan MÖ 70'e kadar geliştiği görülmektedir. MÖ I. yüzyıl ile MS I. yüzyılı kapsayan dönem, hem anıtsal mimarinin (taş tapınaklar ve kaleler) ortaya çıkması hem de Kral Burebista döneminden başlayarak bir dizi kabilenin birleşmesi nedeniyle Dacia'nın sosyo-politik gelişiminin klasik dönemi olarak anılır.¹⁶

Bazı Yunan filozofların Tuna Nehri'nin bilinen tüm dünyayı sular altında bırakabileceğine dair yaygın bir inancına rağmen, Avrupa'da MÖ 1630'da Tera/Thera (Santorini) patlaması dışında başka hiçbir destansı doğal afet meydana gelmemiştir. Çok sayıda Avrupa ülkesi, Kafkasya'dan ve Azak Denizi bölgesinden çıkıp kabile şeklinde yaşayan atalarının topraklarına göç eden yabancılaşmış Aryan Kabileleri'nin çekim noktası haline gelmiştir. Bunların arasında Strabo tarafından “insanların en açık sözlüsü ve barbar olanları” olarak tanımlanan İskitler de vardır.¹⁷ Onlar yüzlerce yıl Doğu Avrupa bozkırlarının efendileri olarak nitelendirilmişlerdir. Ancak zamanla Sarmatlılar tarafından güneye doğru itilmişlerdir. Atlı İskit göçebeleri Karadeniz kıyısı boyunca ilerleyerek Bug, Dinyester ve Prut Nehirlerini geçtikten sonra Dacia topraklarına girmişlerdir. Tuna deltasının alt kesimine yerleştikten sonra hızla yerli halk içinde asimile hale gelmişlerdir.¹⁸ Maeotis Gölü'nden (Azak Denizi) gelen Sarmatia Moetsileri, Karpat Dağlarını geçtikten sonra Maramures Bölgesine yerleşerek gelecekteki Dacia ulusunun temelini oluşturacak olan Motsiler olmuşlardır. Transilvania Motsileri'nin bir kısmı daha sonra Tuna Nehri'nin

¹⁴ Grumeza, *a.g.e.*, s. 1.

¹⁵ Eski Yunanca'da kurt.

¹⁶ Linda Ellis, “Terra Deserta: Population, Politics, and the Colonization of Dacia”, *World Archaeology*, Cilt 30, Sayı 2, 1998, s. 221.

¹⁷ Strabo, *Geographika*, (çev.) Hans Claude Hamilton ve W. Falconer, London 1903, VII.3.7.

¹⁸ Dima, *a.g.e.*, s. 92.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

güneyine doğru göç etmişlerdir. Onlar burada Moesi olarak tanınmışlardır. Yaşadıkları topraklar ise Moesia (bugünkü Bulgaristan) olarak adlandırılmıştır. Bu verilerin ışığında Dacialıların köklerinin kısmen Sarmatia'ya, Getaelerin kökenlerinin ise çoğunlukla İskit halkına dayandığı sonucuna ulaşılabilir.

MÖ 500 yılında Dacia, Karpat-Tuna-Pontus bölgelerinin merkezinde kurulmuştur. Dacialılar, işgalci orduları bölgelerinden uzak tutmayı başararak kendilerine komşu topraklarda yaşayan göçebelere hükmetmeyi amaçlayan bölgesel bir genişleme süreci başlatmışlardır. Gallialıların topraklarını genişletmekle meşgul olduğu, Germenlerin Oder ve Ren Nehri arasında henüz yerleşmediği, Sarmatlıların ve İskitlerin ana gövdesinin hala Avrasya bozkırlarını su ve barınak için taradığı göz önüne alındığında Dacialıların bu genişleme hareketini yaparken çok da zorluk çekmediklerini düşünmek mümkündür. Yunanlılara ve Romalılarına göre Dacialılar, Batı Karadeniz kıyısının barbar Getaeleri olarak tanımlanmışlardır. Dacialılar ilk olarak Tuna Nehri boyunca ve oradan da güneye doğru, Keltli (Kelti/Celtae), Illiryalı ve Thracialı kabilelerin dolaştığı seyrek nüfuslu topraklara gitmişlerdir. Getae kabileleri, Tuna Nehri'nin son çıkışı ile Karadeniz (Dobruca'nın bugün olduğu yer) arasındaki bölgeyi işgal etti. Daha sonra Dacia Moesi, Tuna Nehri ile Haemus (Balkan) Dağları arasındaki araziye devralmışlardır. Dacialı süvariler tarafından hızlı bir şekilde bu arazi ele geçirildikten sonra aileleri de peşlerinden gelerek bölgeye yerleşim hızlanmıştır. Bu esnada Balkan Dağları'nın eteklerinde yaşayan Thracialılar güçlü Yunan ve Makedon komşularına karşı kendilerini savunmakla meşgul olmuşlardır. Moesia'nın Dacia istilacılarına karşı intikam amaçlı saldırılarını zar zor karşılayabilmişlerdir. Dacialılar çok az muhalefetle karşı karşıya kaldıkları için daha cesur ve daha güçlü bir şekilde hareket etmişlerdir. Doğu Avrupa'da Sarmatia ile Thracia arasındaki topraklara hâkim olmuşlardır.¹⁹

Diğer fetihlerle meşgul olmalarına ve Tuna bölgelerindeki kabile manevralarıyla ilgilenmemelerine rağmen, Yunanlılar, Romalılar ve diğer imparatorluk güçleri Dacia'nın tanınmış zengin doğal kaynakları ve Doğu Avrupa'nın kavşağındaki coğrafi konumu ile yakından ilgilenmişlerdir. Özellikle Sarmizegetusa'daki yoğun yeraltı kaynakları (tunç, demir, gümüş ve altın) bu ilgiyi oldukça belirgin hale getirmiştir.²⁰ Bu alan, hem Yakın

---

¹⁹ Grumeza, *a.g.e.*, s. 3.

²⁰ Oltean, *a.g.e.*, s. 117.

hem de Uzak Doğu'nun önemli bir kanalı olarak görülmüştür. Bu nedenle Asya'dan gelen barbarların bölgede oluşturabilecekleri istikrarsız ortamın sınırlandırılması gerekli görülmüştür. Tüm bunlara bakarak Dacia'nın doğal bariyeri olan Tuna Nehri'nin, batı ve güney Avrupa uygarlıkları için ideal bir tampon bölge oluşturduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bilinmeyen ve tehlikeli görülen Transilvania Dünyası ve Dacialılar Tuna hattının ötesinde yer almışlardır. Yunanlılar ve Romalılar Karadeniz kıyısı boyunca kuzeye doğru uzanan bölgede yaptıkları araştırmalarda, Thracialılar tarafından işletilen birçok ticaret noktasından bazılarını rastlamışlardır. Ülkelerine döndüklerinde bu gezginler Thracialılardan aldıkları bilgileri yanlarında getirmişlerdir. Bu bilgiler dilden dile yayılarak gerçek coğrafi bilginin yerini almıştır. Bu nedenle, tıpkı İtalya Yarımadası'nın etnik kabilelerinin çoğunun Romalılar olarak bilindiği gibi, Dacialılar ve Getaelerin Thracialı olduğu düşünülmüştür. Sarmatialılar, İskitler ve diğer halklar sıklıkla Dacialılara atıfta bulunmak için kullanılmıştır.²¹ Bu nedenle Dacia kimliği hakkındaki kafa karışıklığının Antik Çağ'dan itibaren başladığını söylemek mümkündür.

Dacia üzerindeki belirsizlikler çok uzun bir süre devam etmiştir. M. Rostovtzeff, Güney Rusya ile ilgili tanımlamalar yaparken Dinyeper ve Tuna nehirlerindeki koşullar hakkında çok az şey bilindiğini, bölgenin birkaç akımın buluşma yeriymiş gibi göründüğünü, bunların MÖ I. yüzyılın ortalarında Olbia'yı alan Getaeliler veya Dacialılar olduğunu ifade etmiştir.²² Daha sonra aynı bölgeyi Kelt ve Germen kabileleri tarafından işgal edilen son derece karmaşık bir bölge olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak ona göre Thracia Devletinin, yani Dacialıların, MÖ I. yüzyılda ve MS I. yüzyılda yeniden canlanması, Güney Rusya'nın Thracia tarafından sürekli istilasına yol açmıştır. Bunlardan birinde de Olbia yağmalanmıştır.²³ Rostovtzeff, Dacialıların ve topraklarının varlığını kesin bir şekilde kabul etmesine karşın, Olbia'yı yağmalayan Dacia kralı Burebista'dan bahsetmemiştir. Burebista, ayrıca Dinyester Nehri'nin ağzındaki Tyras'a baskın düzenleyerek her iki şehir kolonisini de Dacia'ya dâhil etmiştir. Arnold Toynbee, Getaeliler ve Dacialıların topraklarını, Balkan Yarımadası'nın çoğunu işgal ettikleri MÖ 171'deki durumu gösteren

²¹ Grumeza, *a.g.e.*, s. 3.

²² Micheal Ivanovitch Rostovtzeff, *Iranian and Greeks in South Russia*, Oxford 1922, s. 116.

²³ Rostovtzeff, *a.g.e.*, s. 145.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

haritasında göstermiştir. Thracia, haritada hiçbir yerde yoktur. O, İskitler ve Sarmatialıları Azak Denizi ve Hazar Denizi'nin üzerine yerleştirmiştir.²⁴

Dacia, günümüz Romanyasının yaklaşık iki katı büyüklüğündeydi. Konum olarak Transilvania'nın merkezindeydi. Buna ek olarak, uzaklara ulaşan Dacia kabileleri veya onlar tarafından kontrol edilen kabileler, krallığı bugünkü Romanya'nın beş katı kadar büyük yapan bitişik bölgeleri işgal etti. İster halkı (Tuna) olarak anılan ve hatta "Istriani" olarak adlandırılan Dacialılar, büyük Tuna Nehri'ne sahip oldukları konusunda sürekli kararlı bir duruş sergilediler. Yanlarındaki tüm toprakları kendi toprakları olarak kabul ettiler. Batıya, Vindobona'nın (bugünkü Viyana) ötesindeki Pannonia arazilerine kadar uzandılar. Ayrıca, boş arazileri değerlendirerek Vltava Nehri (Çekya) boyunca Zavist'e (bugünkü Prag) kadar uzanan geniş Hercynian Ormanı'nın (Bohemya ve Moravya) bölümlerini kontrol ettiler. Düşük nüfus yoğunluğuna sahip kabilelerle karşılaştıkları için, kayda değer bir düşmanlıkla karşılaşmadılar. Bu sayede küçük imparatorluklarını kuzeye, Vistula Nehri'ne ve günümüzdeki Galicia'ya doğru genişletebildiler. Böylece Dacia'nın coğrafi sınırları doğuda Pontus Euxinus (Karadeniz) ve güneyde Haemus (Balkan) Dağlarına kadar uzanmaktaydı. Romalılar Tuna Nehri'ne doğru genişlediklerinde, Dacialılar korkusuzca onlara saldırdı. Ardından Moesia'daki lejyonların garnizonlarını yok ettiler. Bu meydan okuma, MS I. yüzyılın sonuna kadar devam etti. Takip eden yüzyıllarda Dacia, iç ve dış savaşların yanı sıra çok sayıda yıkıcı barbar istilasına maruz kalmaya devam etti. Dacialıların yazılı bir dili yoktu. Bu yüzden Yunan ve Roma geleneğinde olduğu gibi medeniyetlerinin ihtişamını çok da kanıtlayamadılar. Anacak; şu anda Doğu Avrupa'da bulunan çok sayıda arkeolojik alan bunu kanıtlamaktadır. Yazılı belgeler, haritalar ve diğer bilgiler, Dacia kabileler federasyonunun var olduğunu ve göçmen bir nüfus olmadıklarını doğrulamaktadır. Aslında, bu yerleşimlerin çoğu bugün modern Romanya'da ve çevresinde hala varlığını sürdürmektedir.²⁵

2. Antik Yazarlar ve Dacia

Herodotos tarafından yapılan dünya haritası, Thracialılar tarafından işgal edilen Balkan Yarımadası'nın çoğunu göstermektedir. O, Tuna

²⁴ Arnold J. Toynbee ve Edward D. Myers, *Historical Atlas and Gazetteer*, Cilt 11, London 1959, s. 122.

²⁵ Grumeza, *a.g.e.*, s. 11.

Nehri'nin güneyinde, Pontus Euxinus (Karadeniz) ve Illirya toprakları tarafından çevrelenmiş alana Getae'yi yerleştirmiştir. Ancak Dacia, onun haritasında gösterilmemiştir.²⁶ Şaşırtıcı bir şekilde bu bölgenin ait olduğu herhangi bir Yunan devleti de yer almamaktadır.

Herodotos, yaz veya kış her zaman aynı hacimde akan Tuna Nehri'nden etkilenmiştir.²⁷ Tuna Nehri'ni İskit ülkesinin en batısında yer alan nehir olarak belirtmekte olup Kelt topraklarından başlayan, tüm Avrupa'yı geçen ve beş ağızıyla Histria'dan Karadeniz'e dökülen İskit nehirlerinden biri olduğunu vurgulamıştır.²⁸ Maris (Mures), Tyras (Dniester) ve Hypanis (Bug) gibi Dacia Bölgesi'nde yer alan önemli nehirlerdir. O dönemde henüz detaylı ve bilimsel haritacılık faaliyetleri olmadığı için bu nehirler ve etraflarındaki yerleşim yerlerinde hatalı tanımlamalar da söz konusu olmuştur. Söz gelimi Maris Nehri'nin Tuna Nehri'ne dik şekilde aktığı tespit edilmesine rağmen gerçekte bunu yapan Alutus (Olt) Nehri'dir. Bu duruma başka bir örnek Maris Nehri'dir. Bu nehir Karpatlar'dan doğuya ve batıya doğru akıp burada Tuna Nehri ile değil, Tisza Nehri ile buluşmaktadır.²⁹

Herodotos Samartialılar hakkında pek çok övgü dolu tanımlama yapmasına karşın onların yaşadığı toprakların yerini belirtmemiştir. Bu durum onun Dacia hakkında kafasının karıştığını ve bu bölgenin sadece Getia/Getae olduğuna inanarak gözden kaçırdığını göstermektedir. Herodotos ve diğer birçok tarihçi Thracialılar'ın (Thraki olarak da adlandırılır), yanlış bir şekilde Dacialıların kökenini oluşturduğuna inanmışlardır. Thracialılar, çoğu zaman düşünüldüğü gibi, Moesia'daki Tuna Nehri'nin yakınında değil, Balkan Yarımadası'nın ucuna yakın Haemus (Balkan) ve Rodop Dağları'nın güneyinde yaşamışlardır. Herodotos'a göre, Thracialı bir kabile olan Doloniciler, Chersonese'yi (Sivastopol) mesken tutmuş hatta Atina'yı dahi tehdit edecek kadar güçlenmişlerdir.³⁰

Herodotos'un çağdaşı Thukydidis, Thracialı bir liderin oğlu olarak bilinmektedir. MÖ 422'de bir Sparta kuşatmasında Ege Denizi yakınlarındaki eski bir Thracia yerleşimi olan Amfipolis şehrini kurtarmayı

---

²⁶ Herodotos, *a.g.e.*, s. 294-295.

²⁷ Herodotos, *a.g.e.*, IV.48.1.

²⁸ Herodotos, *a.g.e.*, IV.48.2.

²⁹ Herodotos, *a.g.e.*, IV.49.1.

³⁰ Herodotos, *a.g.e.*, VI.34.1.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

başaramayan bir ordunun başkomutanı olmuştur. Bu durum Thracialıların Yunan iç işlerinde gerçekten etkili olduğunu gösteren bir kanıttır. Öte yandan, yaklaşık yirmi yıl süren Thukydides'in sürgün edildiği dönem içinde Atinalılar ona karşı generalliğini düzgün şekilde yerine getiremediği düşüncesiyle değersiz bir yabancı olarak muamele ederek nefretlerini belli etmişlerdir. Zamanının birçok tarihçisi gibi, Thukydides de Tuna Nehri'nin çok yakınında, gerçek konumunun birkaç yüz mil güneyinde İskit ülkesini işaret etmiştir. Bununla birlikte, Getae genellikle İskitya olarak adlandırıldığından bu tanımlama tamamıyla yanlış da değildir. Thukydides, Balkan Yarımadası haritasına ayrıntılı olarak analiz etmiştir.³¹

Thukydides, Tuna Nehri ve Balkan Dağları arasında kalan ve doğuda Karadeniz ile sınırlanan Getae toprakları hakkında detaylı bilgiye sahip olmuştur. Oradaki insanların İskitlerin komşuları olduğunu ve hepsinin atlı okçular olarak aynı şekilde silahlandırıldığını belirtmiştir. O, Getaelileri Thracialılara kıyasla üstün savaşçılar olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bağımsız Thracia dağ kabilelerinin birçoğu ile Dii adı verilen kılıç ustalarının varlığını da kabul etmiştir.³² Diğer İskit savaşçıları gibi, bu kabileler de Rodop Dağı'nda yaşamışlardır. Bu insanlar Makedonlara karşı Thracia'nın Odrysian kralı için savaşmaya gelmişlerdir.

İskender'in generali Lysimachus, Thracia kralı olduktan sonra Kral Dromichete'nin Moesia'daki Getaelileri yönetemeyeceğini fark etmiştir. Muhtemelen bir Getae şehri olan Odessos'ta (Varna) gerçekleşen önemli bir savaşta, Dacialılar Thracialıları mağlup etmişlerdir. Lysimachus ve oğlu esir alınmış Getae'nin başkenti Helis'e (Sboryanovo) getirilmiştir. Yakalanan Lysimachus'a o kadar iyi davranılmıştır ki o Dromichete'nin kızıyla evlenmiştir. Bu gelişmenin ardından Getaeliler Moesia üzerinde tam kontrol sahibi olmuşlardır.³³ Ancak bu olay, Dromichete'yi bir Thracia lideri haline getirmemiştir.

Dacia hakkındaki bu kafa karışıklığı ve bilgi eksikliği, üç yüz yıl sonra, Strabo'nun Büyük İskender'in Tribalians/Tribalii ülkesini nasıl işgal ettiğini anlattığı ve Ister (Dinyester) Nehri ile Peuce Adasına kadar

---

³¹ Thukydides, *a.g.e.*, II.151.

³² Thukydides, *a.g.e.*, II.96.

³³ Dumitru Berciu, *Ancient Peoples and Places: Romania*, New York 1967, s. 147.

uzandığını gözlemediği döneme kadar sürmüştür. İskender, İster Nehri'ni aşırıp Getae ülkesine geçerek şehri ele geçirmiştir.³⁴

Iulius Caesar (MÖ 100-44) eserinde Tuna Nehri boyunca uzanan Hercynian Ormanı'nın Dacia ile sınır komşusu olduğunu doğrulamıştır. Sekiz yıl boyunca Keltler ve Germenlerle savaşmakla meşgul ve bundan dolayı bitkin olduğu için, Dacia'ya hiç geçmemiştir. Ancak, Avrupa tuz ve altın madenlerinin en zenginlerinin bu bölgede bulunduğunu düşündüğü için Dacia ile olan fikri ilgisini sürdürmüştür.³⁵ Daco-Getaeler arasında yaşayan seçkin bir kişi olan Romalı şair Ovidius (Publius Ovidius Naso), MS 9'da Tomis'e (bugünkü Romanya'daki Constantza) sürgün edilmiştir. Şiirlerinden, kendisinin bu uzak Sarmatia kıyı şeridinde sürgün edildiğine dair bir çıkarım yapılmaktadır. Kendisi, Tuna'nın dışında, İskit topraklarında yaşadığını ifade etmiştir.³⁶ Burası aynı zamanda Getae kıyıları olarak da bilinmektedir.

Daha sonra Tomis'e (Konstant) İskit suları yoluyla geldiğini ve "barbar Gotlar" arasında yaşadığını yazmıştır. Vahşi Thracia atlarından ve Karadeniz'in kıyısındaki uğursuz yaşamından bahsetmiştir.³⁷ Diğer zamanlarda, mektuplarını Tuna Haliçi'nin Karadeniz'e döküldüğü yerden göndermiştir. Ovidius, Getae topraklarındaki (Tomis) yaşamını memnuniyetsizlik ifadeleriyle anlatmıştır. Bu bölgenin oldukça soğuk olan ikliminden bahsederek burayı "tehlikeli donmuş bir cehennem deliği" olarak abartılı bir şekilde tasvir etmiştir.³⁸

Bu noktada, yapılan tüm coğrafi ve tarihsel hatalar için en geçerli açıklama, Dacia'nın merkezi kesimi olan Transilvania'nın Hellenlerin ve Romalıların ulaşamayacağı bir yerde olmasıdır. Burası, Yunan, Makedon ve Roma ordularının konuşlandırılmadığı, kesin askeri haritaların bulunmadığı, yoğun ve zaptedilemez ormanların ülkesidir. Ticari yollar, sadece Karadeniz kıyılarını Azak Denizi'ne doğru takip ederken, Dacialılar Tuna Nehri'nin son kısmını tam olarak kontrol etmişlerdir. Nehrin karşısına ve güneyine mal alışverişinde bulunmak için geçmişlerdir. Bu sayede ülkelerini beklenmedik tehlikelere karşı savunmayı başarmışlardır.³⁹

³⁴ Strabo, *a.g.e.*, VII.3.8.

³⁵ Caesar, *De bello Gallico*, (çev.) W. A. McDevitte, W. S. Bohn, New York 1869, VI.25.

³⁶ Ovidius, *Tristia*, (çev.) Peter Green, California 2005, V.1.22.

³⁷ Ovidius, *a.g.e.*, V.2.63-3.8.

³⁸ Ovidius, *a.g.e.*, III.5.1-2.

³⁹ Grumeza, *a.g.e.*, s. 7.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

Strabo, Gelibolu Yarımadası'na birçok kere yaptığı atıflardan anlaşılacağı üzere Thracia'nın nerede olduğunu tespit etmiştir. Istrus Nehri'nden (Tuna), tüm Germania'dan (Ren Nehri), Getaelerin tüm ülkesinden, Tanais (Don) Nehri'nden ve Maeotis Gölü'nden (Azak Denizi), tüm Thracia'dan, Illyria'dan ve son olarak da Yunanistan'dan bahsederek sözünü ettiği bölgeyi tanımlamıştır.⁴⁰

Strabo, Dacialılar'ın Iapodlar (bugünkü Hırvatistan ve Batı Slovenya'da yaşayan Keltler ve Illiryalıların bir karışımı) ile Segestica (Sisak) şehri üzerinde savaştığından bahsetmiştir. Ayrıca, Caesar'ın hükümdarlığı sırasında, Dacialıların işgalci Boiiler ile yok olana kadar savaştıklarını doğrulamıştır.⁴¹ Strabo burada, bugünkü Bohemya ve Slovakya topraklarında yaşayan Boii ve Taurisci/Teurisei'yi mağlup eden Kral Burebista'nın (MÖ 82-44) askeri seferlerine atıfta bulunmuştur.⁴² Buradan Burebista'nın Dacia sınırlarını, batıdan doğuya doğru olacak şekilde, Vltava'dan Bug Nehri'ne ve kuzeyden Transcarpathia'ya (Ukrayna) kadar genişletmeyi hedeflediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Yine de Burebista'nın ana saldırıları güney kesime doğru olmuştur. Dacialı savaşçılar Ister Nehri'ni geçip, Thracia'yı Makedonya ve Illirya Ülkesine kadar yağmalamayı hedeflemişlerdir.⁴³ Aslında Burebista, sarayını günümüzdeki Balçık'ta (Zargedaua olduğuna inanılıyor) kurmuştur. Ardından krallığının sınırını Apollonia'ya (şimdi Sozopol) kadar genişletmiştir. Kendisinden önceki yazarlar gibi Strabo da Thracia'yı Tuna Nehrine kadar bağlamıştır. Karadeniz'den Bohemia'ya kadar uzanan Getae Ülkesine Tuna Bölgesi'nin üzerindeki oldukça geniş bir bölgeyi dâhil etmiştir.

Ovidius'un ölümünden elli yıl sonra, Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia* adlı eserinde Dacia hakkında neredeyse hiçbir bilgi vermemiştir. Tuna Bölgesi'nin bir alt bölümündeki ırkların çoğunun İskitli olduğunu, istisna olarak sadece Getaelerin ve Sarmatialıların mevcudiyetinin bulunduğunu anlatmıştır. Thracialılar'dan bahsetmesine rağmen Dacialılarla aralarında hiçbir bağlantı kurmamıştır.⁴⁴

⁴⁰ Strabo, *a.g.e.*, XI.2.2-3.

⁴¹ Strabo, *a.g.e.*, VII.3.1-2.

⁴² Strabo, *a.g.e.*, VII.3.2.

⁴³ Strabo, *a.g.e.*, VII.3.11.

⁴⁴ Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, (çev.) John Bostock, London 1855, IV.18.

Genç Plinius (MS 61-122), Trajan'a yoğun şekilde hayranlık duyan profesyonel bir politikacıydı. İmparatoru oldukça övücü ifadelerle her zaman yer vermiştir. Trajan, Dacia'nın sadece bir bölümünü fethedebilmiş olsa da, Plinius övgü dolu sözlerle, yağmalanan eyaletlerin ganimetlerinden ve ele geçen altınlardan bahsetmiştir.⁴⁵

Tacitus, Dacia ve Sarmatia arasındaki coğrafi farkı çok iyi bilen yüksek rütbeli bir Romalı subaydır. Ancak Tuna Nehri'nin sularını altı kanaldan Karadeniz'e boşalttığına inanmıştır. O *Germania* adlı kitabında Germen kabile federasyonunun sınırlarını "*Germania'nın etrafı, Gallia [Fransa], Rhaetia [İsviçre] ve Pannonia [Avusturya, Hırvatistan, Macaristan, Sırbistan'ın bazı kısımları], Ren ve Tuna nehirleri tarafından sarılmış; Dacia ve Sarmatia'dan bir dağ zinciriyle ve bu dağların alçaldığı yerlerce ayrılmıştır*" şeklindeki bir ifade ile tanımlamıştır.⁴⁶

Cassius Dio (MS 150-235), Yunanca yazılmış seksen adet kitabında da Dacia'nın varlığını kabul etmekten inatla kaçınan başka bir Romalı tarihçidir. Antonius ile Octavianus arasındaki askeri çatışmaların içinde kilit bir noktada yer alacak olan Dacia'dan bahsetmek yerine Dio sadece Yunanistan, Makedonya ve Thracia'dan bahsetmiştir.⁴⁷ Bununla birlikte Dio bir zamanlar Yukarı Pannonia'nın atanmış valisi olarak görev yapmıştır. Bu görevde olduğu zamanlar Roma işgali altındaki Dacia ile çevrili olan Pannonia'daki yaşayan Dacia nüfusunun farkına varmıştır.⁴⁸

Bu yazar Roma'nın bu ebedi düşmanları hakkındaki en kesin paragraflardan birini yazmıştır: "*Yerlilerin yanı sıra Romalılar tarafından da kullanılan insanları Dacialılar olarak adlandırıyorum. Ancak bazı Yunan yazarların doğru terim olsun ya da olmasın, onları Getae olarak adlandırdıklarından habersiz değilim; çünkü bana göre Getaeliler, Haemus aralığının ötesinde, Ister [Tuna] Nehri boyunca yaşayanlardır*".⁴⁹

MS VI. yüzyılın ortalarında Iordanes, Gotların erken tarihini yazmıştır. İskitya'da (sembolik başkent Tomis'te) ve ayrıca Moesia'da (başkenti Marcianopolis şimdiki Devnya, Bulgaristan) Got topraklarının

⁴⁵ Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae*, (çev.) J.B. Firth, London 1900, X.14.

⁴⁶ Tacitus, *Germania*, (çev.) Alfred John Church ve William Jackson Brodribb, New York 1942, s. 1.

⁴⁷ Cassius Dio, *Historiae Romanae*, (çev.) Earnest Cary, London 1914, L.6.2-5.

⁴⁸ Cassius Dio, *a.g.e.*, LXVII.7.1.

⁴⁹ Cassius Dio, *a.g.e.*, LXVII.6.2.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

merkezini tespit etmiştir. Bu Roma eyaletlerinin her ikisi de başlangıçta adını koruyan ve Tuna Nehri'nin kuzeyindeki ana topraklarını kontrol etmeye devam eden Dacia kabile federasyonunun bir parçası olmuştur. Gotları bu zamana kadar tarihten kaybolan İskitlerle ve esasen Dacialıların ikiz kardeşleri olan Getaelilerle özdeşleştirmiştir.⁵⁰ Iordanes, Vizigotların MS 376 civarında Tuna Nehri'nin güneyine yerleşmelerini anlatırken: "...sonunda Romanya'daki İmparator Valens'e büyükelçiler gönderdiler" ifadesi ile Dacia'ya atıfta bulunmuştur.⁵¹ Bu belge Romanya isminin ilk kez anıldığı kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Iordanes, Valens'in Getae'yi Moesia Bölgesine kattığını: "Onlar [Vizigotlar] kendileri, dediğimiz gibi Tuna'yı geçtiler. Daha sonra imparatorun izniyle Dacia Ripensis [Orta Tuna'nın güneyi], Moesia ve Thracia'ya yerleştiler"⁵² şeklindeki bir ifade ile belirtmiştir. Bu durum, Dacia ve Thracia'nın farklı halkları içeren farklı ülkeler olduğunu kanıtlamaktadır.

3. Dacia'nın Romalılaştırma Süreci ve Demografik Değişim

Dacia sahip olduğu stratejik konum, oldukça zengin demir, gümüş, bakır ve altın madenleri, tuz mineralleri ve verimli toprakları nedeniyle Roma için ele geçirilmesi gereken bir coğrafya olmuştur.⁵³ Bu nedenle Romalılar Dacia topraklarına çeşitli zamanlarda saldırmışlardır. Yaklaşık MÖ 10 yılında Tiberius'un komutanlarından Lentulus'un Dacia'ya düzenlemiş olduğu sefer ilk seferlerden biridir.⁵⁴ MS 101 ve 106 yılları arasında Decebal liderliğindeki Dacia halkı, Roma İmparatorluğu ile iki çetin savaşa girmiştir. İki Dacia savaşı da, Roma İmparatorluğunu yayılma politikasının bir sonucudur. İmparator Trajan Dacia'yı fethederek burayı MS 106 yılında bir Roma eyaleti haline getirmiştir. Dacia, Aurelianus MS 270'lerin başında burayı terk edene kadar imparatorluk işgali altında kalmıştır.⁵⁵ Bu kadar kısa bir süre işgal altında kalmasına rağmen Dacia yoğun bir kolonizasyon, kentleşme, garnizonlaşma hareketine maruz kalmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak Dacialıların tamamen

⁵⁰ Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, (çev.) Charles Christopher, Cambridge 1915, s. 94-102.

⁵¹ Iordanes, *a.g.e.*, s. 131.

⁵² Iordanes, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁵³ Nicolae Gudea, "The Defensive System of Roman Dacia", *Britannia*, Cilt 10, 1979, s. 63.

⁵⁴ Kalin Stoev, "The Roman Conquest and the Beginning of Roman Rule in the Thracian Lands. II. Livius, Periochae 134-142 and the Campaign of Lentulus against the Dacians", *ORPHEUS Journal of Indo-European and Thracian Studies*, 22, Sofia 2015, s. 65.

⁵⁵ Ellis, *a.g.m.*, s. 221.

Romalılaştırığı ve Doğu Avrupa'daki tek Neo-Latin halk olarak kendilerine özel bir statüye sahip oldukları vurgulanmış MS III. yüzyıla kadar Roma İmparatorluğu'nun kuzey sınırında kayda değer bir kentsel gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir.⁵⁶ Boşaltılan ilk eyalet olmasına rağmen Dacia Roma mirasını korumuştur.⁵⁷

Dacia'nın Romalılaştırılmasında kolonistler, askerler ve kurulan yönetim etkili olmuştur. Dacialılar Latince konuşmayı eyalete getirilen insanlardan öğrenmişlerdir. Romalılar Dacia'yı kendi modellerine göre düzenlemişlerdir. Eyaletlerin yönetiminden en küçük yerleşim birimlerine kadar her yere Romalı memurlar yerleştirmişlerdir. Bu durum Dacialıların Latince öğrenmelerini sağlayan bir başka neden olmuştur. Dacia'daki lejyonlardan ikisi eyalet yaşamına çok etkili bir şekilde entegre olmuştur. Bu lejyonlar Apulum'daki Legio XIII Gemina ve Potaissa'daki Legio V Macedonica'dır. Pek çok kolonist köylere çiftçi olarak yerleşmiştir. Ancak bölgeye gelen kolonistlerin çoğunluğu şehirlerde yaşamıştır. Burada iki tür şehir tespit edilmiştir. Bu şehirlerin ilkinde *coloniae* denilmiştir. *Coloniae*lerde (Ulpia Trajana Sarmizegetusa, Apulum, Napoca, Drobeta, Potaissa, Romula) Roma vatandaşları yaşamıştır. İkinci tür şehirler ise *municipia* olarak adlandırılmıştır. *Municipialar* (Dierna, Porolissum, Tibiscum ve Ampelum) idari ve yasal özerkliğe sahip şehirler anlamına gelmiştir. Bu şehirlerin varlığı ile Dacialılar yavaş yavaş yardımcı Roma birliklerine dâhil edilmeye başlanmıştır.⁵⁸

Dacia'nın Romalılaştırılması sürecinde üç ana başlıktan bahsetmek mümkündür. Bunlar; Dacia'nın Latin etnik unsurlarla ya da Latince konuşan kişilerle kitlesel ve organize şekilde kolonize edilmesi, ortak yerleşim yerlerindeki Dacialılar ile kolonistler arasında sıkı bir birlikte yaşam organizasyonunun sağlanması ve Latin kültürünün Dacia kültürüne kıyasla üstünlüğünün kabul edilmesine paralel şekilde Dacialıların Roma kültürünü benimsemek için göstermiş olduğu yakınlıktır.⁵⁹

Dacia'daki nüfusun sürekliliği meselesiyle ilgili olarak Transilvania için ortaya atılan iki iddia mevcuttur. Bu iddiaların ilkinde Dacia nüfusunun Trajan ile yapılan savaşlar sonucunda gelişen Roma kolonizasyonu ile

---

⁵⁶ Stephen Chappell, "Auxiliary Regiments and New Cultural Formation in Imperial Dacia, 106–274 c.e.", *The Classical World*, Cilt 104, Sayı 1, s. 90.

⁵⁷ Suci, *a.g.m.*, s. 151.

⁵⁸ Suci, *a.g.m.*, s. 152.

⁵⁹ Ioan Aurel Pop ve Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj 2013, s. 27-28.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

birlikte tamamen yok edildiği; ikincisinde ise, Dacia eyaletinin Roma'nın çekilmesi sırasında, yani kolonizasyonun bir sonucu olarak tamamen nüfussuzlaştırıldığı şeklindedir. Etnik köken açısından bakıldığında ilk hipotezin Dacia dilini konuşan yerli nüfusun yok edildiğini; ikinci hipotezin ise Latince ve muhtemelen diğer dilleri konuşan koloni nüfusunun ortadan kaldırıldığını ima ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür.⁶⁰

Dacia'daki kültürel oluşum, var olan kültürün üzerine, Roma kültürünün ve diğer kültürlerin eklenmesiyle gelişen dinamik bir olgu olarak değerlendirilebilir. Roma ordusu, Dacia'nın kuzey vilayetlerinin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Garnizonların varlığı hem tarımsal hem de endüstriyel üretkenliği teşvik etmiş tüketim malları ve hizmetleri için bir pazar sağlamıştır. Askerler genellikle kampları çevreleyen *canabaelerde* (gayri resmi yerleşim yerleri) yer edinmişler ve emekli olduktan sonra yakınlardaki yerleşim yerlerinden birinde yaşamışlardır. Aktif görevdeki ve emeklilikteki askerler, yerel halkla sağladıkları temaslara ve daha sonra toprak sahibi seçkinlerle kurdukları ilişkiler sayesinde kültürel oluşumu güçlü bir şekilde etkileyebilecek bir konuma gelmişlerdir.⁶¹ Toplamda, Dacia garnizonu 12.000 lejyoner ve 35.000 yardımcı kuvvetten oluşturulmuştur.⁶² Yardımcı birlikler lejyonerlerden yaklaşık üçte bir oranında daha fazla olacak şekilde düzenlenmiştir. Eyalet genelinde yardımcı birliklerin sayısal olarak üstünlüğüne rağmen yeni kültürel oluşumdaki rolleri hem yazıt sayısı hem de çeşitli rütbeler arasındaki katılım derecesi bakımından lejyonerlerden orantısız bir şekilde daha azdır. Kültürel değişimin bir aracı olarak ordunun bir bütün olarak rolü açısından önemli yansımaları görülmüştür.⁶³

Dacialılar kentsel yerleşim konusunda bir süreklilik göstermemiştir. Dacia'daki Roma kentleşmesi MS 106 yılının sonlarında ya da MS 107 yılının başlarında başkent Sarmizegetusa Regia'nın 34 km güneyinde yer alan Colonia Sarmizegetusa'nın kurulmasıyla başlamıştır.⁶⁴ Kentin ilk evresi ile ilgili veriler çok net olmamakla birlikte eyaletteki tüm kentsel yerleşimlerin askeri bir kökene sahip olduğu, bir lejyon ya da yardımcı

⁶⁰ Ellis, *a.g.m.*, s. 228.

⁶¹ Gabriele Wesch-Klein, "Recruits and Veterans", *A Companion to the Roman Army*, (ed.) Paul Erdkamp, Maiden 2007, s. 437-440.

⁶² Donald W. Wade, *The Roman Auxiliary Units and Camps in Dacia*, North Carolina, s. 443.

⁶³ Chappell, *a.g.m.*, s. 96.

⁶⁴ Csaba Szabo, *Sanctuaries in Roman Dacia: Materiality and Religious Experience*, Oxford 2018, s. 11.

kampın yakınında kurulduğu savunulmaktadır. Sarmizegetusa kolonisi söz konusu olduğunda bile, bazı araştırmacılar MS 118'den sonra Forum Vetus'un inşa edildiği bölgede IIII Flavia Felix Lejyonu'na ait bir kampın varlığını ortaya koymuşlardır.⁶⁵

Dacia'daki başlıca kentleşme süreçleri, Tuna bölgesindeki eyaletlerin çoğunda ve tüm imparatorlukta mevcut olan yapıyı göstermektedir. Yerleşimlerin ilk yasal değişimi Hadrianus döneminde gerçekleşmiştir. Bu süreç mimari peyzaja da damgasını vurmuş, Hadrianus sonrası dönemin başlıca yerleşimlerinde kentsel bir toplumun ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Eyaletin kentleşmesindeki ikinci önemli dalga Septimius Severus döneminde (MS 193-211), MS 194 yılında Tuna eyaletlerindeki sadık lejyonlara ve eyaletlere duyulan minnettarlığını ifade etmek amacıyla imparatorun himaye faaliyeti olarak gerçekleşmiştir. İmparatorluğun her yerinde olduğu gibi, MS 230'dan sonra büyük şehirleşme süreçleri durmuştur. Ancak Roma Daciasında birçok durumda özellikle Apulum'un ve Potaissa'nın lejyoner yerleşimlerinde yeni inşaat projeleri ve kamu yatırımları devam etmiştir. Roma Daciasının şehirleri imparatorluğun diğer şehirlerinden pek de farklı değildir. En büyük iki şehrin (Sarmizegetusa kolonisi ve Apulum kenti) nüfusu bile 20.000'den azdır. Diğerlerinin nüfusu ise muhtemelen sadece birkaç bindir. Kentleşme düzeyi, eyaletin kısa süreli varlığı göz önünde bulundurulduğunda, Tuna bölgesindeki diğer eyaletlere benzerlik göstermiştir. Ancak en büyük iki kentin ekonomik ve kültürel etkisi, bölgedeki diğer örneklerde olduğu gibi çok daha baskın olmuştur. Aurelianus döneminde eyaletin terk edilmesi Dacia örneğinde özel bir durum yaratmış olsa da, Roma sonrası durum ve yerleşimlerin şehirsizleşmesi diğer eyaletlerden çok farklı olmamıştır. Roma şehirleri yerli elitlerin oluşturduğu, askeri ve idari personel tarafından terk edilmesine rağmen kentsel altyapı MS IV. ve V. yüzyıllarda ve hatta Orta Çağ'ın başlarında hala kullanılmıştır. Roma Daciasındaki kentleşmenin bazı özel yönleri de vardır. Kentlerin oluşumu yasal, mimari ve kentsel anlamda Roma ordusunun varlığıyla sıkı sıkıya ilişkili olmuştur. Yerli Dacialı yerleşim yapıları sayısal olarak çok baskın değildir. Ancak bunların varlığı kesin olarak kanıtlanmıştır. Romula hariç, Roma Daciasının kentsel yerleşimlerinin diğer tüm yer adları yerli yani Dacialı bir yapıya sahiptir. Bu da eyaletin erken Trajan ve Hadrian dönemlerinde Dacialı bir nüfusa ve

⁶⁵ Coriolan Horatiu Opreanu, "Roman Victory Symbolism at Sarmizegetusa Regia", *Columna Traiani-Traianssäule: Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern: Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900. Jahrestages der Einweihung*, (ed.) Fritz Mitthof ve Günther Schörner, Wien 2017, s. 371.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

yerleşime sahip olduğunu göstermektedir. Yeni yazıtlar eyaletin erken yönetiminde Dacia yerleşimlerinin ve kentlerinin var olduğunu ortaya koymuştur. Ancak eyalette kurulan Roma kentlerinden herhangi birinde yerel bir yerleşime dair kanıt bulunamamıştır. Eyaletteki kentleşmenin bir başka özel yönü de Dacia'nın en büyük iki kenti olan Apulum ve Sarmizegetusa'nın hâkimiyetidir.⁶⁶

Dacia zamanla Roma'nın ticari ve asker transferleri sayesinde kültürel bir kavşak noktası haline gelmiştir. Bu durum Dacia'da görülen sosyal çeşitliliğe ek olarak eyaletteki dini uygulamalara ilişkin maddi kanıtlarla da ispatlanmıştır. Bu kanıtlar arasında yaklaşık 140 adet kutsallaştırılmış mekâna dikilmiş olan ve MS 106 ile MS 271 yılları arasında tarihlenen yaklaşık 1.600 yazıt bulunmaktadır. 140 kutsal mekândan 54'ü arkeolojik kazılarla keşfedilmiş, 19'u epigrafik olarak belgelenmiş ve geri kalan 67'si tanımlanmıştır. Dacia'daki çok sayıda pişmiş toprak ve bronz heykelcik, az sayıdaki minyatür mermer heykelcik ve tablet, Dacia'nın dini iletişim açısından imparatorluğun diğer eyaletlerine benzer bir zenginliğe sahip olduğunu göstermektedir. Mithras, Liber Pater (Baküs), İsis Serapis, Magna Mater, Jüpiter Dolichenus ve diğer birçok tanrı kültü etrafında oluşan küçük grup dinleri inanç anlamında Dacia'yı özel kılmıştır.⁶⁷ Dacia küçük gruplara ait dinler açısından da zengindir. Çünkü eyalet "ikinci paganizm"⁶⁸ olarak adlandırılan, Roma din tarihinde MS I. yüzyıl civarında başlayan ancak kökleri Cumhuriyet döneminin sonlarına dayanan temel dini dönüşümler döneminin ortasında başlamıştır.⁶⁹

MS 106'da Roma İmparatorluğunda görülen büyük dini değişimlerin de etkisiyle Dacia, askeri sınıfın, elit sınıfın ve içlerinde madenci, tüccar, dini lider ve sanatçı gibi grupların bulunduğu insanların yeni evlerini bulduğu dinamik bir dinsel ortamda farklı bir makro alanı temsil etmiştir. Roma Daciasının ibadet alanları hem Roma İmparatorluğunun dini gerçekliklerinin bir kopyasını oluşturmuş hem de eyalet sınırları içinde yaratılan yerel sahiplenışı ve yeniden icat edilen geleneklerin çok sayıda örneğini göstermiştir. İbadet alanlarında yüksek düzeyde dini yaratıcılık ve merkezi dini bilginin farklı yorumları

⁶⁶ Szabo, *a.g.e.*, s. 11-13.

⁶⁷ Csaba Szabo, "Space Sacralization in Antiquity the Case Study of Roman Dacia", *Transylvanian Review*, Cilt 30, Sayı 3, 2021, s. 104-114.

⁶⁸ Stephen Mitchell ve Peter van Nuffelen, "Introduction: The Debate about Pagan Monotheism", *One God: Pagan Monotheism in the Roman Empire*, Cambridge 2010, s. 14.

⁶⁹ Jörg Rüpke, *Pantheon: A New History of Roman Religion*, Princeton 2018, s. 265-275.

görülmüştür. Bu durum özellikle Dacia Mithraeası ve onun yerleştirilmiş ikonografisi ile gösterilmiştir.⁷⁰

Dacia savaşları esnasında bölgede dikkat çeken bir diğer konu da nüfusta meydana gelen dikkat çekici azalmadır. Arkeolojik buluntular, MS II. yüzyılda, Roma istilasından hemen önce, Dacia topraklarının yoğun bir nüfusa sahip olduğunu açıkça göstermektedir. İnsanlar hem köylerde hem de kalelerde yaşamışlardır. Ancak Dacia savaşları ve bu bölgelerin Trajan Döneminde Roma orduları tarafından fethedilmesi muazzam yerleşim değişikliklerine neden olmuştur. Dacia savaşları sırasında bir etnik temizlikten ve bunun sonucu olarak görülen nüfustaki azalmadan bahsetmek mümkündür. Bu azalım yalnızca seçilmiş topluluklar ve oluşturulan eyaletlerin bazı kısımları için geçerli olmuştur.⁷¹

Etnik temizlik, savaşçıların öldürülmesi, binlerce esirin gladyatör oyunları ve Roma'da köle olarak çalıştırılmak üzere sürgün edilmesi ile diğer eyaletlerde konuşlanmış askeri birlikler için zorla asker toplanması gibi etkenler nüfustaki azalmayı açıklamaktadır. Dacia savaşlarının dramatik ve son derece kanlı seyri tartışılmaz bir gerçektir. Çoğunluğu muhtemelen savaş esiri olan 10.000 gladyatör, zafer kutlamak için düzenlenen oyunlarda yer almıştır. Esir alınan insanların sayısının ise yaklaşık 50.000 olduğu tahmin edilmektedir. Savaşlardan sonra imparatorluk başkentinde gerçekleştirilen devasa bayındırlık işleri, örneğin Trajan Forumu'nun inşası, Circus Maximus'un yeniden inşası, Esquiline Hamamlarının tamamlanması, Pontine Bataklıklarından geçen bir yolun, Ostia'da bir su kemerinin inşası ile Ancona limanının geliştirilmesi, binlerce Dacialı esirin burada zorla çalıştırıldığına işaret etmektedir.⁷²

Karpatların sert ikliminde evlerinin geçimini sağlayan erkeklerin ölümü, ekinlerin tahrip olması ve evlerin yanması, yüksek olasılıkla çok sayıda savaşçının dul eşlerinin, çocuklarının ve güçsüz yaşlıların ölümüne neden olmuştur. Savaş sırasında kaç kişinin öldüğünü ve daha sonra kaç kişinin açlık, soğuk hava ve hastalık nedeniyle evsiz ve mülksüz kalarak hayatını kaybettiğini tahmin etmek mümkün değildir. Ancak binlerce Dacialının savaş sırasında öldürüldüğü ya da kısa bir süre sonra kış koşulları

---

⁷⁰ Szabo, *a.g.m.*, s. 114.

⁷¹ Mateusz Żmudziński, "Some remarks on the depopulation of Dacia during the reign of Trajan and the reliability of written sources", *SCIREA Journal of Sociology*, Cilt 5, Sayı 4, 2021, s. 267-268.

⁷² Żmudziński, *a.g.e.*, s. 268.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

nedeniyle hayatlarını kaybettikleri yüksek bir olasılıktır. Daha sonraki yerel nüfus boşlukları sadece savaşa katılanların ölümünden değil, aynı zamanda çocuk doğurma çağındaki insanların yok edilmesinden kaynaklanan birkaç kuşaklık demografik boşluktan kaynaklanmıştır. İşgalcilerin Dacialı kadınlara yönelik toplu bir tecavüz girişiminde bulunup bulunmadıkları ve eğer bu eylem gerçekleşmişse doğan çocukların akıbeti hakkında herhangi bir veri mevcut değildir. Tecavüz mağduru kadınlardan doğan çocukların terk edilmedikleri ya da öldürülmedikleri sürece, annelerinin geleneklerine göre yetiştirildiği düşünülmektedir. Bazı kadınların esir muamelesi görmesi ya da işgalcilerle evlendirilmesi mümkün görünmektedir.⁷³

Sonuç

Merkezi Transilvania'da bulunan, güneyde Tuna'ya, doğuda Karadeniz'e ve batıda Tisza'ya kadar uzanan topraklarda yer alan Dacia, sahip olduğu coğrafi konum, sosyo-politik ve sosyo-kültürel özellikleri ile tarihsel süreç içerisinde oldukça önemli bir bölge olarak değerlendirilebilir. Bu bölgenin sakinleri olan Dacialılar günümüzdeki Romanya, Moldova/Besarabya, Batı Ukrayna, Bukovina, Macaristan, Avusturya, Hırvatistan, Sırbistan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Bulgaristan'ın kuzey yarısının topraklarını kontrol etmişlerdir. Toprakları modern Belgrad, Budapeşte, Prag, Varna ve Viyana şehirlerini içine almıştır. MÖ I. yüzyılda, Kral Burebista'nın Daciası (MÖ 82-44) Karadeniz'den Tisza Nehrinin kaynağına ve Balkan Dağlarından Bohemia'ya kadar uzanmıştır. Bu dönemde Getae ve Dacialılar daha geniş bir bölgeyi fethetmişlerdir. Dacia, Orta Tuna'dan Karadeniz kıyılarına (Apollonia ve Pontus Olbia arasında) ve Kuzey Karpatlardan Balkan Dağlarına kadar bir alanda konumlanmıştır.⁷⁴ MÖ 53 yılında Caesar, Dacialıların topraklarının Hercynian (Kara) Ormanı'nın doğu kenarında başladığını belirtmiştir.⁷⁵

MS I. yüzyıla gelindiğinde Strabo,

“Germania'nın Albis'in ötesindeki güney kısmına gelince, o nehre sadece bitişik olan kısım Sueviler tarafından işgal edilmiştir. Daha sonraki bölüm, başlangıç kısmı dar olsa da, güney tarafındaki Ister

⁷³ Robert Wanner, *Forts, fields and towns: Communities in Northwest Transylvania from the first century BC to the fifth century AD*, Leicester 2010, s. 24.

⁷⁴ Tim Murray, *Encyclopedia of Archaeology: History and Discoveries*, Cilt 3, 2001, s. 1116.

⁷⁵ Harry Mountain, *The Celtic Encyclopedia*, 1998, s. 59.

RAHİM KIZGUT

[Tuna] boyunca ve Hercynian Ormanı'nın [Kara Orman] dağ tarafı boyunca karşı tarafa uzandığı gibi uzanan Getae toprağıdır. Getae toprakları da dağların bir bölümünü kucaklar, daha sonra kuzeye doğru Tyregetae'ye kadar genişler; ancak kesin sınırları çizemem" şeklindeki bir ifadeyle Getae yani Dacia topraklarından bahsetmiştir.⁷⁶

Bu temelde, Lengyel ve Radan (1980), Hoddinott (1981) ve Mountain (1998), Geto-Dacialıların Kelt Boii'nin yükselişinden önce Tisza Nehrinin her iki tarafında da yaşadığına vurgu yaparak, Kelt Boii'lerin Dacialılar tarafından yenilgiye uğratıldığını ifade etmişlerdir.⁷⁷ Dacialıların Tuna ve Tisza nehirleri arasındaki etkileri zayıf⁷⁸ olmakla birlikte, Arkeolog Parducz, Tisza Nehri'nin batısında Burebista zamanından kalma bir Dacia kalıntılarının varlığını ortaya atmıştır.⁷⁹ MS I. yüzyılda, Iazygeler, Tuna ve Tisa nehirleri arasındaki ovada, Plinius'nin metnine göre Dacia'nın batısına yerleşmişlerdir. Çağdaş yazarlar tarafından bu durum şu şekilde yorumlanmıştır: Tuna Nehri ve Hercynian Ormanı (Kara Orman) arasındaki yüksek kısımlar, Carnutum'daki Pannonia'nın kışlık mahallelerine ve Germania sınırlarının ovaları ve düzlükleri Sarmatyalı Iazygiler tarafından işgal edilirken, onların sürdürdükleri Dacialılar ise Theiss Nehri'ne kadar olan dağları ve ormanları ellerinde tutmuşlardır.⁸⁰

MS II. yüzyılda Dacia'nın sınırları ile ilgili bilgi veren en önemli kaynak, İmparator Trajan'ın MS 105-106'da Dacia'nın bazı kısımlarını fethetmesinden birkaç on yıl sonra yazılan Ptolemaios'un "Geographika" adlı eseridir.⁸¹ Bilim insanlarının Ptolemaios'tan edindikleri yorumlarına

---

⁷⁶ Strabo, *a.g.e.*, VII.1.

⁷⁷ Timothy Taylor, "Northeastern European Iron Age", *Encyclopedia of Prehistory*, Kluwer Academic Publishers, Cilt 4 Europe, New York 2001, s. 215.

⁷⁸ Alfonz Lengyel ve George T. Radan, *The Archaeology of Roman Pannonia*, Kentucky 1980, s. 87.

⁷⁹ Robert W. Ehrich, *Some Indo-European Speaking Groups of the Middle Danube and the Balkans: Their Boundaries as Related to Cultural Geography Through Time*, U.S.A. 1970, s. 228.

⁸⁰ Plinius Caecilius Secundus, *a.g.e.*, IV. 80; Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine-Rus (From Prehistory to Eleventh Century)*, Cilt 1, Toronto 1997, s. 97; Albert B. Bosworth, *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander: Commentary on Books I-III*, Cilt 1, Oxford 1980, s. 60.

⁸¹ Susan P. Mattern, *Rome and the Enemy (Imperial Strategy in the Principate)*, London 1999, s. 61.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

göre; Dacia, Tisa, Tuna, Yukarı Dinyester ve Siret nehirleri arasındaki bölgedir.⁸² Günümüz tarihçileri de bu yoruma katılmaktadırlar.⁸³

Ptolemaios'un Dacia haritasındaki topografik açıklamalar ve dipnotlar, MS 104'ten önce kartografik çalışmalarını yaptığını gösteren birkaç Roma ismini içermektedir. Ptolemaios, Oescus ve Rhetiaria/Ratiaria şehirlerini Tuna Nehri'nin köprübaşı mevkileri olarak tanımlamıştır. Ayrıca; Tuna, Tibiscus/Timis ve Tyras/Nistru nehirleri arasındaki Dacia topraklarının da ana hatlarını ortaya koymuştur. Antik kaynaklar her ne kadar Dacia'nın sınırları ve Dacialılar'ın kökeni hakkında tam bir fikir birliğine varamamış olsalar da Dacia bölgesinin Antik Çağ'daki önemi ortadadır.

Dacia Romalıların hâkimiyeti altında iken yoğun bir kolonizasyon, kentleşme, garnizonlaşma hareketine maruz kalmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak Dacialıların tamamen Romalılaştığı ve Doğu Avrupa'daki tek Neo-Latin halk olarak kendilerine özel bir statüye sahip oldukları vurgulanmakta olup MS III. yüzyıla kadar Roma'nın kuzey imparatorluk sınırında kentsel bir gelişim eğilimleri takip ettikleri görülmektedir. Boşaltılan ilk eyalet olmasına rağmen Dacia Roma mirasını korumuştur. Dacialıların Roma işgali öncesinde sahip oldukları yüksek kültür düzeyine daha sonra Roma etkisi eklenmiş ve Dacia kültürü daha da gelişmiştir.

Dacia o kadar güçlü bir miras bırakmıştır ki, Romalılar ülkeyi terk ettikten sonra bile Moesia'nın bazı bölgelerine Dacia Aureliana, Dacia Nova, Dacia Ripensis ve Dacia Mediterranea isimlerini vermişlerdir. Günümüz Çekyasında, Moravya'nın doğu kısmı, tıpkı Dacialıların Romanya topraklarındaki Eflak isimlendirmesinde olduğu gibi aynı şekilde adlandırılmaktadır.⁸⁴ Kendilerinden ilk kez bahsedilen dönemden itibaren Dacialıların adı hep varlığını sürdürmüştür; bu ad, sonunda Roma'nın ortasındaki Trajan Sütunu'na kazınmıştır. Dacialılar kendilerine özgü nüfus yapıları, coğrafyaları, başta Roma olmak üzere diğer devletlerle ve milletlerle olan ilişkileri, kültürel özellikleri ve jeopolitik konumları ile

⁸² Mykhailo Hrushevsky, *a.g.e.*, s. 97; Edward Herbert Bunbury, *A History of Ancient Geography* (Among the Greeks and Romans from the Earliest Ages Till the Fall of the Roman Empire), Cilt 2, London 1879, s. 517; Andras Mocsy, *Pannonia and Upper Moesia* (A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire), New York 2014, s. 21.

⁸³ Mountain, *a.g.e.*, s. 59; Alexander Fol, "Thracians, Celts, Illyrians and Dacians", *History of Humankind*, Cilt 3, 1996, s. 223.

⁸⁴ Rick Steves ve Cameron Hewitt, *Rick Steves' Eastern Europe*, 2019, Map 2.

RAHİM KIZGUT

Doğu Avrupa'nın Antik Dünyasının kavşağındaki Karpat-Tuna Uygarlığı'nın gelişiminde önemli bir tarihsel rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

BĂRBULESCU, Michaeli, “Dacia Felix”, *Istoria României*, Bucureşti 1998, ss. 50–91.

BERCIU, Dumitru, *Ancient Peoples and Places: Romania*, New York 1967.

BOSWORTH, Albert B., *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander: Commentary on Books I-III*, Cilt 1, Oxford 1980.

BUNBURY, Edward Herbert, *A History of Ancient Geography (Among the Greeks and Romans from the Earliest Ages Till the Fall of the Roman Empire)*, Cilt 2, London 1879.

CAESAR, *De bello Gallico*, (çev.) W. A. McDevitte ve W. S. Bohn, New York 1869.

CASSIUS DIO, *Historiae Romanae*, (çev.) Earnest Cary, London 1914.

CHAPPELL, Stephen, “Auxiliary Regiments and New Cultural Formation in Imperial Dacia, 106–274 c.e.”, *The Classical World*, Cilt 104, Sayı 1, ss. 89-106.

DIMA, Cristian, *Transport in Dacia, Commercial routes in the intra-Carpathian space from the middle of the second century BC until the Roman conquest*, Cluj 2021.

EHRICH, Robert W., *Some Indo-European Speaking Groups of the Middle Danube and the Balkans: Their Boundaries as Related to Cultural Geography Through Time*, U.S.A., 1970.

ELLIS, Linda, “Terra Deserta: Population, Politics, and the Colonization of Dacia”, *World Archaeology*, Cilt 30, Sayı 2, 1998, ss. 220-237.

FOL, Alexander, “Thracians, Celts, Illyrians and Dacians”, *History of Humanity*, Cilt 3, 1996, ss. 222-224.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

GRUMEZA, Ion, *Dacia Land of Transylvania, Cornerstone of Eastern Europe*, England 2009.

GUDEA, Nicolae, "The Defensive System of Roman Dacia", *Britannia*, Cilt 10, 1979, ss. 63-87.

_____, "Note de lectură (III)", *Ephemeris Napocensis*, Sayı 5, 1995, ss. 87-92.

HENDZEL, Jakub, "The reconquest of Dacia by Constantine the Great", *Byzantinische Zeitschrift Bd.*, Cilt 116, Sayı 1, 2023, ss. 1-52.

HERODOTOS, *Historiae*, (çev.) David Grene, Chicago 1987.

HRUSHEVSKY, Mykhailo, *History of Ukraine-Rus (From Prehistory to Eleventh Century)*, Cilt 1, Toronto 1997.

IORANES, *De origine actibusque Getarum*, (çev.) Charles Christopher Mierow, Cambridge 1915.

IORGA, Nicolae, *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha 1905.

LENGYEL, Alfonz ve RADAN, T. George, *The Archaeology of Roman Pannonia*, Kentucky 1980.

MATTERN, Susan P., *Rome and the Enemy (Imperial Strategy in the Principate)*, London 1999.

MITCHELL, Stephen ve VAN NUFFELEN Peter, "Introduction: the debate about pagan monotheism", *One God: Pagan Monotheism in the Roman Empire*, (ed.) Stephen Mitchell, Cambridge 2010, ss. 1-15.

MOCSY, Andras, *Pannonia and Upper Moesia (A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire)*, New York 2014.

MOUNTAIN, Harry, *The Celtic Encyclopedia*, 1998.

MURRAY, Tim, *Encyclopedia Of Archaeology: History and Discoveries*, Cilt 3, 2001.

OLTEAN, Ioana A., *Dacia: Landscape, colonisation and romanisation*, Canada 2007.

RAHİM KIZGUT

OPREANU, Coriolan Horatiu, “Roman Victory Symbolism at Sarmizegetusa Regia”, *Columna Traiani-Traianssäule: Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern: Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900. Jahrestages der Einweihung*, (ed.) Fritz Mitthof ve Günther Schörner, Wien 2017, ss. 369-376.

OVIDIUS, *Tristia*, (çev.) Peter Green, California 2005.

PANAITESCU, Eugen, “Numărul geților și al dacilor”, *Mélanges in memoriam V. Pârvan*, București 1934.

PLINIUS SECUNDUS, *Naturalis Historia*, (çev.) John Bostock, London 1855.

PLINIUS CAECELIUS SECUNDUS, *Epistulae*, (çev.) J.B. Firth, London 1900.

POP, Ioan Aurel ve BOLOVAN, Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj 2013.

PTOLEMAIOS, *Geographika*, (çev.) J. Lennart Berggren and Alexander Jones, Princeton 1932.

ROSTOVTZEFF, Micheal Ivanovitch, *Iranian and Greeks in South Russia*, Oxford 1922.

RÜPKE, Jörg, *Pantheon: A New History of Roman Religion*, Princeton 2018.

STEVES, Rick ve CAMERON, Hewitt, *Rick Steves' Eastern Europe*, 2019.

STOEV, Kalin, “The Roman Conquest and the Beginning of Roman Rule in the Thracian Lands. II. Livius, Periochae 134-142 and the Campaign of Lentulus against the Dacians”, *ORPHEUS Journal of Indo-European and Thracian Studies*, Cilt 22, Sofia 2015, ss. 65-72.

STRABO, *Geographika*, (çev.) Hans Claude Hamilton and W. Falconer, London 1903.

SUCIU, Titus, “The Economic, Social and Religious Life in Ancient Rome and Dacia”, *Revista Economică*, Cilt 70, Sayı 3, 2018, ss. 139-156.

SZABO, Csaba, *Sanctuaries in Roman Dacia: Materiality and Religious Experience*, Oxford 2018.

_____, “Space Sacralization in Antiquity The Case Study of Roman Dacia”, *Transylvanian Review*, Cilt 30, Sayı 3, 2021, ss. 100-120.

BALKANLAR'DA BİR ANTİK ÇAĞ BÖLGESİ: DACIA

TACITUS, *Germania*, (çev.) Alfred John Church ve William Jackson Brodribb, New York 1942.

TAYLOR, Timothy, "Northeastern European Iron Age", *Encyclopedia of Prehistory*, Kluwer Academic Publishers, Cilt 4 Europe, New York 2001, ss. 210-221.

THUKYDIDES, *Bellum Peloponnesiacum*, (çev.) Richard Crawley, London 1910.

TOYNBEE, Arnold J. ve MYERS, Edward D., *Historical Atlas and Gazetteer*, Cilt 11, London 1959.

VARGA, Rada, "Prosopography of The Non-Elite In Roman Dacia - Historiographic Approach", *Est modvs in rebvs, Essays Presented to Professor Mihai Bărbulescu at his 75th Anniversary*, (ed.) Sorin Nemeti, Irina Nemeti Florin, Gheorghe Fodorean ve Sorin Cociş, Cluj 2022, ss. 61-70.

WADE, W. Donald, *The Roman Auxiliary Units and Camps in Dacia*, North Carolina 1969.

WANNER, Robert, *Forts, fields and towns: Communities in Northwest Transylvania from the first century BC to the fifth century AD*, Leicester 2010.

WESCH KLEİN, G., "Recruits and Veterans", *A Companion to the Roman Army*, Maiden 2007, ss. 462-477.

ŻMUDZIŃSKI, Mateusz, "Some remarks on the depopulation of Dacia during the reign of Trajan and the reliability of written sources", *SCIREA Journal of Sociology*, Cilt 5, Sayı 4, 2021, ss. 266-276.

EKLER

Ek-1

Harita: Dacia ve çevresi (Grumeza 2009).

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ*

Fethi NAS**

ÖZ

Balkan toplumları arasında, Osmanlı Devleti'yle ilgili çok sayıda olumsuz anlatı ve mitler vardır. Osmanlı karşıtı anlatı ve mitler, siyasal ulusal bir kimlik oluşturulması amacıyla kurgulanmış ve bilinçli olarak Balkan uluslarının kolektif hafızasına yerleştirilmiştir. Çalışmada, bir Balkan ülkesi olan Hırvatistan'ın ulusal belleğinde yer alan Osmanlı-Türk imgesine ilişkin anlatılar ve mitler ele alınmıştır. Osmanlı Devleti, Hırvat topraklarının tamamına hükmetmemiş, nispeten kısa denebilecek bir süre Hırvatistan'ın doğu bölgesinde ve Dalmaçya kıyılarında yer alan belirli yerleri yönetimi altına almıştır. Buna rağmen Hırvat ulusal belleğinde, Osmanlı-Türk imgesi yoğun biçimde geleneksel kutlamalarda, halk edebiyatı ürünlerinde ve dinsel ritüellerde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu kapsamda Hırvatistan'da geleneksel olarak yüzyıllarca kutlanagelen iki etkinlik incelenmiştir. Bu iki etkinlik Đurđevac (Curcevaç) ve Sinj (Sinye) kentlerinde gerçekleşmektedir. Etkinliklerin ortak özelliği, Osmanlı Devleti'ne karşı verilen mücadeleyi hayali öğelerden yola çıkarak bir anlatı ve mit haline gelmiş olmalarıdır. Ulus inşasında anlatı ve mitler, toplulukların ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu geliştirmesinde etkin bir rol oynar. Anlatı ve mitler, bir ulusun kökenini, tarihini, kültürel değerlerini ve kahramanlarını yaratmada toplumu bir araya getirir, ayrıca ulusun tesis edilmesinde siyasi ve kültürel bir meşruiyet sağlar. Ulus inşasında anlatı ve mitler, tarihsel gerçeklikleri yüceltir, idealize eder ve çoğu zaman bunları çarpıtarak ortak bir bilinç yaratırlar. Çalışmada Đurđevac ve Sinj kentlerinde kutlanan iki etkinlik aracılığıyla Hırvat ulusunun yaratılması sürecinde anlatı ve mitlerin nasıl kurgulandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma, nitel bir yaklaşım çerçevesinde tasarlanmış ve veri toplama sürecinde “durum çalışması” deseni takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlatı ve Mitler, Hırvatistan, Osmanlı İmgesi.

* Bu çalışma, TUBİTAK-2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında Hırvatistan'da yürütölen araştırma süresince gerçekleştirilmiştir.

** Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Faköltesi, Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar, ORCID: orcid.org/0000-0001-6464-5615, E-posta: fethinas@yahoo.com.

FETHI NAS

OTTOMAN-TURKISH IMAGE IN THE CONSTRUCTION OF CROATIAN NATIONAL IDENTITY

ABSTRACT

There are many negative narratives and myths about the Ottoman Empire among Balkan societies. Anti-Ottoman narratives and myths were constructed with the aim of creating a national identity and were intentionally placed in the collective memory of the Balkan nations. The study examines narratives and myths related to the Ottoman-Turkish image in the national memory of Croatia, as a Balkan country. The Ottoman Empire did not rule over all of Croatian territory, but rather took control of certain areas in the eastern part of Croatia and the Dalmatian coast for a relatively short period of time. Despite this, the Ottoman-Turkish image occupies an important place in Croatian national memory, especially in traditional celebrations, folk literature, and religious rituals. In this context, two events that have been traditionally celebrated in Croatia for centuries were examined. These two events are celebrated in the cities of Đurđevac and Sinj. The common feature of the events is that they have transformed the struggle against the Ottoman Empire into a narrative and myth based on imaginary elements. In nation-building, narratives and myths play an important role in developing a common identity and sense of belonging. Narratives and myths bring society together in creating the origins, history, cultural values and heroes of a nation, and also provide political and cultural legitimacy in the establishment of the nation. Also narratives and myths glorify, idealize and often distort historical realities, creating a common consciousness. In the study, it was tried to explain how narratives and myths were constructed in the process of creating the Croatian nation through two events celebrated in the cities of Đurđevac and Sinj. The study was designed within the framework of a qualitative approach and for data collection process "case study" design was followed.

Keywords: Narratives and Myths, Croatia, Ottoman Image.

EXTENDED ABSTRACT

Nationalism is a doctrine invented in Europe in the nineteenth century and is the source of the legitimacy of the right to use political power. The doctrine argues that humanity is naturally divided into nations, every nation has its own determined characteristics and the only legitimate government is national self-government. The study is based on the approaches of those who accept the idea that the concept of nationalism is a phenomenon specific to modern times and an imaginary invented. Kedourie, Hobsbawm, Gellner and Anderson are among the important thinkers who shaped the modernist theory.

According to the ideas of the modernist theory, the factors that led to the emergence of nation and nationalism are realities such as rationality, industrialization, bourgeoisie, capitalism and urbanization.

Accordingly, the concepts of nation and nationalism have emerged as political tools. The role of narratives and myths of national origin is very important in the creation of the nation as an imagined community and in the construction of the national identity. National identity is somehow connected with national myths. These myths are the basic references in explanations regarding national values and national identity. At the same time, national identity is formed by what members tell about themselves, shared memories and the knowledge of what is needed to have in order to be a real member of a nation. Myths are created for the purpose of shaping and reproducing the national personality, and these become the political and social discourses of the national personality. One of the sources of a national creation is historical events and the way they are interpreted. Past and history are heritages that shape collective memory from the perspective of nation states, which are a form of political unity in modern times, and a narrative that can be transformed at any time. It is not possible to observe the events experienced in history and obtain an objective evaluation from them. Therefore, it is accepted that there is no objective representation of the past and history, but instead there are conflicting realities. This acceptance directly paves the way for the emergence of myths. Nationalism is considered the best form of organization of modern times and not only a phenomenon that emerged at a certain period of European history, but also a product of the interaction of various communities around the world. Each nation has a unique character and history is the result of certain developments.

This study delves into the role of the Ottoman-Turkish image in shaping Croatian national identity, analyzing how narratives and myths about the Ottoman Empire contribute to collective memory and cultural heritage in Croatia. Throughout the Balkans, the Ottoman Empire has left a complex legacy, often marked by negative perceptions and a history of resistance against Ottoman rule. Although the Ottoman Empire's actual governance in Croatia was relatively limited—primarily affecting Eastern Croatia and some coastal areas like Dalmatia—its impact on Croatian cultural memory is profound. This image is not merely historical but has been reinforced over centuries, evolving through storytelling, public memory, and traditional celebrations that have solidified the Ottoman-Turkish archetype in Croatian society.

The primary objective of this study is to explore how Croatian society has crafted an image of the Ottoman Empire, embedding it within the national

identity through cultural practices, festivals and myths. By examining the Đurđevac and Sinj celebrations, which are centered on stories of heroism and resilience against Ottoman forces, the research seeks to understand the mechanisms by which historical events and myths shape collective identity. These celebrations are not only expressions of cultural heritage but serve as tools for conveying specific narratives, fostering a shared sense of national pride, and reinforcing the cultural boundaries that distinguish “us” from “them.”

The most intense contact between the medieval Croatian Kingdom and the Ottoman Empire was the Battle of Krbava in 1493. The battle brought about significant changes in Croatian history and was considered a turning point in the collapse of the Croatian Kingdom due to the deaths of many Croatian nobles and commanders in leading positions. Therefore, the narrative of the long-term consequences of the Battle of Krbava on Croatian society was intensively processed in forming the Croatian collective consciousness and identity in the 19th and 20th centuries. The Battle of Krbava is depicted with drawings in history textbooks in sections dealing with relations between the Ottoman Empire and Croatia, and the battle is treated as a dramatic event in Croatian national memory.

The Ottoman-Turkish image within Croatian identity is deeply intertwined with national myths that have been constructed over centuries. These myths serve multiple functions: they reinforce group solidarity, provide a sense of historical continuity and support the notion of Croatia as a bulwark of Christianity against the encroaching Ottoman (and by extension, Islamic) influence. The myth of Croatia as the "bulwark of Christianity" (Antemurale Christianitatis) highlights the role that historical interpretations and religious affiliations play in framing Croatia's national identity. This symbolic role was endorsed by the Catholic Church and other European powers, cementing the perception of Croations as defenders of Christian Europe. Such narratives have not only historical but also contemporary relevance, as they continue to influence how Croations perceive external groups and the importance they place on their religious and cultural heritage.

The Đurđevac Festival commemorates the legend of the town's defense against an Ottoman siege in 1552. The people of Đurđevac, who are inside the castle, continue to defend the castle despite the difficult conditions and hunger, and resist surrendering. At a time when hope was lost, food and weapons were running out, an old and wise woman suggested that the last rooster left alive in the castle be thrown from a cannon onto the Ottoman soldiers. This will deceive the Ottoman forces and make them believe that the town could withstand a prolonged siege. The symbolic use of the rooster, now

immortalized as the town's emblem, represents both ingenuity and defiance. The festival has transformed this local legend into a broader cultural narrative, reinforcing the Croatian identity as resilient and resourceful in the face of foreign threats. Through theatrical performances and reenactments, the Đurđevac Festival commemorates this myth, allowing the community to reconnect with a shared past and collectively celebrate their perceived historical victories. However, it is known that there is no evidence regarding this historical event and the narrative was transmitted through oral traditions.

Sinj celebration, commemorates a miraculous victory over Ottoman forces in 1715. According to narrative, the people of Sinj gathered in a monastery where there is a holy painting of the Virgin Mary and pray to God. Thereupon, the Virgin Mary came to help. The Ottoman soldier who saw the Virgin Mary image on the walls ended the siege. In memory of the victory of the Sinj, the Alka tournament began to be celebrated annually. The Alka tournament is not merely a sporting event; it is a ritualized retelling of a national victory that emphasizes themes of faith, heroism, and divine intervention. This celebration has been recognized by UNESCO as part of Croatia's intangible cultural heritage, underscoring its significance not only locally but also as a cultural symbol of national pride.

Narratives and myths, as illustrated by the Đurđevac and Sinj celebrations, play a crucial role in the construction of Croatian national identity. In the Croatian context, these myths help to establish a shared historical memory, creating a collective sense of "Croatian-ness" that transcends individual experience. Such narratives function as tools for political and cultural legitimacy, framing Croatia's historical experience in opposition to Ottoman rule and, by extension, to external influence. The emphasis on religious and cultural resistance aligns with the broader European narrative of defending Christianity, reinforcing Croatia's place within Western Christendom. This alignment strengthens the collective memory of resistance and solidifies the symbolic role of Croatia as a defender of European values.

The study also supported the theoretical frameworks that underlie the formation of national identity through myth. Scholars like Benedict Anderson and Eric Hobsbawm suggest that nations are "imagined communities," where collective identity is sustained by shared narratives and rituals rather than by objective realities. In Croatia, these traditions serve to idealize historical events, often distorting or exaggerating them to fit nationalistic narratives. For example, the Đurđevac rooster story and the Virgin Mary's appearance in Sinj represent embellishments that underscore Croatian bravery and

fortitude. These myths bridge the gap between historical facts and collective beliefs, creating a common consciousness that unifies the nation.

The study employs a qualitative research approach, focusing on case studies of the Đurđevac and Sinj celebrations. Field observations were conducted during these events to capture the lived experience of the rituals. Additionally, historical records and literature on Croatian national identity and myth-making were analyzed to contextualize the findings within broader scholarly debates on nationalism and cultural memory. This approach allows for a comprehensive understanding of how these myths are enacted and perpetuated in Croatian society.

The Ottoman-Turkish image within Croatian national identity is a powerful example of how narratives and myths shape collective memory and cultural self-perception. By examining the Đurđevac and Sinj celebrations, this study illustrates how myths and historical narratives contribute to nation-building, reinforcing a sense of unity, resilience, and distinctiveness. These celebrations underscore the symbolic function of myths in creating a shared identity, fostering social cohesion, and legitimizing Croatia's historical role as a defender of Western Christian values.

Giriş

Fransız Devrimi ve dünya savaşlarından sonra hâkim siyasal yapılar haline gelen ulus devletler, bir bütün ve kalıcı yapılar olarak görünmelerine rağmen tamamı şu ya da bu zamanda ulusal bir kimlik temelinde yaratılmış; ortak tarih, dil, din veya etnik köken gibi ortak özelliklere dayanan güçlü birer hayali cemaattirler.¹ Ulusal kimlikler ve ulus devletler modern dünyanın en cazip kimlikleri olarak icat edilmiş ve bağlamsal bir süreklilik kazanarak insan doğasında ve tarihte var olmayan hayali bir aidiyet türü olarak kurgulanmışlardır.² Ulusçuluk, Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılın başlarında icat edilmiş bir doktrindir ve devletin güç kullanma konusundaki meşruiyetinin kaynağıdır. Doktrin kısaca, insanlığın doğal olarak uluslara bölündüğünü, ulusların tespit edilebilen belirli özelliklerle bilindiğini ve tek meşru hükümet türünün ulusal özyönetim olduğunu savunur.³ Çalışmada ulusçuluk kavramının modern zamanlara özgü ve hayali olarak icat edilmiş bir olgu olduğu düşüncesini savunan düşünürlerin yaklaşımları temel

¹ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 1991, s. 6.

² Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Kitapevi, Ankara 2002, s. 30.

³ Elie Kedourie, *Nationalism*, Hutchinson, London 1960, s. 9.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

alınmıştır. Kedourie, Hobsbawm, Gellner ve Anderson modernist kuramı şekillendiren önemli düşünürler arasında yer almaktadır. Modernist kuramın düşünürlerine göre, ulus ve ulusçuluk düşüncelerinin ortaya çıkmasını sağlayan etkenler rasyonalizm, sanayileşme, burjuvazi, kapitalizm ve kentleşme gibi tarihsel olgulardır.⁴ Buna göre ulus ve ulusçuluk kavramları, siyasal amaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır, hayali bir topluluk olarak ulusun yaratılmasında ve bu topluluğun ulusal kimliğinin inşa edilmesinde, ulusal kökene dair anlatı ve mitlerin rolü oldukça önemlidir. Ulusal kimlik, ulusal mitlerle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bu mitler, ulusal değerler ve ulusal kimliğe ilişkin söylemlerde temel referanslardır. Aynı zamanda ulusal kimlik, üyelerin kendileri hakkında duydukları anlatılardan, ortak tarihsel anılardan ve topluluğun gerçek bir üyesi olmak için hangi özelliklere sahip olunması gerektiği bilgisinden oluşur.⁵ Ulusal kimliği şekillendirmek ve yeniden üretmek amacıyla yeni mitler yaratılmakta, bu mitler ulusal kimliğin politik ve sosyal söylemleri haline gelmektedir. Ulusal bir söylem yaratmanın kaynaklarından biri ise tarihsel olaylar ve bunların yorumlanması biçimidir. Geçmiş ve tarih, modern zamanların siyasal bir birliktelik biçimi olan ulus devletlerin gözünde kolektif hafızayı şekillendiren bir miras ve her zaman dönüştürülebilir bir anlatıdan ibarettir. Tarihte yaşanan olayları gözlemlemek ve bunlardan objektif bir değerlendirme elde etmek bu bakımdan mümkün değildir.⁶ Bundan ötürü geçmiş ve tarihle ilgili nesnel bir temsilin var olmadığı, yerine birbiriyle çatışan gerçekliklerin var olduğu kabul edilmektedir. Bu kabul ise doğrudan mitlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ulusçuluk modern zamanların en iyi örgütlenme biçimi ve sadece Avrupa tarihinin belirli bir döneminde ortaya çıkan bir olgu olarak değil, aynı zamanda dünyada çeşitli toplulukların etkileşiminin bir ürünü olarak kabul edilir. Her bir ulus benzersiz bir karaktere ve tarihe sahiptir ve bazı gelişmelerin bir sonucudur. Bundan dolayı tarihçiler ulusçuluğu genellikle bir doktrin, ilke veya arguman olarak görmektedir.⁷

---

⁴ Umut Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, New York 2010, s. 72.

⁵ Francis Fukuyama, *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, Farrar Straus and Giroux, New York 2019, s. 106.

⁶ Jay Winter, "The Performance of the Past: Memory, History, Identity", *Performing the Past Memory, History, and Identity in modern Europe*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2010, s. 11.

⁷ Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation*, Oxford Univ. Press, New York 1999, s. 29.

Mitler, çoğu zaman hayal ürünü olarak kabul edilen anlatılardan ibarettirler ve ulusal kimliğe özgü kolektif bilinci oluşturan sembolik imgeleri bünyelerinde barındırırlar. Bazı tarihçiler, mitleri gerçeğin tehlikeli bir çarpıtması olarak tarif ederken bazıları onu toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanabilmesinin koşullarından birisi olarak görürler. Bazı durumlarda ulusal bir mit, taşıdığı sembolik anlamdan ötürü tamamıyla kurgusal bir anlatıdır, bazı durumlarda ise ulusal mit, gerçek olaylardan ilham alınarak yeniden üretilebilmektedir.⁸ Genel kanı ise ulusal bir mitin doğru veya yanlış ne olursa olsun, bir ulusun kimliği açısından ciddi sembolik anlamlar taşıdığı yönündedir. Tarihte yaşanmış olaylarla ilişkisi bakımından bazı mitlerin sorgulanması, bazılarının da meşru söylem biçimleri olarak yeniden keşfedilmesine gereksinim vardır. Çünkü bir toplum açısından kahramanlık olarak algılanan bir toplumsal eylem, başka bir toplum açısından tam tersi olarak yorumlanabilmektedir. Bu yorum özellikle sosyal bilimcilerin, sosyal gerçekliğin farklı görünüşleri itibarıyla yaygın olarak aşına oldukları bir durumdur. Ulusal kimliklere özgü nitelikleri ön plana çıkarmak amacıyla kullanılan dil, etnik köken, din ve tarih gibi temalar değişken ve çeşitlidir. Bunların karşılık geldiği anlam ve değerler sistemi farklı ulusları karakterize etmede kullanılsa bile bunları ampirik niteliklerle tanımlamak ve tarif etmek imkansızdır.⁹ Bu imkânsızlıktan ötürü söz konusu kavramlar, bir tarih yazımı sonucunda şekillenmekte ve bağlamsal olarak yeniden üretilmektedir.

Mitler, genel olarak toplumların varoluşlarına ve kendilerini çevreleyen dünyayı anlamaya dair icat ettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı hayali hikâyelerdir.¹⁰ Ulusal bir mit ise bir ulusun nasıl ortaya çıktığını ve varlığını nasıl sürdürdüğünü açıklayan kutsal bir anlatı olarak tanımlanmaktadır. Bu tür anlatılar genellikle efsaneleşmiş, kurgulanmış veya romantikleştirilmiştir. Her ulusun, üyelerine ortak bir tarih duygusu yüklediği aynı zamanda ulusal kimliği tanımlayan idealleri ve değerleri de bünyesinde barındıran bir miti veya mitler dizisi vardır.¹¹ Renan'a göre tarihte elde edilen ortak zaferlere sahip olmak ve birlikte yaşama isteği, bir ulusu oluşturan iki

---

⁸ William Hardy McNeill, *Mythistory and Other Essays*, The University of Chicago Press, Chicago 1986, s. 132.

⁹ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 257.

¹⁰ Francisco Javier, Lopez Frias, Emanuele Isidori, Clea Hadjstephanou-Papaellina, "Greek Mythology and Education: From Theory to Practice", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 197, 2015, s. 595-599.

¹¹ Ümmet Erkan, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu: Türk Yurdu Dergisi (1911-1931)*, Akademisyen Yayıncılık, Ankara 2018, s. 21.

HİRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

önemli unsurdur.¹² Ortak tarih, tarihte yaşanmış acılar, ödenen bedeller, elde edilen zaferler ve gerektiğinde bunları tekrar koruma iradesi, ulus düşüncesinin temelini oluşturan ve sosyal olarak inşa edilmiş simgesel sermayelerdir. Bu bağlamda ulusal mitlerin, ulusal bir ideale veya kimliğe sahip olmak ve buna uyum sağlamak amacıyla romantikleştirilmiş bir ortak tarih inşa etme aracı olduğunu söylemek mümkündür.¹³

Ulusal mitlerin karanlık bir tarafı da vardır. Örneğin, ulusal kimliği şekillendiren mitlerin belirli bazı grupların güç isteklerini temsil eden gerçek dışı ve uydurma anlatılar olduğu ileri sürülmektedir.¹⁴ Ulusal farklılıkların; sınıfsal yapılar, etnik kökenler, inanç ve çıkar çatışmalarının bir sonucu olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tür bir değerlendirmeden hareketle, ulusal mitlerin, kendi düşünce ve ideallerini bütün bir toplumun ortak değerleriymiş gibi yeniden üretmeye çalışan, egemen bir grubun araçsallaştırdığı bir icat olduğunun farkında olmak önemlidir. Ulusal mitlerin ve anlatıların katkıda bulunduğu ulusal hafıza seçici ve dolayısıyla yanıltıcıdır. Bu yanılgıda ilk göze çarpan özellik, ulusun tarihinin ve kültürünün benzersizliğine ve özgünlüğüne yapılan vurgudur. Tarihsel süreçte bütün ulusal yapılar ve kültürler arasında karşılıklı etkileşimlerin yaşandığı, ispat gerektirmeyen bir gerçekliktir.¹⁵ Buna rağmen ulusal bir birlik oluşturma amacı güden ulusal mitler, tarihsel gerçekliklerle çelişmekte ve bu yönleriyle hayali olarak kurgulanmaktadır.¹⁶ Mitsel anlatıların hayali olması ve toplumların bu tür anlatılara bağlılık duyması, olağan bir durumdur. Ancak sorun, hayati bir anlatının doğruluk ilkesi temelinde tartışmaya açık olup olmayacağıdır. Tarihsel anlatıların kolektif bir kimliğin yaratılması ve sürdürülmesi için gerekli olduğunu söylemek, anlatıların gerçekdışı ve bir kurgu sürecinden ibaret olduğunu doğrulamaktadır.

Geçmişin seçici ve yanıltıcı bir şekilde kurgulanması, ulusal kimliğin oluşumunda oldukça etkilidir. Başarılarla dolu ulusal bir miras inşa etmek amacıyla, ulusun kendisine ait kolektif bir hafıza seçmesi ve buna uyum sağlaması zorunludur. Hobsbawm'a göre, ötekiyle karşılaşma söylemine eleştirel bakmak, onu ulusun özgün ürünü olarak değil, süreklilik arz eden bir

¹² Ernest Renan, *Ulus Nedir?*, (çev.) Gökçe Yavaş, Pinhan Yayınları, İstanbul 2016, s. 50.

¹³ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, (çev.) Sema Rifat, Om Yayınları, İstanbul 2001, s. 125.

¹⁴ Arash Abizadeh, "Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy: On the Coherence of Liberal Nationalism", *Journal of Political Philosophy*, 12, 2004, s. 291-313.

¹⁵ Ali Öztürk and İsmet Emre, "The Crisis of Folkloric Heritage and Its Social Effects from Organic Doctrine to Postmodern Digital Policy", *Milli Folklor*, Sayı 128, 2020, s. 153-162.

¹⁶ Anderson, *a.g.e.*, s. 8.

özellik olarak ele almak çok önemlidir. Çünkü bir ulusun mitolojisi ve ideolojisini asıl yaratan ve onu ötekiler-düşmanlar üreterek ayakta tutan şey, ulusun hafızasında kalanlar değil bunları yazan, betimleyen, popülerleştiren ve kurumsallaştırıp anlatı haline getiren kişilerin varlığıdır.¹⁷ Bu kişiler ise çalışmaları meşrulaştırılan, söylemleri bilimsel gerçeklikler olarak kabul edilen, gelecek nesillere aktarılacak olan veya ideolojik olarak üretilen, hâkim şematik önyargı ve stereotiplerin dünyasını yaratan entelektüellerdir.¹⁸ Entelektüellerin bir ulusun tarihini kökten değiştirme gücüne sahip olmaları; ideolojik ve politik bir dokunuşla ulusun, gelenek ve göreneklerine, dil ve edebiyatına bağlılığı öğretmesi, ulusal gurur duygusunu işleme, ulusa hayali ya da gerçek kahramanca mücadelelerin anılarını sunmasından kaynaklanmaktadır.¹⁹ Modern zamanlarda bile tarih yazımı ve geçmişe dair anlatılar mitlerle doldur. Bu durum nispeten entelektüellerin ulusal kimliğiyle ve ulusal hafızasında yer alan hayali cemaatiyle paylaştığı aidiyet hissinin bir sonucudur. Sonuç olarak, seçilmiş bir tür mitoloji yoluyla benimsenen ulusal tarih ile objektif tarih arasında bir çelişki olması kuvvetle muhtemeldir. Ulusal hafıza bilinçli olarak seçicidir ve ortak anılardaki mitsel unsurlar, ulusun kolektif kimlik oluşturma ve buna uygun davranma gücünü bünyesinde taşımaktadır.²⁰ Akademik tarih çalışmaları ulusun, bir arada kalma kapasitesine yönelik bir tehdit oluşturabilir. Tarihsel bir olgu olarak hafıza yitimi, bir ulusun yaratılmasında önemli bir faktördür ve bu nedenle objektif ve akademik tarih araştırmaları, genellikle sarsıcı gerçekleri ortaya çıkarmasından ötürü, ulusal istikrarı zedeleme potansiyeli taşımaktadır.²¹ Bir ulusun üyelerini belirli bir toprak parçası, dil, devlet ve kültür gibi görelî kriterler etrafında bir araya getirmek ve ulusun üyelerini bunlarla özdeşleştirmek için ulusal bir tarih yazımına gereksinim vardır. Ulusal kimliği destekleyen geleneksel mitler, ulusal kimlik politikalarının kolayca benimsenebilmesi amacıyla kurgulanmakta ve hayali olarak şekillendirilmektedir.²² İşlenmeye uygun hale getirilmiş bir tarih ise ulus inşa sürecinin en önemli basamağını oluşturmaktadır. Böylece tarihsel

¹⁷ Eric Hobsbawm, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, New York 2013, s. 13.

¹⁸ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev.) Alp Tümenekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2010, s. 158.

¹⁹ David Aberbach, "The Poetry of Nationalism", *Nations and Nationalism*, 9 (2), 2003, s. 255-275.

²⁰ Duncan Bell, S. A., "Mythscapes: Memory, Mythology, and National Identity", *British Journal of Sociology*, 54 (1), April 2003, s. 63-81.

²¹ Renan, *a.g.e.*, s. 37.

²² Mark Bevir, "Objectivity in History", *History and Theory*, 33 (3), 1994, s. 328-344.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

gerçeklikler ile ulusal mitler arasında bulanık sınırlar oluşmakta, tarih yazımı ve edebi retorik ön plana çıkmaktadır.

1. Çalışmanın Metodolojisi

Çalışma, araştırmacının Hırvatistan'da bulunduğu 2021-2024 yılları arasında başkent Zagreb ve diğer kentlerde yaptığı araştırmalar ve gözlemler sonucunda gerçekleştirilmiştir. Araştırma ve gözlemler sonucunda Hırvat toplumunun gündelik yaşantısında, konuşma dilinde, edebi ve tarihi eserlerinde Osmanlı-Türk etkisinin izlerine sıkça rastlanmıştır. Bu etkiler, bazı durumlarda olumlu bazı durumlarda olumsuz imgelere tekabül etmektedir. Bağlamsal olarak bu etkiler değişmektedir. Örneğin son yıllarda Türk dizilerinin yakaladığı ivme, dünya genelinde Türkiye'ye yönelik olumlu bir bakış açısının gelişmesini sağlamıştır. Türk dizileri birçok ülkede olduğu gibi Hırvatistan'ın ulusal kanallarında yayınlanmakta ve bu diziler, Türkiye'nin imajını olumlu yönde etkilemektedir. Buna karşılık Osmanlı-Türk imgesi Hırvat ulusal belleğinde son derece olumsuz öğeler içermektedir. Özellikle Orta Çağ Hırvat tarihinde Osmanlı Devleti'yle yaşanan savaş ve çatışmalar, mitsel anlatılarla yoğun olarak olumsuz bir imgenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çalışmada Hırvat ulusal kimliğinin inşasında ve ulusal belleğinin şekillenmesinde, Osmanlı-Türk imgesinin etkisi iki etkinlik/kutlama örneğinden hareketle tarihsel anlatılar ve mitler üzerinden incelenmiştir. Hırvatistan'ın Rijeka, Sisak, Požege ve Darda gibi birçok kentinde Orta Çağ Hırvatistan'ı ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan çatışmaları ele alan anma etkinlikleri, festivaller ve kutlamalar olduğu bilinmektedir. Bunların tamamını ele alıp incelemenin makalenin sınırlarını zorlayacak olmasından ötürü, en popüler ve adeta uluslararası bir etkinlik haline gelen iki tanesi, Đurđevac Festivali ve Sinj Kutlamaları araştırmanın kapsamına alınmıştır.

Hırvatistan'ın Đurđevac ve Sinj kentlerinde etkinliklerin düzenlendiği dönemlerden önce ön saha çalışmaları gerçekleştirilmiş ve ardından etkinliklerle ilgili literatür çalışmaları yapılmıştır. Saha çalışmaları ve literatür incelemeleri sonucunda etkinliklerin tarihsel olaylarla ilişkili olduğu ve bu iki kentteki geleneksel kutlamaların Hırvat ulusal kimliği açısından anlamlı birer içeriğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Konunun özelliğine uygun olarak nitel bir yaklaşım benimsenmiş ve araştırmanın bir "Durum Çalışması" olarak dizayn edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Durum çalışması, araştırmacının belirli bir zaman ile sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu gözlemler, görüşmeler, dokümanlar gibi çeşitli ve farklı kaynakları

içeren veri toplama araçlarını derinlemesine inceleyerek, durumların ve duruma bağlı temaların incelendiği nitel bir yaklaşımdır.²³ Durum çalışması, olgu ve bağlam arasındaki sınırların belirsiz olduğu durumlarda, olgunun ampirik olarak gerçek yaşam bağlamında incelendiği bir araştırma türüdür. “Nasıl” veya “neden” soruları sorulduğunda ve araştırmacının olaylar üzerinde çok az kontrole sahip olduğu durumlarda, durum çalışmalarının tercih edilen bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.²⁴ Bunun yanı sıra durum çalışması yapılırken veri kaynakları çeşitlilik arz eder. Belgeler, arşiv kayıtları, doğrudan veya katılımlı gözlemler ve fiziksel yapılar durum çalışmasının veri toplama kaynaklarıdır.²⁵

Araştırmanın temel sayıltısı (varsayımı), Hırvat ulusal kimliğinin yaratılmasında, hayali anlatı ve mitler yoluyla Osmanlı-Türk imgesinin etkin biçimde kullanıldığıdır. Araştırma, Türkçe literatürde bir öteki olarak Osmanlı-Türk imgesinin Hırvat ulusunun oluşumuna etkisini konu alan sayılı araştırmalardan biri olması bakımından önemlidir. Hırvat eğitim kurumlarında ve tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imgesiyle ilgili çalışmalar yapıldığı görülmüştür.²⁶ Fakat, Balkan ülkesi olarak Hırvatistan’da bir öteki olarak Osmanlı-Türk imgesinin, etkinlikler yoluyla nasıl betimlendiği konusundaki çalışmaların az olduğu görülmüştür. Hırvatistan’ın hemen hemen bütün kentlerinde Osmanlı-Türk imgesiyle ilgili anlatı ve mitlere rastlanmaktadır ne var ki, Đurđevac ve Sinj kentlerindeki geleneksel olarak kutlanan etkinlikler, diğerlerine nazaran daha popülerdir bu yüzden araştırmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Bu açıklamalara uygun olarak, bu etkinliklerle ilgili literatür çalışması yapılmış ve fiziksel yapıyı oluşturan öğeler incelenmiştir. Bu öğeler; müzeler, cadde ve sokaklar, tarihsel anıtlar ve sembollerden oluşmaktadır. Her iki ulusal etkinlik, kendi bağlamı (zaman ve mekân) içerisinde incelenmiş, farklı tarihlerde gerçekleşen kutlamalar doğrudan gözlenmiş ve etkinliklerde işlenen temaların nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Gözlem, belirli bir topluluğun, fenomenin ve olayın doğal ortamında sistematik olarak araştırılması ve onunla ilgili yeni bilgilerin

---

²³ John Creswell W., *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five*, Sage Publishing, London 2007, s. 73.

²⁴ Winston Tellis M., “Introduction to Case Study”, *The Qualitative Report*, 3 (2), 1997, s. 1-14.

²⁵ Robert K. Yin., *Case Study Research and Applications: Design and Methods*, Sage Publications, Los Angeles 2009, s. 153.

²⁶ Ozan Erözden, “Hırvatistan Tarih Ders Kitapları”, *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*, (ed.) Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR), İstanbul 2020, s. 163.

HRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

türetilmesi sürecidir.²⁷ Bu tanım doğrultusunda saha çalışmasını gerçekleştirmek üzere 23-25 Haziran 2023'te Đurđevac'ta, 4-6 Ağustos 2023'te ise Sinj kentinde gece ve gündüz saatlerinde düzenlenen etkinlikler doğrudan gözlemlenmiştir. Gözlemler esnasında etkinliklerin fotoğrafları çekilmiş ve çeşitli notlar kaydedilmiştir. Elde edilen bilgilerden hareketle, iki farklı etkinlikte ulusal anlatı ve mitlerin nasıl kurgulandığı ve yeniden üretildiği, temsillerin nasıl gerçekleştirildiği ve bunların Hırvat ulusal kimliğinin yaratılmasındaki etkin rolü açıklanmıştır.

2. Osmanlı Devleti ile Hırvat Toplumunun Karşılaşması

On beşinci yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıların, Orta Çağ Hırvat topraklarına girmesi, Hırvat tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. 1463 yılında Bosna Krallığının Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmesi, Geç Orta Çağ Hırvatistan dönemi ve toplumu için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti 15. yüzyıldan itibaren Balkanları etkin biçimde kontrolü altına almaya başlamıştır. Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan gibi Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadelelerde, Osmanlılar üstün gelmiştir. 15. yüzyılda Hırvatistan Krallığı, Macaristan Krallığına bağlı ve Macar Kralınca atanan "Ban"²⁸ unvanlı Hırvat bir soylu tarafından yönetilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Bosna Krallığına son vermesi ve Macar Krallığına sağladığı üstünlük, Hırvat Krallığının Macar Krallığı ile ilişkilerinde kaygılara yol açmıştır. Macar Krallığının Osmanlı Devleti'ne karşı sınır güvenliğini desteklemek konusundaki başarısızlığı, Hırvat ordusunu Osmanlı askerine karşı zayıf düşürmüştür.²⁹ Orta Çağ Hırvat Krallığı ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen en yoğun temas, 1493 yılındaki Krbava Savaşıdır. Savaş, Hırvat tarihinde önemli değişimleri

²⁷ Henryk Dźwigoł and Piotr Barosz, "Observation as A Research Method in Social Science", *Scientific Papers of Silesian University of Technology, Organization and Management Series*, Issue 148, 2020, s. 141-149.

²⁸ Ban ünvanı, bir tür yerel vali anlamında kullanılan bir kavramdır. Yugoslavya yönetimi tarafından 1946 yılında kullanımı kaldırılmıştır. László Heka, "Hrvatski Ban: Prava i ovlasti tijekom tisućgodišnje opstojnosti", *Zbornik pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Volume 44, No. 2, 2023, s. 435-454.

²⁹ Orta Çağ Hırvatistan Krallığı, 16. yüzyıla kadar Slavonya ve Hırvatistan olmak üzere iki bölgeden oluşmuştur. Bu dönemde artan Osmanlı baskısından ötürü, her iki bölge birleşmiş ve ilerleyen dönemlerde Hırvat Krallığı, Macar Krallığının egemenliğinden uzaklaşmaya başlamıştır. Konuyla ilgili bkz. Nataša Štefanec, "Croatia and Hungary from the 16th to the 18th Century", *Ars et Virtus -Croatia-Hungary: 800 Years of Shared Cultural Heritage*, Galerija Klovićevi dvori; Mađarski nacionalni muzej, 2020, s. 45.

FETHİ NAS

beraberinde getirmiş³⁰ ve çok sayıda yönetici konumundaki Hırvat soylu ve komutanın hayatını kaybetmiş olmasından ötürü Hırvat Krallığının çöküşünün gerçekleştiği bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı 19. ve 20. yüzyıllardaki Hırvat kolektif bilincinin ve kimliğinin oluşturulması sürecinde Krbava Savaşının Hırvat toplumu üzerindeki uzun vadeli sonuçlarıyla ilgili anlatı yoğun bir şekilde işlenmiştir.³¹ Modern zamanlara tekabül eden dönemlerde Krbava Savaşı, tarih ders kitaplarında³² Osmanlı Devleti'yle Hırvatistan ilişkilerinin konu edildiği bölümlerde³³ çizim ve görsellerle³⁴ betimlenmekte; Savaş, Hırvat ulusal belleğinde dramatik bir olay olarak işlenmektedir (Görsel 1 ve Görsel 2).

---

³⁰ Szabolcs Varga, "Croatia and Slavonia in the Early Modern Age", *Hungarian Studies*, 27, 2, 2013, s. 263-276.

³¹ Hrvoje Kekez, "The Consequences of the Battle of Krbava (1493) As Seen by its Contemporaries", *Review of Croatian History*, 14/2018, No. 1, s. 63-90.

³² Neven Budak and Vladimir Posavec, "Rađanje suvremene Hrvatske i Europe od seobe naroda do apsolutizma: udžbenik povijestiza", *6. razred osnovne škole* (Tarih Ders Kitabı), Profil, Zagreb 2002, s. 101.

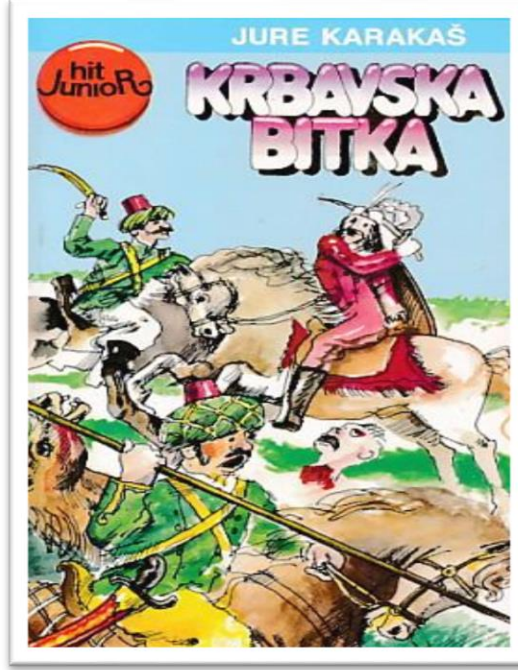
³³ Hrvoje Gračanin, vd., *Udžbenik iz povijesti za 6. razred osnovne škole*, Meridijani, Samobor 2007, s. 186.

³⁴ Grgin Borislav, "Preceding the Triplex Confinium - The Battle of Krbava Field, September 9th, 1493", *Zbornik Drage Roksandića*, 2019, s. 75-87.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

Görsel 1: Çocuk edebiyatı alanında yazılan *Krbavska Bitka* adlı çocuk romanının kapağında, Hırvat askerleri ile Osmanlı askerleri arasındaki mücadelenin tasviri³⁵

³⁵ Çocuk edebiyatı kitaplarından birinin kapağında Krbava Savaşı betimlemesi. Jure Karakaš'ın yazarı olduğu kitap, Hırvatların Osmanlı Devleti'ne karşı varoluş mücadelesini ve kahramanlığını ele almaktadır. Kitabın kapağında, fesli Osmanlı askerlerine karşı mücadele veren Hırvat bir kahramanın betimlemesi yer almaktadır.

Görsel 2: Krbava Savaşı'ndan sonra savaş esiri olarak köleleştirilen Hırvat kadınları betimleyen bir temsil³⁶

Krbava Savaşı, Osmanlı birlikleri ile Hırvat soyluların oluşturduğu kalabalık bir ordu arasında gerçekleşmiştir. Savaşın gerçekleştiği bölgede Osmanlı Devleti'nin düzenli-klasik bir ordusu yoktur. Onun yerine atlı birliklerden oluşturulmuş hareket ve manevra kabiliyeti yüksek bir birlik vardır. Osmanlı birliği, askerî becerileri sayesinde sayıca kendisinden çok daha kalabalık olan Hırvat ordusunu kesin bir yenilgiye uğratmıştır. Savaşın sonu Hırvat Krallığı yıkılmış, birçok Hırvat soylusu hayatını kaybetmiş ve çok sayıda Hırvat asker esir düşmüştür. Bu sebeple savaşın etkileri 15. yüzyıldan itibaren Hırvat toplumunun askerî ve politik söyleminde, edebiyat ve halk anlatılarında travmatik etkileri olan bir savaş olarak önemli bir yer

³⁶ Eğitim kurumlarının farklı kademelerdeki tarih ders kitaplarında Krbava Savaşının yol açtığı yıkımlar ile Osmanlılar tarafından köleleştirilen Hıristiyan Hırvat kadınların tasviri betimlenmektedir. Böylece Krbava Savaşı'nın Hırvat tarihindeki yıkıcı etkileri anlatılmaktadır.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

tutmuştur.³⁷ Hırvat ordusunun ağır bir yenilgiye uğraması, çok sayıda Hıristiyan şövalyenin ve komutanın savaşta hayatını kaybetmesi, Osmanlı karşıtı anlatıda, yıllarca devam eden derin bir etki bırakmıştır. Bu anlatı, tarihsel süreç boyunca farklı biçimlere bürünmüş, Osmanlılara karşı mücadelede yaşanan acılara vurgu yapılmış ve Krbava Savaşı, Hırvatların Osmanlılara karşı ilk ve en ağır yenilgisi olarak kroniklere ve tarihi eserlere ayrıntılı biçimde kaydedilmiştir.³⁸ Krbava Savaşı'ndaki yenilgiyle birlikte Hırvatistan coğrafyasının iç ve kıyı kesimlerinden, kitlesel göçler başlamıştır. Kitlesel göçlerle birlikte yeni toplumsal ve ekonomik koşullar oluşmuştur. Örneğin, sınır boyunca devam eden savaş ve çatışma ortamından ötürü köylüler, tarım ve hayvancılıkla daha az uğraşmaya başlamış, yarı köylü-yarı asker haline gelmişlerdir. Köy ve kırsal alanlarda daha çok yerel ve bölgesel savunma merkezleri olarak işlev gören kaleler inşa edilmiştir. Hırvat topraklarının Osmanlı Devleti'yle sınır olarak belirlenmiş olan büyük bir bölümü, kale ve savunma merkezleri haline dönüştürülmüştür. Kale ve savunma merkezleri, zamanla halkın barınma ve yaşama alanları olmuştur. Buralarda kendisine yaşam alanı bulamayan yoksul halk kitleleri ise Venediklerin kontrolü altında bulunan Dalmaçya kıyılarına göç etmiş ve buralarda demografik değişimler yaşanmıştır.³⁹ Göçler sonucunda yaşanan değişim, zamanla Osmanlı karşıtı bir anlatı ve bir korku kültürünü oluşmasına yol açmıştır. Öyle ki, 19. yüzyıldan itibaren Hırvat ulusal kimliğinin oluşturulması amacıyla yazılan birçok eserde, Osmanlı karşıtlığı anlatısı, yoğun biçimde işlenmiş ve Hırvat kimliği, Hıristiyanlığı Osmanlılara karşı savunma mücadelesinin somut bir örneği olarak gösterilmiştir.⁴⁰

Bu dönemde Avrupa devletleri arasında Haçlı ittifakı düşüncesi, büyük ölçüde önemini kaybetmiş olsa da Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti arasında doğal bir sınır haline gelen Hırvatistan bölgesi, Osmanlı'ya

³⁷ Suzana Miljan and Hrvoje Kekez, "The Memory of the Battle of Krbava (1493) and the Collective Identity of the Croats", *The Hungarian Historical Review*, 4 (2), 2015, s. 283-313.

³⁸ Dragutin Pavličević, "Težak poraz, ali ne i slom hrvatskog kraljevstva", *Anđelko Mijatović, Krbavska bitka*, Zagreb Republika, 2, 2006, s. 104-106-x.

³⁹ Ivan Jurković, "Socijalni status i prisilni raseljenici podrijetlom iz hrvatskih plemićkih obitelji u zemljama njihovih doseoba za trajanja osmanske ugroze", *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 23, 2005, s. 63-85.

⁴⁰ Dino Mujadžević, "The Image of Ottomans in Croatian Historiography: Changing Narratives in Elementary School Textbooks in Croatia from 1980s to 2000s", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2014, 34 (3), s. 293-302.

karşı mücadelede etkin askerî bir bölge olarak simgeselleşmiştir.⁴¹ Bu bölgede yaşayan Hırvatların kimliğini oluşturan ideoloji, sınır bölgelerinde özellikle Katolik inancına mensup toplulukların zihninde önemli bir aidiyet oluşturmuş ve Hıristiyanlığın ön saflarında yer alan koruyucular-Hıristiyanlığın Kalkanı anlamına gelen “*Antemurale Christianitati*” kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Bu terim, Katolik Kilisesi tarafından özellikle Hıristiyan Avrupa’yı korumak amacıyla Osmanlılarla savaşan Hırvatlara bir tür unvan olarak verilmiştir.⁴² Bu unvan, Osmanlılarla daha erken bir dönemde mücadele etmeye başlayan Ortodokslara verilmemiştir, çünkü tarihsel olarak Katolikler ile Ortodokslar arasında, Hıristiyan teolojisini yorumlama farkından kaynaklanan çatışmalar vardır. Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki ilerleyişini kolaylaştıran etkenlerden birisi, Hıristiyanlığın söz konusu iki farklı mezhebi arasındaki siyasi parçalanmaya yol açan bu çatışmadır. Osmanlı Devleti, Balkanlarda Katolıklere karşı çoğu zaman Ortodokslarla yerel ve bölgesel ittifaklar kurabilmiştir. Katolik mezhebi ile Ortodoks mezhebi arasındaki en belirgin çatışmalardan biri, 4. Haçlı Seferinde İstanbul’un Haçlı ordusu tarafından yağma edilmesidir.⁴³ Kısaca söylemek gerekirse Balkanlarda bu iki mezhep arasında süregelen bir çatışma ortamı sürekli olarak var olmuştur. Papalık tarafından verilen “*Antemurale Christianitati*” unvanının, birbirleriyle mücadele halinde bulunan Katolik inanca mensup Hırvat yerel elitleri ve soylularına, aralarındaki sorunların çözülmesi amacıyla ayrıca, Avrupa devletlerinden asker, silah ve maddi yardım gelmemesinden ötürü, bir tür manevi destek olarak verildiği düşünülmektedir.⁴⁴ Hâlihazırda bile Hırvatistan’ın hem Adriyatik Denizi boyunca uzanan yerleşim yerlerinde hem de doğu sınırı üzerinde yer alan bölgelerde, savunma amaçlı inşa edilen yapıların çokluğu dikkat çekmektedir. Buna karşın sınır bölgelerinde yaşayan bazı soylular, Osmanlı Devleti’ne karşı koyamayacaklarını anlamış olmalarından ötürü, Osmanlı yöneticileri ile ittifak kurmuş ve Osmanlılarla işbirliği yaparak bir tür patronaj ilişkisi içerisine girmişlerdir. İşbirliği yapan soyluların, mal ve mülklerini korumaya devam ettiği ve kontrol ettikleri bölgelerde Osmanlı ordusuna, Avrupa’nın iç

⁴¹ Gabor Agoston, “The Ottoman Empire and Europe”, *The Oxford Handbook of Early Modern European History 1350-1750*, Vol. 2, Oxford University Press, New York 2001, s. 472.

⁴² Zrinka Blažević, “The Image of the Wall, The Antemurale Christianitatis Myth from an Imagological Perspective”, *National Stereotyping, Identity Politics, European Crises*, (ed.) Jürgen Barkhoff and Joep Leerssen Brill, Leiden - Boston 2021, s. 162.

⁴³ Thomas F., Madden, “The Fires of the Fourth Crusade in Constantinople, 1203-1204 -A Damage Assessment”, *Byzantinische Zeitschrift*, Vol. 84-85, No. 1-2, 1992, s. 72-93.

⁴⁴ Tomislav Raukar, “Komunalna društva u Dalmaciji u 15. stoljeću i u prvoj polovini 16. stoljeća”, *Historijski zbornik*, 35 (1), 1982, s. 43-118.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

kesimlerine yapacağı seferlerde saldırı düzenlenmesini engellediği bilinmektedir.⁴⁵

Hırvat tarih yazımında Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelelerde yaşanan insani ve maddi kayıplar konusunda tarihsel gerçeklikler ile kurguların birbiriyle karıştığı ve sayıların abartıldığı düşüncesi de hâkimdir. Bu abartılarla, yabancı bir güç olarak Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele azminin canlı tutulması amaçlanmıştır. Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu bölgelerde; birçok alanda kamusal hizmetlere önem verildiği, yerel topluluklara din, eğitim ve ekonomik faaliyetler alanında özerklikler tanındığı, bölgesel ve yerel yönetim kadrolarında, belirli ailelere imtiyazlar ve ordu teşkilatında çok sayıda Hıristiyan kökenli askere görev verildiği bilinmektedir.⁴⁶

Ulusal tarih içerisinde sınır bölgeleri önemli bir rol oynar, çünkü ulusun kendisini somut anlamda tanımladığı alan, sınırdır. Sınır bölgeleri kesin ve net biçimde tanımlanmış olabilirler fakat bölgesel ve ulusal anlatılarda çok farklı anlamlara sahiptirler.⁴⁷ Balkanların batısı ve Avrupa'nın güneydoğu sınırlarını içine alan Hırvat topraklarında, öteden beri yaşanan çatışma ve savaş ortamı, Orta Çağ Hırvatistan'ındaki günlük yaşama büyük ölçüde etki etmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyeti, Geç Orta Çağ'da Hırvat edebiyatının ana motiflerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Bosna topraklarında kontrolü sağlaması ve Katolik dünyasının coğrafi ve kültürel sınırlarına yaklaşması, bölge halkı olarak bilinen Hırvatlar arasında yerinden edilmişlik, güvensizlik, korku ve kırılma gibi duyguların yoğun bir şekilde yayılmasına ve anlatı halinde işlenmesine yol açmıştır.⁴⁸ Zaman içinde tarihsel birtakım olaylar sonucunda, Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'ya doğru ilerleyişinin azalması özellikle 2. Viyana Kuşatması'ndaki başarısızlıktan sonra yukarıda yer verilen duygular, yerini aktif silahlı direniş, bireysel ve grup cesaretine ve kahramanlık anlatılarına bırakmıştır. 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar sınır boyunca devam eden çatışma ve savaşların yol açtığı kuşatma altında olma sendromu, Hırvat

⁴⁵ Halil İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, No. 2, 1954, s. 103-129.

⁴⁶ Borislav Grgin, "The Ottoman in fluences On Croatia in the Second Half of the Fifteenth Century", *Povijesni prilozi*, 21 (23), 2002, s. 87-102.

⁴⁷ Stefan Berger, "On the Role of Myths and History in the Construction of National Identity in Modern Europe", *European History Quarterly*, 15, June 2009, s. 490-502.

⁴⁸ Gaye Yavuzcan, "Balkan Ulus Mitlerinde Osmanlı Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Kosova'dan Krbava'ya", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2019 s. 54-68.

toplumu arasında yaygın bir hal almıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa içlerine doğru ilerleyişinin büyük ölçüde durmuş olması ve Hırvatlara atfedilen “*Antemurale Christianitati*” kavramı, Hıristiyan dünyasında savaş etiği ve değerleri sisteminin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Bu gerçeklik, yani Osmanlı korkusu ve Hıristiyanlığın koruyucusu olma düşüncesi, Hırvat ulusunun kolektif bilinci üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve modern zamanlara tekabül eden ulusal Hırvat kimliğinin, öteki imajının ve mitlerinin yaratılmasında önemli bir işlev görmüştür. Bu iddialarla ilgili somut örnekler, Hırvatistan sınırları içerisinde yer alan birçok kentin bayrak veya flamalarıdır. Birçok kentin bayrağı veya flaması, Osmanlı-Türk hâkimiyetinden kurtulmasıyla ilişkili motif ve figürlerle bezenmiştir.⁴⁹

Tarihsel anlatı ve mitleştirme yoluyla bir ulusal kimlik oluşturma süreci, iki farklı kültürel etkinlik aracılığıyla açıklanacaktır. Hırvatistan'ın kuzey doğusunda, Slavonya bölgesinde bulunan Đurđevac kenti ve güney doğusunda Dalmaçya olarak bilinen bölgede yer alan Sinj kentinde, yılın belirli dönemlerinde geleneksel olarak kutlanan iki etkinlik tespit edilmiştir. Bu iki etkinlik aracılığıyla tarihsel anlatıların ve mitleştirmelerin nasıl kurgulandığı incelenmiştir. Aşağıda tarihsel süreçte Osmanlı Devleti'yle yaşanan savaş ve çatışmaları konu edinen kutlamalarla ilgili araştırma bulgularına yer verilmiştir.

3. 1552 Đurđevac Festivali ve “Legenda o Picokima” (Horoz Efsanesi)

Her yıl haziran ayında 3 gün devam eden ve Avrupa'nın birçok yerinden izleyicilerin katıldığı bu festivalde, Đurđevac kalesinin Osmanlılara karşı savunulması tiyatro ve gösterilerle canlandırılmakta, horoz mitinin kökenine ilişkin sözlü gelenek sahnelenmekte ve Osmanlı ordusuna karşı kazanılan zaferin kutlamaları festival şeklinde yapılmaktadır. Araştırmalar sonucunda, Horoz Efsanesi'nin⁵⁰ ortaya çıkışıyla ilgili akademik çalışmaların ve tarihsel kanıtların olmadığı sonucuna varılmıştır. Daha çok sözlü edebiyat

⁴⁹ Zeljko Heimer, “The Croatian County Flags”, (ed.) Jan Oskar Engene, *Proceedings of the 25th International Congress of Vexillology*, Rotterdam August 2013, s. 305-360.

⁵⁰ Standart Hırvat dilinde horoz kelimesinin karşılığı “Pjevac” olarak geçer fakat Đurđevac yöresinde ve yörenin eski yerel dilinde “Picok” kullanımı yaygındır. Kutlamalarda kullanılan betimlemelerde “horoz motifi/resmi” kullanılmaktadır. Konuyla ilgili bilgiler, Zagreb Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyesi Dr. Azra Abadžić Nevaey'den alınmıştır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgiler için Bkz. Zorica Vitez, “Legenda o picokima u svjetlu globalne i nacionalne (kulture) politike”, *Narodne umjestnost*, 44/2, 2007, s. 11-25.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

çalışmalarında dile getirildiği, şiir veya masal tarzında halk edebiyatı eserleri şeklinde kaleme alındığı görülmüştür. Đurđevac Kalesinin⁵¹ kuşatılmasına ilişkin sözlü anlatılar derlenerek, birçok kez yazıya geçirilip yayımlanmıştır. Kayıtların çoğu, kale savunması ve Osmanlı askerinin geri çekilmesiyle ilgili farklı anlatıları ele almaktadır. Bu durum, anlatının kurgusal gerçekliğini ve hayali yönünü kanıtlar niteliktedir. Farklı içeriklere sahip şiir veya metinlerin taşıdığı ortak özellik, Osmanlı-Türk imgesiyle ilgili olumsuz betimlemelerle yüklü olmasıdır. Horoz Efsanesi'nin savunucuları, en eskisi Tomo Jalžabetić'in 1898 tarihli yazısına ve Đurđevac Ante Bursic devlet okulu müdürünün 1915 tarihli yazısına atıfta bulunmaktadır.⁵² 1902 tarihli ulusal bir gazetede yer alan ve yazarı belli olmayan bir şiirde, Osmanlı-Türk ordusunun acımasız ve saldırgan tavrına karşılık, Đurđevac halkının azmine ve zekâsına vurgu yapılmaktadır. Şiirin başlığı "*Kako se Đurđevac otesao Turaka*" (Đurđevac Türklerden Nasıl Kurtuldu) şeklindedir.⁵³ Özellikle çocuklara yönelik yayınlarda Horoz Efsanesi anlatısının daha yoğun biçimde ele alındığı görülmüştür (Görsel 3). Đurđevac kent müzesinde resimli kitapların sergilendiği ve broşürlerde tarihsel anlatıyla ilgili yoğun bilgiler verildiği görülmüştür.

---

⁵¹ Đurđevac Kalesi olarak kabul edilen yapı, Orta Çağ kalelerine nazaran son derece küçük bir yapıdır ve klasik anlamda bir kalenin sahip olduğu birçok özelliğe sahip değildir. Bu durum, anlatı ve mitleştirme süreçlerinin gerçek olaylardan çok, hayali ve icat edilmiş olduğunun bir göstergesidir.

⁵² Vitez, *a.g.e.*, s. 11-25.

⁵³ <https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/6624> (02.01.2023).

Görsel 3: İlköğretim öğrencileri tarafından Đurđevac Kuşatmasının sahnelenmesi⁵⁴

Tarihsel kaynaklara ve anlatıya göre, 1552 yılında Osmanlı ordusu Đurđevac kalesini kuşatmıştır. Osmanlı ordusunun başında ise Ulema Bey adında deneyimli ve yaşlı bir komutan vardır. Ulema Bey, çok kalabalık bir orduyla Đurđevac ve çevresini ele geçirmek istemektedir. Çünkü Đurđevac ve çevresi Viyana'ya giden güzergâhta önemli bir konuma sahiptir. Ulema Bey, küçük bir kaleden ibaret olan Đurđevac Kalesini rahatlıkla ele geçirebileceğine inanmıştır. Kalenin etrafını kalabalık bir orduyla kuşatır ve kaleyi yoğun top atışına tutar fakat günler geçmesine rağmen Đurđevac halkı, kaleyi her fırsatta onarır ve kendi imkânlarıyla karşılık vermeye çalışır.⁵⁵ Ulema Bey, kaleyi ele geçirememesinden ötürü aşırı derecede öfkelenmiştir ve Đurđevac Kalesini, içindeki insanlar açlıktan ölünceye kadar kuşatma altında tutmaya karar vermiştir. Kalenin içinde bulunan Đurđevac halkı, zor koşullar altında olmasına ve açlık çekmesine rağmen kaleyi savunmaya

⁵⁴ İlköğretim çağındaki çocuklar tarafından sahnelenen oyunlarda, Đurđevac Kuşatması canlandırılmaktadır. Oyun gereği, çocukların bir kısmı Osmanlı askeri, bir kısmı ise Hırvat asıllı Đurđevac sakinlerinin tarihsel döneme özgü kostümlerini giymektedir. Oyunda, Đurđevac halkının Osmanlı askerini nasıl geri püskürttüğü ve zafer kazandığı lirik biçimde anlatılmaktadır.

⁵⁵ Rudolf Horvat, *Hrvatska Podravina*, Hrvatsko povijesno društvo Koprivnica, 1997, s. 16-18.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

devam etmekte ve teslim olmamak için direnmektedir. Ümitlerin tükendiği, yiyeceklerin ve silahların bittiği bir anda, yaşlı ve bilge bir kadın, kalede canlı kalan son horozun, topla Osmanlı askerlerinin üzerine fırlatılmasını önermiştir. Böylece kuşatma altındaki halkın bolluk içinde olduğu görüntüsü verilerek, Ulema Bey kandırılacak ve Đurđevac Kalesini ele geçiremeyeceğine inanması sağlanacaktır. Ulema Bey ve askerleri, kuşatma altındaki halkın açlıktan ölmek üzere olduğunu ve kaleyi teslim etmelerinin an meselesi olduğunu düşünmektedir. Topla fırlatılan horoz, Ulema Bey'in çadırının önüne düşmüştür. Horozun fırlatılmasından sonra ise askerler, Đurđevac halkının yiyecek sıkıntısı çekmediğini, kendilerine fırlatılacak kadar bol yiyecekleri olduğunu ve bu yüzden savunmanın daha uzun sürebileceğini düşünmeye başlamıştır.⁵⁶ Ayrıca Osmanlı askerlerine göre horoz, bir uğursuzluk işaretidir, bundan dolayı askerler arasında kargaşa başlamıştır. Ulema Bey bu olaylar üzerine kuşatmayı kaldırmak ve kalabalık orduyu geri çekmek zorunda kalmıştır.

Yaşlı ve bilge kadının zekice önerisi sayesinde Đurđevac halkı, kalabalık Osmanlı ordusuna karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Zaferin en önemli simgesi ise horoz "Picok"tur. O günden sonra Đurđevac kentinin sembolü horoz olmuştur ve Đurđevaclı çocuklara da atalarından tevarüs aldıkları kimliklerinin bir ifadesi olarak "Picoki" denmeye başlanmıştır. Kenti Osmanlı yıkımından kurtaran bilge yaşlı kadın ve horoz anısına geleneksel olarak "Picokijada" adı verilen kutlamalar düzenlenmektedir. Öyle ki, 2024 yılı Haziran ayında düzenlenen olan bu etkinliği Đurđevac Turizm Topluluğunun;⁵⁷ "*Sevgili dostlar, Đurđevac - Picoka kentinde, her yıl Haziran ayının sonunda, Đurđevac halkının Türklerin saldırılarına karşı efsanevi savunmasını anmak amacıyla geleneksel bir turistik etkinlik düzenlenmektedir*" ifadeleriyle tanıtmıştır.

2023 Haziran ayında düzenlenen anma etkinliğinde yerel halktan amatör tiyatro oyuncularını, Đurđevac kuşatmasında kalenin savunucularını ve Osmanlı askerlerini canlandırmıştır. Bu canlandırmalarda Osmanlı-Türk imgesine yönelik olumsuz bir algının hâkim olduğu görülmüş, Osmanlı askeri yağmacı, acımasız, saldırgan ve şehvet düşkün bir güç olarak sahnelenmiştir (Görsel 4 ve 5). Dinsel yorumlar ve popülist hayal gücünün birer ürünü olarak sahnelenen oyunlarda ötekileştirmeler, toplulukların kendilerini tanımlama ve

⁵⁶ Marinko Ivanišević, "Kako je nastajala scenska izvedba Legenda o Picoku", *Podravski zbornik*, 32, 2006, s. 253-263.

⁵⁷ <https://visitdjurdjevac.hr/picokijada/> (17.02.2024).

FETHİ NAS

bir arada tutma süreçlerinde önemli bir psikolojik araçtır. “Biz” ve “onlar” arasındaki sınır belirlenirken, ötekiyi kötülemek, ortak bir kimlik duygusunun gelişmesine ve topluluğa ait değer sistemlerinin korunmasına katkı sağlar.

Görsel 4: Gece vaktinde kutlanan etkinlikte kale duvarlarının üzerine görsel efektler yansıtılarak, Osmanlı ordusu şeytani bir güç olarak betimlenmiştir.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

Görsel 5: Đurđevac kent müzesinde Osmanlı askeri betimlemesi.

Hırvatlar ise zekâ ve bilgelikleriyle kendilerinden kat kat üstün Osmanlı askerlerini yenen temiz ve masum bir halk olarak tasvir edilmektedir (Görsel 6). Đurđevac kentinde yapılan saha çalışması ve gözlemler esnasında kamu kurumlarının, cadde ve sokakların ve birçok işletmenin simgesinin horoz olduğu ve anıtsal yapılarda bu savaşın temsillerinin yoğun biçimde kullanıldığı görülmüştür. Đurđevac kent müzesinde ise kuşatmayla ilgili çizimlere ve sanatsal eserlere rastlanmaktadır. Farklı eserlerin ortak özelliği, Osmanlı-Türk korkusundan beslenen bir düşmanlık ve kötülük figürüdür. Bunlara dayanarak, etkinliğin Hırvat ulusal birliğinin tesis edilmesine ve Hırvat kimliğinin oluşumuna katkı sağlayan bir icat olduğu iddia edilebilmektedir. Kurumsal anlamda ilk kutlama 1968 yılında yapılmıştır. Bir diğer ifadeyle, Đurđevac kuşatmasının tarihsel bir anlatı ve ulusal bir mit olarak kavramsallaştırılması, yakın bir dönemde gerçekleşmiştir bu yönüyle icat edilmiş bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Hobsbawm'un ifadesiyle,⁵⁸ hem fiilen icat edilen, inşa edilen ve resmi olarak tesis edilen, hem de kısa ve tarihlenebilir bir dönemde -belki de birkaç yıl gibi- daha az takip edilebilir bir sürede ortaya çıkan ve büyük bir hızla yerleşen gelenekler, icat edilmiş olarak değerlendirilir. "İcat edilmiş gelenek", normalde açık veya gizil olarak kabul

⁵⁸ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 2.

FETHİ NAS

edilmiş kurallar tarafından yönetilen, ritüel veya sembolik nitelikteki, belirli değerleri ve davranış normlarını tekrar yoluyla aşılama çalışan ve doğal olarak geçmişle sürekliliği ima eden bir dizi uygulama anlamına gelmektedir. 2023 yılında Đurđevac kentinde düzenlenen etkinliklerin açılışını Hırvatistan Başbakanı ve merkez sađ parti olduğu bilinen “*Hrvatska Demokratska Zajednica*” (HDZ) Başkanı Andrej Plenković gerçekleştirmiştir. Etkinliđe birçok siyasetçi ve bürokratın katıldığı görülmüştür. Kutlamalarla ilgili olarak Bařbakan Plenković, açılış konuşmasında; 500 yıl önce Osmanlılara karşı sergilenen dayanıklılık ve mücadelenin önemine değinmiş ve geleneğin sürdürülmesinde emeği geçenlere teşekkür etmiştir. Tarihsel olarak kutlanan bu geleneğe ilginin daha fazla yoğunlaştırılması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁹

Görsel 6: Đurđevac Kalesini başarılı bir şekilde savunan halkın başarısını ilahiler söyleyerek kutladığını gösteren bir temsil

⁵⁹ “Plenković na otvorenju Picokijade: Vidi se da řelite privući turistu”. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/plenkovic-na-otvorenju-picokijade-vidi-se-da-zelite-privuci-turiste-foto-20230624>. (27.09.2023).

4. 1715 Tarihli Sinj Savaşı Kutlamaları ve 300 Yıllık “Sinjska Alka” - Alka Süvari Oyunu

Günümüzde, Hırvatistan sınırları içerisinde yer alan Sinj kenti, 17. yüzyılın sonlarına doğru Venediklilerin kontrolü altındadır. Sinj kenti, Bosna sınırına yakın ve stratejik bir konuma sahip olmasından ötürü, Osmanlı Devleti'nin ele geçirmek istediği yerlerden birisidir. Dalmaçya kıyılarını idaresi altına almak amacıyla Osmanlı Devleti birkaç defa Venediklilerle⁶⁰ savaşmış olmasına rağmen Sinj ve çevresini fethedememiştir.⁶¹ Savaş, Venediklilerle Osmanlı Devleti arasında cereyan etmiş olsa da kentin sakinlerinin Hırvat olmasından ötürü savaş anlatısı, Hırvat tarihinde ve mitolojisinde sembolik bir öneme sahiptir. Sinj Savaşı bu doğrultuda Hırvatlar arasında bir tür ulusal zafer olarak anlatılmaktadır. Literatür incelemesi sonucunda, Osmanlı Devleti ile Venedikliler arasında yapılan savaşlar ve anlaşmalar konusunda çalışmalar olduğu görülmüştür fakat Türkçe akademik yayınlarda özel olarak, 1715 Sinj Savaşıyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Makalenin kapsamına doğrudan tarihsel-kronolojik olaylar dâhil olmadığından bu konuda detaylı bilgilere yer verilmeyecektir. Onun yerine Osmanlı ordusunun kuşatma altına aldığı Sinj kentini ele geçirememesinin, Hırvatların zihinsel dünyasına yansımaları, savaşın mitleştirilmesi ve bir başarı anlatısı haline dönüştürülmesi süreci ele alınmıştır. Saha çalışmasından elde edilen bilgilere göre, Sinj Savaşı kutlamaları ve bu kutlamalara sonradan eklenen Alka Süvari oyunu, 2009 yılında UNESCO somut olmayan kültürel miras listesine dâhil edilmiştir.

Geleneksel olarak her yıl Ağustos ayında, güçlü Osmanlı ordusunun Sinj kuşatması ve kuşatma sonucunda yenilgiye uğratılması anısına çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Etkinlik boyunca yerel halk, geleneksel kostümlerini giymekte, kentin sokak ve caddeleri rengarenk dekorasyonlarla süslenmekte, kentin farklı mekanlarında müzik ve dansların eşlik ettiği kutlamalar yapılmaktadır. Etkinliklerde, Hırvatların kahramanca meşru müdafaasına ve ilahi müdahaleye ilişkin mitolojik anlatılar canlandırılmaktadır. Alışıl gelmiş bir söylem olarak Sinj kutlamaları, baskı ve kötücül bir yönetim biçimi olarak Osmanlı-Türk idaresine, istila ve

⁶⁰ Güner Doğan, “Girit Muharebesi Sonrası Osmanlı-Venedik Sınırı (1671)”, *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı Özel, Aralık 2019, s. 1-18.

⁶¹ Dragana Balić, “300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)”, *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. svibnja, u Sinju od 14. do 17. Svibnja 2015. godine*, (haz.) Josip Dukić i Josip Grbavac, Franjevački Samostan u Sinju, *Povijesni Prilozi*, Vol. 39, No. 58, Nisan 2020, s. 168-172.

FETHİ NAS

sömürüsüne karşı bir direniş ve mucizevî bir yardımın gerçekleştiği bir anlatıya dayalıdır.⁶² Böylece mücadele ve direniş anlatısı kolektif hafızaya ve nihayetinde bir tür tarih yazımına aktarılmaktadır. Etkinliklerde geleneksel tutum ve davranışlar her yıl tekrarlanan sahnelerle kutlanmakta ve ulusal kimliğe dair çeşitli pratikler mitsel bir anlatımla işlenmektedir.

Tarihsel kayıtlara ve halk arasında dilden dile aktarılan anlatıya göre, 1715 yılında 60.000 Osmanlı ordusu, Sinj kentini kuşatma altına alır fakat rahip İvan Grçiç komutası altındaki 700 kişi civarındaki Sinj sakinleri teslim olmayı reddeder. Bunun üzerine Osmanlı ordusu kenti çevreleyen surları günlerce yoğun top atışına tutar, ardından kalabalıklar halinde kente saldırır fakat Sinj kentini ele geçirmez. Bu arada kent halkı, Meryem Ana'nın resmedildiği bir tablonun (Görsel 7) yer aldığı manastırda toplanmış ve dualar etmektedir.⁶³

Görsel 7: Gospa Sinjska - Meryem Ana'yı temsil eden tablo

⁶² Anđelko Vlašić and Kovač Janja, Elements of Ottoman Legacy in the Alka of Sinj (Croatia)", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hâkânî*, Libra, İstanbul 2015, s. 507-528.

⁶³ Bernard Stulli, "Iz povijesti Dalmacije", *Književni Krug*, Split 1992, s. 54.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

Kim tarafından çizildiği bilinmeyen bu tablo daha önce mucizevî güçleri olduğuna inanılan ve Bosna'da Osmanlı askerleri tarafından tahrip edilen bir manastırdan hiçbir zarar görmeden kurtarılmış ve Sinj'e getirilmiştir. İnanışa göre bu tablonun olduğu yerlerde, Osmanlı-Türk askeri savaşları kaybetmekte ve işgal ettiği yerleri terk etmektedir. Kuşatma boyunca Sinj halkı günlerce tablonun bulunduğu manastıra toplanmış ve dualar etmiştir. Kuşatmanın devam ettiği günlerde, Osmanlı askerleri arasında hastalık yayılmaya başlamıştır. 15 Ağustos sabahının şafağında kenti çevreleyen surlarda havada süzülen beyaz elbiseli bir kadın hayaletinin dolaştığı görülmüştür. Osmanlı askeri gördüğü bu kadın hayaletinden korkarak kuşatmayı kaldırıp kaçmaya başlamıştır.⁶⁴ Hırvat halkı, bu kadının Hz. Meryem olduğuna inanmaktadır. Osmanlı askerlerinin gördüğü, salgın hastalık yayan ve kaçmalarına yol açan kişi mucizevî Meryem Ana'dır. Sinj halkı, dualarının kabul olduğuna Meryem Ana'nın kendilerine yardım ettiğine inanmaktadır. Bu olay, halkın inanca olan bağlılığının pekişmesine katkı sağlamıştır. 15 Ağustos tarihi genel olarak Katolik dünyası için önemli bir gündür. Meryem Ana'nın bu tarihte göğe yükseldiğine inanılmaktadır. Sinj Kuşatmasının bu güne denk gelmiş olması ve 15 Ağustos günü surlarda Meryem Ana'nın görünmesi, Katolik Hırvatlara yönelik ilahî bir yardım olarak algılanmıştır. 15 Ağustos günü birçok Katolik ülkede olduğu gibi Hırvatistan'da dinsel olarak tanınan resmi bir tatil günüdür. Bu yönüyle Sinj kutlamaları dinsel kaynaklı bir öneme sahiptir ve dinsel bir gelenek olarak da kutlanmaktadır.

Kısa bir süre sonra Sinj'de yaşananlar, bütün Hırvatistan'a yayılmış ve Osmanlı ordusunun yenilgisi, Hz. Meryem'in yardımıyla ve bir tür mucize ile ilişkilendirilmiştir.⁶⁵ Osmanlı ordusunun yenilgiye uğratılması, mucizevî bir kurtuluş olarak kabul edilmiştir. Savaş, yerel kahramanlığa ilişkin bir zafer ve ilahî kurtuluşa ilişkin bir mitin doğmasına yol açmıştır. Sinj savunmasında elde edilen zafer ve gerçekleştiği iddia edilen ilahi müdahale; kilise vaazlarına, halk masallarına, edebî eserlere, şarkılara ve çocuk hikâyelerine ilham kaynağı olmuştur. Alka Süvari Oyunu adı verilen geleneksel bir oyun bu zaferin kutlamalarıyla ilişkilendirilmiştir ve Sinj kenti ile çevresi kutsal bir yer ve hac bölgesi ilan edilmiştir. Bundan dolayı 309 yıldan bu yana, her yıl ağustos ayında zaferin anısına düzenlenen Alka Süvari Oyunlarıyla birlikte Sinj sokaklarında, söz konusu mucizevî tablonun taşındığı ve on binlerce

⁶⁴ Marko Dragić, "Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske" *Croatica et Slavica Iadertina*, 1 (12), 2017, s. 153-177.

⁶⁵ Ivan Marković, "Sinj i njegovo slavlje: god. 1887", *Spomen knjiga*, Franjevački samostan u Sinju, Matica hrvatska, 1998, s. 35-41.

Hıristiyan hacının katıldığı yürüyüşler düzenlenmektedir. Sinj'deki kutlamalara Alka Süvari Oyunu'nun dâhil edilmesi süreci konusunda farklı yaklaşımlar vardır.⁶⁶ Orta Çağ boyunca Avrupa ülkelerinde şövalye oyunları düzenlendiği bilinmektedir. Oyunun, şövalyelerin savaş taktikleri konusunda eğitildiği bir etkinlikten türediği ileri sürülmektedir. Zamanla bir tür eğlence oyununa dönüştüğü ve Dalmaçya bölgesinin yaygın bir oyunu haline geldiği iddia edilmektedir. Dolayısıyla Alka Süvari Oyunu sadece Sinj Savaşı veya kutlamalarıyla doğrudan ilişkili bir tarihselliğe sahip değildir. Diğer anlatı ve mitler gibi icat edilmiş ve dönüştürülmüş bir içerik taşıdığı düşünülmektedir. Aynı oyun "*Trka na prstenac*" (Halka Yarışı) adıyla, Dalmaçya kıyılarının kuzeyinde yer alan Barban'da da oynanmaktadır.⁶⁷ Bu etkinlikler aracılığıyla bölge halkı ve ziyaretçiler, atalarının Bosna'dan göçünü ve 1715 zaferini düzenli olarak anmaktadır. Sinj Savaşı, Hırvatistan'ın "*Antemurale Christianitatis*" veya "Hıristiyanlığın Kalkanı" olarak betimlenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu zafer, Hırvatların ve atalarının Batı Avrupa Hıristiyan dünyasının sınırlarını başarılı bir şekilde koruduğuna, cesaret, kahramanlık ve inanç gibi özelliklerin, Hırvat kimliğinin vazgeçilmez öğeleri olduğuna dair düşüncenin oluşmasında etkili olmuştur. Böylece Hırvat kimliği, Balkanlardaki Osmanlı mirasına doğrudan güçlü bir karşıtlığın simgesi ve mucizelere mazhar olan bir ulus olarak inşa edilmiştir.⁶⁸

Ulusal bir mitolojinin oluşturulması süreci göz önünde bulundurulduğunda Sinj Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan anlatıların, hayalî anlamlar üretmede oldukça işlevsel olduğu görülmektedir. Sinj kentinin Osmanlı ordusu tarafından fethedilmeyişi, Hırvatların üstün bir başarısı, kahramanca mücadelesi ve ilahi bir yardım olarak kurgulanmıştır. Oysa tarihçiler, Osmanlı ordusunun kent kuşatmasında başarısız olmasına yol açan sebepleri açıklarken, Venedikli askerlerin desteğine, Osmanlı ordusu komutanlarının lojistik hatalarına, kale kuşatmalarında kullanılan silahların yetersizliğine, erzak tedarik sorunlarına, su sıkıntısının yaşanmasına ve buna bağlı olarak hastalıklara yol açan hijyen sorunlarına işaret etmektedirler.⁶⁹

⁶⁶ Ana-Marija Vukušić, "Tradicija i sjećanje: Sinjska Alka", *Narodna umjetnost: Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 2005, 42/2, s. 93-108.

⁶⁷ Roberta Mavrić Antić, "Trka na prstenac Barban", *Diplomski rad degree grantor, ustanova koja je dodijelila akademski, stručni stupanj*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2020. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:358468>.

⁶⁸ Perica Vjekoslav, *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*, Oxford University Press, New York 2002, s. 94.

⁶⁹ Lovorka Čoralić and Nikola Markulin, "Bitka za Sinj 1715. godine", *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 34, 2016, s. 147-180.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

Teolojik yorumların ise dönemin Katolik inancına mensup ve Osmanlı karşıtlığıyla bilinen Fransisken rahipler tarafından üretildiği bilinmektedir. Yabancı bir güç ve sapkın bir dinsel inanışa mensup olarak algıladıkları Osmanlılara yönelik bir karşıtlığın yaratılmasında ve etno-dinsel bir Hırvat kimliğinin oluşturulmasında, Venediklilerle işbirliği içerisinde bulunan Fransisken rahiplerinin etkisi belirgindir.⁷⁰ Fransisken tarikat mensupları, Osmanlı topraklarında yaşayan tek Katolik tarikattır ve Osmanlı devleti tarafından geniş bir özerklik verilmiş olmasına rağmen, Balkanlarda Osmanlı'ya ve özellikle Ortodoks öğretiye karşı faaliyetleri sürekli olarak canlı tutmaya çalışmışlardır. Fransisken rahipler, neredeyse bütün Balkanlarda genellikle kimliklerini gizleyerek, sıradan kıyafetlerle, silahlı olarak dolaşan ve halkı Osmanlı devleti ile Ortodokslara karşı örgütlemeye çalışan bir grup olarak bilinmiştir.⁷¹

Kutlamanın bir parçası olan Alka Süvari Oyunu⁷² ise ülke topraklarını savunmaya dair önemli tarihsel referanslar içermektedir ve üç yüz dokuz yıldır geleneksel olarak Sinj Savaşı'yla ilişkilendirilmiştir. Bu oyun, Osmanlı Devleti tarafından boyunduruk altına alınmaya çalışılan bir ulusun, kendini korumaya yönelik sergilediği savaştı karakterin bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle oyun, Hırvat ulusal kimliğinin, Osmanlı karşıtı bir imajın yansıması olarak inşasında etkin bir role sahiptir. Yugoslavya döneminde ise Sinj kutlamaları ve Alka oyunu, içeriğindeki teolojik simgelerden ötürü komünizmin realizmine uygun bir şekilde dönüştürülmüş ve seküler bir kutlama haline getirilmek istenmiştir fakat Yugoslavya'nın dağılması sonucunda Sırp ve Boşnaklarla yaşanan savaşta, tekrar Hırvat ulusunun bir kahramanlık ve mücadele miti olarak popülerlik kazanmıştır.⁷³ Sinj kenti ve çevresinde yapılan saha çalışmaları esnasında yaşanan tarihsel olaylarla ilgili çağrışımları canlı tutmaya yönelik çok sayıda eserlerin olduğu gözlenmiştir. Sinj Müzesinde Meryem Ana'nın resmedildiğine inanılan tablo ile Osmanlı askerlerinin Hırvatlarla savaşını betimleyen resimler ve tarihi kişiliklere ait tasvirler sergilenmektedir. Kent savaşta sonra Fransisken

⁷⁰ Vjekoslav, *a.g.e.*, s.9.

⁷¹ Daniel Patafta, "Croatian Franciscans at the Frontier between Christianity and Islam from the 15th to the 17th Century", *Unity and Dialogue*, 74, 2, 2019, s. 195-218.

⁷² Alka Süvari Oyununun en belirgin özelliklerinden birisi, oyunun terminolojisiyle ilgilidir. Oyunun bileşenlerinin neredeyse tamamına yakını Türkçe kelimelerden oluşmuştur. Alka oyunu da esasen Hırvat ulusal kültürüne özgü bir etkinlik değildir. Hırvat ulusal kimliğinin oluşumu sürecine eklenmiş bir öğedir.

⁷³ Ivan Kozlica, *Alka u politici – politika u Alki*, Kulturno društvo Trilj i Hrvatski centar zaratne žrtve, Zagreb 2014, s. 121.

FETHİ NAS

rahipler tarafından yaratılan anlatılardan yola çıkarak, kutsal bir yer ilan edilmiştir bununla ilişkili olarak burası bir hac rotası haline getirilmiştir. Bu rota üzerinde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini anlatan 14 istasyon, devasa bir orduya karşı elde edilen zaferin anısını canlı tutmaya yönelik inşa edilmiş kilise ve manastırlar, Orta Çağ taş mezarları, yazıtlar ve kutsal figürler göze çarpmaktadır (Görsel 8 ve 9).

Görsel 8: Kentin her yerinde Sinj Savaşıyla ilgili betimlemelere rastlanmaktadır. Savaşın kazanılmasına mucizevî bir katkı sağlayan Meryem Ana tasviri

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

Görsel 9: Kutsal bir hac yolu olarak ilan ve kabul edilen güzergâh üzerinde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini betimleyen istasyonlardan birisi

Alka Süvari Oyunu'nun, geleneksel olarak üç yüz dokuz yıldır devam ediyor olması, oyuna ulusal bir değer ve anlam yüklenmiş olmasıyla ilgilidir. Yerel bağlamıyla birlikte Alka Süvari Oyunu'nun ulusal bir olgu olarak üstlendiği işlevler, birçok açıdan tarihsel ve kültürel bağlam tarafından üretilmiş olmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamlar analiz edildiğinde, oyunun ilişkilendirildiği Sinj Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan doğaüstü varlıklar ve kutsal olarak kabul edilen eylemlere halkın duygu, inanç ve düşüncelerinin katılmasıyla bir tür hayali gerçekliğin yaratıldığı görülmektedir. Bu da sözlü geleneklerin mitleştirilmesinde önemli basamakları oluşturan süreçlere işaret etmektedir.⁷⁴

Alka Süvari Oyunu, bugün yerel topluluk üyelerinin kendilerini özdeşleştirdiği ve dolayısıyla benzersizliklerine vurgu yaptığı güçlü bir semboldür. 1715'te Osmanlılara karşı kazanılan savunma savaşı, Alka Süvari Oyunu'yla kutlanmaktadır ve bu nedenle Hırvat ulusal kimliğinin önemli bir ögesini temsil etmektedir. Osmanlılara karşı kazanılan zafer ve Sinj'de

---

⁷⁴ Eliade, *a.g.e.*, s. 23.

görünen Meryem Ana efsanesiyle bağlantılı olarak Alka Süvari Oyunu, halkın devlete ve yöneticilerine bağlılığı ifade eden bir etkinliktir. Bununla birlikte Alka Süvari Oyunu'na, yakın tarihsel süreçte farklı işlevler ve anlamlar yüklenmiştir. Örneğin AB'ye üyelik sürecinde Hırvat kimliğinin dinsel boyutunu çağrıştıran olmasından ötürü, tartışmalı bir konu haline gelmiştir ve Hırvat ulusal kimliğini oluşturan bir öge olarak adaylık sürecinde politik söylemden uzak tutulmaya çalışılmıştır.⁷⁵ Buna rağmen günümüzde bu oyun, Hırvatistan Cumhurbaşkanlığının himayesinde her yıl ağustos ayında düzenlenmekte ve dönem dönem yabancı ülke temsilcileri de bu etkinliğe davet edilmektedir. 2023 yılında gerçekleşen etkinlikte Hırvatistan Cumhurbaşkanı Milanović ve Başbakan Plenković, iç siyasette yaşanan sorunlara rağmen bir araya gelmiş ve birliktelik mesajları vermişlerdir. Alka Süvari Oyunu'nun ulusal birlik açısından önemine ve sahip olduğu tarihsel işleve konuşmalarında değinmişlerdir.⁷⁶

Sonuç

Bir Balkan toplumu olarak Hırvat ulusal kimliğinin nasıl oluştuğu konusunda modern siyasetçilerin ve entelektüellerin farklı görüşleri vardır. Yaygın görüş, Hırvatların tarihsel süreç içerisinde 8. yüzyıldan itibaren bir devlet geleneğine sahip oldukları yönündedir. Hırvat kimliği, Hıristiyanlığın Katolik mezhebine bağlılık ile etnik bakımdan Slav kökenli olmasıyla ilişkilendirilmektedir. 1990'lı yılların başında Yugoslavya'nın dağılması sürecinde aynı etnik kökene mensup Hırvatlar, Sırlar ve Boşnaklar arasında şiddetli çatışmalar yaşandığı bilinmektedir. Çatışma, farklı dinsel kimlikler arasında gerçekleşmiştir. Katolik Hırvatlar, Ortodoks Sırlar ve Müslüman Boşnaklar arasındaki varoluş mücadelesinin temel motivasyonu dinsel aidiyeti korumak olmuştur. Buradan hareketle, geçmişten bu yana Hırvat ulusal kimliğinin temel bileşeninin, dinsel bir aidiyet etrafında kurgulandığı söylenebilir. Osmanlıların kontrol etmek istediği Balkanların Batı bölgesinde yer alan Katolik inancına mensup Hırvat topluluğunun Osmanlı-Türk tehdidine karşı birleştirilmesi, yine Katolik inancına mensup İspanya,

---

⁷⁵ Ozan M. Erözden, "The practical limits of inventing traditions: the failed reinvention of the Sinjska Alka", *Nations and Nationalism*, 19 (3), 2013, s. 475-492.

⁷⁶ "Milanović i Plenković se srdačno rukovali; pogledajte tko je sve stigao na Sinjsku alku." <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/uzvanici-se-okupljaju-na-sinjskoj-alki-milanovic-i-plenkovic-se-srdacno-rukovali-foto-20230806>. (09.08.2023)

HİRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

Venedikliler, Fransa ve Avusturya-Macaristan gibi Avrupa devletleri açısından stratejik bir girişim olmuştur. Katolik inancının merkezi Vatikan'ın Hırvatları, Hıristiyanlığın koruyucu kalkanı olarak tanınmasının arka planında, Osmanlı'ya karşı Avrupa devletlerini savunmada verecekleri mücadelede inanca dayalı bir motivasyonu harekete geçirme düşüncesi vardır. Böylece Katolik Hırvatlar, Osmanlılara karşı kutsal bir mücadele içerisinde olduklarına inandırılmışlardır. Konuyla ilgili olarak Slav kökenli edebiyatçı ve yazar Karl Glazer, *“Diğer uluslar ve hatta akraba Slav kabileleri örneğin, Çekler ve Polonyalılar, barış içinde yaşarken, ...Hırvatlar... Hıristiyanlığın lanetli düşmanı Türklerle savaşmış ve bu uğurda canlarını feda etmişlerdir.”* sözleriyle Hırvatlara atfedilen tarihî misyona atıfta bulunmuştur.

Ulusal mitler, diğer ulusların kültürüne ve mensuplarına dinsel, bedensel ve karakter özelliklerine son derece olumsuz ötekileştirici temaları kullanarak, kendi ulusunun biricikliğine ve üstünlüğüne vurgu içermektedir. Etkinlikler aracılığıyla temsil ve iletişim süreçleri düzeyinde, kültürel bir tahayyülün parçası olan, basmakalıp kavramlar ve imgeler ulusal bir mitolojinin temel unsurları haline getirilmektedir. Balkanların batısında “öteki imgesi” Osmanlı ile özdeşleştirilmiştir ve Hırvat kimliği, inanca bağlılık ve Avrupa'yı kâfirlerden koruyan kahramanca bir mit üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı-Türk akınlarına karşı savunma miti, Hırvat ulusal belleğinin önemli bir parçasıdır ve yukarıda yer verilen Đurđevac ve Sinj kuşatmalarının anlatısında bu durum açıkça görülmektedir. Đurđevac ve Sinj gibi birçok Balkan kentinde söz konusu anlatı ve mitlerin benzerlerine rastlamak mümkündür. Çalışmada, Balkanlarda ve Hırvatistan'ın bütün kentlerinde, Osmanlı'ya karşı icat edilmiş gelenekler ile retorik örneklerini analiz etmek zor olduğundan sadece iki kentteki etkinlik üzerinde durulmuştur. Ele alınan iki etkinlikte; ulusal bellekte, insan zihninde hayalî olarak üretilebilecek sembollere (Osmanlı ordusunun horozu görmesinden kaynaklanan korkuya) ve gerçeklikle örtüşmeyen hayalî anlatıların kurgulanmasına (Meryem Ana tablosunun sahip olduğu ilahi güç ile kale surlarında görünen Meryem Ana'ya), bunların ilahî yardım ve bilgelikle yoğrulmuş bir aidiyet oluşturma sürecindeki işlevlerine değinilmiştir. Kimlik oluşumunda ötekini kurgulayan geçmiş ve kültürel bağlam, hayalî bir cemaatin yaratılmasında önemli bir role sahiptir.

Ulusal kimlik bilincini destekleyen etkinliklere bütün bir ulusun katılmasına gerek yoktur. Çünkü doğası gereği ulus, hayalî bir varlıktır. Ulusal aidiyeti besleyen söz konusu anma etkinliklerinin ortaya çıkış anlatısından haberdar olmak, bir aidiyet kurma duygusunu tetiklemektedir.

Sözlü ve yazılı edebi eserler, okullarda uygulanan müfredat ve günümüzde medya üzerinden yapılan yayınlarla çeşitli temsillerin oluşturulması mümkündür. Tarihin belirgin olmayan dönemlerinde yaşanan olaylar konusundaki bilgilerin yetersizliğinden ötürü, mitleştirme ve anlatsal kaynaklar üzerinden geliştirilen söylemler, ulusun düşünce ve duyarlılıklarının yapılandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Osmanlıların Hırvatistan sınırlarına dayanması, hem diğer Avrupa ülkelerinin hem de Hırvatların varlığına yönelik ciddi bir tehdit oluşturmuş ve geç Ortaçağ Hırvat tarih yazımında olumsuz bir Osmanlı-Türk imgesinin oluşmasına yol açmıştır. Bu imgenin üretilmesinde etkili olan aktörlerin başında ise dönemin Katolik inancına mensup Fransisken rahipler gelmektedir. Rahipler, Doğu'dan gelen düşmana yönelik nefret söylemini ve onu şeytanlaştırma edebiyatı gibi olumsuz duyguların kısıktırılmasını, düşmana karşı Hıristiyan özellikle Katolik inancını harekete geçirme görevini üstlenmişlerdir. Bu durum Hırvat ulusal kimliğinin oluşturulması sürecindeki mit ve anlatıların oluşmasında etkin olmuştur.

Hırvat ulusal kimliğinin anlamını şekillendirmeye yönelik iki tarihsel-geleneksel etkinliğin araçsallaştırılmasıyla, tarihsel gerçekliklerin mitlerle ve dinsel motiflerle yoğrularak nasıl birer anlatı haline getirildiği gösterilmiştir. Bu iki etkinlik çerçevesinde kurgulanan anlatılar ve mitler; müzeler, tarihî yapılar, filmler, edebi eserler ve dinsel ritüeller aracılığıyla, Hırvat ulusal kimliğine mensup üyeler arasında kolektif bilinç, dayanışma ve bütünleşme dinamiklerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Bir öteki olarak Osmanlı-Türk imgesi, Balkanların diğer ülkelerinde olduğu gibi Hırvatistan'ın ulusal kültüründe, sanatında, gündelik yaşantısında, eğitim müfredatında, kentsel ve kırsal alanlarda farklı şekillerde gözlenebilmektedir. Yer adları, halk masalları, kahramanlık şarkıları, yerel efsaneler ve çağdaş tarihi etkinlikler, Osmanlı karşıtı mücadele ve yerel düzeyde elde edildiğine inanılan zaferler, mitolojik öğelerle yoğrularak varlığını korumaktadır.

Hobsbawm ve Anderson'un kuramlarına paralel olarak, icat edilmiş gelenekler, koşullara göre yani ulusun tarihin belirli bir döneminde gereksinim duyduğu duygusal, psikolojik ve politik öncelikler göz önünde bulundurularak yeni anlamlar kazanmakta ve yeni işlevleri üstlenecek şekilde dönüştürülmektedir. Bu dönüştürme süreci, zaman ve mekânı bir araya getirerek, ulusal temsil stratejilerini yeniden kodlayarak topluluğun eylemlerini yönlendirmeyi ve ayırıcı bir kimliği oluşturan öğelerin inşasını mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak ulusal kimlik ve aidiyeti oluşturan öğeler, hayali olarak icat edilmiş anlatılarla mitleştirilmektedir.

KAYNAKÇA

ABERBACH, David, “The Poetry of Nationalism”, *Nations and Nationalism*, 2003, 9 (2), ss. 255-275.

ABİZADEH, Arash, “Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy: On the Coherence of Liberal Nationalism”, *Journal of Political Philosophy*, 2004, 12, ss. 291-313.

AGOSTON, Gabor, “The Ottoman Empire and Europe”, *The Oxford Handbook of Early Modern European History, 1350-1750*, Vol. 2, New York, Oxford University Press 2021, ss. 612-637.

ALTHUSSER, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev.) Alp Tümenekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2010.

ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 1991.

BELL, Duncan, S. A., “Mythscapes: Memory, Mythology, And National Identity”, *British Journal of Sociology*, 54 (1), April 2003, ss. 63-81.

BERGER, Stefan, “On the Role of Myths and History in the Construction of National Identity in Modern Europe”, *European History Quarterly*, 2009, June 15, ss. 490-502.

BLAŽEVIĆ, Zrinka, “The Image of the Wall -The Antemurale Christianitatis Myth from an Imagological Perspective”, *National Stereotyping, Identity Politics, European Crises*, (eds.) Jürgen Barkhoff and Joep Leerssen Leiden, Brill - Boston 2021, ss. 160-172.

BUDAK, Neven, POSAVEC, Vladimir, “Rađanje suvremene Hrvatske i Europe od seobe naroda do apsolutizma”, *Udžbenik povijesti za 6. razred osnovne škole* (Tarih Ders Kitabı), Profil, Zagreb 2002.

ČORALIĆ, Lovorka, MARKULIN, Nikola, “Bitka za Sinj 1715. godine”, *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 34, 2016, ss. 147-180.

BALIĆ, Dragana, “300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)”, Zbornik Radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. Svibnja, u Sinju od 14. do 17. Svibnja 2015. godine, (haz.) Josip Dukić i Josip Grbavac, Franjevački Samostan u Sinju, *Povijesni Prilozi*, Vol. 39, No. 58, April 2020, ss. 168-172.

CRESWELL, John W., *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five*, Sage Publishing, London 2007.

DOĞAN, Güner, “Girit Muharebesi Sonrası Osmanlı-Venedik Sınırı (1671)”, *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı Özel, Aralık 2019, ss.1-18.

DRAGIĆ, Marko, “Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske” *Croatica et Slavica Iadertina*, 2017, ss. 153-177.

DŹWIGOŁ, Henryk, BAROSZ, Piotr, “Observation as A Research Method in Social Science”, *Scientific Papers of Silesian University of Technology, Organization and Management Series*, Issue 148, 2020, ss. 141-149.

ELIADE, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, (çev.) Sema Rifat, Om Yayınları, İstanbul 2001.

ERKAN, Ümmet, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu: Türk Yurdu Dergisi (1911-1931)*, Akademisyen Yayıncılık, Ankara 2018.

ERNEST, Renan, *Ulus Nedir?*, (çev.) Gökçe Yavaş, Pinhan Yayınları, İstanbul 2016.

ERÖZDEN, Ozan M., “The practical limits of inventing traditions: the failed reinvention of the Sinjska Alka”, *Nations and Nationalism*, 19 (3), 2013, ss. 475-492.

_____, “Hırvatistan Tarih Ders Kitapları”, *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*, (ed.) Mehmet Hacısalihoglu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR), İstanbul 2020, ss. 163-182.

FRIAS, Francisco, LOPEZ, Javier, ISIDORI, Emanuele, HADJISTEPHANOU-PAPAELLINA, Clea, “Greek Mythology and

HRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

Education: From Theory to Practice”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 197, 2015, ss. 595-599.

FUKUYAMA, Francis, *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, Farrar Straus and Giroux, New York 2019.

GRAČANIN, Hrvoje, vd., *Udžbenik iz povijesti za 6. razred osnovne škole*, Meridijani, Samobor 2007.

GRGIN, Borislav, “Preceding the Triplex Confinium -The Battle of Krbava Field, September 9th, 1493”, *Zbornik Drage Roksandića*, 2019, ss. 75-87.

_____, “The Ottoman in Fluences on Croatia in the Second Half of the Fifteenth Century”, *Povijesni prilozi*, 21 (23), 2002, ss. 87-102.

HABSBAWM, Eric, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, New York 2013.

HEIMER, Zeljko, “The Croatian County Flags”, (ed.) Jan Oskar Engene, *Proceedings of the 25th International Congress of Vexillology*, Rotterdam August 2013, ss. 305-360.

HEKA, László, “Hrvatski Ban: Prava i ovlasti tijekom tisućgodišnje opstojnosti”, *Zbornik pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Vol. 44, No. 2, 2023, ss. 435-454.

HORVAT, Rudolf, *Hrvatska Podravina*, Hrvatsko povijesno društvo Koprivnica, 1997.

IVANIŠEVIĆ, Marinko, “Kako je nastajala scenska izvedba Legenda o Picoku”, *Podravski zbornik*, 32, 2006, ss. 253-263.

İNALCIK, Halil, “Ottoman Methods of Conquest”, *Studia Islamica*, No: 2, 1954, ss. 103-129.

JURKOVIĆ, Ivan, “Socijalni status i prisilni raseljenici podrijetlom iz hrvatskih plemićkih obitelji u zemljama njihovih doseoba za trajanja osmanske ugroze”, *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 23, 2005, ss. 63-85.

KEDOURIE, Elie, *Nationalism*, Hutchinson, London, 1960.

KEKEZ, Hrvoje, "The Consequences of the Battle of Krbava (1493) -As Seen by Its Contemporaries", *Review of Croatian History*, 14/2018, No. 1, ss. 63-90.

KOZLICA, Ivan, *Alka u politici – politika u Alki*, Kulturno društvo Trilj i Hrvatski centar za ratne žrtve, Zagreb 2014.

MADDEN, Thomas F., "The Fires of the Fourth Crusade in Constantinople. 1203-1204; A Damage Assessment". *Byzantinische Zeitschrift*, Vol. 84-85, No. 1-2, 1992, ss. 72-93.

MARK, Bevir, "Objectivity in History", *History and Theory*, 33 (3), 1994, ss. 328–344.

MARKOVIĆ, Ivan, "Sinj i njegovo slavlje: god. 1887", *Spomen knjiga*, Matica hrvatska, Sinj 1998.

MAVRIĆ-ANTIĆ, Roberta, "Trka na prstenac Barban", *Diplomski rad degree grantor, ustanova koja je dodijelila akademski, stručni stupanj*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2020. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:358468> (11.12.2023).

MCNEILL, William Hardy, *Mythistory and Other Essays*, The University of Chicago Press, Chicago 1986.

MILJAN, Suzana, KEKEZ, Hrvoje, "The Memory of the Battle of Krbava (1493) and the Collective Identity of the Croats", *The Hungarian Historical Review*, 4 (2), 2015, ss. 283–313.

MUJADŽEVIĆ, Dino, "The Image of Ottomans in Croatian Historiography: Changing Narratives in Elementary School Textbooks in Croatia from 1980s to 2000s", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2014, 34 (3), ss. 293–302.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, New York 2010.

HIRVAT ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA OSMANLI-TÜRK İMGESİ

PATAFTA, Daniel, "Croatian Franciscans at the Frontier between Christianity and Islam from the 15th to the 17th Century", *Unity and Dialogue*, 74, 2, 2019, ss. 195-218.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin, "Težak poraz, ali ne i slom hrvatskog kraljevstva", *Andelko Mijatović - Krbavska bitka*, Zagreb Republika, 2, 2006, ss. 104-106-x.

RAUKAR, Tomislav, "Komunalna društva u Dalmaciji u 15. stoljeću i u prvoj polovini 16. stoljeća", *Historijski zbornik*, 35 (1), 1982, ss. 43-118.

SMITH, Anthony D., *Myths and Memories of the Nation*, Oxford Univ. Press, New York, 1999.

_____, *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Kitapevi, Ankara, 2002.

STULLI, Bernard, "Iz povijesti Dalmacije", *Književni Krug*, Split 1992.

TELLIS, Winston M., "Introduction to Case Study", *The Qualitative Report*, 3 (2), 1997, ss. 1-14.

VARGA, Szabolcs, "Croatia and Slavonia in the Early Modern Age", *Hungarian Studies*, Vol. 27, No. 2, 2013, ss. 263-276.

VITEZ, Zorica, "Legenda O picokima u svjetlu globalne i nacionalne (kulturne) politike", *Narodne umjestnost*, 44/2, 2007, ss. 11-25.

VJEKOSLAV, Perica, *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*, Oxford University Press, New York 2002.

VLAŠIĆ, Andelko, KOVAČ, Janja, "Elements of Ottoman Legacy in the Alka of Sinj (Croatia)", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hâkânî*, Libra, İstanbul 2015, ss. 507-528.

VUKUŠIĆ, Ana-Marija, "Tradicija i sjećanje: Sinjska Alka", *Narodna umjetnost: Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 42/2, 2005, ss. 93-108.

WEBER, Max, *Sosyoloji Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

FETHİ NAS

WINTER, Jay, "The Performance of the Past: Memory, History, Identity", *Performing the Past Memory, History, and Identity in Modern Europe*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2010.

YAVUZCAN, Gaye, "Balkan Ulus Mitlerinde Osmanlı Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Kosova'dan Krbava'ya", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2019 ss. 54-68.

YIN, Robert K., *Case Study Research and Applications: Design and Methods*, Sage Publications, Los Angeles 2009.

"Milanović i Plenković se srdačno rukovali; pogledajte tko je sve stigao na Sinjsku alku.", <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/uzvanici-se-okupljaju-na-sinjskoj-alki-milanovic-i-plenkovic-se-srdacno-rukovali-foto-20230806>. (09.08.2023).

"Plenković na otvorenju Picokijade: Vidi se da želite privući turiste.", <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/plenkovic-na-otvorenju-picokijade-vidi-se-da-zelite-privuci-turiste-foto-20230624>. (27.09.2023).

<https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/6624>. (02.01.2023).

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN “MADDİ TALEPLERİ”

Toroshan ÖZDAMAR*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin “Düvel-i Muazzama” olarak adlandırdığı Büyük Güçler, I. Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı kamu borçları ve iktisadi imtiyazlarının Balkan devletlerine devredilmesi için Paris'te Balkan İşleri Mali Komisyonu'nu kurmuşlardır. Osmanlı'nın en büyük alacaklısı konumunda olan Fransa, komisyonun en etkili devleti ve mihmandarı olmuştur. Büyük Güçlerin isteğiyle Osmanlı borcu ve imtiyazlarına halef olmayı kabul eden Balkan devletleri, karşı bir hamle yaparak Osmanlı Devleti'nden tazminat talep etmişlerdir. Büyük Güçler, Balkan devletlerinin tazminat talebine sıcak bakmasalar da konunun Balkan İşleri Mali Komisyonu'nda görüşülmesini onay vermişlerdir. Balkan devletlerinin maddi taleplerini incelenmek amacıyla Balkan İşleri Mali Komisyonu bünyesinde Muhariplerin Mali Talepleri Komitesi kurulmuştur. Komite, tazminat iddialarını karara bağlamaktan ziyade inceleme yapmakla görevlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, komite görüşme tutanakları temelinde muhariplerin tazminat taleplerinin nicelik olarak incelenmesi, dönemin uluslararası hukuk normlarına uygunluğu, Osmanlı Devleti ve Büyük Güçlerin maddi taleplere karşı tutumu gibi konuların değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda komite görüşme tutanakları, arşiv belgeleri ve komite ile yakından ilgilenen Fransız matbuatı kronolojik olarak analiz edilmiştir. Buna göre Balkan devletleri, savaş nedeniyle 2,5 milyar frank civarında maddi kayba uğradıklarını iddia etmişlerdir. Uluslararası anlaşma ve uygulamalardan örnekler veren Balkan devletleri, mezkûr kayıpların Osmanlı Devleti tarafından tazmin edilmesini istemişlerdir. Balkan devletlerinin tazminat talebindeki asıl amaç, ödenmesi istenen Osmanlı borcunun ikame edilmesidir. Balkan tezlerine karşın Osmanlı Devleti, hukuki normlara uygun savunmalar yapmıştır. Rusya, komite görüşmelerinde Balkan devletlerini desteklerken Fransa ve Almanya başta olmak üzere diğer Büyük Güçler, iktisadi çıkarları gereği Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdir. Dönemin siyasal iklimi ve Büyük Güçlerin desteği sonucunda komitede, Osmanlı Devleti aleyhinde bir karar alınmamıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Kahramanmaraş, ORCID: orcid.org/0000-0002-6600-5256, E-Posta: tozdamar@ksu.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti, Balkan Devletleri, Savaş Tazminatı, Savaş Hukuku.

THE FINANCIAL DEMANDS OF THE BALKAN STATES FOLLOWING THE FIRST BALKAN WAR

ABSTRACT

Following the conclusion of the First Balkan War, the Great Powers, which the Ottoman State referred to as the “Powers of the World”, convened in Paris with the objective of establishing the Financial Commission for Balkan Affairs. The commission's mandate was to facilitate the transfer of Ottoman public debts and economic concessions to the Balkan states. France, the largest creditor of the Ottoman State, assumed the role of the most influential state and the host of the commission. In response to the Great Powers' request for succession to the Ottoman debt and privileges, the Balkan states initiated a counter-move by demanding compensation from the Ottoman Empire. Despite their initial reluctance, the Great Powers ultimately consented to consider the Balkan states' demand for compensation within the framework of the Financial Commission for Balkan Affairs. In order to examine the financial claims of the Balkan states, a committee was established within the Financial Commission for Balkan Affairs, with the specific mandate of addressing the financial claims of the combatants. The committee was tasked with examining the claims for compensation, rather than adjudicating them. The objective of this study is to examine the quantitative basis of the demands for compensation made by the combatants, with reference to the committee minutes, the extent to which these comply with the norms of international law prevailing at the time, and the stance adopted by the Ottoman State and the Great Powers in response to the financial demands. To this end, committee minutes, archival documents, and the French press, which was closely involved with the committee, were subjected to analysis in chronological order. Consequently, the Balkan states advanced the assertion that they had incurred material losses amounting to approximately 2.5 billion francs as a consequence of the war. In order to substantiate their claim, the Balkan states provided examples from international agreements and practices, thereby demanding compensation from the Ottoman State for the aforementioned losses. The primary objective of their demand for compensation was the substitution of the Ottoman debt to be paid. Contrary to the arguments put forward by the Balkan states regarding the concessions, the Ottoman Empire defended itself in accordance with legal norms. While Russia offered support to the Balkan states in the committee negotiations, other Great Powers, particularly France and Germany, provided backing to the Ottoman Empire due to their economic interests. As a result, the prevailing political climate and the support

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

of the Great Powers led to the absence of any decision against the Ottoman State within the committee.

Keywords: Balkan Wars, Ottoman Empire, Balkan States, War Compensation, Law of War.

EXTENDED ABSTRACT

The Balkan Wars constituted the final phase of the Ottoman Empire's withdrawal from Europe, which commenced with the Treaty of Karlowitz. The primary factors that compelled the Ottomans to engage in the First Balkan War were the European conceptualization of the "Eastern Question" and the cultural awakening of the Balkan nations as a consequence of liberal-nationalist movements. The Balkan nationalist movements, which had been developing in response to social and economic conditions, began to challenge the Ottoman Empire at the beginning of the 19th century with the direct support of Russia and the indirect support of Britain and France. The Serbs initiated the independence movements of the Balkan nations by obtaining autonomy in 1816 with the support of Russia. Greece gained its independence in 1829 with the full support of the so-called Great Powers, namely France, Britain, and Austria. The Balkans were revitalized and the Eastern Question entered a new process with the uprising in Bosnia-Herzegovina in 1875. The Balkan crisis, which deepened with the Bulgarian rebellion and the Ottoman-Serbian War, led to the Ottoman-Russian War of 1877-1878. The Treaty of Berlin of 1878 resulted in the loss of most of the Balkan territories by the Ottoman Empire, with Serbia and Montenegro gaining independence. Bulgaria declared its independence in 1908, capitalizing on the internal political turmoil of the Ottoman Empire. With Bulgaria becoming an independent state, the Ottoman Empire was left with 169,300 square kilometers of land in Europe and a population of 6.1 million. At this juncture, the primary objective of the Balkan states was to partition the Ottoman territories in the region, with a particular focus on Macedonia. Greece, Serbia, Montenegro, and Bulgaria set aside their differences and formed the Balkan League against the Ottoman Empire in 1912. On October 8, 1912, the Balkan states initiated hostilities against the Ottoman Empire, thereby launching the First Balkan War. The Ottoman Empire, which had been defeated in a relatively short time, was compelled to withdraw from most of its European territories, including Edirne, as a result of the Treaty of London signed on May 30,

1913. The Great Powers, namely France and Germany, had significant economic interests in the Ottoman Empire, both as creditors and investors. Having been defeated in the war, the Ottoman Empire was unable to pay its debts to the Great Powers. Consequently, they decided to transfer a portion of the Ottoman debts to the Balkan states. In addition to the debts to be transferred, they established the Financial Commission for Balkan Affairs to address the economic challenges resulting from the land transfers. The Balkan states, which agreed to assume part of the Ottoman debts, demanded compensation for the material damages they had sustained during the war. In other words, they requested the Ottoman Empire to pay war reparations. The Great Powers initially opposed the Balkan states' demands for war reparations. However, in order to address these demands, they accepted the establishment of the Committee on the Financial Claims of the Combatants within the Financial Commission. The reports submitted by the Balkan states to this committee provide an important military and economic data. In addition, the discussions in the committee reveal the applicability of the international law of war and the diplomatic maneuvers of the Great Powers.

The objective of this study is to assess a number of key issues, including the determination of the material losses of the combatants based on the committee studies, the nature of the material claims and their compliance with the norms of international law of the period, and the attitude of the Ottoman Empire and the Great Powers towards the material claims. This research seeks to find answers to the following questions: How accurate are the information documents submitted by the combatant states to the committee? What are the arguments in their demands? Are they in accordance with the norms of international law of the period? How did the Ottoman Empire and the Great Powers approach the material demands? How did the Ottoman Empire defend itself against the Balkan demands? How did the demands affect diplomatic relations? In order to address these questions, the committee meeting minutes, Ottoman archival documents, and periodicals were analyzed in chronological order. The findings of the study indicate that the primary objective of the Financial Commission for the Great Powers was to determine the amount of Ottoman public debt to be transferred to the Balkan states in exchange for territorial gains. In contrast, the Balkan states sought to substitute the Ottoman debt to be accrued to them by raising the issue of reparations. In this way, they avoided using the term "reparations", preferring to use the term "post-war financial claims".

The Great Powers, particularly France and Germany, the largest creditors of the Ottoman public debt, were opposed to the issue of

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

reparations but agreed to bring it on the agenda of the commission. However, they only gave the committee the task of examining the issue. Therefore, compensation claims were not brought on the agenda of the commission for a decision like the debt issue. Given that the Ottoman Empire would naturally vote against in the committee, which was required to take decisions by unanimity, it would not be possible to take any decision. In fact, the final report of the committee, which was prepared to be submitted to the Financial Commission, was a summary of the demands and discussions presented by the Balkan states. The divergence of opinion was so profound that no resolutions were reached, with the exception of those pertaining to the ships and the salaries of the officers.

The Balkan states presented their financial claims in three distinct categories. These comprise claims for military expenditures, claims submitted by states as legal entities, and claims for damages to natural persons. The category of claims for military expenditures encompasses expenses incurred for military operations, post-war pensions for military personnel, and damages purportedly caused by the Ottoman cruiser Hamidiye. These claims were, in effect, reparations for the war, despite the Balkan states' assertion that they were not reparations for the war. The category of claims submitted by the states as legal entities pertained to the costs associated with captured Ottoman soldiers, the expenses incurred for the relocation of Muslim Ottoman citizens from the Balkans to Anatolia, and the utilization of certain war materials. The category of damages to natural persons, that is to say individuals, included bank funds, Greek civilian ships that were allegedly detained by the Ottomans, and so forth.

Upon analysis of the financial demands of the Balkan states, it becomes evident that the total amount to be invoiced to the Ottoman Empire was 2,514,131,307.01 francs (approximately 111 million Ottoman liras). The 94.22% of this amount was comprised of claims submitted under the category of military expenditures. In contrast, the Ottoman Empire declined to submit any claims, as it was fundamentally opposed to the issue of compensation. While the Balkan states based the majority of their claims on detailed tables, the authenticity of the figures is questionable. For instance, Bulgaria's daily expenditure on Ottoman prisoners was almost three times that of Greece. Although this issue was raised during the committee meetings, the declaration was taken as a basis, as it was not possible to verify the figures. The Balkan states acknowledged the discrepancy between the amounts and the actual financial demands, stating that they were provided for informational purposes. They were aware that the Ottoman Empire, with an average annual tax revenue of approximately 25 million

liras, of which 5 million liras were collected from the Balkan provinces, would not be able to pay such a price. It can be reasonably assumed that the intention was to maintain the level of compensation at a high figure and to adjust it in accordance with their respective shares of the Ottoman debt.

The Balkan states based their arguments regarding their financial claims on international conventions, jurisprudence, bilateral treaties, and precedents. After the 1897 Greek-Turkish War, Greece's payment of war reparations to the Ottoman Empire and other agreements were cited as precedents. Against the Balkan arguments, the Ottoman Empire likewise produced counter-arguments based on international law. The Ottomans accepted demands based on strict legal precedents, such as the payment of officers' salaries, and made effective use of the gaps in agreements and practices in the issue of ships. Therefore, it can be said that the Ottoman Empire used international legal precedents more effectively than the Balkan states. Consequently, the Ottoman Empire was able to benefit from the consensus-based decision-making process of the Financial Commission, preventing any adverse decisions from being taken against it. Furthermore, as previously stated, the functioning structure of the committee and the fact that the French and German delegations, which were highly active within the committee, were more closely aligned with the Ottoman theses were effective in achieving results. Conversely, it is important to note that Russia supported the majority of the Balkan theses, and was the only delegation to openly endorse them. As a consequence of the Second Balkan War and the outbreak of the First World War, the Financial Commission was brought to a close. As a result, the matter of reparations was definitively settled, and the issue of the division of Ottoman debts, which constituted the primary rationale for reparations claims, was postponed for an extended period.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin, Karlofça Antlaşması'yla (1699) başlayan Avrupa'dan geri çekilme sürecinde son adım Balkan Savaşları (1912-1913) olmuştur. Avrupalıların *Doğu Sorunu* konsepti ve liberal-milliyetçi fikir akımları neticesinde Balkan uluslarının kültürel uyanışı, Osmanlı'yı I. Balkan Savaşı'na götüren süreçteki temel amillerdir. Doğu sorunu ya da Avrupa'daki Osmanlı meselesi, Karlofça'dan itibaren Avrupa diplomasisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Sorunun kökeni esas itibarıyla Güneydoğu Avrupa topraklarındaki Batılı geleneklerin, fikirlerin ve ön yargıların Doğu ile yani Müslüman Osmanlı ile çatışmasında yatmaktadır.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN “MADDİ TALEPLERİ”

19. yüzyılda doğu sorunu, güç dengesini korumaya çalışan Büyük Güçlerin (*the Great Powers*),¹ emperyal çıkar gayesiyle Osmanlı'daki azınlık hareketlerini körükleyip siyasi elitleri manipüle etme çabasına evrilmiştir.²

Sosyal ve iktisadi şartların olgunlaştırdığı Balkan milliyetçiliği, 19. yüzyılın başında Rusya'nın doğrudan İngiltere ve Fransa'nın dolaylı desteğiyle Osmanlı'ya karşı aksiyon almaya başlamıştır. Panslavizm politikasının birincil hedeflerinden olan Sırlar, Rusya'nın desteğiyle 1816'da özerklik elde ederek Balkan milletlerinin bağımsızlık hareketlerinde ilk adımı atmıştır.³ Bağımsızlık hareketlerine 1821'de başlayan Yunanlılar ise Sırların aksine daha fazla destekçiye sahip olduğundan sonuca çabuk ulaşmışlardır. Zira Balkan milletlerinin bağımsızlık hareketlerinde en önemli unsur Büyük Güçlerin tamamından destek almaktı. Ayrıca Lord Byron gibi ünlü romantikler ve dönem matbuatının yayınları, Batı'daki Yunan algısı üzerinde büyük etki yapmaktaydı. Mezkûr avantajlar sayesinde Yunanlılar, 1829'da bağımsızlığını kazanmıştı.⁴ Yunan isyanına paralel olarak Prenslikler olarak tanımlanan Eflak ve Boğdan'da (Romanya'nın ovalık kesimleri) başlayan hareketler ise bir süre sonra köylü isyanına dönüşmüş ama başarı sağlanamamıştı. Yine de bu prenslikler 1830'dan sonra Rusya himayesine girmişlerdi. 1856 Paris Antlaşması'yla Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne garanti veren Avrupalı devletler, 1878'e kadarki süreçte Balkan milletleri

¹ 1815 tarihli Viyana Kongresi ile I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde Avrupa'daki uluslararası ilişkiler Büyük Güçler olarak tanımlanan; Avusturya (1867'den sonra Avusturya-Macaristan), Fransa, İngiltere, Prusya (1871'den sonra Almanya) ve Rusya'nın hâkimiyetindeydi. F. Roy Bridge ve Roger Bullen, *The Great Powers and the European States System 1814–1914*, Pearson Longman, London 2005 s. 1-2.

² John Arthur Ransome Marriott, *The Eastern Question an Historical Study in European Diplomacy*, The Clarendon Press, Oxford 1917, s. 1-2; Thomas Erskine Holland, *The European Concert in the Eastern Question*, The Clarendon Press, Oxford 1885, s. 11; John Holland Rose, *The Development of the European Nations 1870-1900*, The Knickerbocker Press, New York 1905, s. 184; Norman Dwight Harris, “The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and the Future of the Ottoman Empire”, *The American Political Science Review*, Volume 8, No 1, February 1914, s. 105-106; Dimitris Stamatopoulos, *The Eastern Question or Balkan Nationalism(s)*, V&R unipress, Vienna 2018, s. 17-19; Dimitrije Djordjevic ve Stephen Fischer Galati, *The Balkan Revolutionary Tradition*, Columbia University Press, New York 1981, s. 67-68.

³ Harold William Vazeille Temperley, *History of Serbia*, G. Bell and Sons Ltd., London 1919, s. 207.

⁴ Robert Clegg Austin, *Making and Remarking the Balkans, Nations and States Since 1878*, University of Toronto Press, Toronto 2019, s. 12; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s.106; James George Cotton Minchin, *The Growth of Freedom in the Balkan Peninsula*, John Murray, London 1886, s. 332-335.

için bağımsızlıktan ziyade ıslahat ve otonomi politikasına yönelmişlerdi.⁵ Böylelikle Balkan isyan hareketlerinin ilk devresi Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Prenslüklerin büyük ölçüde Osmanlı kontrolünden çıkmasıyla sonuçlanmıştı.

Balkanlar'da, 1856'dan 1875'e kadarki dönemde nispi sükûnet hâkim olmuş, Yunanistan merkezî idaresini güçlendirmeye, Sırbistan, Karadağ ve Prenslükler bağımsızlık için siyasi birlik oluşturarak ulusal hükûmetler kurmaya çalışmışlardı.⁶ 1875'teki Bosna-Hersek isyanıyla Balkanlar yeniden hareketlenmiş, doğu sorunu yeni bir sürece girmişti. Hersek'teki birkaç küçük köyün vergi meselesinden çıkan çatışmalar, Sırbistan ve Karadağ'ın desteğiyle kısa sürede Bosna'ya sıçramış, milli-dini motiflerle süslenen yeni bir isyan dalgasına dönüşmüştü. Fransa'ya karşı Bismarck'ın mihmandarlığıyla kurulan ve *Üç İmparator Ligi* olarak adlandırılan Rusya, Avusturya ve Almanya ittifakı,⁷ olayların uluslararası boyuta taşınmaması için Bosna-Hersek'te *Andrássy Notası* olarak bilinen reform paketinin uygulanmasını talep etmişti. Bâbiâli notayı kabul etse de isyancılar anlaşmaya yanaşmamıştı. 1876 yılına gelindiğinde Bosna-Hersek'e kısmi özerklik verilmesi anlamına gelen *Berlin Memorandumu* sunulmuş ise de Bâbiâli tarafından kabul görmemişti. Bu sırada Bulgar isyanının çıkması Balkan bunalımını derinleştirmişti.⁸ Osmanlılar aleyhine uydurulan katliam haberleri İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra Bulgarları kültürel olarak kendilerine yakın gören Sırpıları etkilemişti. Arkalarında Rusya olmak üzere Sırbistan ve Karadağ, Osmanlı'ya karşı ittifak yaparak Bosna-Hersek'in kendilerine verilmesini talep etmişti. Bâbiâli bu talebi reddedince müttefikler saldırıya geçmiş, böylelikle isyanlar düzenli ordular arası sıcak savaşa dönüşmüştü. Osmanlı ordusu kısa süre içinde Belgrad'a

⁵ Édouard Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à la paix de Sèvres*, Librairie Felix Alcan, Paris 1921 s. 190-195; William Smith Murray, *The Making of the Balkan States*, Columbia University, New York 1910, s. 59-60.

⁶ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s.257, 325; Barbara Jelavich, *Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 102.

⁷ Lynn Abrams, *Bismarck and the German Empire, 1871-1918*, Routledge, London 1996, s.23; William Norton Medlicott, "Bismarck and the Three Emperors' Alliance, 1881-87", *Transactions of the Royal Historical Society*, Volume 27, 1945, s. 61.

⁸ Stephen Pierce Hayden Duggan, *The Eastern Question a Study in Diplomacy*, The Macmillian Company, New York, 1902, s. 130-131; Muray, *a.g.e.*, s. 99-101; Antonio Carlo Napoleone Gallenga, *Two Years of the Eastern Question*, Volume 1, Samuel Tinsley, London 1877, s. 320-322; 1875 öncesindeki Bulgar isyan hareketlerini ve kökeni hakkında bkz. Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

kadar ilerleyince İstanbul'daki Rus Elçisi Ignatyev, Bâbîâli'ye ultimatom vererek Sırp topraklarının boşaltılmasını talep etmişti.⁹ Rusların Balkanlar'a doğrudan müdahil olma çabasına karşı İngiltere, uluslararası bir çözüm zemini oluşturmak gayesiyle İstanbul'da bir konferans düzenlenmeyi planlamıştı. Konferansın hazırlık görüşmelerinde Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'e özerlik ve Sırbistan'la savaş öncesi sınırlara dönülmesi kararlarını onaylamak zorunda kalmıştı. Diğer taraftan "Bulgar katliamı" şayiası, İngiliz Başbakanı Disraeli'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü savunma politikasına olumsuz etki yapmış, Osmanlı yalnızlaştırılmıştı. Osmanlı'nın savaşı önleme çabalarına karşın 1877 Haziran'ında Rusya Balkanlar'a girmiş, böylece Osmanlı-Rus Savaşı başlamış, İngiltere bu duruma sessiz kalmıştı. Dolayısıyla 1856'da imzalanan Paris Antlaşması kadük hale gelmişti. Karadağ askerlerinin ve Bulgar milislerinin desteğiyle ilerleyen Rus ordusu kısa sürede İstanbul yolunu açınca İngiltere, Çanakkale'ye hemen bir donanma göndermişti.¹⁰ Rusya, İngiltere ve Avusturya'nın siyasi müdahalesini engellemek için 3 Mart 1878'de Bâbîâli'ye Ayastefanos Antlaşması'nı kabul ettirmişti. Panslavizm politikasına uygun şekilde Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı, Bulgaristan'ın Karadeniz'den Ege'ye kadar genişletilip özerk hale getirilmesini içeren anlaşma, İngiltere ile Avusturya'nın çıkarlarına aykırıydı.¹¹ Zira Rusya güdümündeki Bulgaristan'ın sınırları Boğazlara iki günlük yürüyüş mesafesine kadar genişletilmişti. Alman Şansölyesi Bismarck, Avrupa barışının korunması için anlaşmanın bir Avrupa konferansıya gözden geçirilmesi gerektiğini Çar'a kabul ettirmişti. Berlin'de toplanan Avrupalı güçler, çıkarları doğrultusunda yeni bir anlaşma metni hazırlamışlardı. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'na göre Ayastefanos'ta tasarlanan Büyük Bulgaristan üçe bölünecekti. Kuzey'de Tuna, güneyde Balkan Dağları'na kadar vasal Bulgar Prenslığı kurulacak, prensliğin güneyinde Bâbîâli'ye bağlı özerk Doğu Rumeli vilayeti ihdas edilecek, Niş ve Makedonya arasındaki bölüm ise reformlar yapılmak şartıyla doğrudan Osmanlı

⁹ Robert Gildea, *Barricades and Borders Europe 1800-1914*, Oxford University Press, New York 1987, s. 240; George Campbell, *The Eastern Question*, Strahan, London 1879, s. 290-295.

¹⁰ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt 2, E Yayınları, İstanbul 2010, s. 216-217, 232-233; Duggan, *a.g.e.*, s. 140-141; Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s. 72-75.

¹¹ Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, Cilt 1, İstanbul 1327, s. 354-358; Alexander Jacob Schem, *The War in East*, H. S. Goodspeed Co., New York 1878, s. 686-692; Gerald David Clayton, *Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Gallipoli*, University of London Press, London 1971, s. 143-144.

Devleti'ne bağlanacaktı. Makedonya'daki Osmanlı-Yunan sınır anlaşmazlıkları Avrupalı güçlerin aracılığıyla çözülecek, Bosna-Hersek geçici olarak Avusturya tarafından işgal edilecek, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlığını kazanacaktı.¹² Bulgarlar başta olmak üzere Balkan ulusları ve Rusya anlaşmadan memnun değildi. İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya açısından Berlin Antlaşması, doğu sorununu çevreleyen uluslararası krizi dağıtmayı başarmış, yeni bir statüko kurulmuş ve Rus yayılmacılığı sınırlandırılmıştı. Böylelikle Balkan meselesindeki ikinci perde kapanmış oluyordu. Fakat Balkanlar'da cereyan edecek olaylar Berlin Kongresi'nin sorunlara kalıcı bir çözüm oluşturmadığını gösterecek, kurulan düzenin ulusal idealleri önünde bir engel olarak gören Balkan devletleri ve değişen ittifak sistemleri I. Dünya Harbi'ne giden yolu açacaktı.¹³

Berlin Antlaşması'yla Balkanlar'da bir düzen kurulsa da bağımsızlığın getirdiği motivasyonla hareket eden Balkan devletlerinin aralarındaki çatışmalar, Arnavutluk gibi istediğini alamayan bölgelerdeki isyanlar büyük devletleri meşgul etmeye devam etmişti. Berlin Antlaşması'yla kurulan düzenin aldığı ilk darbe, 1885'teki Bulgar-Sırp Savaşı sonucunda özerk Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan tarafından ilhak edilmesi olmuştu. Öte yandan Bulgar, Sırp ve Yunan siyasi ülküsünün temel emeli haline gelen Makedonya, Balkanlar açısından doğu sorununun üçüncü perdesinde ana mücadele alanı haline gelmişti.¹⁴ Bu süreçte Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, kültürel ve demografik olarak kendilerine ait gördükleri Makedonya'da milis kuvvetler oluşturup müdahalenin alt yapısını hazırlamaya çalışmışlardı.¹⁵ Bulgaristan'ın 1908'de bağımsızlık ilan etmesi, Makedonya'nın da dâhil olduğu Büyük Bulgaristan ideali savunusunu ateşlendirmişti. Aynı yıl Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı Balkanlar'da sıcak savaş engelleyen Avusturya-Rusya iş birliğini

¹² Henry Fraser Munro, *The Berlin Congress*, Government Printing Office, Washington 1918, s. 5-10; Benoit Brunswik, *Le traité de Berlin*, E. Plon et Cie, Paris 1878, s. 293-316; Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 360-386.

¹³ Mujeeb R. Khan, "The Ottoman Eastern Question and the Problematic Origins of Modern Ethnic Cleansing, Genocide, and Humanitarian Interventionism in Europe and the Middle East", *War and diplomacy: the Russo Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, (ed.) M. Hakan Yavuz ve Peter Sluglett, University of Utah Press, Salt Lake City 2011, s. 98-99; Lucius Hudson Holt ve Alexander Wheeler Chilton, *The History of Europe from 1862 to 1914*, The Macmillan Company, New York 1917, s. 215-220.

¹⁴ Max Choublier, *La question d'Orient depuis le traité de Berlin*, (ed.) Arthur Rousseau, Paris 1899, s. 221-240, 278-290; Duggan, *a.g.e.*, s. 148-151.

¹⁵ André Chéradame, *La question d'Orient; la Macédoine, le chemin de fer de Bagdad*, Plon-Nourrit, Paris 1903, s. 341-350; Djordjevic ve Fischer-Galati, *a.g.e.*, s. 176-181.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN “MADDİ TALEPLERİ”

bozmuş, Balkan devletlerinin saldırganlığını uyandırmıştı.¹⁶ 1911'deki Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı'nın meşguliyetini değerlendirmek isteyen Balkan devletleri, anlaşmazlıklarını bir kenara bırakmış, Sırp-Bulgar, Bulgar-Yunan ve Sırp-Karadağ ittifak anlaşmaları neticesinde 1912'de Balkan Liginin oluşturmuşlardı. Balkan Liginin “*pars pro toto*”su yani bütünü odaklanan parçası Makedonya olsa da temelde Osmanlı'nın tüm mirasını, bazı araştırmacılara göre zayıflayan Avusturya mirasını da paylaşmak üzere kurulmuştu.¹⁷ Başta Avusturya ve Rusya olmak üzere Büyük Güçler arasındaki siyasi denge, Balkan statükosunun değişimine hazır değildi. Alarma geçen Avusturya, Büyük Güçlere Makedonya'nın aşamalı olarak özerk hale getirilmesi, siyasi düzeninin muhafazası, Osmanlı'nın güçlendirilmesi çağrısında bulunan bir nota göndermişti. Balkan devletlerinin 30 Eylül, Osmanlı Devleti'nin 1 Ekim 1912'de seferberlik ilan ederek harekete geçmesi üzerine Büyük Güçler, Rusya ve Avusturya'nın savaşı önleme çabalarına sonuna kadar destek vereceklerini açıklamışlardı.¹⁸ 8 Ekim 1912'de Balkan başkentlerine bir Avusturya-Rusya ortak notası gönderilmişti. Bu notada, barışın ihlaline izin verilmeyip mevcut siyasi düzenin korunacağı, Makedonya reformlarının yeniden ele alınacağı ve İstanbul ile ortak hareket edileceği ilan ediliyordu. Karadağ aynı gün 8 Ekim'de notaya, kuzey Arnavutluk ve Yenipazar sancağına girerek cevap verdi. İttifakın diğer üyeleri, çabaları için Büyük Güçlere teşekkür edip sorunlarını doğrudan çözmeyi tercih ettiklerini belirtmişler ve 18 Ekim'de I. Balkan Savaşı'nı başlatmışlardı.¹⁹ Osmanlı ordusu, Trakya ve Makedonya cephelerinde cereyan eden kara savaşlarında kısa sürede dağılmıştı. 1912 Kasımında Bulgarlar, İstanbul'un son savunma hattına, Çatalca'ya kadar ilerlemişler, Edirne'yi kuşatmışlardı. Bulgarların İstanbul önlerine kadar ilerlemesi Büyük Güçleri endişelendirmiş ve ateşkes ilan edilmesini istemişlerdi.²⁰ I. Balkan Savaşı'na ara verdiren ateşkes 3 Aralık

¹⁶ Will S. Monroe, *Bulgaria and her People*, The Page Company, Boston 1914, s. 60, 78-79; Shaw ve Shaw, *a.g.e.*, s. 350; Driault, *a.g.e.*, s. 394-395.

¹⁷ Hans Lothar Steppan, *The Macedonian Knot*, Peter Lang, Frankfurt 2009, s.18-20.

¹⁸ “Déclarations de M. Poincaré à la Commission des Affaires extérieures”, *L'Indépendant rémois*, 6 décembre 1912, s. 2; Necmettin Alkan, *Ve Selanik Düştü, 1912-1913 Balkan Savaşı Hezimetini*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 177-180; Ivan Evstratiev Gueshoff, *The Balkan League*, (çev.) Constantin C. Mincoff, John Murray, London 1915, s. 10-40, 45.

¹⁹ *Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979, s. 37-38; *Questions diplomatiques et coloniales*, Volume 34, Paris 1912, s. 554-559; Robert William Seton Watson, *The Rise of Nationality in the Balkans*, E. P. Dutton and Company, New York 1918, s. 155-160.

²⁰BOA, HR.SYS, 1981/1; Yusuf Hikmet Bayur, *Balkan Savaşları, Birinci Balkan Savaşı III (1912)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 9; Marriott, *a.g.e.*, s.

1912’de imzalanmış ve muharip devletler delegelerinin katılımıyla 16 Aralık 1912’de Londra’da bir barış konferansı toplanmıştı. Konferansta, Edirne dahil olmak üzere Osmanlı’nın tüm Avrupa topraklarından ve Ege Adalarından çekilmesi istenmişti. Edirne’nin verilme ihtimaline karşın İttihatçılar, tarihe Bâbıâli Baskını olarak geçen hükümet darbesini yapmış, bu nedenle konferans görüşmeleri yarıda kesilmiş ve savaş yeniden başlamıştı. Edirne’nin 26 Mart 1913’te Bulgarlar tarafından ele geçirilmesi ile Osmanlı Devleti yeniden ateşkes talep etmişti. Londra’da yeniden toplanan konferansta Büyük Güçler, Arnavutluk dışında Midye-Enez hattının batısında kalan bütün toprakların Balkan devletlerine bırakılmasını, İşkodra gibi Arnavutluk’a bağlı kabul edilen bölgelerdeki Sırp ve Karadağ işgalinin sonlandırılmasını, Ege Adaları statüsünün daha sonra kararlaştırılması ve savaş tazminatı talep edilmemesini önermişlerdi. Balkan devletleri, Büyük Güçlerin önerilerinin kabul etmek zorunda kalmışlar ve 30 Mayıs 1913’te savaşı resmen bitiren Londra Antlaşması imzalanmıştı.²¹ Londra Antlaşması’yla, I. Balkan Savaşı’nın siyasi sorunları çözüme kavuşturulmuş ise de toprak kazanımlarının getirdiği mali sorunlar ve maddi taleplerin incelenmesi için yeni bir diplomatik girişime ihtiyaç vardı. Bu doğrultuda Fransa’nın girişimiyle Paris’te Balkan İşleri Mali Komisyonu²² adında çokuluslu bir yapı oluşturulmasına karar verilmişti.

1. Muharıplerin Mali Talepleri Komitesi’nin Kurulması

I. Balkan Savaşı sonucunda yeni sınırların çizilmesi ve toprak devirleri gibi siyasi meseleleri kapsayan Londra Anlaşması, iktisadi düzenin sağlanması konusunda Paris’i adres göstermişti. Londra Antlaşması’nın 6. maddesine göre, toprak devirlerinden kaynaklanan iktisadi sorunlar Paris’te toplanacak olan mali komisyon kararlarına göre çözülecekti.²³ Zira 19. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Sorununun bir ayağı, Osmanlı topraklarındaki iktisadi nüfuz alanlarının bölüşülmesi olmuştu. İngiltere,

---

402-406; İbrahim Hilmi, *Balkan Harbinde Askeri Mağlubiyetimizin Sebebi*, İstanbul 1913, s. 27-89.

²¹ BOA, *HR.SYS*, 1991/4; Mahmut Muhtar, *Balkan Savaşı: Üçüncü Kolordu’nun ve İkinci Doğu Ordusu’nun Muharebeleri*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1979, s. 187; Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913*, Routledge, London 2000, s.101-102; Dirault, *a.g.e.*, s. 308; Jacob Gould Schurman, *The Balkan Wars 1912-1913*, Princeton University Press, Princeton 1914, s. 55-60.

²² Komisyonun adı, Osmanlı resmi yazışmalarında “*Beynelmilel Paris Maliye Komisyonu*” olarak geçmektedir. BOA, *HR.SYS*, 2965/35; 2000/10.

²³BOA, *HR.SYS*, 1986/1; BOA, *HR.SYS*, 2962/4; “La paix signee”, *Le Figaro*, 31 mai 1913, s. 2; “La paix Turco-Balqanique”, *L’Écho de Paris*, 31 mai 1913, s. 3.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

Fransa ve Almanya gerek kreditor gerek yatırımcı kisvesiyle Balkanlar, Anadolu ve Suriye bölgelerinde emperyalist odaklı ekonomik nüfuz mücadelesine girişmişlerdi. Örneğin Fransa, Osmanlı dış borcunun yaklaşık üçte ikisinin alacaklısı olmasının yanı sıra demir yolu, madencilik ve liman gibi stratejik sektörlerde büyük yatırımlar yapmıştı.²⁴ Aynı şekilde Osmanlı dış borcunun yaklaşık %18'ine sahip olan Almanya, son derece stratejik olan Bağdat demir yolları imtiyazını almıştı. Dolayısıyla Osmanlı'nın iktisadi durumu Büyük Güçleri doğrudan ilgilendirmekteydi. Savaştan önceki koşullarda dahi borcunu ödemekte zorlanan Osmanlı, Balkan vilayetlerinin kaybıyla vergi gelirlerinde ciddi bir kayıp yaşamış, 14 Mart 1912 ile 13 Mart 1913 arasındaki süreçte, yani daha savaş devam ederken, bütçesi 8.391.393 lira açık vermişti. 1913-1914 mali yılında ise açığın 17 milyon liraya (yaklaşık 386 milyon frank) çıkacağı öngörülmekteydi.²⁵ Binaenaleyh Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan daha fazla zarar görmesi engellenmeli, Osmanlı kamu borçları ve imtiyaz yükümlülüklerinin bir kısmı Balkan devletlerine yüklenmeliydi.²⁶ Bu doğrultuda Fransa önderliğinde, Büyük Güçler ve muharip devletlerin katılımıyla Balkan İşleri Mali Komisyonu oluşturulmasına karar verilmişti. Komisyonun temel gayesi, Balkan devletlerine devredilecek Osmanlı borçları miktarının belirlenmesi, borcun tahsilinde gerekli olan garantilerin ve hükümlerin saptanması, devredilen topraklardaki imtiyaz sahipleriyle sözleşme lehtarları haklarının halef devlete aktarılmasıydı.²⁷ Özetle komisyon, Balkan devletlerinin borçları devralıp almayacağını değil hangi miktarda devralacağını kararlaştırmak için kurulmuştu. Komisyonun hukuki temelleri halefiyet kavramına ve Osmanlı borcunun bir kısmının Yunanistan tarafından ödenmesini öngören 24 Mayıs 1881 tarihli Türk-Yunan hudut antlaşmasına dayandırılmıştı.²⁸ Bu amaçla Balkan İşleri Mali Komisyonu bünyesinde üç alt komite kurulacaktı. Borçlar Komitesi, Osmanlı kamu borcunun hangi oranda paylaştırılacağını tespit edecek, Garantiler Komitesi

²⁴ Toroshan Özdamar, *Osmanlı Madenlerinde Fransız Sermayesi ve Galata Bankerleri; Balya-Karaaydın, Kesendire ve Karasu Maden Şirketleri*, Duvar Yayınları, İzmir 2022, s. 10-13.

²⁵ "Les finances Turques et la guerre balkanique", *L'Action*, 21 septembre 1913, s. 4; "Les finances Turques et la guerre balkanique", *Le Siècle*, 21 septembre 1913, s. 6.

²⁶ "Déclarations de M. Poincaré sur la crise", *La Presse*, 6 décembre 1912, s. 1; "La situation politique en Europe", *La France militaire*, 6 décembre 1912, s. 1.

²⁷ *Commission financière des affaires balkaniques: documents préliminaires, mai 1913*, Paris 1913, s. 2-3; "La commission financière internationale de Paris", *L'Humanité*, 30 avril 1913, s. 3; "La commission financière", *L'Ouest-Éclair*, 30 avril 1913, s. 1.

²⁸ BOA, *HR.SYS*, 1732/78; "Les travaux de la commission financière", *Le Voltaire*, 9 juin 1913, s. 1.

borçların ödenmesinde hangi taahhütlerin verileceğini saptayacak, İmtiyazlar ve Sözleşmeler Komitesi ise devredilen topraklardaki iktisadi imtiyazların halef devletlere devredilmesinden sorumlu olacaktı.²⁹

Balkan devletleri, toprak kazanımlarının muhafazası için Balkan İşleri Mali Komisyonu'nun belirleyeceği orandaki Osmanlı kamu borcunu ödemeyi kabul etmişlerdi. Diğer taraftan stratejik bir manevra yaparak tazminat meselesini öne sürmüşlerdi. Bu doğrultuda Mali Komisyon'da tazminat meselesinin de görüşülmesini talep etmekteydiler.³⁰ I. Balkan Savaşı sürerken tazminat ve mali talepler konusunda Büyük Güçlerin tutumu Osmanlı lehineydi. Zira savaş nedeniyle büyük vergi kaybı yaşayan ve bütçesi ciddi açık veren Osmanlı Devleti'nin, tazminat ödemesi mümkün değildi. Ayrıca alacağını tahsil etmeye çalışan Büyük Güçlerin tazminata karşı çıkması olağan bir durumdu. Öyle ki, komisyon çalışma programı hakkında 1912'nin Aralık ayında yapılan ön görüşmelerde Fransa, tazminat talebinin kesinlikle kabul görmeyeceğini, aksi takdirde 1881 anlaşmasında ödenmesi taahhüt edilen fakat ödenmeyen Osmanlı borcunun tahsil edileceğini ifade etmişti.³¹ Osmanlı borçlarındaki payı nedeniyle Almanya ve Balkan devletlerinin maddi olarak güçlenmesini çıkarlarına aykırı gören Avusturya, Fransa ile aynı fikirdeydi. İngiltere ise Balkan taleplerine mezkûr üç devlet kadar muhalefet etmiyordu. Yalnızca Rusya, Balkan devletlerinin yanında pozisyon almış gözükmekteydi.³²

Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ yetkilileri, Fransız gazetelerine pek çok demeç vermekte, tazminat meselesi ile ilgili haberler yaptırmaktaydı. Verdikleri demeçlerde, kendilerinin Osmanlı borçlarından bir miktarı ödemeyi kabul edip Büyük Güçlerin isteklerini yerine getirdiklerini ancak savaş nedeniyle ekonomik kayıplarının çok büyük olduğunu, maddi taleplerinin Bâbîâli'yi zor duruma düşürmeyeceğini zira 50 yıllık bir ödeme planı öngördüklerini söyleyerek kamuoyu desteği aramakta,

---

²⁹ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières et rapports présentés au nom des au nom des divers comites*, Première Season 4 juin-18 juillet 1913, Imprimerie Nationale, Paris 1913, s. 23.

³⁰ "Pour la commission financière", *Les Nouvelles*, 10 avril 1913, s. 1; "La commission balkanique", *La République française*, 11 avril 1913, s. 2.

³¹ *Commission financière des affaires balkaniques: documents préliminaires*, s. 4.

³² BOA, HR.SYS, 2914/27; 2914/7; 2913/135; "La question d'Orient vers la solution", *Le Figaro*, 10 avril 1913, s. 1; "La commission financière internationale se réunit aujourd'hui à Paris", *L'Humanité*, 4 juin 1913, s. 3.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

lobi faaliyetleri yürütmektedirler.³³ Ayrıca, "tazminat" kelimesinden ziyade "Osmanlı'nın eylemleri sonucunda oluşan maddi talepler" ifadesini kullanmayı tercih etmekteydiler. Taleplerinin yalnızca askeri nitelikte olmadığını bireylere verilen zararları da içerdiğini savunmaktaydılar. Demeçlerinde Osmanlı borçları için ödeyecekleri miktarın 600 ila 800 milyon frank arasında olduğunu her tarafta dile getiren Balkan temsilcileri, tazminat konusunda ise rakam vermeye imtina etmekteydiler. Zira gazeteler ve Osmanlı'nın Paris Sefaretinden Bâbîâlî'ye çekilen telgraflara göre Balkan devletlerinin maddi talepleri 1 milyar frank civarında olup ödemeyi taahhüt ettikleri Osmanlı borcundan fazlaydı.³⁴

Balkan devletlerinin girişimi üzerine Osmanlı Devleti, tazminat talebinin kesinlikle kabul edilmeyeceğini deklare etmiştir. Zira savaş tazminatı hususu genelde barış antlaşmalarına dâhil edildiğinden ve barış antlaşması niteliğindeki Londra Anlaşması'nda tazminat lafzı geçmediğinden, Balkan devletlerinin talebi hukuki olamazdı.³⁵ Bu nedenle Osmanlı Devleti, tazminat taleplerine karşı hem Büyük Güçler hem de kamuoyu nezdinde bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, komisyon çalışmaları için Paris'te bulunan eski Maliye Nazırı Cavid Bey, Fransız parlamentosu milletvekili François Deloncle ile kulis çalışmaları yapmaktaydı. Deloncle Cavid Bey'e, tazminat meselesinde kamuoyu oluşturulması ve Fransız hükûmetine baskı yapılması için matbuata 10 milyon frank civarında para dağıtılmasını tavsiye etmişti. Deloncle, sonraki günlerde Fransız gazetesi *Journal*'ın sahibi Henri Letellier ve haber ajansı *Agence de Havas* Müdürü Leon Renier'yi, Cavid Bey'le buluşturmuştu. Mezkûr şahıslar, Bulgarların ve Rusların gazetelere çok para akıttıklarını, Osmanlıların bu işle iştigal etmemekle hata yaptıklarını ifade etmişlerdi. Fransa Dışişleri Bakanı Stephen Pichon'un matbuata para verilmesi hususunu desteklediğini iddia eden Deloncle, bazı Fransız mebuslara da para verilmesini, örneğin çok etkin bir vekil olan Jules Roche'nin 600.000 frank mukabilinde Fransız meclisinde Osmanlı lehine nutuk atabileceğini söylüyordu. Osmanlı çıkarlarının korunması için matbuatın lüzumuna hak

³³ BOA, *HR.SYS*, 2086/77; "La Commission financière", *Le Phare de la Loire*, 17 mai 1913, s. 2; "La commission financière balkanique", *Cote de la Bourse et de la banque*, 16 mai 1913, s. 2.

³⁴ BOA, *HR.SYS*, 2913/74; "Les travaux de la Commission Financière", *Le Siècle*, 9 juin 1913, s. 1; "Les Travaux de la Commission Financière", *Le Voltaire*, 9 juin 1913, s. 1; "La liquidation balkanique", *La Dépêche*, 21 août 1913, s. 3.

³⁵ BOA, *HR.SYS*, 2914/27; "L'Indemnité de guerre réclamée par les alliés", *Le Matin*, 12 mai 1913, s. 3.

veren Cavid Bey, Bâbiâli'den *Le Temps*, *Le Figaro*, *Le Matin* gibi Fransız gazetelerine verilmek üzere 3 milyon frank avans istemişti. Dahası borçlar meselesi de Osmanlı lehine çözülsünce bu rakamın iblağ edileceği söylenmişti. Hariciye Nazırı Said Halim Paşa, konu için hükümetten tahsisat isteyeceğini bildirmiş, hatta komisyon üyelerine dağıtılmak üzere 15 milyon frank göndermeyi teklif etmiş ise de Cavid Bey, bunun mümkün olmadığı cevabını vermişti. Anlaşıldığı kadarıyla, parayla basını etkilemek o dönemlerde de çok yaygın olup bir sektör haline gelmişti. Öyle ki dönemin Paris Sefiri Mehmet Rıfat Paşa, başka araçlarla benzer teşebbüslerde bulunmaktaydı. Deloncle'ye güvenmeyen Rıfat Paşa, 600.000 ila 700.000 frank karşılığında üç dört gazeteye nüfuz edebileceklerine inanmaktaydı. Aracı olarak Osmanlı'dan maddi çıkar elde etmek istediği anlaşılan Deloncle, Rıfat Paşa'nın girişimini haber alıp Cavid Bey'e kırgınlık dahi göstermişti.³⁶ Konu ile ilgili yayın yapan Fransız matbuatı incelendiğinde Cavid Bey'in girişimlerinin başarılı olmadığı görülmektedir. Çünkü komisyon toplanma tarihi yaklaştıkça Fransa'nın tutumu Balkan devletleri lehine yumuşamaya başlamıştı. Hariciye Nazırı Said Halim Paşa, Rıfat Paşa'ya çektiği 3 Nisan 1913 tarihli telgrafında Fransa'nın tazminat konusunu kabullenme niyetinde olduğunu, Fransız Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré nezdinde girişimde bulunulmasını istemişti.³⁷ Diğer taraftan Pichon, Cavid Bey ile yaptığı bir görüşmede, Osmanlı ekonomisinin terakkisine mani olacak tazminat tekliflerine kesinlikle muhalif olacağını bildirmiş ise de tazminat verilmeyeceği hususunda kesin konuşmamıştı.³⁸ Zira Rusya'nın Balkan devletlerini açıkça savunması, bölge üzerinde siyasi ve iktisadi tasavvurları bulunan Fransa'yı diplomatik açıdan zor durumda bırakmaktaydı. Şöyle ki, Fransız hükümetinin mali konulardaki Osmanlı yanlısı tutumu, Balkan devletlerini Rusya'ya yakınlaştırmaktaydı.³⁹ Aynı şekilde Rıfat Paşa, Said Halim Paşa'ya gönderdiği 5 Nisan 1913 tarihli raporunda, Fransızların tazminat meselesine hala karşı olduğunu, Ruslara karşı Balkan devletleri nezdinde sempati kazanmak meseleyi komisyon gündemine aldıklarını yazmaktaydı.⁴⁰ Ayrıca Fransa'nın tavrını

³⁶ Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, Cilt 1, (haz.) Hasan Babacan ve Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 649, 652, 658, 666, 689, 684.

³⁷ BOA, *HR.SYS*, 2914/92.

³⁸ Cavid Bey, *a.g.e.*, s. 666-689.

³⁹ "Avant la commission financière", *Le Temps*, 2 juin 1913, s. 1; L'Incident de la commission financière", *Gil Blas*, 2 juin 1913, s. 2; "La commission financière internationale se réunit aujourd'hui à Paris", *L'Humanité*, 4 juin 1913, s. 3.

⁴⁰ BOA, *HR.SYS*, 2914/98.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN “MADDİ TALEPLERİ”

yumuşatmasının altında, devredilecek borç miktarı belirlenene kadar Balkan devletlerinin oyalanması düşüncesi de yatıyor olabilir.

Osmanlı Devleti'nin yoğun diplomatik çabalarına rağmen Balkan İşleri Mali Komisyonu'nun 4 Haziran 1913'te yapılan ilk toplantısında maddi taleplerin incelenmesi için dördüncü komite olarak Muhariplerin Mali Talepleri Komitesi'nin kurulmasına karar verilmiştir.⁴¹ Balkan devletlerini memnun etmek amacıyla kurulan fakat Bâbîâli'yi yumuşatmak için adında tazminat ibaresinin kullanılmadığı komite, çalışmalarına 19 Haziran'da başlamıştı. Komitede Osmanlı Devleti'ni Cavid Bey, Sir Richard Crawford ve Hallaçyan Efendi temsil etmekteydi. Komite başkanı Fransız diplomat Jacquin de Margerie, başkan yardımcısı Rus İmparatorluğu Özel Mali Danışmanı Arthur Raffalovitch, raportörü Fransa Maliye Bakanlığından M. Luquet olmuştu.⁴² Balkan devletleri ise komitede ikişer delege ile temsil edilmekteydi. Dolayısıyla görüşmeler, savaş tazminatı konusunda Osmanlı tezlerine daha yakın olan Fransa ile Balkan devletlerini destekleyen Rusya yönetiminde gerçekleşecekti. Diğer taraftan Balkan devletlerinin, 29 Haziran'da kendi aralarında anlaşmazlığa düşerek II. Balkan Savaşı'nı başlatmaları,⁴³ çalışmalar esnasında Osmanlı Devleti'ne bir avantaj sağlayabilirdi.

2. Komiteye Sunulan “Maddi Talepler” ve Osmanlı Devleti'nin Yaklaşımı

Fransa önderliğindeki Büyük Güçlerin oluşturulduğu Balkan İşleri Mali Komisyonu tarafından görevlendirilen Mali Talepler Komitesi'nin görev tanımı; Osmanlı Devleti dâhil olmak üzere muhariplerin, savaş sonucunda tazmin edilmesi gerektiğine inandıkları maddi talepleri incelemektir. Dolayısıyla Balkan devletlerinin iddia ettiği zararların tespit edilip karara bağlanması söz konusu olmayıp sadece inceleme yapmakla görevlendirilmişti. Diğer bir ifadeyle, Rusya dışındaki Büyük Güçler için komite çalışmalarının amacı Balkan devletleri ile Osmanlı'yı bir araya getirip argümanların dinlenmesiydi. Öyle ki, komisyon bünyesinde kurulan

⁴¹ *Commission financière des affaires balkaniques: compte rendu des travaux préparatoires du Comité de la Dette, 17 juin-18 juillet 1913*, Paris 1913, s. 40. Muhariplerin Mali Talepleri Komitesi, bundan sonra bölümlerde “Mali Talepler Komitesi” olarak anılacaktır.

⁴² BOA, *HR.SFR.4*, 943/1; “La Question financière dans les Balkans”, *Le Gaulois*, 17 juin 1913, s. 1; “La lutte des intérêts à la commission financière”, *Le Journal*, 17 juin 1913, s. 3; “La séance d’hier”, *La République française*, 17 juin 1913, s. 1.

⁴³ Hall, *a.g.e.*, s. 124.

diğer üç komitenin çalışma şartları, hedefleri ve sınırlılıkları sıkı sıkıya belirlenirken Mali Talepler Komitesi için böyle bir yol izlenmemiştir. Bu nedenle komite toplantılarının başında izlenecek yöntem için farklı fikirler ortaya atılmıştır. İlk olarak devletlerin zararları tazmin etme gücünün belirlenmesi için mali tablolar istenmiş fakat Osmanlı delegasyonu, komitenin varlığına ilkesel olarak karşı çıktığını belirterek maliyesiyle ilgili herhangi bir veri paylaşmayı reddetmiştir. Öyle ki Düyûn-ı Umûmiyye, Reji İdaresi gibi kurumlar ve gerçek kişiler adına talep sunma hakkı saklı kalmak kaydıyla herhangi bir maddi taleplerinin olmadığını ifade etmişlerdi. Sonraki aşamada taleplerin nasıl sınıflandırılacağı görüşülmüş ve taleplerin devlet bazlı incelenmesinden ziyade üç başlık altında bütünsel olarak ele alınması kabul edilmiştir. Buna göre Balkan devletlerinin talepleri; askeri harcamalara ilişkin talepler, devletlerin tüzel kişilik olarak sunduğu talepler ve gerçek kişilere verilen zararlar için talepler başlıkları altında incelenecekti.⁴⁴ Birinci kategorideki askeri nitelikli talepler, Balkan devletleri her ne kadar öyle adlandırmasa da, klasik anlamda savaş tazminatı olarak sunulan taleplerdi. Devletlerin tüzel kişilik olarak sunduğu talepler ve gerçek kişilere yani bireylere verilen zararlar kategorileri ise Balkan devletlerinin ön plana çıkarmaya çalıştığı insani taleplere daha yakın gözükmektedir. Fakat beyan edilen rakamlar dikkate alındığında asıl odağın birinci kategorideki talepler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü kategorideki talepler, savaş tazminatına odaklanılmadığını göstermek gayesiyle sunulmuş olmalıdır.

2.1. Askerî Harcamalara İlişkin Talepler

Çalışmalarına 19 Haziran 1913'te başlayan Mali Talepler Komitesi'nde ilk olarak askerî harcamalara, yani savaş tazminatı olarak nitelendirilebilecek masraflara ilişkin talepler görüşülmüştür. Osmanlı delegasyonu, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nda savaş tazminatı öngörülmediği için bu kategorideki taleplere cevap vermeyeceğini ifade etmişti. Balkan devletleri adına Karadağ delegesi Lazare Miouchekovitch ise mezkûr taleplerin uluslararası hukuka ve fiili temellere uygun olduğunu iddia eden bir sunum yapmıştır. Miouchekovitch'in iddiaları özetle şu şekildedir:⁴⁵

⁴⁴ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 157-159.

⁴⁵ BOA, HR.SFR.4, 943/2.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN “MADDİ TALEPLERİ”

“Galip devletin mağlup devletten savaş tazminatı alma hakkı devletlerarası hukukun bir parçasıdır. Savaşın gerektirdiği masrafların ve düşmanın direnişini kırmak için yapılan harcamaların ödenmesi ilkesi uluslararası hukukçuların genel kabulüdür. Örneğin Université de Paris Hukuk Profesörü Gaston May, uluslararası anlaşmazlıkları çözmeye savaşın olağan bir yol olduğunu ve savaşan bir devletin egemenlik haklarını kullandığını savunurken maddi kayıpların mağlup tarafından telafi edilmesinin adil olduğu görüşündedir.⁴⁶ Bazı hukukçular göre ise galip devletler masraflarının karşılanacağından emin olursa, devletler hukukunun diğer bir yerleşik ilkesi olan özel mülkiyetin dokunulmazlığına saygı göstermeye daha meyilli olacaktırlar.⁴⁷

Büyük Güçlerin uygulamaları, savaşı kazanan devlet haklarının tartışmaya kapalı olduğunu göstermektedir. Öyle ki, 1849 ile 1897 yılları arasında yapılan barış antlaşmalarında mağlup devletlere 10 milyar frangın üzerinde savaş tazminatı kabul ettirilmiştir. 1897 Türk-Yunan Savaşı neticesinde Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemeyi kabul etmesi bir diğer örnektir.⁴⁸ Zira 23 Mayıs 1897'de Büyük Güçlerin büyükelçileri, savaşın neden olduğu harcamalar ve kayıplar için galip Osmanlı Devleti'nin tazminat talep etmesine itiraz etmeyeceklerini bildirmişlerdi.⁴⁹ Osmanlı Devleti'nin Büyük Güçlerin rızasıyla tazminat alması karşısında Balkan devletleri de bu hakkı kullanmak istemekte idiler.

Balkan devletleri, uluslararası hukuki gerekçelerin yanı sıra fiili gerekçelere de sahiptir. Öncelikle savaşın asıl sorumlusu Osmanlı Devleti'dir. Zira Balkan devletleri ve Büyük Güçlerin isteğine uygun olarak Makedonya'nın Hristiyan halklarına yönelik formüle edilen reformlar uygulanmamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Karadağ sınırlarındaki çatışmalara müsamaha göstermiş, savaştan önce Sırbistan'a ait savaş malzemelerine el koymuş, uluslararası deniz hukukuna aykırı olarak Yunan bandıralı gemileri alıkoymuş ve uzlaşmayı reddetmiştir.

⁴⁶ İlgili görüş için bkz. Gaston May, *Le traité de Francfort*, Berger-Levrault et Cie, Paris-Nancy 1909, s. 163

⁴⁷ İlgili görüş için bkz. “Chronique des faits internationaux, Gréco-Turque”, *Revue générale de Droit international public*, Volume 5, 1898, s. 159.

⁴⁸ 1897 tarihli Türk-Yunan Barış Antlaşması'nın 2. maddesine göre Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne 4 milyon Osmanlı lirası (yaklaşık 91 milyon frank) savaş tazminatı ödemeyi kabul etmişti. *Düstur, Birinci Tertip*, Cilt 7, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1941, s. 181.

⁴⁹ İlgili antlaşma görüşmeleri için bkz. *Affaires d'Orient: négociations pour la paix, traité gréco-turc mai-décembre 1897*, Imprimerie Nationale, Paris 1898, s. 10.

TOROSHAN ÖZDAMAR

I. Balkan Savaşı'nın ikinci ayında bir ateşkes imzalanmasına rağmen müzakereleri geciktirip savaşın yeniden başlamasına neden olan Osmanlı Devleti'dir. Balkan devletleri, müzakere masasında alamadığını daha fazla insan ve para kaybederek, savaşta almak zorunda kalmışlardır. Savaşın uzamaması için her türlü fedakârlığı yapan fakat fayda sağlayamayan Balkan devletleri, savaşın maliyetini üstlenmek zorunda değildir. Ayrıca Osmanlı hâkimiyeti altında tahrip edilmiş ve sefil bir kadere terk edilmiş Balkan topraklarını uygar dünyanın misyonuna uygun hale getirmek için büyük bir servet gerekecektir.

Sonuç olarak, savaş durumdan kaynaklanan sorunların çözümünü Balkan İşleri Mali Komisyonuna bırakan Londra Antlaşması'nın 6. maddesi, tazminat meselesini de kapsamaktadır. Komisyonun rolü Balkan devletlerinin tazminat almaya hakkı olup olmadığı değil, miktarın ne olacağını belirlemektir. Balkan devletleri, Büyük Güçlerin 1897'de takındığı tutuma benzer şekilde Osmanlı Devleti'nin mali durumunu sarsmayacak bir miktarı ve uzun vadelere yayılmış ödeme yöntemlerini tartışmaya hazır olup şu aşamada sadece savaş harcamalarının ayrıntılı bir dökümünü sunacaktır.”⁵⁰

Mezkûr argümanlar incelendiğinde, Balkan devletlerinin doğrudan savaş tazminatı istediği anlaşılmaktadır. Zira komite toplantılarından önce taleplerinin savaş tazminatı olmadığını savunmakta iken sunumlarını, “Neden savaş tazminatı almalıyız?” sorusuna dayandırmışlardır. Sorunun cevabını, Büyük Güçlerin uygulamalarında aramışlar ve savaşta ilk saldıran olmalarına rağmen savaşın sorumlusu olarak Osmanlı Devleti’ni göstermeye çalışmışlardır.

Balkan devletleri, 1 Haziran 1913’e kadarki süreçte müttefik kara ve deniz kuvvetlerinin teçhizat, mühimmat, lojistik ve maaş ödemelerini kapsayan askeri harcamalarını komiteye sunmuşlardı. Ayrıca sunulan rakamların tazminatı temsil etmediğini, Osmanlı’nın mali gücünü aşmayacak bir miktarın belirlenmesi için açıklayıcı beyan mahiyetinde sunulduğunu belirtmişlerdir.⁵¹ Sonraki oturumlarda deniz kuvvetleri giderleri, askerlere emekli maaşı bağlanması ve Hamidiye kruvazörünün verdiği iddia edilen zararlar da bu listeye eklenmiştir.

⁵⁰ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 161.

⁵¹ Aynı yerde, s. 161-162.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

Tablo 1: Askerî Harcamalara İlişkin Talep Edilen Tazminat Miktarı (frank)

	Bulgaristan	Yunanistan	Karadağ	Sırbistan	Toplam
Ordu Giderleri	773.234.696,9	318.529.851	100.631.100	574.865.000	1.767.260.647,6
Deniz Kuvvetleri Giderleri	-	75.342.913	-	-	75.342.913
Askerlere Emekli Maaşı Bağlanması Giderleri	471.810.653	54.000.000	Sonra Bildirilecek	Sonra Bildirilecek	525.810.653
Hamidiye'nin Verdiği İddia Edilen Zararlar	-	504.600	-	-	504.600
Toplam	1.245.045.349,6	448.377.364	100.631.100	574.865.000	2.368.918.813,6

Kaynak: *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 179.

Balkan devletleri, harcama listesini daha önce bahsedildiği üzere açıklayıcı beyan olarak sunmuşlardı. Fakat komitenin sonraki oturumlarında Yunanistan ve Bulgaristan, yukarıdaki tabloda belirtilen rakamların tazminat olarak talep edildiğini ifade etmişlerdir. Bâbüâli, bu kategorideki tüm taleplerin savaş tazminatı manasına geldiğini ve Londra Antlaşması'nda öngörülme-yen hiçbir ödemenin yapılmayacağını tekrarlamıştır. Zira aynı antlaşma uyarınca Avrupa'daki topraklarının büyük bölümünü boşaltmaya razı olan Osmanlı Devleti, toprak kazanımı gayesiyle yapılan harcamalardan sorumlu olamazdı. Ayrıca Osmanlı delegasyonu, savaş sonucunda askerlerin malul olmasını mesleki risk dâhilinde değerlendirmiş, emekli maaş ödemelerinin ise toprak edinmenin maliyeti olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun üzerine Yunanistan, Hamidiye kruvazörünün sıcak çatışma dışında Yunan gemilerine zarar verdiğini dolayısıyla uluslararası deniz hukukunun ihlal edildiğini iddia etmiş ve savaş tazminatına benzetilmesine itiraz etmiştir.⁵² Osmanlı delegeleri konu ile ilgili Bahriye Nezareti'nden malumat istemiş, cevabi yazıda Hamidiye kruvazörünün tüm harekât kayıtlarının tutulduğu, görev tanımına uygun olarak düşmanın asker ve mühimmat nakliyatı yapan unsurlarının engellendiği bildirilmiştir.⁵³ İngiliz delegasyonu, Hamidiye meselesinde Yunanistan'ın daha fazla veri

⁵² Aynı yerde, s. 164.

⁵³ MSB, 110-9-1-7/BALKAN HARBİ (1912-1913), 280-381-52.

sunmasını zira savaş ortamında neyin meşru olup neyin olmadığını tespit etmenin zor olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴ Görüşme tutanaklarından anlaşıldığı kadarıyla Yunanistan tarafı mezkûr verileri komiteye sunmamıştır. Zira Yunanistan'ın savaş esnasında askerî vapurlara sivil süsü verip asker ve mühimmat nakliyatı yaptığı bilinmekteydi. Hatta ticaret gemilerini askerî filo kontrolünde olacak şekilde lojistik amaçlarla kullanılmaktaydı. Savaş esnasında müttefiklerin ikmal kabiliyetine büyük darbe vuran Hamidiye kruvazörünün, verdiği iddia edilen zararlar bu türden gemilerle ilgili olmalıdır ki Yunan delegasyonu herhangi bir kanıt ortaya koyamamıştır.⁵⁵

Sırbistan ve Karadağ, tabloda verilen rakamlar haricinde Arnavutluk meselesinin görüşülmesini istemiştir. Karadağ delegasyonu, kendilerinin İşkodra'yı işgal ettiklerini fakat Büyük Güçlerin talebiyle Arnavutluk'a verilmek üzere boşalttıklarını ve bu durumda mezkûr bölge için yaptıkları tüm askeri harcamaların geri ödenmesi gerektiği görüşündeydi. Benzer bir sunum yapan Sırbistan, Arnavutluk için yaptığı harcamaların ayrı bir kategoride değerlendirilmesini istemiş çünkü zarardan Bâbiâli'yi sorumlu tutmadıklarını beyan etmiştir. Sırbistan ve Karadağ'ın bu konudaki tutumlarından, toprak kazanımıyla sonuçlanan savaşın masrafları ile feragat edilen topraklar için yapılan savaşın masrafları arasında bir fark olduğunun kabul edildiği anlamı çıkarılabilir. Osmanlı delegasyonu, Arnavutluk meselesinin kendilerini ilgilendirmedeğini ifade ederken Avusturya, konunun komite görev alanı dışında olduğunu savunmuştur. Karadağ ise kendileri için savaşın asıl amacı olan İşkodra'dan vazgeçmeleri karşılığında adil bir tazminatta ısrarcı olmuş, Osmanlı'nın Bulgaristan ve Doğu Rumeli'yi işgal eden fakat sonradan boşaltan Rusya'ya savaş tazminatı ödemesini hükmeden 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nı örnek olarak göstermiştir.⁵⁶

Osmanlı Devleti netice itibariyle Balkan devletlerinin bu kategorideki tüm taleplerini reddetmiştir. Balkan devletleri, Londra Antlaşması'nın 6. Maddesi gereği tazminat meselesinin çözülmesi gereken

⁵⁴ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 164.

⁵⁵ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı (1912-1913)*, Cilt 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 232-233; Ozan Tuna, "Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kruvazörünün Yunan Donanmasına Karşı Ege Denizi, Adriyatik Denizi ve Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri", *OTAM*, Sayı 49, Bahar 2021, s. 132, 134-315.

⁵⁶ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 164-165.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

mali bir sorun olarak değerlendirilip komitenin rakam belirlemesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Alman delegasyonu başta olmak üzere Büyük Güçlerin delegasyonları Balkan görüşünün hatalı olduğunu açıklamıştır. Komite Başkanı Margerie ise kendilerinin yalnızca inceleme ile görevlendirildiğini ifade edip 6. maddeyle ilgili Balkan yorumuna katılmamıştır.⁵⁷

Savaş tazminatı niteliğindeki askerî taleplerin görüşülmesi sırasında Rusya dahil olmak üzere Büyük Güçlerin Balkan savlarını destekler beyanları olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kategori ile ilgili olarak savaş tazminatının Londra Antlaşması'na aykırı olduğu tezini savunan Osmanlı yorumunun desteklendiği anlaşılmaktadır.

2.2. Devletlerin Tüzel Kişilik Olarak Sunduğu Talepler

Balkan devletlerinin tüzel kişiliklerinden doğan maddi talepleri; Osmanlı muhacir ve tebaasının geri dönüş masrafları, savaş esirlerinin bakımı, el konulan vagonlar ve el konulan savaş malzemeleri olarak dört alt kategoriye ayrılmıştır.

Tablo 2: Devletlerin Tüzel Kişilik Olarak Sunduğu Tazminat Miktarı (frank)

	Bulgaristan	Yunanistan	Karadağ	Sırbistan	Toplam
Osmanlı Muhacir ve Tebaasının Geri Dönüş Masrafları	-	2.000.000	-	2.000.000	4.000.000
Osmanlı Esirlerinin Bakımı	15.992.783,28	20.000.000	2.500.000	16.000.000	54.492.783,28
El Konulan Vagonlar	-	-	-	879.668,33	879.668,33
El Konulan Savaş Malzemeleri	-	-	-	5.287.759,8	5.287.759,8
Toplam	15.992.783,28	22.000.000	2.500.000	24.167.428,13	64.660.211,41

Kaynak: *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 179.

⁵⁷ Aynı yerde, s. 162.

TOROSHAN ÖZDAMAR

Osmanlı tebaasının geri dönüş masraflarına ilişkin olarak sadece Yunanistan ve Sırbistan bildirimde bulunmuştur. İkişer milyondan 4 milyon frank tutarındaki bu kalem, fiili verilere dayandırılmayan afaki rakamları ifade etmekteydi. Osmanlı delegasyonu bu masrafları ödemeye hazır olduğunu beyan ederken rakamların incelenmesi ve delillere dayandırılması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁸

Osmanlı esirlerinin bakımı meselesindeki Balkan devletlerinin iddia ettiği rakamlar ise daha çok ayrıntı içermektedir. Yunanistan, savaşın başından beri 80.000 Osmanlı askerini esir aldığını, Hristiyan tebaadan olduğu anlaşılan 15.000'nin serbest bırakıldığını, 10.000 askerin aldıkları yaralar neticesinde öldüğünü beyan etmiştir. Yunan delegasyonun sunduğu tablolar incelendiğinde, 27 Eylül 1912'den 31 Mart 1913'e kadar geçen sürede esir alınan 53.811 Osmanlı er ve zabıtine günlüğü 0,46 frank (yaklaşık 2 kuruş) maliyetle toplamda 2.431.537,68 frank harcama yapıldığı öne sürülmüştür.⁵⁹ Ayrıca en yüksek rütbelisi Selanik'i teslim eden Müşir Tahsin Paşa⁶⁰ olmak üzere esir alınan 1.430 subaya 726.732,93 frank maaş ödendiği iddia edilmiştir. Osmanlı askerlerinin esir kamplarına transfer masrafları ise 382.654,13 franktır.⁶¹ 1 Nisan-30 Haziran arasında sarf edilen meblağ ile birlikte Osmanlı'dan toplamda 20 milyon frank talep edilmekteydi.⁶²

Bulgaristan ise 5 Ekim 1912-8 Nisan 1913 tarihleri arasında esir alınan 77.333 er ve zabite günlüğü 1,4 franktan 12.704.150,3 frank; 8 generale günlüğü 20 franktan 15.000 frank, 149 kurmay subaya günlüğü 11 franktan 182.985 frank ve çeşitli rütbelerdeki 1.796 subaya günlüğü 7 franktan 1.312.731 frank harcama yaptığını iddia etmiş, 30 Haziran'a kadarki masraflarını tazminat talebine dahil etmediğini bildirmiştir.⁶³ Mamafih Sırbistan ve Karadağ, esir sayısı ve yevmiyeleri ile ilgili ayrıntı

⁵⁸ Aynı yerde, s. 280.

⁵⁹ Aynı yerde, s. 211-213.

⁶⁰ Selanik Savunma Komutanı olarak görev yaparken 9 Kasım 1912'de Selanik'i tüm askeri varlığıyla Yunanlılara teslim etmişti. *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 34. Yunanistan, maaş alan Osmanlı esirleri arasında aylık 100 lira ile en yüksek ödemenin kendisine yapıldığını beyan etmiştir. *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 218-219.

⁶¹ Aynı yerde, s. 214-223.

⁶² BOA, HR.SFR.4, 943/3; BOA, HR.SFR.4, 943/6.

⁶³ BOA, HR.SFR.4, 943/4; *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 273-278.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

vermemiştir. Yunanistan ve Bulgaristan, rakamları kuruşu kuruşuna listelemiş olsalar da aşağı yukarı aynı iktisadi koşullara sahip iki komşu ülkenin günlük harcama miktarları arasındaki fark, rakamların sahilliği konusunda soru işaretlerini beraberinde getirmekteydi. Diğer yandan Yunan ve Bulgar delegasyonlarının hangi tarihte kaç asker esir alındığını, kaç günlük bakım yapıldığını ayrıntılarıyla raporlamaları oldukça manidardır. Zira savaş esnasında hem Bulgar hem Yunan tarafı esir listelerini paylaşmaktan imtina etmişler ya da eksik listeler göndermişlerdir.⁶⁴ Ayrıca raporda bahsedildiğinin aksine üsera iaşesi, maaş ödemeleri tam olarak yapılmamış, Yunan esir kamplarında 10.000 değil 25.379 Osmanlı askerinin vefat ettiği anlaşılmıştır.⁶⁵

Mezkûr gerçeğe rağmen Balkan delegasyonları, esir bakım masraflarının karşılanmasını, zira esir düşmemiş olsalar Bâbîâli tarafından aynı harcamanın yapılacağını, kendilerinin sayesinde barıştan sonra bu askerlerin tekrar silahlaltına alınabileceğini ifade etmişlerdi. Ayrıca subay maaşlarına ilişkin yapılan ödemenin tazmin edilmesi, kara savaşlarında uyulması gereken kurallara ilişkin olarak 1907 tarihinde Lahey'de imzalanan IV. Konvansiyon'un 17. Maddesiyle güvence altına alındığı savunmuşlardır. Osmanlı delegasyonu ise mezkûr konvansiyonun 6. ve 7. Maddelerini⁶⁶ komitede okumuş, savaş esirleri bakımı sorumluluğunun doğrudan esir alan ülkeye ait olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan Konvansiyon'un 17. Maddesinde,⁶⁷ esir subayların tutuklu buldukları ülkedeki subaylarla eşit maaş alması ve bu harcamaların sonrasında kendi hükûmetleri tarafından tazmin edilmesi açıkça öngörüldüğünü kabul eden Osmanlı delegasyonu, ödemenin yapılacağını beyan etmiştir. Buna karşın Balkan delegasyonları esirlerin bakım masraflarını esir tutan ülkeye

⁶⁴ Mesut Çapa, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti", *OTAM*, Sayı 1, 1990, s. 102.

⁶⁵ Nebahat Oran Arslan ve Fadimana Çetin, "Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan'da Kalan Türk Esirler Meselesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Kış 2012, s. 257-258; Salim Aydın, "Balkan Savaşı'nda (1912-1913) Selanik'in Teslimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 38, 2018, s. 142.

⁶⁶ 6. madde: "...Harp esirlerinin ücretleri, durumlarını iyileştirmeye yardım edecektir ve ücret fazlası, iaşe masraflarının tenzilinden sonra, serbest bırakılmaları anında kendilerine ödenecektir". 7. madde, "Harp esirlerinin yetkisi altında buldukları Hükümet onlara bakmakla mükelleftir...". *Les conventions et déclarations de La Haye de 1899 et 1907*, Oxford University Press, New York 1918, s.104-105.

⁶⁷ 1907 Lahey Sözleşmesi IV. Konvansiyonu madde 17: "Harp esiri subaylar, hükümetleri tarafından ödenmek üzere, alıkonuldukları ülkenin aynı derecedeki subaylarının hak ettikleri maaşı alacaklardır". Aynı yerde, s. 117.

yükleyen kesin bir yargı olmadığını iddiasında ısrarcı olmuşlardır. Rusya ise bu konuda Balkan devletlerini desteler nitelikte bir örnek vermiştir. Komite Başkan Yardımcısı Raffalovitch, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sonucunda Rusya'nın esir bakımı için Japonya'ya 46 milyon ruble ödediğini örnek vererek savaş hukukuna insani değerler katmak için yazılan mezkûr maddelerin tazminat hakkını reddetmediğini savunmuştur. Osmanlı delegasyonu savaş malzemelerine el koyulmasına karşın Sırbistan tarafından ileri sürülen 5.287.759,8 franklık tazminat talebine ise kesin bir cevap vermemiştir. Zira mezkûr hadise savaştan önce gerçekleştiği için komisyon görev tanımına uygun değildi. Yine de iyi niyet gösteren Osmanlı delegasyonu yeterli veri sağlandığında cevap hakkını kullanılacağını beyan etmiştir.⁶⁸ Komite görüşmelerine ara verildikten sonra, 30 Eylül 1913'te, Hariciye Nezareti, Harbiye Nezareti'nden el konulan savaş malzemelerinin ederini sormuştur. Harbiye'den verilen cevapta, malzemenin 140.729 Osmanlı lirası yani yaklaşık 3.200.000 tutarında olduğu belirtilmiştir.⁶⁹ Dolayısıyla savaş malzemesi gibi niteliği ve niceliği aşağı yukarı belli olan somut bir malın ederi yaklaşık 2.000.000 frank fazla gösterilmiştir. Bu durum Osmanlı esir subaylarına maaş ödemesi, bakımı gibi nitel değerlendirmenin mümkün olmadığı harcamaların gerçekliğine dair fikir vermektedir.

Netice itibarıyla, Balkan devletlerinin tüzel kişiliklerinden doğan maddi talepleri hakkında yapılan görüşmeler, Lahey IV. Konvansiyonun ilkeleri temelinde ilerlemiştir. Rus-Japon Savaşı gibi bazı istisnai örnekler dışında, uluslararası hukuki uygulamaların Osmanlı tezini haklı çıkarmaya daha yakın olduğu anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı'nın, subay maaşlarını ödemeyi kabul etmesi, uluslararası hukuka bağlılık açısından olumlu bir algı yaratmış olmalıdır. Rusya dışındaki Büyük Güçler delegasyonları da Osmanlı tezlerine karşın herhangi bir görüş bildirmemişlerdir.

2.3. Gerçek Kişilere Verilen Zararlar İçin Talepler

Gerçek kişiler yani devletlerin vatandaşları adına talep ettiği tazminatlar kategorisi dört başlık altında ele alınmıştı. Yunan ve Sırp iddiaları temelinde şekillenen talepler, şahıslara verilen doğrudan zararlar ile kurumlar aracılığıyla verilen zararların tazmini üzerine kurgulanmıştı.

⁶⁸ BOA, HR.SFR.4, 943/7; *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 166-167.

⁶⁹ MSB, 110-9-1-7/BALKAN HARBİ (1912-1913), 250-250-23; BOA, HR.SYS, 2963/2.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN “MADDİ TALEPLERİ”

Komite görüşmelerinin başlangıcında Osmanlı Devleti, bireylere ve şirketlere yani devletin tüzel kişiliği dışındaki gerçek kişilere verildiği iddia edilen zararların Balkan İşleri Mali Komisyonu'nun yetkisinde olmadığı görüşündeydi. Balkan delegasyonları ise Londra Antlaşması'na göre komisyonun savaş halinden kaynaklı tüm mali sorunları incelemeye yetkili olduğunu, Epir⁷⁰ sakinleri örneğinde olduğu gibi yerinden edilen bireyler için devletlerin harcama yaptığını, yani bir noktada devletin maddi zarara uğradığını savunmuşlardı. Sonuç olarak diğer delegasyonlar Balkan görüşünü desteklediğinden konunun komitede incelemesine karar verilmişti. Diğer taraftan, devlet olarak herhangi bir tazminat talebinde bulunmayacağını ifade eden Osmanlı delegasyonu, Reji İdaresi gibi kurumlara ve bireylere verilen zararlarla ilgili olarak bu kategorideki talep hakkını saklı tuttuğunu belirtmiştir.⁷¹

Tablo 3: Balkan Devletlerinin Gerçek Kişilere Verilen Zararlar Başlığı Altında Sundukları (frank)

	Bulgaristan	Yunanistan	Karadağ	Sırbistan	Toplam
Epir Sakinlerine İlişkin Talepler	-	10.996.370	-	-	10.996.370
Balkan Devletleri Tebaasına İlişkin Talepler	-	41.000.000	-	2.000.000	43.000.000
Ziraat Bankası Şube Fonlarının İadesi	Sonra Bildirilecek	-	-	Sonra Bildirilecek	-
Yunan Gemilerine El Koyulması	-	26.555.912	-	-	26.555.912
Toplam	-	78.552.282	-	2.000.000	80.552.282

⁷⁰ Bir kısmı Yunanistan'ın kuzeyinde kalan ve Arnavutluk'un Avlonya Körfezine kadar uzanan bir bölgedir. Yunan ve Arnavut nüfusu yoğun olarak yaşamaktadır. I. Balkan Savaşı'ndan sonra Yunanistan, bölgenin tarihsel olarak kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. N.J. Cassavates, “A Wrong Settlement Endangering the Peace of Balkans”, *Advocate of Peace through Justice*, Volume 83, No. 12, 1921, s. 426-428.

⁷¹ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 168, 171.

Kaynak: *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 179.

Yunanistan, Epir bölgesi sakinlerine ve Osmanlı'daki Yunan vatandaşlarına zarar verildiği iddiasıyla toplamda 51.996.370 frank tazminat talebinde bulunurken Sırbistan, bölgedeki Sırp vatandaşların savaş nedeniyle 2.000.000 frank tutarında maddi kayba uğradığını öne sürmüştür. Yunan iddiasını özetlemek gerekirse; “*Geri çekilen Osmanlı ordusunun Epir'deki 130 köye zarar vermesi nedeniyle bölge sakinleri Yunan şehirlerine sığınmıştır. Özellikle 21 Şubat 1913'te Arnavut Müslüman milislerle beraber 40 köyü yakmıştır. Bölge sakinleri, kendilerine bu gibi ihlaller nedeniyle 414 adet şikâyet dilekçesi ileterek zararlarının Osmanlı'dan tazmin edilmesini*” istemiştir.⁷² Öte yandan Osmanlı topraklarında yaşayan Yunan vatandaşları ve kurumlarına savaş esnasında 41 milyon franklık zarar verildiğini beyan etmişler de ayrıntılı bir döküm sunulmamıştır. Yunanistan'a göre Osmanlı topraklarında yaşayan Yunanlılara verilen zararlar 1897 Türk-Yunan Savaşı'ndan sonra İstanbul'da Büyük Güçlerin hakemliğinde imzalanan 2 Nisan 1901 tarihli Sözleşme'nin 13. Maddesine aykırıdır. Ayrıca mezkûr savaştan sonra bu nevi talepler nedeniyle Bâbîâli'ye 100.000 lira tazminat ödemesi yaptıklarını dolayısıyla talebin uluslararası uygulamalarla örtüştüğünü savunmuşlardır. Osmanlı delegasyonu, ordularının bahse konu eylemlere girişmediğini ifade ederek, Balkan devletlerinin Osmanlı tebaasına verdiği zararların karşılama karşılama olmayacağı, karşılıklı sorumlukların ve masraf miktarların nasıl belirleneceğini sormuştur.⁷³ Zira Balkan devletleri, savaş esnasında ve sonrasında Müslüman Osmanlı tebaasını yerinden etmiş, soy kırma varan katliamlara girişmişlerdi. Uluslararası bağımsız komisyonlarca da belgelenen mezalim, bölgedeki 1.500.000 civarında Türk'ü etkilerken, Yunanistan komite görüşmelerine sadece 414 adet şikâyet dilekçesi sunabilmiştir.⁷⁴

⁷² Aynı yerde, s. 250.

⁷³ Aynı yerde, s. 169.

⁷⁴ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004, s. 186; Carnegie Endowment for International Peace Division of Intercourse and Education, *Report of the International Commission to inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Washington 1914, s. 155-156. Ayrıca bkz: Hasan Demircioğlu, “Birinci Balkan Savaşı Başlarında Makedonya'da Yunan Mezalimini Gösteren Örnek Bir Arşiv Vesikası”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2013, s. 43-56; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995; Salim Aydın, *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013; Yusuf Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri*, Türk Tarih

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

Komitede, gerçek kişilere verilen zararlar başlığı altında incelenen bir başka konu ise Ziraat Bankası şubelerindeki fonlar olmuştur. Fonların durumu karmaşık finansal ve kurumsal soruları beraberinde getirmiştir. Sırp ve Bulgar delegasyonları, kendilerine bırakılan vilayetlerden savaş esnasında İstanbul'a aktarılan Ziraat Bankası şube fonlarının iadesini talep etmişlerdi. Aktarılan fon miktarı belirsiz olduğundan tazminat rakamını bildirmediklerini beyan etmişlerdir. Mezkûr devletlerin, Ziraat Bankası Kuruluş Nizamnamesi'nin 1. ve 4. maddelerine dayandırdıkları argümanları ise şu şekilde özetlenebilir:

"1303 (1887-1888) mali yılında Menafî Sandıklarının yani kamu hizmeti fonlarının yerine ikame edilen Ziraat Bankası şubeleri, yerel yönetim gözetiminde faaliyet gösteren özerk birimler niteliğindedir. Her şubenin maddi kaynağı, bölgedeki mükelleflerce ödenen aşar vergisinden alınan ek bir tutardan sağlanmaktadır. Dolayısıyla bölgeden toplanan fonlar münhasıran bölge halkının ihtiyaçları için kullanılmakta olup merkeze aktarımı yapılmaz".⁷⁵

Bu argümanları reddeden Osmanlı delegasyonu, ilgili Nizamname'nin 1.ve 4. Maddelerini okumanın yeterli olduğunu belirtmiştir. Zira bu maddelerde, banka bütçesinin Meclis-i Mebûsan tarafından belirlendiği, şubeler arasında paylaştırılan tek bir sermaye olduğu, şube ve merkez arasında borçlu alacaklı ilişkisi olmadığı, sermaye açısından birliğin tartışılmaz olduğu dolayısıyla şubelerden birinin merkezden herhangi bir tazminat talep etme hakkı olmadığı ifade edilmiştir. Açıklama ve kanıt olarak sunulan maddelerin içeriği Balkan delegasyonlarının iddialarını yanlış bir noktadan yürüttüğünü göstermekteydi. Buna karşın Büyük Güçler delegasyonları, şubelerin mevduat alıp almadığı, alıyorsa merkezin mevduat sahiplerine karşı sorumluluğu, başkaca alacaklıların bulunup bulunmadığını sormuşlardır. Ayrıca İngiliz delegasyonu, banka sermayesini oluşturan ek verginin mükellefler lehine hak yaratıp yaratmadığını sual etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı delegasyonu, fon transferinin savaştan kaynaklı olmadığını ifade ederek komitenin yetkisizliğini savunmuştur. Zira komitenin inceleme

---

Kurumu Yayınları, Ankara 2014; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

⁷⁵ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 170. İlgili nizamname maddeleri için bkz. *Düstur, Birinci Tertip*, Cilt 6, Devlet Matbaası, Ankara 1939, s. 136

yapmadaki temel kıstaslarından biri, olayın savaş sonucunda meydana gelmesi olduğundan komitenin görüş bildirmesi yetki aşımına girecekti.⁷⁶

Osmanlı Devleti'nin Yunan sivil gemilerini alıkoyduğu iddiası, komitede en çok tartışılan mesele olmuştur. Yunan delegasyonuna göre; “İstanbul’da el konulan 10 pakebot, 13 kargo gemisi, 23 römorkör, 41 yelkenli, mavna ve çeşitli türden tekne 18.086.366 frank; el konulup yabancıların aracılığıyla serbest bırakılan 6 pakebot ve 52 kargo gemisi 3.958.532 frank, boğazlardan geçemediği için Karadeniz’de kalan 23 kargo botu 4.511.014 frank zarara uğramıştır”.⁷⁷ Komiteye sunduğu raporunda gemilerin ismi, tonajı, yükü ve alıkonulma nedeniyle yaşanan günlük zarar miktarı gibi hususlara yer veren Yunanistan, talebini uluslararası hukuka atıflar yaparak gerekçelendirmiştir. Buna göre;

“Bâbîâlî henüz savaş ilan edilmemişken karasularındaki Yunan bandıralı gemilere el koyarak uluslararası seyrüsefer serbestisi ilkesini, karşılıklı ticaret anlaşmalarını ve yürürlükte olan 27 Mayıs 1855 tarihli Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması'nın 4. maddesini ihlal etmiştir. Uluslararası hukukun bu şekilde ihlal edilmesini I. Balkan Savaşı'nın nedenlerinden biri olarak gören Yunanistan, el konulan gemi, yük ve taahhütlerden doğan zararların geri ödenmesini istemektedir”.

Ayrıca Yunan delegasyonu, mezkûr gemilerle ilgili yapılan resmi yazışmalarda Bâbîâlî'nin tazminat ilkesini kabul etmeye niyetli olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ Osmanlı delegasyonu ise antitezlerini şu temellere dayandırmıştır:

“Gemilere el konulması, Balkan devletlerince önceden planlanmış olan savaşın nedenlerinden biri olamaz. Zira el koyma işlemi, Yunanistan'ın Yunan bayraklı gemilere, Türk karasularından acil olarak çıkma çağrısı yaptığı haberi üzerine gerçekleşmiştir. Bu durum savaşın ilan edilmek üzere olduğunu göstermektedir. 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'nin konuya ilişkin maddeleri, savaş durumunda gemilerin düşman limanlardan serbestçe ayrılmasını öngörmekle birlikte el koyma halinde tazminatsız olarak iade edilmesine ya da tazminat karşılığında kendi bandırasına geçirmesine

⁷⁶ Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières, s. 170-171.

⁷⁷ Aynı yerde, s. 227.

⁷⁸ Aynı yerde, s. 202-203.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

hüküm vermektedir. Bu hükümler doğrultusunda Bâbîâli, el konulan gemilerden bazılarını tazminat ödemeye ve bazılarını iade etmeye hazır olduğunu beyan etmiştir".⁷⁹

Dolayısıyla Bâbîâli'ye göre seyrüsefer serbestisi ilkesi ihlal edilmemişti. Yunanistan'la yapılan sözleşmeler ise sadece tam barış zamanlarında geçerli olduğundan bu konuda da bir ihlal söz konusu olamazdı.⁸⁰ Büyük Güçlerin, bu konuda odaklandığı temel nokta savaş hali durumunun oluşup oluşmadığıydı. Yunan tezinin özü, savaş ilanından önce gemilere el konulmuş olduğundan Lahey Sözleşmesi hükümleri geçersiz olup tazminat talebinin, barış zamanında özel mülkiyete verilen zararlar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğiydi. Osmanlı ise mevcut durumun savaş ilanını kesinleştirdiğini fakat zamanı kestirmenin kendileri açısından mümkün olmadığını, gemilere yapılan çağrının savaş ilanına işaret olduğunu, dolayısıyla el koyma işleminin önlem alma gayesiyle yapıldığını savunmaktaydı. Zira bu gemiler savaş esnasında nakliye araçları olarak kullanılabilirirdi. Anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, uluslararası hukukun savaş hali tanımındaki boşluğun kendisine hak tanıdığını ifade etmektedir. Bunun üzerine Rus delegasyonu, teyakkuz durumunu savaş hali olarak değerlendirmenin uluslararası hukuka yeni bir tanımlama getireceğini ve uygulamada belirsizliğe yol açacağını dile getirmiştir. Yunan delegasyonu, Avrupa ve Amerika'ya Rus buğdayı taşıyan Yunan gemilerine el konulmasının savaşın getirdiği şartlarla ne gibi bir ilgisi olduğunu, bunların sonradan bırakılıp diğer sivil gemilerin neden bırakılmadığını sormuştu. Osmanlı delegasyonu ise sadece tehdit olarak görülen gemilere el konulmuştur, cevabını vermişti. Bu cevap üzerine Komite Başkan Yardımcısı Rus delege Raffalovitch, bir hükümetin tedbir alma hakkı var ise bu örnekte olduğu gibi özel mülkiyete verilen zararları tazmin etmesinin de mecburi olduğu görüşünü dile getirmiştir. Komite tartışmaları bir süre sonra kısır döngü halini almıştı. Zira komitede denizcilik hukuku alanında teknik bilgiye sahip bir üye bulunmuyordu. Bu nedenle konunun, Osmanlı ve Yunan temsilcileriyle denizcilikte yetkin üç ülke bilirkişilerinden oluşan bir tahkim mahkemesinde incelenmesi görüşü ağırlık kazandı. Osmanlı delegasyonu, normal zamanlarda el koyma ve teyakkuz zamanlarında el koyma arasındaki farkın net olduğunu tekrarlayarak konun uzlaşma şartıyla hakem heyetine verilmesini prensip olarak kabul ettiğini beyan etmiştir. Sonuç olarak gerçek kişilere verilen zararlar başlığı altında incelenen

⁷⁹ Aynı yerde, s. 281-282; BOA, HR.SFR.4, 943/7.

⁸⁰ BOA, HR.SFR.4, 943/6; *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 170-171, 227.

tazminat taleplerinden sadece gemiler konusunda bir mutabakata varıldığını söylemek mümkündür.⁸¹

İlk olarak 19 Haziran 1913'te toplanan komite, çalışmalarına 17 Temmuz'da ara vermiş ve ileri bir tarihte tekrar toplanılması planlanmıştı. Görüşmelerin sonunda muharip devletlere, komiteye yeni bir talep sunup sunmayacakları sorulduğunda Yunanistan ve Bulgaristan, talep edilen miktarların kendileri için nihai rakamlar olduğunu beyan ederlerken, diğer muharipler görüş bildirmemişlerdir. Zira o günlerde Balkan devletlerinin ödeyeceği Osmanlı borcu miktarı da kesinleşmeye başlamıştı.⁸² Netice itibarıyla komite, sunulan rakamların nihai olduğu ve sonraki birleşimlerde eklemeler yapılmayacağı kararına varmıştır. Kapanıştan sonra, 28 Temmuz 1913'te, Luquet tarafından üst merci niteliğindeki Balkan İşleri Mali Komisyonu'na sunulan Mali Talepler Komitesi sonuç raporunda, çalışmaların elle tutulur bir neticeye ulaşmadığı ifade edilmiştir.⁸³ Dolayısıyla Büyük Güçlerin, özellikle de Fransa ve Almanya'nın, tasarısı gerçekleşmiş, Osmanlı Devleti hedefine ulaşmıştı.

Komite çalışmalarına, II. Balkan Savaşı'nın devam ettiği süreçte ara verilmişti. Toprak kazanımları konusunda müttefikleriyle anlaşmazlığa düşen Bulgaristan'ın Sırbistan ve Yunanistan'a saldırmasıyla başlayan ve Romanya'yı da içine alarak genişleyen savaş, 10 Ağustos 1913'te sona ermişti. Müttefiklerin savaşını değerlendiren Osmanlı Devleti, Edirne'yi Bulgarlardan almıştı.⁸⁴ Osmanlı, savaş alanında müttefiklerin çatışmasını değerlendirmiş olsa da komite görüşmelerinde bu durumdan fayda sağladığını söylemek pek mümkün değildir. Zira Balkan devletleri askerleri savaş alanında birbirlerini kırsa da diplomatları komitede ortak hareket etmeye devam etmişlerdir. Fakat II. Balkan Savaşı'nın sonuçları, Balkan devletleri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Blok olarak hareket edip Büyük Güçlerin desteğini ummaktan ziyade Avrupa siyasi güç dengesinde müstakil olarak var olma çabasına girmişlerdir. Ayrıca savaştan

---

⁸¹ “La commission financière des affaires balkaniques”, *Journal des débats politiques et littéraires*, 20 juillet 1913, s. 2. *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 171-172.

⁸² “La part contributive des états balkaniques à la Dette ottomane”, *L'Éclair*, 26 décembre 1913, s. 4.

⁸³ *Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières*, s. 173-174.

⁸⁴ Schurman, *a.g.e.*, s. 110; Gueshoff, *a.g.e.*, s. 10; Marriott, *a.g.e.*, s. 418-419; Hall, *a.g.e.*, s. 125.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN “MADDİ TALEPLERİ”

sonra Balkan devletlerinin, “ortak düşman Osmanlı” mottosu geçerliliğini yitirerek gerçekleşmeyen ülkelerin yarattığı şahsi düşmanlıklar ön plana çıkmaya başlamıştır. Binaenaleyh, ortak hareket etme bilinci ve sorunların çözümünde Büyük Güçlere olan güven erozyona uğramıştır.⁸⁵ Dolayısıyla I. Balkan Savaşı'nın sorunları eskimiş, Balkan İşleri Mali Komisyonu'na atfedilen değer azalmıştır. Öyle ki, savaşta büyük kayıplar yaşayan Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile 29 Eylül 1913'te imzaladığı İstanbul Antlaşması'nda Balkan İşleri Mali Komisyonu'na hiç atıf yapılmamış, sorunların çözümünde Lahey'deki uluslararası tahkim mahkemesinin muhatap alınacağı belirtilmiştir.⁸⁶ Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile 14 Kasım 1913'te imzaladığı Atina Antlaşması ve Sırbistan ile akdettiği muahedename de ise şahıs ve imtiyazlarla ilgili bazı hususların Mali Komisyon'a havale edileceği yer almıştır.⁸⁷ Dolayısıyla mezkûr antlaşmalardan, tazminat meselesinin fiili olarak Osmanlı lehine çözülmüş olduğu yorumu çıkarılabilir.⁸⁸ Diğer taraftan ana hedefi Osmanlı kamu borçlarının Balkan devletleri arasında paylaşılması olan Balkan İşleri Mali Komisyonu'nun geri plana atılması Osmanlı aleyhine olmuştur.

Diğer taraftan komisyonun kurucusu niteliğinde olan Fransa ve öteki Büyük Güçler, II. Balkan Savaşı'ndan sonra odaklarını Avrupa siyasi dengelerine yöneltip Balkan meselelerini geri plana atmışlardı. Zira Mali Komisyon'un, borçlar meselesi temelinde yeniden toplanacağı defalarca duyurulsa da 1914 Haziranı'na kadar resmî bir toplantı yapılmamıştır.⁸⁹ 28 Haziran 1914'de I. Dünya Savaşı'nın başlaması Mali Komisyon'un hem fiilî hem de resmî olarak sonu olmuş, tazminat konusu tamamen kapanmıştır.

⁸⁵ “La liquidation balkanique”, *La Dépêche*, 21 août 1913, s. 3.

⁸⁶ Antlaşmanın 14. maddesi için bkz. *Düstur, Tertib-i Sani*, Cilt 7, Dersaadet 1336, s. 27.

⁸⁷ Atina Antlaşması için bkz. BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 36/4; *Düstur, Tertib-i Sani*, s. 54. Sırbistan ile yapılan anlaşmanın kayıtlarda “*Hükümet-i seniyye ile Sırbistan hükümeti beyrinde akd olunan muahede-i sulhiye*” olarak geçmektedir. *Düstur, Tertib-i Sani*, s.71-72; BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 31/3.

⁸⁸ “Les finances Turques et la guerre balkanique”, *L'Action*, 21 septembre 1913, s. 4; “Les finances Turques et la guerre balkanique”, *Le Siècle*, 21 septembre 1913, s. 6.

⁸⁹ “La commission financière des affaires balkaniques”, *Les Nouvelles*, 13 juin 1914, s. 1; “Fond d'états”, *La Presse*, 8 juin 1914, s. 3.

Sonuç

I. Balkan Savaşı, muharip devletleri siyasi ve iktisadi sorunlarla baş başa bırakmıştır. Savaş neticesinde büyük siyasi kazanımlara sahip olan Balkan devletleri, askerî harcamaları neticesinde iktisadi olarak zayıflamıştır. Balkan devletleri, uluslararası ilişkilerdeki uygulamaları örnek göstererek savaş tazminatı olarak nitelendirilebilecek talepler sunmuşlardır. Sahadaki üstünlüğünü anlaşma masasına taşıyarak siyasi kazanımlarını iktisadi kayıplarının telafisiyle taçlandırmak isteyen Balkan devletlerinin karşısındaki en büyük engel ise Büyük Güçler olarak tabir edilen İngiltere, Fransa, Avusturya ve Almanya olmuştur. Zira 1878 Berlin Antlaşması'yla kurulan statükonun yıkılması, Osmanlı topraklarında derin iktisadi çıkarları bulunan Büyük Güçleri, özellikle de Fransa ve Almanya'yı savaş sonrası düzenin yeniden kurgulanmasına yöneltmiştir. Osmanlı Devleti'nin iktisadi olarak daha fazla zarar görmesini engellemek amacıyla Fransa öncülüğünde Paris'te düzenlenen Balkan İşleri Mali Komisyonu'nda tazminat meselesi için Muhariplerin Mali Talepleri Komitesi oluşturulmuştur.

Büyük Güçler açısından Balkan İşleri Mali Komisyonu'nun temel görevi; toprak kazanımları nedeniyle Balkan devletlerine aktarılacak Osmanlı kamu borcu miktarının belirlenmesiydi. Buna karşın Balkan devletleri, tazminat meselesini öne sürerek kendilerine tahakkuk ettirilecek Osmanlı borcunu ikame etmeyi amaçlamıştır. Bunu yaparken tazminat terimini kullanmaktan kaçınmışlar, savaş sonrası maddi talepler demeyi tercih etmişlerdir. Büyük Güçler, özellikle Osmanlı kamu borcunun en büyük alacaklısı olan Fransa ve Almanya, ise savaş tazminatına karşı olmalarına rağmen komisyon gündemine getirilmesini kabul etmişler fakat konunun görüşüldüğü komiteye yalnızca inceleme görevi vermişlerdir. Dolayısıyla tazminat talepleri, borç meselesi gibi karara bağlanmak üzere komisyon gündemine getirilmemiştir. Oy birliği usulüyle karar alabilen komitede Osmanlı Devleti doğal olarak ret vereceğinden, herhangi bir karar alınması mümkün olmayacaktı. Öyle ki, Balkan İşleri Mali Komisyonu'na sunulmak üzere hazırlanan komite sonuç raporu, Balkan devletlerinin sunduğu talepler ve tartışmaların özeti niteliğinde olmuş, gemiler dışında karar alınamamıştır.

Balkan devletlerinin tazminat talepleri incelendiğinde, Osmanlı'ya faturalandırılmak istenen tutarın toplamda 2.514.131.307,01 frank (yaklaşık 111 milyon lira) olduğu görülmektedir. Tutarın %94,22'sini askeri harcamalar kategorisinde sunulan talepler oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

ise tazminat meselesine esastan karşı çıktığından herhangi bir talep sunmayı reddetmiştir. Balkan devletleri, taleplerinin çoğunu ayrıntılı tablolara dayandırsa da rakamların sahilği tartışmalıdır. Örneğin, Bulgaristan'ın Osmanlı esirleri için yaptığını iddia ettiğı günlük harcama miktarı Yunanistan'ın yaptığını harcamanın neredeyse üç katıdır. Komite görüşmelerinde bu husus gündeme gelmiş olsa da rakamların kontrolü mümkün olmadığından beyan esas alınmıştır. Balkan devletleri bu durumu kısmen kabul etmişler ve tutarların kesin maddi talepleri yansıtmadığını, bilgi amaçlı verildiğini ifade etmişlerdir. Zira ortalama olarak yıllık 25 milyon lira civarında vergi geliri olan, ki 5 milyon lirası Balkan vilayetlerinden toplanmaktaydı, Osmanlı'nın bu bedeli ödemeyeceğinin bilincinde olmaları gerekir. Buradaki asıl amaç tazminat talebinin yüksek tutulup Osmanlı borçlarından hisselerine düşecek miktara göre rakamı revize edip mahsuplaşma düşüncesi olmalıdır.

Balkan devletleri, maddi taleplerine ilişkin tezlerini uluslararası sözleşmeler, içtihatlar, ikili antlaşmalar ve emsallere dayandırmıştır. 1897 Türk-Yunan Savaşı'ndan sonra Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş tazminatı ödemesi ve diğer anlaşmalar emsal karar olarak gösterilmiştir. Balkan tezlerine karşın Osmanlı Devleti aynı şekilde, uluslararası hukuka dayanan karşı tezler üretmiştir. Subay maaşlarının ödenmesi gibi kesin hukuki teamüllere dayanan talepleri kabul eden Osmanlı, gemiler meselesinde ise anlaşma ve uygulamalardaki boşlukları iyi değerlendirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin uluslararası hukuki teamülleri Balkan devletlerinden daha etkin kullandığını söylenebilir. Binaenaleyh komitenin oy birliği esaslı karar alma yapısından da yararlanarak aleyhinde bir karar aldırılmamıştır. Ayrıca daha önce ifade edildiğı gibi hem komitenin kuruluş amacı hem de komitede etkin olan Fransız ve Alman delegasyonlarının Osmanlı tezlerine daha yakın durması, sonuç alınmasında etkili olmuştur. Buna karşın Rusya'nın Balkan tezlerinin çoğuna destek verdiği, dahası açıktan destek veren tek delegasyon olduğunu söylemek gerekir.

Netice itibariyle, II. Balkan Savaşı sonucunda imzalanan ikili barış anlaşmaları ve sonrasında I. Dünya Savaşı'nın çıkması Mali Komisyon'un sonu olmuştur. Böylelikle tazminat meselesi tamamen kapanmış, tazminat iddialarının temel sebebi olan Osmanlı borçlarının paylaşılması meselesi ise uzunca bir süre ertelenmiştir.

TOROSHAN ÖZDAMAR

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO), 31/3; 36/4.

Hariciye Nezareti Paris Sefareti Belgeleri (HR.SFR.4), 943/1; 943/2; 943/3; 943/4; 943/6, 943/7.

Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS), 1732/78; 1981/1; 1986/1; 1991/4; 2086/77; 2962/4; 2913/74; 2913/135; 2914/7; 2914/27; 2914/92; 2963/2; 2914/98; 2965/35; 2000/10.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (MSB)

110-9-1-7/BALKAN HARBİ (1912-1913): 250-250-23; 280-381-52.

II. Yayınlanmış Belgeler

Affaires d'Orient: négociations pour la paix, traité gréco-turc mai-décembre 1897, Imprimerie Nationale, Paris 1898.

Commission financière des affaires balkaniques: compte rendu des travaux préparatoires du Comité de la Dette, 17 juin-18 juillet 1913, Paris 1913.

Commission financière des affaires balkaniques: documents préliminaires, mai 1913, Paris 1913.

Commission financière des affaires balkaniques: procès-verbaux des séances plénières et rapports présentés au nom des au nom des divers comites, Première Season 4 juin-18 juillet 1913, Imprimerie Nationale, Paris 1913.

Düstur, Birinci Tertip, Cilt 6, Devlet Matbaası, Ankara 1939.

Düstur, Birinci Tertip, Cilt 7, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1941.

Düstur, Tertib-i Sani, Cilt 7, Dersaadet 1336.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

Les conventions et déclarations de La Haye de 1899 et 1907, Oxford University Press, New York 1918.

Questions diplomatiques et coloniales, Volume 34, Paris 1912.

III. Süreli Yayınlar

"Avant la commission financière", *Le Temps*, 2 juin 1913.

"Chronique des faits internationaux, Gréco-Turque", *Revue générale de Droit international public*, Volume 5, 1898.

"Déclarations de M. Poincaré à la Commission des Affaires extérieures", *L'Indépendant rémois*, 6 décembre 1912.

"Déclarations de M. Poincaré sur la crise", *La Presse*, 6 décembre 1912.

"Fond d'états", *La Presse*, 8 juin 1914.

"L'Incident de la commission financière", *Gil Blas*, 2 juin 1913.

"La commission financière internationale se réunit aujourd'hui a Paris", *L'Humanité*, 4 juin 1913.

"La commission Balkanique", *La République française*, 11 avril 1913.

"La commission financière Balkanique", *Cote de la Bourse et de la banque*, 16 mai 1913.

"La commission financière des affaires balkaniques", *Journal des débats politiques et littéraires*, 20 juillet 1913.

"La commission financière des affaires balkaniques", *Les Nouvelles*, 13 juin 1914.

"La commission financière internationale de Paris", *L'Humanité*, 30 avril 1913.

"La commission financière", *L'Ouest-Éclair*, 30 avril 1913.

"La commission financière", *Le Phare de la Loire*, 17 mai 1913.

"La liquidation balkanique", *La Dépêche*, 21 août 1913.

"La lutte des intérêts à la commission financière", *Le Journal*, 17 juin 1913.

"La paix signée", *Le Figaro*, 31 mai 1913.

"La paix Turco-Balkanique", *L'Écho de Paris*, 31 mai 1913.

"La part contributive des États balkaniques à la Dette ottomane", *L'Éclair*, 26 décembre 1913.

"La question d'Orient vers la solution", *Le Figaro*, 10 avril 1913.

"La question financière dans les Balkans", *Le Gaulois*, 17 juin 1913.

"La séance d'hier", *La République française*, 17 juin 1913.

"La situation politique en Europe", *La France militaire*, 6 décembre 1912.

"Les finances turques et la guerre balkanique", *L'Action*, 21 septembre 1913.

"Les finances turques et la guerre balkanique", *Le Siècle*, 21 septembre 1913.

"Les travaux de la commission financière", *Le Siècle*, 9 juin 1913.

"L'Indemnité de guerre réclamée par les alliés", *Le Matin*, 12 mai 1913.

"Pour la commission financière", *Les Nouvelles*, 10 avril 1913.

IV. Araştırma-İnceleme Eserler

ABRAMS, Lynn, *Bismarck and the German Empire, 1871-1918*, Routledge, London 1996.

ALKAN, Necmettin, *Ve Selanik Düştü: 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

ARSLAN ORAN, Nebahat ve ÇETİN, Fadimana, “Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan’da Kalan Türk Esirler Meselesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Kış 2012, ss. 249-264.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi, Cilt 1, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995.

AUSTİN, Robert Clegg, *Making and Remarking the Balkans, Nations and States Since 1878*, University of Toronto Press, Toronto 2019.

AYDIN, Salim, “Balkan Savaşı’nda (1912-1913) Selanik’in Teslimi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 38, 2018, ss. 127-162.

_____, *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.

Balkan Harbi (1912-1913), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979.

Balkan Savaşı’na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Balkan Savaşları, Birinci Balkan Savaşı III (1912)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1999.

BRIDGE, F. Roy ve BULLEN, Roger, *The Great Powers and the European States System 1814–1914*, Pearson Longman, London 2005.

BRUNSWİK, Benoit, *Le traité de Berlin*, E. Plon et Cie, Paris 1878.

Carnegie Endowment for International Peace Division of Intercourse and Education, *Report of the International Commission to inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Washington 1914.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

CASSAVATES, N. J., "A Wrong Settlement Endangering the Peace of Balkans", *Advocate of Peace through Justice*, Volume 83, No. 12, 1921, ss. 426-428.

CAVID BEY, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, Cilt 1, (haz.) Hasan Babacan ve Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

CHÉRADAME, André, *La question d'Orient; la Macédoine, le chemin de fer de Bagdad*, Plon-Nourrit, Paris 1903.

CHOUBLIER, Max, *La question d'Orient depuis le traité de Berlin*, (ed.) Arthur Rousseau, Paris 1899.

CLAYTON, Gerald David, *Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Gallipoli*, University of London Press, London 1971.

ÇAPA, Mesut, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti", *OTAM*, Sayı 1, 1990, ss. 89-115.

DEMİRCİOĞLU, Hasan, "Birinci Balkan Savaşı Başlarında Makedonya'da Yunan Mezalimini Gösteren Örnek Bir Arşiv Vesikası" *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2013, s. 43-56.

DJORDJEVIĆ, Dimitrije ve FİSCHER GALATİ, Stephen, *The Balkan Revolutionary Tradition*, Columbia University Press, New York 1981.

DRİAULT, Édouard, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à la paix de Sèvres*, Libraire Felix Alcan, Paris 1921.

DUGGAN HAYDEN, Stephen Pierce, *The Eastern Question a Study in Diplomacy*, The Macmillian Company, New York, 1902.

GALLENKA, Antonio, *Two Years of the Eastern Question*, Volume 1, Samuel Tinsley, London 1877.

GEORGE Campbell, *The Eastern Question*, Strahan, London 1879.

GİLDEA, Robert, *Barricades and Borders Europe 1800-1914*, Oxford University Press, New York 1987.

GUESHOFF, Ivan Evstratiev, *The Balkan League*, (çev.) Constatntin C. Mincoff, John Murray, London 1915.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

TOROSHAN ÖZDAMAR

HALL, Richard C., *The Balkan Wars 1912-1913*, Routledge, London 2000.

HARRİS, Norman Dwight, "The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and the Future of the Ottoman Empire", *The American Political Science Review*, Volume 8, No 1, February 1914, ss. 105-116.

HOLLAND, Thomas Erskine, *The European Concert in the Eastern Question*, The Clarendon Press, Oxford 1885.

HOLT, Lucius Hudson ve CHİLTON, Alexander Wheeler, *The History of Europe from 1862 to 1914*, The Macmillan Company, New York 1917.

İBRAHİM HİLMİ, *Balkan Harbinde Askeri Mağlubiyetimizin Sebebi*, İstanbul 1913.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992.

JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

_____, *Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

KHAN, Mujeeb R., "The Ottoman Eastern Question and the Problematic Origins of Modern Ethnic Cleansing, Genocide, and Humanitarian Interventionism in Europe and the Middle East", *War and Diplomacy: the Russo Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, (ed.) M. Hakan Yavuz ve Peter Sluglett, University of Utah Press, Salt Lake City 2011, ss. 98-122.

MAHMUT MUHTAR, *Balkan Savaşı: Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1979.

MARRIOTT, John Arthur Ransome, *The Eastern Question an Historical Study in European Diplomacy*, The Clarendon Press, Oxford 1917.

MAY, Gaston, *Le traité de Francfort*, Berger-Levrault et Cie, Paris-Nancy 1909.

McCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004.

I. BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA BALKAN DEVLETLERİNİN "MADDİ TALEPLERİ"

MEDLİCOTT, William Norton, "Bismarck and the Three Emperors' Alliance, 1881-87", *Transactions of the Royal Historical Society*, Volume 27, 1945, ss. 61-83.

MİNCHİN, James George Cotton, *The Growth of Freedom in the Balkan Peninsula*, John Murray, London 1886.

MONROE, Will S., *Bulgaria and her People*, The Page Company, Boston 1914.

MUNRO, Henry Fraser, *The Berlin Congress*, Government Printing Office, Washington 1918.

MURRAY, William Smith, *The Making of the Balkan States*, Columbia Universty, New York 1910.

OSMAN NURİ, *Abdülhamîd-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, Cilt 1, İstanbul 1327.

ÖZCAN, Uğur, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.

ÖZDAMAR, Toroshan, *Osmanlı Madenlerinde Fransız Sermayesi ve Galata Bankerleri; Balya-Karaaydın, Kesendire ve Karasu Maden Şirketleri*, Duvar Yayınları, İzmir 2022.

ROSE, John Holland, *The Development of the European Nations 1870-1900*, The Knickerbocker Press, New York 1905.

SCHEM, Alexander Jacob, *The War in East*, H. S. Goodspeed Co., New York 1878.

SCHURMAN, Jacob Gould, *The Balkan Wars 1912-1913*, Princeton University Press, Princeton 1914.

SETON WATSON, Robert William, *The Rise of Nationality in the Balkans*, E. P. Dutton and Company, New York 1918.

SHAW, Stanford J. ve SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt 2, E Yayınları, İstanbul 2010.

STAMATOPOULOS, Dimitris, *The Eastern Question or Balkan Nationalism(s)*, V&R unipress, Vienna 2018.

STEPPAN, Hans-Lothar, *The Macedonian Knot*, Peter Lang, Frankfurt 2009.

TOROSHAN ÖZDAMAR

TEMPERLEY, Harold William Vazeille, *History of Serbia*, G. Bell and Sons Ltd., London 1919, s. 207.

TUNA, Ozan, “Balkan Savaşı’nda Hamidiye Kruvazörünün Yunan Donanmasına Karşı Ege Denizi, Adriyatik Denizi ve Doğu Akdeniz’deki Faaliyetleri”, *OTAM*, Sayı 49, Bahar 2021, ss. 125-138.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı (1912-1913), Cilt 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

ARAşTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

**THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE:
THE DISPUTE OVER NATIONALITY BETWEEN THE
OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO**

Abidin TEMİZER* - İbrahim SERBESTOĞLU**

ABSTRACT

The independence of Balkan states is considered to be the partition of the Ottoman Empire in Turkish historiography. However, as can be seen in the example of Montenegro, Balkan states established an administration separate from the Ottoman Empire and defined their people as Montenegrins. On the other hand, Ottomans considered the Montenegrins, who were not the subject of any dispute, as Ottoman citizens; they did not restrain their property rights or prevent them from working. This situation continued until the Treaty of Berlin which was signed in 1878. The official independence of Montenegro after the Treaty of Berlin changed the lives of Montenegrins and the Ottomans living in Montenegro. The nationality of which state would the people whose lands were on the other side of the border prefer? How would they decide about their nationality? Would their choice of nationality lead to denial of their property rights? Or was it an obligation to choose nationality? In the face of these questions to which the public sought answers, both states' rulers prioritized protecting their sovereignty and did not want to behave unjustly towards their citizens. For this reason, they sometimes ignored border violations. Just as the Ottomans refrained from interfering with the Montenegrins in areas such as property, taxation, and work-life unless there were extraordinary situations, Montenegrins also did not interfere with the Ottoman subjects living in their lands.

This article focuses on the issues of nationality between the two states in the period from the independence of Montenegro with the Treaty of Berlin in 1878 until the end of World War I. The article shows that in a period when people mostly preferred nationality within the framework of religious affiliations, property, taxation, and economic conditions were also effective in choosing nationality.

---

* Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, ORCID: orcid.org/0000-0001-5708-3132, E-posta: abitem@gmail.com.

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, ORCID: orcid.org/0000-0001-7431-1678, E-posta: ibrahimserb53@hotmail.com.

OPEN ACCESS

Keywords: Ottoman Empire, Montenegro, Nationality, Citizenship, Abdülhamid II.

SINIRLARIN ÇÖZEMEDİĞİ SORUN: OSMANLI İMPARATORLUĞU VE KARADAĞ ARASINDAKİ VATANDAŞLIK ANLAŞMAZLIĞI

ÖZ

Balkan devletlerinin bağımsızlığı, Türk tarih yazımında Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesi olarak kabul edilir. Ancak, Karadağ örneğinde görüldüğü gibi, Balkan devletleri Osmanlı Devleti'nden ayrı bir yönetim kurdular ve halklarını Karadağlılar olarak tanımladılar. Öte yandan, Osmanlılar, herhangi bir anlaşmazlık konusu olmayan Karadağlıları Osmanlı vatandaşı olarak kabul ettiler; mülkiyet haklarını kısıtlamadılar veya çalışmalarını engellemediler. Bu durum, 1878'de Berlin Antlaşması imzalanana kadar devam etti. Berlin Antlaşması'ndan sonra resmi olarak Karadağ'ın bağımsızlığı, Karadağlıların ve Karadağ'da yaşayan Osmanlıların hayatlarını değiştirdi. Sınırın diğer tarafındaki topraklara sahip olan insanlar hangi devletin tabiiyetini tercih ederdi? Tabiiyet konusunda nasıl karar vereceklerdi? Tabiiyet tercihleri mülkiyet haklarının reddine mi yol açacaktı yoksa tabiiyet seçmek bir zorunluluk muydu? Halkın cevap aradığı bu sorular karşısında, her iki devletin yöneticileri de egemenliklerini korumayı öncelikli hale getirdiler ve vatandaşlarına haksızlık yapmak istemediler. Bu nedenle bazen sınır ihlallerini görmezden geldiler. Osmanlılar, olağanüstü durumlar olmadıkça Karadağlılara mülkiyet, vergilendirme ve çalışma hayatı gibi konularda müdahale etmekten kaçındıkları gibi, Karadağlılar da kendi topraklarında yaşayan Osmanlı vatandaşlarına müdahale etmediler.

Bu makale, 1878'de Berlin Antlaşması ile Karadağ'ın bağımsızlığından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde iki devlet arasındaki tabiiyet konularına odaklanmaktadır. Makale, insanların genellikle dinî bağlılıklar çerçevesinde tabiiyet tercih ettiği bir dönemde, mülkiyet, vergilendirme ve ekonomik koşulların da vatandaşlık seçiminde etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Karadağ, Milliyet, Tabiiyet, II. Abdülhamid.

Introduction

When Montenegro was a part of the Ottoman Empire, Muslim aghas of the Gusinje district of Shkodër bordering Montenegro complained that for several years, they had not been paid the triple revenue of their properties in Vasovik and Velika districts by the Christian inhabitants who were inclined towards the Montenegrins. In the negotiations with the parties, conflict was

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

avoided through counselling, and about 150 peasants switched to the Ottoman side. There was a similar situation among the inhabitants of Foça district in Podgorica who were of Montenegrin nationality. Those who converted to the Ottoman nationality were supported financially and also granted some exemptions.¹

What should we understand by the expression Montenegrin and Ottoman nationality when no Montenegrin state is recognized by the Ottoman Empire and no modern citizenship law on who the Ottomans are? Who are the citizens of Montenegrin state, officially recognized as an independent state by the Ottomans after the Treaty of Berlin? Who were the Ottomans for Montenegrins? Our study will try to reveal the relations between Montenegro, a newly established Balkan state, and the Ottomans, who ruled the region for centuries through citizenship disputes.

1. Defining The Human Remains: Who is Ottoman and Montenegrin?

Human history woke up to a new world after long struggles. Renaissance, Reforms, geographical discoveries, and the Age of Enlightenment transformed Western societies and the world. As the source of legitimacy was taken from God and given to man, the world began to be defined from a secular perspective. Religious references were being replaced by rational definitions. Globalisation of trade and the emergence of the rich, besides the aristocratic class, necessitated defining a citizen. While the relationship between the state and the nation was being redefined, there was an emphasis on mutual rights and duties and solidarity of interests and feelings. Nationality made the individual an element of the state.²

Following the treaty of Westphalia, states moved towards a new definition of the nation encompassing the whole society with equal rights and responsibilities above local and religious ties. In defining citizen, which was a part of the emergence of nation-states, some states accepted blood ties, while others accepted birth and residence as the determining factors.³ After the

---

¹ Republic of Turkey Presidential State Archives–Ottoman Archives (BOA), *A.MKT.MHM.*, 158/80.

² İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayinevi, İstanbul 2014, p. 17-19.

³ Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Harvard University Press, Cambridge 1994, p. 21-34.

French Revolution, the concern of states to close their borders accelerated the legal answers to the question of who were citizens. Citizenship laws designed on a universal scale were put into practice.⁴

Population movements on a global scale, the foundation of independent states from the Ottoman Empire, and the seizure of Ottoman land by the Western states, as in the case of Algeria, forced the Ottomans to go beyond the Islamic perspective and implement a secular citizenship law. As a result, the Ottoman Nationality Law, inspired by the 1851 French Citizenship Law, came into force in 1869.⁵

According to the Ottoman Citizenship Law, the acquisition of nationality was based on blood ties (*jus sanguinis*). Later, acquiring nationality required five years of residence in Ottoman territory. Renouncing Ottoman citizenship was subject to permission. It was up to the Ottoman administration to accept or reject the actions of those who changed their nationality without the approval of the Sultan. Those who renounced their Ottoman citizenship also renounced the right to use real estate and land.⁶

Who was a Montenegrin when the Ottoman Nationality Law came into force? Pre-Ottoman Montenegrin legal structure was influenced by the norms of Roman law. With the Ottoman rule, a legal system based on unwritten customs and traditions started.⁷ This situation continued until the end of the 18th century. Montenegrin society was governed until the end of the 18th century with verbal laws, mostly valid in wars and blood feuds. Montenegro's first written legislation movement coincides with Petar Petrović Njegoš I (1782-1830). In 1796, Vladika Petar I. enacted a 16-article law and had it adopted by the tribe chiefs.⁸ This law, referred to as *Stega*, is considered the first written law of Montenegro. Montenegro and Brda's territorial and political unity was declared with the law, and the basic principles regarding the duty of tribes and individuals to fight together to establish the national

---

⁴ Serbestoğlu, *op.cit.*, p. 20-22.

⁵ Rona Aybay, *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, p. 65-66.

⁶ Mahmud Fuad, *Tabiiyet*, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul hijri 1312, p. 19-83.

⁷ Mladen Vukčević, Miloš – Bošković, “Judicial System in Montenegro (Historical Development, Basic Principles, and Organisation)”, *Law & Justice Review*, vol. 13, 2016, p. 1.

⁸ Zafer Gölen, “Karadağ Emâreti'nin Kânûn-ı Medenîsi”, in *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırmalar Kavramlar, Araştırmalar ve Uygulama*, (ed.) Zafer Gölen and Şükrü Ünar, Livre de Lyon, Lyon 2022, p. 31.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

state were determined.⁹ Revenge was prohibited in the law to ensure the country's unity.¹⁰ Although not fully implemented, it can be said that with the law of 1796, Petar I laid the foundations of the early modern state and increased the legal consciousness in the country, which showed its effect in the 1803 law.

On August 17, 1803, Petar Petrović Njegoš I had a 33-article law adopted at a meeting with all tribal and district leaders. 16 articles of the law were the ones from the year 1796, while 17 were new. The law was about public order and punishments for manslaughter and theft. For the first time, there was no article on civil law in this law. According to the relevant article, a person who wanted to sell his property would first offer to his relatives and then to his neighbours, and if there were no buyers, he could sell it to whomever he wanted.¹¹

The third written law of Montenegro was issued by Danilo Petrović Njegoš II (1852-1860) on April 23, 1855. The law had 95 articles. This law covers political, civil, criminal, and financial issues and stipulates the equality of all citizens before the law and the inviolability of their laws.¹² Starting from the introduction, the code of Danilo II mentions the freedom of Montenegro and Brda. This aspect is a kind of declaration of independence rather than a code of law.¹³ Many articles in the law were related to issues such as blood feuds, public order, and deserters. Including provisions such as family, inheritance and marriage in the code of law can be considered an important step in terms of civil law.¹⁴

The law enacted by Danilo II was far from meeting the needs when Montenegro expanded its borders with the Treaty of Berlin (1878).¹⁵ This is because the country had an increasing Muslim and Catholic population in

---

⁹ Vukčević and Bošković, *op.cit.*, p. 5.

¹⁰ Gölen, "Karadağ Emâreti'nin Kânûn-ı Medenîsi", p. 31.

¹¹ Gölen, "Karadağ Emâreti'nin Kânûn-ı Medenîsi", p. 31; Vukčević and Bošković, *op.cit.*, p. 6.

¹² *The Constitutions of the States at War, 1914-1918*, (ed.) Herbert Francis Wright, Government Printing Office, Washington 1919, p. 407; for more details see Jovan Bojović, *Zakonik knjaza Danila*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd 1982.

¹³ Gölen, "Karadağ Emâreti'nin Kânûn-ı Medenîsi", p. 32-34.

¹⁴ Saša Brajović, "Knjaz Danilo I Petrović Njegoš: Kultura sjećanja", *MATICA*, vol. 78, 2019, p. 134; Petar Stojanović, "Preljuba Kao Povreda Bračne Vjernosti u Propisima i Običajnom Pravu Grne Gore", *Studia Juridica Montenegrina*, vol. 2, 2021, p. 125.

¹⁵ Vukčević and Bošković, *op.cit.*, p. 2.

addition to the Orthodox population, with its expanding borders.¹⁶ Therefore, the first civil code of Montenegro was adopted on March 25, 1888. The law, which was put into force on July 1, 1888, consists of 1031 articles. 1888 Law regulated issues related to property, inheritance, contracts, and liabilities and provided a legal framework for civil transactions in the country.¹⁷ However, this law was also far from meeting the needs of minorities living in the country and failed to meet expectations. The pressures from inside and outside the country forced the Montenegrin government to issue the first constitution of Montenegro at the beginning of the 20th century.

The first constitution of Montenegro dates back to December 19, 1905. The definition of Montenegrin citizenship was included in detail in the 1905 Constitution. According to the 1905 Constitution, Montenegrin citizenship is acquired primarily through birth on Montenegrin land or through descent from a Montenegrin parent. The law also enables citizens to gain citizenship by living in the country for a certain period and fulfilling other conditions. The law does not allow for dual citizenship and states that foreign nationals must renounce Montenegrin citizenship. Montenegrin Constitution remained in force until the end of World War I when Montenegro joined the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes.¹⁸

2. The Source of Nationality Problems: Montenegro State and Changing Borders

The rule of the Ottoman Empire in Montenegro, which started in 1479, continued until 1878. After Danilo I Petrović-Njegoš came into power in 1697 with the title of Vladika,¹⁹ he did not recognize the sovereignty of the Ottoman Empire in Montenegro and acted as an independent state.²⁰ This led to many unsuccessful military interventions from the Ottoman Empire. The struggle for independence started by Danilo I Petrović-Njegoš was taken one

---

¹⁶ Šerbo Rastoder, “A Short Review of the History of Montenegro”, in *Montenegro in Transition Problems of Identity and Statehood*, (ed.) Florian Bieber, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003, p. 124.

¹⁷ Gölen, “Karadağ Emâreti'nin Kânûn-ı Medenîsi”, p. 35-37.

¹⁸ *The Constitutions of the States at War*, p. 407-429; Srđa Pavlović, “Who are Montenegrins? Statehood, identity, and civic society”, in *Montenegro in Transition Problems of Identity and Statehood*, (ed.) Florian Bieber, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003, p. 86-87.

¹⁹ Religious and political leader.

²⁰ Abidin Temizer and Marijan Premović, “Montenegro under Ottoman Rule (1497–1697)”, *Hiperboreea*, vol. 8, no. 1, 2021, p. 3-10.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

step further during the reign of Danilo II Petrović-Njegoš. Danilo II renounced the title of Vladika, gave the religious leadership to his uncle, and declared his political leadership and independence with the title of Prince. This led to the 1852-53 Ottoman-Montenegrin military action, which was also unsuccessful.²¹ With the Montenegrin Prince's insistence on independence and annexing Grahovo land to the borders of Montenegro, the Grahovo Wars took place on May 11 and 13, 1858. New borders were determined for Montenegro after the defeat of the Ottoman Empire in this war.²² Montenegrin Prince Danilo II Petrović-Njegoš interpreted the negotiations as the approval of the independence of Montenegro and requested support from the Great Powers. Ottoman Empire refused to accept European states' offers because the Empire could not have diplomatic relations with a principality subordinate to it. With the assassination of Danilo II on August 11, 1860, Nikola I succeeded to the throne, and followed the same policy. As one of his first practices, he supported the Herzegovina rebellion. This support of Nikola caused the Ottoman Empire to launch a new military action against Montenegro in 1862. Ottoman Empire was successful in this military action; however, with the intervention of the Great Powers, the Treaty of Shkodër was signed, and the Ottoman Empire returned to the 1858 border.²³ The debates on Montenegro's claims for independence continued until the reign of Abdülhamid II (1878-1909). The support of Montenegro to the 1875 Herzegovina Rebellion caused a war between the Ottoman Empire and Montenegro that started on July 2, 1876. Peace negotiations were held after this war, which ended with the defeat of the Ottoman Empire, and the Ottoman-Russian War began in 1877-1878. Finally Montenegro gained its independence with the Treaty of Berlin, which was signed after the end of the war with the defeat of the Ottoman Empire.²⁴

---

²¹ Zafer Gölen, "1852-53 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları", *History Studies*, vol. 1, issue 1, 2009, p. 217-269; Abidin Temizer, "Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetine Dair", *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, vol. III, issue 68, 2025, p. 3010.

²² Vahit Cemil Urhan, "Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması", *Avrasya Etüdleri*, vol. 2, issue 50, 2016, p. 237.

²³ Zafer Gölen, "1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları", *Bellekten*, vol. 75, issue 273, 2011, p. 507-537; Jelena Knežević and Julian Köck, "Theodor Mommsen in Montenegro (1862)", *ACTA Histriae*, vol. 30, 2, 2022, p. 357-362.

²⁴ Uğur Özcan and Abidin Temizer, *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Karadağ'da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, p. 40-41; Abidin Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912)*, Ondokuz Mayıs University, Unpublished Master Thesis, Samsun 2007, p. 18-22.

After Montenegro gained its independence, the subject relations with the Ottoman Empire became issues such as changes in border and the problems caused by this, immigration and nationality issues. As required by the Treaty of Berlin, Montenegro had a large geography, including the cities of Berane, Piva, Nikšić, Kolašin, Podgorica, Žabljak, Spuž, Mojkovac, Plav, and Gusinje.²⁵ However, since the predominantly Muslim Albanian population of Plav and Gusinje did not want to be included in the Montenegrin borders, they opposed this decision. They resisted the army sent by the Ottoman Empire to surrender the region to Montenegro. Claiming that the Ottoman Empire was slow in surrendering Plav and Gusinje, the Montenegrin government sent an army to the region. Faced with the people's resistance, the Montenegrin army lost about 3000 soldiers and retreated.²⁶ Fearing that these developments would lead to a new war, European states came together on April 2, 1880, to review the relevant articles of the Treaty of Berlin. Count Corti, the Italian representative in the Congress, proposed giving Hot, Gruda, and Klement, whose inhabitants were mostly Catholic Albanians, to Montenegro instead of Plav and Gusinje. This proposal was accepted since it was thought that Catholic Albanians would not object. However, a resistance similar to the one in Plav and Gusinje also occurred here. The leaders of Catholic Albanians received support from Muslim Albanians for the resistance. They decided on a common defense by taking the *Besa oath*. This defence would be shown to both Montenegro and the Ottoman Empire. After the insurgents killed the Montenegrin officials who came for the border change and the resistance grew, the Great Powers proposed giving the cities Bar and Ulcinj to Montenegro instead of Hot, Gruda, and Klement in July 1880. The whole Ulcinj consisted of Albanians. In that period, the city had a population of 10.100, with 8.400 Muslim Albanians, 1.500 Catholic Albanians, and 200 Orthodox. However, the people of Ulcinj also resisted. When the Ottoman Empire was slow to surrender Ulcinj, the Great Powers threatened to invade İzmir if the Ottoman Empire did not do what they were supposed to do. Upon these reactions, Rıza Pasha, the governor of Shkodër, was sent to Ulcinj with 6 battalions of troops. When Rıza Pasha was unsuccessful, Müşir Derviş İbrahim Pasha was sent to Ulcinj on November 4, 1880, with the ships of İstanbul and Mecidiye and a military force of 1.300 people. Müşir Derviş İbrahim Pasha besieged Ulcinj and entered the city on November 23, 1880.²⁷ With the abandonment of Ulcinj to Montenegro, 413

---

²⁵ *Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi*, Matbaa-i Amire, İstanbul hijri/1297, p. 262-263.

²⁶ Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, p. 247-261.

²⁷ Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları*, p. 44-58.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

families and about 3.000 Ulcinj people left the city. Most were settled in Northern Albania. Montenegrin fighter units settled in the depopulated Ulcinj around the town and on the land left by the migrated families. During 10 years, 142 Montenegrin families started to live in Ulcinj. While the Muslim population expressed loyalty to the Montenegrin state, they opposed their children's doing military service. Prince Nikola acted with tolerance to Muslims because of the need to avoid further destabilization of the region and the need for a workforce to clean Lake Zoga.²⁸ Montenegro needed a population. The people were poor. They went to neighbouring countries and even to North America to work.²⁹ Nikola succeeded to some extent in bringing back his people with his policies.³⁰

In the following years, when the commissions established to determine border lines started to work, conflicts broke out between Albanians and Montenegrins. The disputes over the sharing of fertile lands that formed the border between Albania and Montenegro continued until the Balkan Wars. While this situation caused the death of thousands of people, it also caused Montenegrins and Ottomans, who had land on both sides, to experience problems.³¹

3. Nationality Issues

3.1. Stuck Between Property and Nationality

After the battle of Grahovo, Montenegrins started to oppress Muslims. Muslim population, whose properties were confiscated, were transferred from Aşağı Kolašin to Yukarı Kolašin with the help of soldiers sent to the region by the Ottoman Empire. Soldiers were stationed in places such as Bijelo Polje to ensure their security. Fearing international pressures and the reactions of the Ottoman Empire, Prince Danilo II claimed that he did

---

²⁸ Zuzana Polackova and Pieter Van Duin, "Montenegro Old and New: History, Politics, Culture, and the People", *Studia Politica Slovaca*, vol. 6, no.1, 2023, p. 80-81.

²⁹ Elizabeth Roberts, *Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro*, Hurst & Company, London 2007, p. 23-24.

³⁰ Kenneth Morrison, *Montenegro A Modern History*, I. B. Tauris. London 2009, p. 32-33; Abidin Temizer, "Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913)", *History Studies*, vol. 5, issue 3, 2013, p. 226.

³¹ Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları*, p. 58-61.

not know what had happened and returned the confiscated properties.³² In this process, approximately a thousand Muslims lost their lives. Muslims who wanted to get rid of the attacks and looting of the Montenegrins resorted to various means. The most tragic one was forced conversion. An example of this occurred in Vasovik. Montenegrins forcibly Christianized 19 people from 20 Muslim households and changed their names in Vasovik village of Gusinje district.³³

The tension between Montenegro and the Ottoman Empire following the Grahovo War also manifested in the Herzegovina Rebellion in 1875. Prince Nikola I Petrović-Njegoš of Montenegro, who wanted to establish an independent national state, tried to take advantage of the rebellion in Herzegovina. He negotiated with the Ottoman Empire for the readmission of 160 Ottoman citizen Christians from the Nevesinje district of Herzegovina Sanjak who had taken refuge in Montenegro due to the drought in 1874 and even persuaded the Porte by intervening the Russian Ambassador of İstanbul Nikolay Pavlovich Ignatyev.³⁴ The refugees who returned to Nevesinje, however, fuelled the rebellion there. There were two reasons for Nikola I's endeavours for refugees to return to their homeland. Firstly, the refugees were an economic burden. Secondly, Nikola I, together with the Russian consul and Serbian Omladinist³⁵ agents, prepared the refugees for the rebellion and triggered the rebellion by ensuring the return of the refugees to the Ottoman Empire after the plans had been prepared.³⁶

Prince Nikola I, known as the most religiously tolerant leader in the Balkans before Montenegro's independence, supported the rebellions in Herzegovina and made moderate appeals to Muslims. During the Herzegovina Rebellion, in his call "Proclamation to the people of Herzegovina," the Prince assured Muslims of equality, justice, tolerance, and

---

³² Abidin Temizer, *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, Ondokuz Mayıs University, unpublished Ph.D. Thesis, Samsun 2013, p. 50-51.

³³ BOA, *HR.SFR.3*, 40/6, 30.

³⁴ Zafer Çakmak, "1875 Hersek İsyanı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, vol. 8, 2003, p. 246-247.

³⁵ It is an organisation that aimed to revive the Serbian Kingdom.

³⁶ Mithat Aydın, *Balkanlar'da İsyan ve Osmanlı- İngiliz Rekabeti- Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875- 1876)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2005, p. 48; Tufan Turan, "İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Hersek İsyanı", *Bellekten*, vol. 82, issue 294, 2018, p. 246.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

security of life and property.³⁷ This proclamation of Nikola I to the people of Herzegovina is shown as one of the proofs of his tolerance.³⁸ However, the Muslim population was relatively small within the borders of Montenegro during this period.

With the Treaty of Berlin, Nikola I broke loose from the influence of the liberal nationalism model based on tolerance and got under the influence of conservative German nationalism that was shaped in the mid-19th century. The Prince wanted to establish the German-type, conservative national state model. This model allowed people of different religions and sects to live together and try to form a uniform human model.³⁹ In this context, everyone who lived in the country was expected to obey the government's political, economic, cultural, and military rules. These demands drew reactions from the Muslims and Catholics living in the country.

The economic, cultural, and social problems of the Muslims who migrated from Montenegro or who stayed there after independence and the issues of Montenegrin Christians living in the Ottoman Empire constituted the main theme of relations between the Ottoman Empire and Montenegro. The Ottoman Empire followed Muslims' economic, religious, and cultural problems in the Montenegrin borders through its embassy in Cetinje, consuls in Podgorica, Bar-Ulcinj, and Mufti's Office in Montenegro. The Treaty of Berlin was the basis that brought the Ottoman Empire into dialogue with Montenegro over the problems of Muslims both in Montenegro and those who migrated from Montenegro. Articles 27 and 30 of the treaty directly concerned the beliefs and properties of people with different beliefs in the newly founded Montenegro.

Article 27 of the Treaty of Berlin stated that people of different religions and sects in Montenegro could freely worship and form their

---

³⁷ Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, p. 361-362.

³⁸ Šerbo Rastoder, *Bošnjaci/Muslimani Crne Gore Između Prošlosti i Sadašnjosti*, Almanah, Podgorica 2010, p. 32.

³⁹ For details see: Abidin Temizer, "Nikola'nın Millî Devlet Kurma Çalışmaları ve Karadağ Müftülüğü (1878-1912)", *History Studies*, vol. 13, no. 2, 2022, p. 609-625; Tamer Balci, "Ottoman Balkan Heritage and The Construction of Turkish National Identity", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, vol. 1, issue 1, p. 63; M. Fatih Sansar, "Romanian Immigrant Jews Settled in Ankara Province During the Period of Sultan Abdulhamit II", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, vol. 8, issue 21, 2021, p. 335.

religious communities.⁴⁰ In other words, people of different faiths and sects in Montenegro could form their communities, and they would not be prevented from communicating with their religious leaders. From this perspective, Muslims living in Montenegro were subject to Sultan Abdülhamid II, who had the title “İslamic Caliph”.⁴¹

All of the 20 Muslim households in Nikšik, 30 Muslim households in Kolašin, 20 Muslims in Bar, 8.000 Muslims in Podgorica, and 8.500 Muslims in Ulcinj who did not migrate after independence and chose to stay in Montenegro declared their allegiance to Sultan Abdülhamid II and chose their religious leaders.⁴² Therefore, Abdülhamid II was Montenegro’s direct interlocutor about the problems Muslims faced.

Implementing the Treaty of Berlin brought the Montenegrin and Ottoman authorities into further confrontation in determining the status of persons within the context of nationality and legal responsibilities. Both states considered it important to protect the people’s property rights so they could carry out their transactions without pressure. In the negotiations concerning the inhabitants who had left their homes during the independence process of Montenegro, it was decided that they could return to their village until the end of June 1886 on condition that they accepted Montenegrin nationality, while those who wanted to leave retained the right to use their property left in Montenegro. Those with goods and supplies left in their houses could also transfer these. Both Montenegro and the Ottoman Empire were to appoint an officer to follow up on the process of immigration and applications for nationality. The refugees would be informed, and soldiers would ensure their safety.⁴³

Implementation of the decisions taken was undoubtedly not easy. There were long-standing problems and property and nationality discussions. The Ottoman Empire wanted to carry out the process based on the Nationality Law, which it had implemented in 1869. This inevitably led to the

---

⁴⁰ *Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi*, p. 261. For the formation of Muslim communities in other Balkan states see: Ayşe Zişan Furat, “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)”, OTAM, vol. 33, Spring 2013, p. 64-88.

⁴¹ Zvezdan Folić, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455 – 1918 Knjiga I*, Ivpe, Podgorica, 2013, p. 263; Temizer, “Nikola’nın Millî Devlet...”, p. 611.

⁴² BOA, *Y.PRK.EŞA.*, 4/31.

⁴³ BOA, *DH.ŞFR.*, 129/129.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

continuation of a conflict environment. The Ottomans claimed that the lands of those who left their country and declared that they had become Montenegrin subjects before the Citizenship Law came into existence, those who did their military service in Montenegro and received a rank were confiscated by court order. They had no right to use these since their lands were handed over to their new owners.⁴⁴

The Porte's decision that those who abandoned their Ottoman nationality without authorisation would lose their property rights confused the provinces. The governorate of Kosovo reported that the people who left without permission but had not been stripped of Ottoman nationality had applied to them and demanded their abandoned estate to be given to them based on the law on the Right of Expropriation of Foreigners. However, Montenegro was not a party to this law. Therefore, the demands were rejected.⁴⁵

Malisors from the region, who lived an active life between spring and winter, showed that the solution would not be easy. Some Malisors who lived in Ulcinj in winter, although from Shkodër, had accepted Montenegrin nationality. It was expected that they would want to move to their plateau in the Ottoman land with the approach of summer. However, it was a mystery how Malisors would be treated.⁴⁶ Legal Counselling Office of the Ottoman Ministry of Foreign Affairs resolved the problem with its interpretation based on the Treaty of Berlin and reciprocity. According to the Legal Counselling Office of the Ottoman Ministry of Foreign Affairs, if Malisors of Montenegrin nationality resided in Ulcinj in winter and wanted to go to plateaus in summer, the place where they lived in winter would be considered as their prominent place of residence. After Ulcinj was left to Montenegro, they had the right to accept Montenegrin nationality and to graze their animals in their old pastures in the Ottoman land. However, the Ottoman Empire had the right to denaturalize and confiscate the property of those Malisors who, before the Treaty of Berlin, did not reside in Ulcinj during the winter but lived in the mountains of Shkodër and became Montenegrin subjects without permission.⁴⁷ In practice, both states followed each other cautiously and waited for the other party to take action first.⁴⁸ However, the people did not

---

⁴⁴ BOA, *Y.PRK.DH.*, 2/41.

⁴⁵ BOA, *DH.MKT.*, 1642/40.

⁴⁶ BOA, *DH.MKT.*, 1834/119.

⁴⁷ BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 176/34; BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 48/10.

⁴⁸ BOA, *DH.MKT.*, 1843/26.

have the opportunity and time to wait for the rulers' decision. Besides, during the days of cholera, the Ottomans had established a sanitary cordon on the border to prevent the spread of the disease. Despite this, neither Montenegrin nor Ottoman subjects paid attention to the restrictions. As a result, it was decided to establish a mixed commission and examine the state of the land.⁴⁹

Although the Montenegro-Ottoman Mixed Commission was established, the decision-making process was prolonged. It was forbidden for Ottoman subjects whose lands were on Montenegrin soil to cross the border until the commission made a decision. An urgent solution was needed with the approach of harvesting season. The news that the Montenegrins were harvesting the lands spread among the Ottoman subjects. The government promised the people that the treasury would compensate their losses in this case. Shkodër governorate was in constant dialogue with the landowners to ensure they did not resort to illegal means. Despite the attempts of the Ottoman embassy in Cetinje, the Montenegro government did not make any explanations. Inspector Osman Rifat Bey, one of the Ottoman Minister of War district governors, brought up the necessity of taking measures by the governments of both sides to ensure that the people harvested their crops and to negotiate with the Montenegrin government through the Ottoman Ministry of Foreign Affairs. The Ottoman side stated that crops being taken by the Montenegrins would bring along new problems, and it was proposed that the Ottomans harvest their lands with an official appointed by the Montenegrin government. After the negotiations, Ottomans could go to Montenegro, and Montenegrins could freely go to Ottoman land. Both states were to provide security.⁵⁰

As the process of solution regarding the use of lands took a long time, the inhabitants could easily change their nationality to solve the problem of land use. They considered agriculture the primary source of livelihood, so national and religious affiliations could be rendered in the face of the family economy. Although the rulers of both states tried to justify themselves in the interests of their countries, people focused on solving the problems as soon as possible. In this context, the cases of land and pasture that belonged to Ottomans in Karatoprak are noteworthy. The parties' representatives were heard about the lands on the two countries' border. Ottoman military authorities offered Montenegrin inspectors to solve the problem by making

---

⁴⁹ BOA, *HR.TO.*, 50/43.

⁵⁰ BOA, *A.MKT.MHM.*, 602/7.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

Grudans prove their claims or swear an oath, but this offer was not accepted. The Ottoman command in Shkodër argued that the Montenegrins' delay in solving the problem was based on their intention to subjugate the people of Gruda and Hod to Montenegrin rule.⁵¹

Montenegrin rulers' slow progress in solving land problems may have been influenced by the previous decisions made by the Ottoman administration on poverty. One of the decisions was a very recent decision. The decision was taken based on the inheritance of Meryem bint-i Meçovik from her husband. Meryem, originally from Ulcinj in the Montenegrin emirate, married Abdullah in Shkodër. After the death of Abdullah, Meryem renounced her Ottoman nationality, returned to Ulcinj in 1886, and died there. Meryem owned 16.5 acres of land in Shkodër. According to Ottoman laws, this land could not be transferred to her Montenegrin heirs and had to be sold at an auction. In response to the interpretation of the Shkodër Registry Official based on the law in force, the Ministry of Internal Affairs brought up a fatwa issued by the Shaykh al-Islam on the succession of Muslim subjects of the Ottoman Empire and Montenegro to each other. The fatwa stated that in case of the death of Muslim, Muslim heirs, even if they were foreigners, could not be deprived of the inheritance. Besides, the Montenegrin state did not impose any obstacles to the inheritance of Muslim heirs of Muslim subjects who were citizens of other countries.

The focus here is once again on the Treaty of Berlin. Serbian, Romanian, and Montenegrins who owned real estate in the Ottoman land before the Treaty of Berlin were to be treated as Ottoman subjects who had left their nationality with permission, and their real estate was not to be confiscated. However, after the Treaty of Berlin, as these three states had not yet signed the Protocol on the Appropriation of Real Estate, their citizens could not own property or be heirs to Ottoman lands. However, interfering with Maryam's heirs of Montenegrin nationality could victimise Muslims who had emigrated from Montenegro in terms of reciprocity. Since migrations were considered, the Ottoman subjects who could be victimised were expressed in *thousands*, while Montenegrin citizens were described as "*rarely*".⁵²

---

⁵¹ BOA, Y.MTV., 97/22.

⁵² BOA, ŞD., 2608/2. M. Fatih Sansar, II. *Abdülhamit Döneminde Osmanlı - Romanya İlişkileri*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2023, p. 98-102.

The case of Maryam was first discussed in the Tanzimat Department of the Council of State in the Ottoman Empire, and then it was brought to the agenda of the Council of Ministers. Noting that Muslims who lived in Ottoman territories and owned land in Montenegro would suffer greater damage, the Council of State decided that their taxes would be collected with “exceptional” treatment and that their properties would not be confiscated.⁵³

Property problems and proposals for solutions have been discussed in Montenegro since the beginning of the 1880s. Even though the Montenegrin Government initially gave the lands abandoned by the Muslims to its soldiers and Christian peasants as booty, and upon the reaction of the Ottoman Empire, a commission was established in 1881 to determine the value of the lands. This commission was established only to determine the property values of Podgorica Muslims. The Commission completed its work in 1882, determined the land price to be 50.000 liras, and decided to pay it in three installments. However, the Government of Montenegro did not pay this amount.⁵⁴ After the Muslim Muhajirs from Podgorica, another commission was established to determine the property value of Bar and Ulcinj Muhajirs. This commission also resorted to several ways to buy the Muslim Muhajirs of Bar and Ulcinj properties for less than their value. Firstly, it underpriced the lands and then gave two months to the Muhajirs, who owed tax debts to Montenegro to pay the debt. Those who did not pay were summoned to court, and the properties of those who did not come to court were confiscated. The rent payments of those who rented their land were not transferred to the Muhajirs and were confiscated by the Montenegrin Government. Similar practices occurred throughout Montenegro, especially in Pola, Podihke, and Nikšik.⁵⁵

At the end of the futile negotiations, the Ottoman Government negotiated with the Government of Montenegro and decided in 1894 with the “Quadrilateral Revenue” method. The commission, which convened in 1895 to determine the value of the lands of Berane, Gusinje, Plav, Polje, and Kolašin refugees, was to make payments with the “Quadrilateral Revenue” method. According to this system, the government of Montenegro collected

---

⁵³ BOA, *MV.*, 73/93.

⁵⁴ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri: Belgeler*, III. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, p. 449; Michael Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 / Kalkınmasız Evrim*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000, p. 242; Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları*, p. 74-84.

⁵⁵ Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları*, p. 84-85.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

one-fourth of the income from the products harvested from the lands and transferred it to the Ottoman Empire to be given to the land owner.⁵⁶ However, although this money was initially sent by the Government of Montenegro several times, it was not sent afterward.⁵⁷

In the early 1900s, the tense global environment was also reflected in Montenegro's relations with the Ottomans. Montenegro started to implement harsher policies regarding property. Those who migrated from Ulcinj to Ottoman lands were especially obliged to inform the Montenegrin authorities. Otherwise, they were considered deserters, and the sale of their property was prevented. In the case of Ulcinj, the change in attitude was explained because this area had been annexed to Montenegro after the Treaty of Berlin; therefore, the treaty articles could not be applied here. Although the Muslim Muhajirs claimed they had informed the authorities, the Montenegrins claimed otherwise. They could confiscate the property of those who left the country and converted to Ottoman nationality. It was a legal obligation for those who changed their nationality to dispose of their properties in Montenegro, and the refugees were advised to sell their properties voluntarily or through an agreement with their fellow countrymen. At the same time, Montenegrin authorities were causing problems for the Muhajirs when they traveled to Ulcinj to carry out the sale transactions.

In the petition sent to the Ottoman Grand Vizier on behalf of the Podgorica, Ulcinj, Nikshik, and Ispozi refugees living in Shkodër, the Muslims drew attention to Articles 27 and 30 of the Berlin Treaty, stating that they were subjected to insults and oppression. Article 27 was about freedom of religion and sect in Montenegro. Article 30 guaranteed that the land owners annexed to Montenegro, who wished to reside outside the emirate, could manage their property by giving it to *taxation* or through others. No one's property could be seized unless it was in the public interest and paid for. Muslims complained that the Montenegrin government had failed to honour the terms of the agreement. Their lands in Montenegro were partly seized and confiscated, and their crops were partly interfered with.⁵⁸

---

⁵⁶ Zübeyde Güneş Yağcı, "Berlin Antlaşmasından Sonra Müslümanların Karadağ'da Kalan Arazileri Meselesi", *Bellekten*, vol. LXXX, issue 287, 2016, p. 189.

⁵⁷ BOA, *BEO.*, 2783/208700.

⁵⁸ BOA, *BEO.*, 2878/215794.

The Montenegrin government insisted that the relevant article of the Treaty of Berlin applied to the inhabitants of the land that had been given to Montenegro by that treaty. The Montenegrins labeled the Ulcinj refugees as deserters. They did not recognise the right of Ottoman subjects to administer their property by proxy. They were offered to sell their properties or relinquish them in return. In the face of Montenegro's attitude, the Ottoman government warned that it was in the interests of the refugees to settle their affairs as soon as possible.

In response to Montenegro's harsh and uncompromising attitude, the Ottoman Empire, under the leadership of the Committee of Union and Progress, took the Treaty of Berlin as a basis. They emphasized that they were determined to solve the problems on a legal basis.⁵⁹ They carried out property transactions on legal grounds even though they were sceptical during the Balkan Wars⁶⁰ and World War I. The nationality of Montenegrins living in Ottoman land was controlled more strictly, and they insisted on converting to Ottoman nationality.⁶¹

3.2. Changing Nationality to Evade Taxes and Benefit from Financial Aid

In this process, Montenegro and the Ottoman Empire tried to appear favourable by offering tax exemptions and financial aid to individuals and families who would prefer their nationality. Since the people were also aware of this policy of the states, they listed their demands and sought to gain more benefits. In the process, which dates back to the years when Montenegro had not yet formed as an independent state and which turned into a competition for citizens, Ottomans portrayed the acceptance of Ottomanism as "an indicator of security and peace in the region and a sign of the justice of the state".⁶²

The incentives of the Ottoman Empire were not limited to tax reductions. Those who preferred Ottoman nationality were sometimes granted exemption from military service, and some were given houses and jobs. As seen in Mihal Sadović's case, some were employed in units such as gendarmerie with the rank of lieutenant. In the face of the reactions of

---

⁵⁹ BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 111/16.

⁶⁰ BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 107/25; BOA, *DH.HMŞ.*, 30/23.

⁶¹ BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 111/17.

⁶² BOA, *İ.MVL.*, 541/24280.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

Ottoman citizens in Berane and Kolašin, who found the property, livestock, and military taxes demanded by the Ottoman Empire too high, the Montenegrin government took advantage of this and invited dissatisfied Christians to Montenegrin citizenship. Likewise, those who did not want to pay taxes often fled to Montenegro. Due to increased Montenegrin citizenship, the Ottoman Empire sometimes refrained from implementing tax increases.⁶³ When it was considered to charge dividend tax to those who had lived in the Ottoman lands for a long time but continued to be citizens of Montenegro, the Council of Ministers could refrain from doing so, taking into account that Ottoman subjects in Montenegro could be treated in the same way.⁶⁴ The same applied to the public works tax collected for constructing quarters, hospitals, and roads.⁶⁵

Notably, citizens crossed the border between the two states without a passport. Some Ottoman citizens took advantage of this situation to reside in Cetinje, Podgorica, and Ulcinj while cultivating their land in Ottoman territory. The Ottoman Ambassador in Cetinje complained that although he had invited dozens of Ottoman citizens living in Montenegro to the embassy or consulates to get a certificate of nationality, only five had turned up. As the population avoided the tax burden, they did not visit the Ottoman diplomatic missions unless they had to. The Ottoman Ministry of Foreign Affairs also asked for a register of Ottoman citizens in Montenegro. Still, the ambassador stated that this could only be possible by demanding a Certificate of Nationality from Ottomans who had come to Montenegro from Kosovo and Shkodër.⁶⁶ Although the examples given above are exceptions, it was found that in the villages in the Liv Valley, Christians generally preferred Montenegrin nationality, and Muslims preferred Ottoman nationality. Therefore, the sense of religious affiliation was one of the determining factors in choosing nationality.⁶⁷

3.3. The Status of Montenegrin Workers in Ottoman Land

Another problem between the Ottoman Empire and Montenegro regarding nationality was the issue of Montenegrin workers. Primarily since the mid-19th century, the need for a workforce in the cities increased due to

---

⁶³ Abidin Temizer, “Karadağ’da Öteki Sorunu...”, p. 228.

⁶⁴ BOA, *BEO.*, 1286/96396.

⁶⁵ BOA, *HR.İD.*, 2079/85.

⁶⁶ BOA, *HR. İD.*, 2108/98.

⁶⁷ BOA, *Y..PRK.HR.*, 28/25.

the modernisation efforts of the Ottoman Empire.⁶⁸ For this reason, labour migration was experienced from many parts of the empire, especially from the Balkans and other countries to Istanbul and other big cities.⁶⁹ Among those who migrated for work were also Montenegrins and most of the Montenegrin citizens of the Ottoman Empire were employed as workers.⁷⁰ Montenegrin workers came from low-income families in rural areas, usually engaged in agriculture and animal husbandry. Jobs in Istanbul and other cities offered workers higher wages and better living conditions than in Montenegro. In Ottoman cities, Montenegrin workers worked in construction, mining, transport, gardening, security, and other fields.⁷¹ It was found that there were 452 Montenegrin workers in İstanbul in 1856, 241 in 1858, 442 in 1869, and 239 in 1874.⁷² Also, in 1887, 296 Montenegrin workers were employed in the Ereğli Company, which was engaged in coal mining in Ereğli⁷³ and 200 Montenegrin workers were employed in constructing the Zonguldak railway.⁷⁴

After the independence of Montenegro, some Montenegrin workers employed in Ottoman cities preferred Ottoman citizenship to avoid losing their jobs. This was influenced by the decisions taken by the Ottoman Empire regarding foreign labourers.⁷⁵ For example, the *Mining Regulation* 1887 prohibited employing foreign workers in mines.⁷⁶ Many reasons compelled the Ottoman Empire to make such decisions. One of these reasons was the deportation of 32 Montenegrin workers due to a fight between the workers,⁷⁷ as in the case of the Montenegrin workers working in the mines in Ereğli, and

⁶⁸ Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İletişim, İstanbul 2011; Mustafa Kurt, Baki Çakır, Kemal Demir, “Türkiye’de Modern Yönetimin Erken Dönemleri: Geç-Osmanlı Döneminde Fabrikalar, Sanayi Mektepleri ve Yabancı Uzmanlar”, *Istanbul University Journal of the School of Business*, vol. 45, 2016, p. 162.

⁶⁹ Kadir Yıldırım, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922)*, Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler, İletişim, İstanbul 2013, p. 42-47.

⁷⁰ BOA, *HT.TH.*, 90/26.

⁷¹ Uğur Özcan, “Sultan Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti’nde Yabancı İşçiler: Karadağlılar”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı-II, 2012, p. 86-88.

⁷² Palairot, *Balkan Ekonomileri*, p. 174.

⁷³ Özcan, “Sultan Abdülhamid Dönemi...”, p. 90.

⁷⁴ BOA, *BEO.*, 994/74535; BOA, *DH.MUI.*, 163/67; BOA, *İ.HUS.*, 55/45.

⁷⁵ For developments in the Ottoman Empire regarding foreign labourers, see: Melike Karabacak Yılmaz, “Kafkas Bakır Kumpanyası ve Osmanlı Tebaası İşçiler”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, vol. 10, issue 27, 2023, p. 405-411.

⁷⁶ “Maadin Nizamnamesi”, *Düstur*, Birinci Tertip, 5, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, p. 899-900.

⁷⁷ BOA, *BEO.*, 657/49205 1895.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

as a result of the international dimension of this incident.⁷⁸ There were also many economic and political reasons, such as the difficulty of Ottoman citizens to find a job due to the employment of foreign workers by privileged companies⁷⁹ and Montenegro's declaration of war against the Ottoman Empire on October 8, 1912.⁸⁰ In the first place, Prince Nikola I of Montenegro reacted to the dismissal of Montenegrin workers. In August 1897, 200 Montenegrin workers who had quarrelled with Kurdish workers working on the construction of the railway in Zonguldak and were to be deported for this reason were saved from deportation after the intervention of the Montenegrin ambassador to Istanbul with the reaction that if the workers were deported, the Ottoman citizen workers in Montenegro would also be deported.⁸¹ Some of the Montenegrins, who did not want to lose their jobs due to these and similar reasons, converted to Ottoman nationality. Marković Emilyo, who worked in constructing the Hejaz Railway and had Montenegrin nationality, was one of the Montenegrin workers who converted to Ottoman nationality in order not to lose his job due to the developments.⁸²

Conclusion

In general, the policies of Montenegro and the Ottoman Empire in changing nationality had a negative view of dual citizenship status. Nevertheless, in order not to harm their citizens, they avoided tensions in terms of reciprocity. Those who wished to change their nationality were supported and accepted, provided they did not 'cause problems'. However, the Ottoman Government followed a stricter policy than Montenegro regarding the naturalisation of its citizens into Montenegrin nationality. The Ottomans accepted the Law on Nationality, which they put into force in 1869, and the relevant articles of the Treaty of Berlin as the primary criterion when necessary. Those who took Montenegrin nationality without permission were deprived of citizenship and expelled from their lands. The lands and houses of those denaturalised were confiscated.

The problems faced by the Muslims who stayed or migrated to Montenegro and the Montenegrin citizens in the Ottoman Empire remained

---

⁷⁸ Özcan, "Sultan Abdülhamid Dönemi...", p. 44-46.

⁷⁹ Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler*, p. 45.

⁸⁰ Abidin Temizer, "Montenegro in the First Balkan War", *Annals Series on History and Archaeology*, vol. 5, issue 1, 2013, p. 70.

⁸¹ BOA, *BEO.*, 994/74535, 1987.

⁸² BOA, *BEO.*, 994/74535; BOA, *DH.MUI.*, 163/67; BOA, *İ..HUS.*, 55/45.

on the agenda between the two countries. Within this framework, a discussion on the question of nationality emerged naturally. The most frequently encountered problems were the fate of the emigrated Muslims in Montenegro, the properties of foundations, the issue of education and military service, and the difficulties experienced by Montenegrins working as labourers in the Ottoman Empire. The Ottoman Empire followed the problems of the Muslims through the embassy, consulate, and mufti offices established in Montenegro. The Ottoman Empire also tried to solve the problems of the citizens of Montenegro, who were affected by the laws enacted by the Ottoman Empire for foreigners, through the Montenegrin Embassy in Istanbul.

Moreover, although Montenegro gained its independence in 1878 and enacted its first citizenship law in 1905, it did not remain indifferent to the developments in the West in the field of citizenship. The reasons that forced the Government of Montenegro to change in this regard were international treaties and changes in the demographic and economic structure of the country. During the reign of Nikola I (1860-1918), who gave Montenegro its independence, Montenegro underwent significant political and social changes. During the reign of Nikola I, the Muslim population in Montenegro was a minority community representing a significant part of the country's population, and the Ottoman Empire was their interlocutor in this regard. Nikola I was a strong supporter of Montenegrin independence and national identity and made efforts to promote the Montenegrin language, culture, and religion. However, it should be noted that the relationship between Nikola I and the Muslim population of Montenegro was complex and full of difficulties. Nikola I's initial efforts to promote tolerance and respect for diversity at times turned into unfavourable practices for the Muslim and Catholic populations. The Muslim population of the country was subjected to discrimination in educational, economic, and cultural matters. Regarding nationality, both countries imposed some sanctions on those who converted to the other country's nationality. These problems continued until Montenegro was united with the Kingdom of Serbs-Croats and Slovenes in 1918.

REFERENCES

I. Republic of Turkey Presidential State Archives–Ottoman Archives (BOA)

- BOA, *A.MKT.MHM.*, 158/80, 17 June 1859.
BOA, *A.MKT.MHM.*, 602/7, 27 December 1894.
BOA, *BEO.*, 1286/96396, 27 March 1899.
BOA, *BEO.*, 657/49205, 19 July 1895.
BOA, *BEO.*, 994/74535, 16 August 1897.
BOA, *BEO.*, 2878/215794, 24 July 1906.
BOA, *DH.EUM.ECB.*, 16/18, 3 April 1918.
BOA, *DH.HMŞ.*, 30/23, 21 October 1912.
BOA, *DH.MKT.*, 1642/40, 24 July 1889.
BOA, *DH.MKT.*, 1834/119, 21 May 1891.
BOA, *DH.MKT.*, 1843/26, 18 June 1891.
BOA, *DH.MUI.*, 163/67, 31 October 1912.
BOA, *DH.ŞFR.*, 129/129, 1 May 1886.
BOA, *HR. İD.*, 2108/98, 18 May 1907.
BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 107/25, 17 April 1912.
BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 111/16, 1 November 1909.
BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 111/17, 7 October 1916.
BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 176/34, 27 May 1891.
BOA, *HR.HMŞ.İŞO.*, 48/10, 15 August 1891.
BOA, *HR.İD.*, 2079/85, 12 December 1904.
BOA, *HR.SFR.3*, 40/6, 30 August 1858.
BOA, *HR.TO.*, 50/43, 21 December 1892.
BOA, *HT.TH.*, 90/26, 22 June 1889.

- BOA, *İ.HUS.*, 55/45, 15 August 1897.
BOA, *İ.MVL.*, 541/24280, 14 October 1865.
BOA, *MV.*, 73/93, 21 February 1893.
BOA, *ŞD.*, 2608/2, 10 January 1893.
BOA, *Y.PRK.HR.*, 28/25, 11 December 1899.
BOA, *Y.MTV.*, 97/22, 7 June 1894.
BOA, *Y.PRK.DH.*, 2/41, 30 October 1887.
BOA, *Y.PRK.EŞA.*, 4/31, 3 July 1884.
BOA. *BEO.*, 2783/208700, 17 March 1906.

II. Literature

“Maadin Nizamnamesi”, *Düstur*, Birinci Tertip, 5, Başvekalet Matbaası, Ankara: 1937, pp. 886-904.

AYBAY, Rona, *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

AYDIN, Mithat, *Balkanlar'da İsyân ve Osmanlı- İngiliz Rekabeti- Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875- 1876)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2005.

BALCI, Tamer, “Ottoman Balkan Heritage and The Construction of Turkish National Identity”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Vol. 1, Issue 1, pp. 60-70.

Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi, Matbaa-i Amire, İstanbul hijri/1297.

BOJOVIĆ, Jovan, *Zakonik knjaza Danila*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd 1982.

BRAJOVIĆ, Saša, “Knjaz Danilo I Petrović Njegoš: Kultura sjećanja”, *MATICA*, Vol. 78, 2019, pp. 129-156.

BRUBAKER, Rogers, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Harvard University Press, Cambridge 1994.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

ÇAKMAK, Zafer, “1875 Hersek İsyanı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Vol. 8, 2003, pp. 241-254.

FOLIĆ, Zvezdan, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455 – 1918 Knjiga I*, Ivpe, Podgorica 2013.

GÖLEN, Zafer, “1852-53 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları”, *History Studies*, Vol. 1, Issue 1, 2009, pp. 217-269.

_____, “1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları”, *Belleten*, Vol. 75, Issue 273, 2011, pp. 503-544

_____, “Karadağ Emâreti’nin Kânûn-ı Medenîsi”, *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırmalar Kavramlar, Araştırmalar ve Uygulama*, (ed.) Zafer Gölen and Şükrü Ünar, Livre de Lyon, Lyon 2022, pp. 29-57.

KARABACAK YILMAZ, Melike, “Kafkas Bakır Kumpanyası ve Osmanlı Tebaası İşçiler”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Vol. 10, Issue 27, 2023, pp. 405-433.

KNEŽEVIĆ, Jelena and KÖCK, Julian, “Theodor Mommsen in Montenegro (1862)”, *ACTA Histriae*, Vol. 30, Issue 2, 2022, pp. 347-371.

KURT, Mustafa, ÇAKIR, Baki and DEMİR, Kemal, “Türkiye’de Modern Yönetimin Erken Dönemleri: Geç-Osmanlı Döneminde Fabrikalar, Sanayi Mektepleri ve Yabancı Uzmanlar”, *Istanbul University Journal of the School of Business*, Vol. 45, 2016, pp. 154-165.

KÜLÇE, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944.

Mahmud Fuad, *Tabiiyet*, Nişan Berberyân Matbaası, İstanbul hijri/1312.

MORRISON, Kenneth, *Montenegro A Modern History*, I. B. Tauris, London 2009.

ÖZCAN, Uğur and TEMİZER, Abidin, *Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Karadağ’da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

ÖZCAN, Uğur, “Sultan Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti’nde Yabancı İşçiler: Karadağlılar”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı-II, 2012, pp. 83-107.

_____, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.

PALAIRET, Michael, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 / Kalkınmasız Evrim*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000.

POLACKOVA, Zuzana and PIETER Van Duin, “Montenegro Old and New: History, Politics, Culture, and the People”, *Studia Politica Slovaca*, Vol. 6, Issue 1, 2023, pp. 60-82.

QUATAERT, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İletişim, İstanbul 2011.

PAVLOVIĆ, Srđa, “Who are Montenegrins? Statehood, identity, and civic society”, in *Montenegro in Transition Problems of Identity and Statehood*, (ed.) Florian Bieber, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003, pp. 83-106.

RASTODER, Šerbo, “A Short Review of the History of Montenegro”, in *Montenegro in Transition Problems of Identity and Statehood*, (ed.) Florian Bieber, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003, pp. 107-137.

_____, *Bošnjaci/Muslimani Crne Gore Izmedu Prošlosti i Sadašnjosti*, Almanah, Podgorica 2010.

ROBERTS, Elizabeth, *Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro*, Hurst & Company, London 2007.

SANSAR, M. Fatih, *II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı - Romanya İlişkileri*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2023.

_____, “Romanian Immigrant Jews Settled in Ankara Province During the Period of Sultan Abdulhamit II”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Vol. 8, Issue 21, 2021, pp. 333-341.

THE ISSUE THAT BORDERS COULD NOT SOLVE: THE DISPUTE OVER NATIONALITY
BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND MONTENEGRO

SERBESTOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

STOJANOVIĆ, Petar, “Preljuba Kao Povreda Bračne Vjernosti u Propisima i Običajnom Pravu Grne Gore”, *Studia Juridica Montenegrina*, Vol. 2, 2021, pp. 123-133.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli'den Türk Göçleri: Belgeler*, III. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

TEMİZER, Abidin and PREMOVIĆ, Marijan, “Montenegro under Ottoman Rule (1497–1697)”, *Hiperboreea*, Vol. 8, Issue 1, 2021, pp. 1-15.

TEMİZER, Abidin, “Nikola'nın Millî Devlet Kurma Çalışmaları ve Karadağ Müftülüğü (1878-1912)”, *History Studies*, Vol. 13, Issue 2, 2022, pp. 609-625.

_____, “Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetine Dair”, *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, Vol. III, Issue 68, 2025, pp. 3007-3015.

_____, “Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913)”, *History Studies*, Vol. 5, Issue 3, 2013, pp. 223-240.

_____, *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, Ondokuz Mayıs University, Unpublished Ph.D. Thesis, Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Mucize Ünlü, Samsun 2013.

_____, “Montenegro in the First Balkan War”, *Annals Series on History and Archaeology*, Vol. 5, Issue 1, 2013, pp. 65-80.

_____, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912)*, Ondokuz Mayıs University, Unpublished Master Thesis, Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Mucize Ünlü, Samsun 2007.

The Constitutions of the States at War, 1914-1918, (ed.) Herbert Francis Wright, Government Printing Office, Washington 1919.

TURAN, Tufan, “İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Hersek İsyanı”, *Belleten*, Vol. 82, Issue 294, 2018, pp. 627-673.

URHAN, Vahit Cemil, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması”, *Avrasya Etüdlere*, Vol. 2, Issue 50, 2016, pp. 235-258.

VUKČEVIĆ, Mladen and BOŠKOVIĆ, Miloš, “Judicial System in Montenegro (Historical Development, Basic Principles, and Organisation)”, *Law & Justice Review*, Vol. 13, 2016, pp. 1-26.

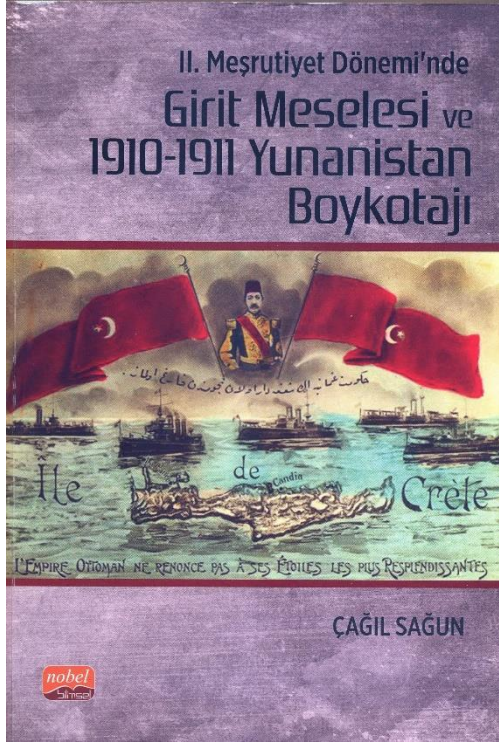
YAĞCI, Zübeyde Güneş, “Berlin Antlaşmasından Sonra Müslümanların Karadağ’da Kalan Arazileri Meselesi”, *Belleten*, Vol. LXXX, Issue 287, 2016, pp. 177-199.

YILDIRIM, Kadir, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922), Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İletişim, İstanbul 2013.

ZİŞAN FURAT, Ayşe, “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)”, *OTAM*, Vol. 33, Spring 2013, pp. 63-93.

Çağıl Sağun, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Girit Meselesi ve 1910-1911 Yunanistan Boykotajı*, Nobel Kitap, Ankara 2023, 406 Sayfa, ISBN: 978-625-393-348-7.

Erdem ÇANAK*

Ege Denizi'nin güneyinde yer alan Girit adası, 8.259 km büyüklüğündedir. Asya, Avrupa ve Afrika gibi dünyanın üç eski kara parçası arasında yer alan ada, Akdeniz ve Anadolu hâkimiyeti açısından stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca idaresi birçok defa el değiştirmiştir. Adaya hâkim olan devletlerden birisi de Osmanlı Devleti'dir. Osmanlılar, Akdeniz'de ele geçirdiği son toprak olan adayı fethederek hem Akdeniz hâkimiyetini pekiştirmek hem de bölgeden gelecek tehlikelere karşı Anadolu'yu güvence altına almak istemiştir. Fakat bu fetih bir hayli zor olmuştur. Zira 1645 yılında başlayan sefer 1669

yılında tamamlanabilmiştir. Böylece ada, 24 yıl süren kuşatma sonrasında Türk toprağı haline gelmiştir. Ancak fethin bu kadar uzun sürmesi Osmanlı'nın zayıflığını da tüm dünyaya göstermiştir. Osmanlı aslında kısa süre içerisinde adaya çıkarak Hanya Kalesi'ni ele geçirmiş, hatta ilk etapta

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: orcid.org/0000-0002-7856-3802, E-posta: erdem_canak@hotmail.com.

elde ettiği başarılar da fethin kısa sürede tamamlanacağını işaret etmiştir. Fakat Venedik'in Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alarak denizden yardım gönderilmesini engellemesi sürecin uzamasına yol açmıştır.

Fethin tamamlanmasıyla birlikte ada, merkezi Kandiye olmak üzere imtiyazlı bir eyalet haline getirilerek Kandiye, Hanya ve Resmo sancaklarına ayrılmıştır. Ayrıca fetihten sonra Anadolu'dan nakledilen nüfusla birlikte demografik olarak da kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Müslüman nüfusun hızla artmasına bağlı olarak da cami, mescit, tekke gibi eserler inşa edilmiştir. Osmanlı idaresinde uzun süre sakin ve huzurlu bir dönem geçiren ada, Fransız İhtilali sonrasında yayılan milliyetçilik düşüncesiyle birlikte uluslararası güçlerin rekabet ettiği bir oyun sahası haline gelmiştir. Çağıl Sağun da *II. Meşrutiyet Döneminde Girit Meselesi ve 1910-1911 Yunanistan Boykotu* adlı çalışmasında adanın uluslararası bir soruna dönüşerek Osmanlı'nın elinden çıkışını incelemektedir. Yazarın doktora tezi olarak hazırladığı çalışmanın odak noktasını 1908-1911 yılları arasında yaşanan olaylar ile 1910-1911 yılları arasında Yunanistan'a yönelik uygulanan boykot oluşturmaktadır. Bu bağlamda yazar, dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal olayları çerçevesinde ve neden-sonuç ilişkisi bağlamında konuyu tahlil etmiştir. Ancak adanın elden çıkmasını sadece bir toprak kaybı olarak görmemek gerekir. Zira yaşanan kayıp, Meşrutiyetin ikinci kez ilanı sonrasında gerçekleştiği için Meşrutiyete yönelik beklentilerin de boşa çıkması anlamına gelmektedir. Oysa Meşrutiyet, hürriyet, müsavat, uhuvvet ve adalet sloganları eşliğinde ülke genelinde büyük bir coşku ve heyecanla kutlanırken istikbale dair de büyük bir umut yaratmıştı. Fakat başta Girit olmak üzere yaşanan toprak kayıpları büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur.

Konuya dair yapılmış çok az sayıda akademik çalışma vardır. Zira YÖK tez merkezinde *Girit Sorunu, 1910-1911 Yunanistan Boykotu* şeklinde yapılan tarama sonucunda herhangi bir kayıt çıkmazken *Girit Meselesi* şeklinde yapılan tarama sonucunda ise konuyla doğrudan ilgili iki yüksek lisans tezi ile Çağıl Sağun'un doktora tezi çıkmaktadır. Bir diğer önemli nokta da bu çalışmaların 2019 yılı ve sonrasında yapılmış olmasıdır. Gülşah Demirci tarafından yapılan *Osmanlı Basın Kaynakları Işığında Girit Meselesi (1866-1869)* başlıklı çalışmanın sınırlandırıldığı yıllar boykotu kapsamadığı görülmektedir. Doğanay Dinçer tarafından yapılan *Tanın Gazetesine Göre Girit Meselesi (1908-1913)* başlıklı çalışma ise boykotu kapsamasına rağmen boykottan hiç bahsetmemektedir. Konunun bu kadar az çalışılmış olmasının

yanı sıra boykotu ele alan yayınlanmış eser olmaması Çağıl Sağun'un çalışmasını daha da önemli hale getirmektedir.

Kısaltmalar, Giriş, Kaynakça ve Eklerin haricinde üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölümü, *Osmanlı Hâkimiyetinden Muhtariyete Girit Sorunu: İsyandar Çağı (1821-1910)* (ss. 7-101), İkinci Bölümü *Girit Meclisinin Yunan Kralı Adına Yemini ve İlhak: Sona Doğru (1910-1913)* (ss. 103-203), Üçüncü Bölümü ise *1910-1911 Yunanistan Boykotajı* (ss. 205-348) başlığını taşımaktadır.

Çalışma, doktora tezi olarak hazırlanmış olmasının da etkisiyle oldukça zengin bir literatüre sahiptir. Eserde kullanılan çalışma ve materyaller ise kaynakçada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, yayınlanmış vesikalar, süreli yayınlar, kitaplar ve tezler ile makaleler şeklinde sınıflandırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi başlığı altında arşivde bulunan ve kullanılan konuyla ilgili belgelere, kitaplar ve tezler ile makaleler başlığı altında konuyla ilgili çalışmalara, yayınlanmış vesikalar başlığı altında çeşitli yayınlar ile düstur ve zabıtlara, süreli yayınlar başlığı altında ise gazetelere yer verilmiştir. Gazeteler Osmanlıca, Rumca ve yabancı şeklinde tasnif edilirken yabancı gazete olarak sadece *The Times* ile *Mecheroutiette*'nin kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Zira soruna birçok devletin müdahil olmasına karşın bunlara ait gazetelerin kullanılmadığı görülmektedir. Oysa bu durum, ilgili ülkelerin kamuoyunun soruna bakışı ile yaşanan gelişmelere yönelik tepkisini ve bu tepkilerin hükümetlerinin politikaları üzerinde etkili olup olmadığı konusunda fikir verebilirdi. Bununla birlikte çalışma, sahip olduğu kaynakçayla konuya ilgi duyanlar açısından ciddi bir literatür desteği sunmaktadır.

Çalışmanın sonunda yer alan ekler kısmında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinden alınan ve çalışmada kullanılan belgelerin orijinaleri ve transkripsiyonları ile *Prodos* ve *Tahidromos* gazetelerindeki konuyla ilgili haberler ile Türkçe çevirilerine yer verilmiştir.

Yazar, çalışmanın giriş kısmında (ss. 1-5) adanın, ilk yerleşimin ortaya çıkışından Osmanlı hâkimiyetine girişine kadar olan tarihi hakkında bilgi verdikten sonra tarih boyunca ilgi görmesinin nedenlerini, Hristiyan ahalinin Osmanlı idaresine yönelik isyan girişimleri ile bu isyanlara yönelik uluslararası ilginin nedenlerini irdelemektedir. Bu bağlamda öncelikle soruna dair genel bir çerçeve çizerek Osmanlı'nın iç meselesi olmaktan çıkarak

uluslararası bir hâl almasında etkili olan ve *düvel-i hâmiye* adı verilen İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın bu süreçteki rollerini sorgulayarak konunun Doğu Sorunundan bağımsız değerlendirilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Fakat Doğu Sorununa dair tatmin edici bir açıklama yapmamıştır. Buna karşın Rumların isyanlarının nedenlerine dair bulunduğu tespitlerle süreci daha anlaşılır kılmıştır.

Osmanlı Hâkimiyetinden Muhtariyete Girit Sorunu: İsyanlar Çağı (1821-1910) (ss. 7-101) başlıklı birinci bölüm, *Muhtariyete Giden Süreçte Girit İsyanları ile II. Meşrutiyet'in İlanı ve Sonrası Girit Sorunu* olarak iki kısma ayrılmaktadır. Yazar birinci kısımda Girit'in muhtariyet kazanmasını önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek 1821 Mora İsyanı'nın meydana gelmesine yol açan iç ve dış faktörleri değerlendirerek yaşanan gelişmelerin isyandaki rolünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktada Mora İsyanı'nın Balkan ulusları için örnek teşkil ettiğini dile getirerek diğer azınlıkların da benzer yola başvurduklarına dikkat çekmektedir. Ayrıca, Giritli Rumların çıkardıkları 1866, 1878, 1885, 1894/1895 yıllarındaki isyanların nedenlerini inceleyerek süreci tetikleyen en önemli gelişme olarak Yunanistan'ın bağımsızlığını öne çıkararak bu isyanların 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşına olan etkisini, Osmanlı'nın savaşı kazanmasına rağmen büyük devletlerin sürece müdahil olmasıyla birlikte Girit'in tarafsız ve muhtar bir vilayete dönüşme sürecini ele almıştır (s. 34). İkinci kısımda ise II. Meşrutiyetle birlikte yaşanan toprak kayıplarına yönelik toplumsal tepkileri şehirlerin sosyo-ekonomik ve demografik yapılarını temel alarak açıklamaya çalışmıştır. Hatta Girit meselesine de bu açıdan yaklaşarak 1893-1914 yılları arasındaki nüfus sayımlarını esas alarak vilayet ve sancakların demografik yapılarına atıfta bulunmak suretiyle yapılan miting ve boykotlarda Giritli Müslüman nüfus ile Rumların yoğun olarak yaşadığı şehirlerin öne çıktığını iddia ederek bunu somut örnekler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Yazar ayrıca Girit meselesi üzerinden Türk-Yunan ilişkisini sorgulayarak büyük devletlerin bu ilişki üzerindeki etkilerine vurgu yapmaktadır.

Girit Meclisinin Yunan Kralı Adına Yemini ve İlhak: Sona Doğru (1910-1913) (ss. 103-203) başlıklı ikinci bölümde yazar, 1910 yılında Girit'te meydana gelen isyan nedeniyle Osmanlı'nın kendi hukukunu uluslararası camiaya tekrar hatırlatmak için verdiği mücadele ile yemin kriziyle başlayan sürecin ilhaka evrilmesini irdelemiştir. Bu bağlamda meseleyi Giritli Hristiyan mebusların Yunan meclisine katılma girişimi ile bunun üzerine başlayan diplomasi savaşı çerçevesinde ele almıştır. Ayrıca Yunanistan ve

büyük devletlerin meselenin uluslararası soruna dönüşmesindeki rolleri ile Osmanlı'nın yemin olayı öncesinde büyük devletlerin dikkatini çözüme çekmeye yönelik çabalarına değinmiştir. Müteakiben seçim sonucunda teşekkül eden Girit Meclisi'nin Yunan kralı adına yaptığı yemin teşebbüsleri ile Osmanlı'nın bunlara yönelik tepkisini ve büyük devletlerin bu süreçteki tutumunu irdeleyerek Trablusgarp ve Balkan savaşlarının sorun üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Nitekim Girit, Balkan Savaşları sonunda imzalanan Londra Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış, kısa bir süre sonra da Yunanistan'a katılmıştır.

1910-1911 Yunanistan Boykotajı (ss. 205-348) başlıklı üçüncü bölümde yazar, 1908-1910 yılları arasında Girit için düzenlenen mitingler sırasındaki toplumsal heyecanın boykot fikrinin gelişimine olan etkisi üzerinde durarak Yunanistan'a uygulanan boykotun uygulanış fikri ve duygusal zeminine dikkatleri çekmeye çalışmıştır. Boykotun uygulanışını bölge bazında ele alan yazar, birçok yere ise yüzeysel şekilde temas etmiştir. Bu esnada Giritli göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehirler üzerinden boykot ile demografik yapı arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Ayrıca Boykotaj Cemiyetinin boykotun ortaya çıkışındaki ve uygulanışındaki rolü üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra Osmanlı, Osmanlı Rumları, Yunanistan ile büyük güçlerin boykota yönelik tepkilerini ve boykotun bunlar üzerindeki etkilerini irdeleyerek boykotun devam ettiği şartlara dikkat çekmiştir. Yazar, Osmanlı ile Yunanistan arasındaki ticari dengesizlik ile Yunanistan'ın denizlerdeki hâkimiyetinin fiyatlar üzerinde yaratacağı olumsuz etkiye rağmen millî menfaatlerinden dolayı boykot kararının alınması gerektiğini dile getirerek süreç üzerinde etkili olan temel dinamiklere atıfta bulunmuştur. Fakat sürecin uzamasıyla birlikte cemiyet ile hükümet arasında çatışmaya neden olan ve buna rağmen devam eden boykotun sessiz sedasız sona ermesinde ise fiyat artışlarından kaynaklanan olumsuz etkilerinin etkili olduğunu ileri sürmektedir.

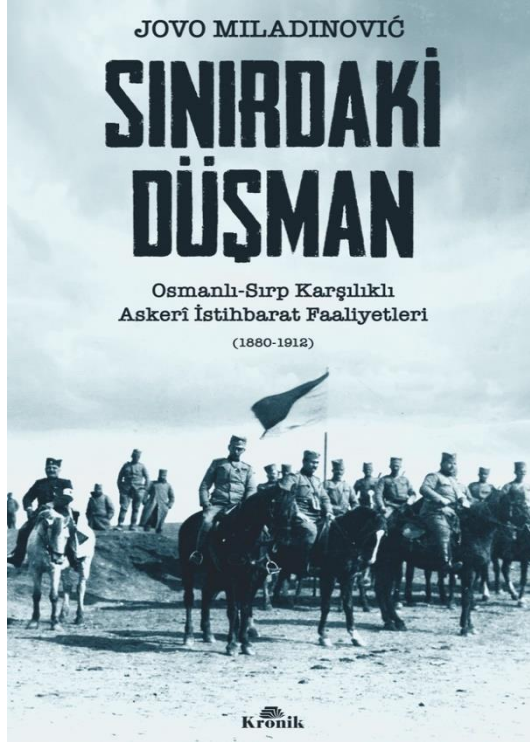
Sonuç olarak çalışma, Giritli Rumların önce muhtariyete daha sonra da bağımsızlığa gidiş sürecini ele almaktadır. Çalışmada, sürecin en önemli aktörleri olarak Girit meclisinin adına yemin ederek ilhak kararı aldığı Yunan Kralı ile Yunanistan, meseleyi Osmanlı'nın iç sorunu olmaktan çıkararak uluslararası bir soruna dönüştüren büyük güçler ve bilhassa sorunu daha da derinleştirerek içinden çıkılmaz bir hale getiren İngiltere öne çıkmaktadır. Bunun üzerine Türk halkı, sürecin en önemli müsebbibi olarak gördüğü Yunanistan'a ekonomik boykot uygulamaya karar vermiştir. Bu yönüyle çalışma özgündür. Fakat bazı vilayet ve sancaklardaki mitingler ile boykotun

uygulanışına dair verilen bilgiler çok yüzeyseldir. Buna rağmen çalışma, boykota gidilen sürecin siyasi, sosyal, ekonomik ve düşünsel durumunu çok iyi yansıttasının yanı sıra konuyu bu açıdan ele alan ilk çalışma olması bakımından konuya dair daha önce yapılmış olan çalışmalardan ayrılmaktadır. Nitekim çalışma, Girit'in bağımsızlığını kazanarak Yunanistan'a bağlanma sürecinde yaşananlara dair çizmiş olduğu perspektifin yanı sıra Giritli Rumların, Yunanistan'ın ve sürece müdahil olan başta İngiltere olmak üzere büyük güçlerin güvenilmez tutumlarına karşılık olarak Türk halkının vermiş olduğu mücadeleyi gözler önüne sermektedir.

Jovo Miladinović, *Sınırdaki Düşman: Osmanlı-Sırp Karşılıklı Askerî İstihbarat Faaliyetleri (1880-1912)*, Kronik Yayınları, İstanbul 2024, 304 Sayfa, ISBN: 978-625-6774-58-2.

Ergün HASANOĞLU*

İstihbarat, Arapça haber kelimesinden türeyen istihbar kelimesinin çoğuludur. Türk Dil Kurumuna göre yeni öğrenilen bilgiler, bilgi toplama, haber alma anlamındadır. İstihbarat, savaş ve barış döneminde devletlerin iç ve dış politikalarını tayin etme açısından değerli olduğu kadar belirleyici bir araçtır. Yapılacak çalışmalar neticesinde elde edilecek istihbarî bilgilerin işlenip kullanılması bu bakımdan oldukça kıymetli hâle gelmektedir. Devletlerin mevcudiyetlerini muhafaza edebilmeleri adına, sınır komşusu olsun veya olmasın, ülkelerin içinde buldukları

durumlarının öğrenilebilmesi amacıyla açık ya da gizli istihbarata başvurması kaçınılmazdır. Jovo Miladinović'in "*Sınırdaki Düşman, Osmanlı-Sırp Karşılıklı Askerî İstihbarat Faaliyetleri (1880-1912)*" adlı kitabı, buna dair kayda değer bir örnek çalışmadır. 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması

* Dr., Lüleburgaz/Kırklareli, ORCID: orcid.org/0000-0002-0583-734X, E-posta: ergunhasanoglu39@gmail.com.

ile Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Zira söz konusu antlaşma öncesi Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik sıfatına haiz Sırbistan, antlaşma sonrası bağımsız bir devlet hâlini almıştır. Bu durum ikili ilişkilerin seyri açısından yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Miladinović'in kitabı da bu yeni dönemin seyrini askerî istihbarat noktasından gösterir niteliktedir.

Sınırdaki Düşman, Osmanlı-Sırp Karşılıklı Askerî İstihbarat Faaliyetleri (1880-1912) başlıklı kitap, *Giriş* (ss. 17-37) ve üç ana bölümden oluşmaktadır. *Osmanlı ve Sırp Askerî İstihbarat Teşkilatı* (ss. 41-102) adlı ilk bölüm, Osmanlı Devleti ve Sırbistan'ın askerî istihbarat teşkilatlarının yapısı ve işlevi hakkındadır. *Osmanlı ve Sırp Askerî İstihbarat Raporları* (ss. 105-200) isimli ikinci bölüm, Osmanlı ve Sırp askerî istihbarat raporlarının kapsam ve içeriğine dairdir. *Osmanlı Devleti ve Sırbistan'da Yayınlanmış Ülke Etütleri* (ss. 203-252) başlıklı üçüncü bölümde ise hem hazırlanan etütlerde hem de dönemin resmî ve gayiresmî süreli yayınlarında Osmanlı ve Sırp ordusuyla alakalı bilgilere yer verilmektedir.

Birinci bölüm, iki alt başlığa ayrılmıştır. İlk alt başlıkta genelden özele giden bir anlatım tercih edilerek Osmanlı Devleti'nin dış istihbarat teşkilatı hakkında bilgi verilmiştir. Evvela, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin kuruluşundan ve İstihbarat Şubesinin tesisinden söz edilmiştir. Ardından Sırbistan'daki Osmanlı Devleti'nin Sefarethanesi'nden ve şehbenderliklerinden bahsedilmiştir. Son kısım da Osmanlı Devleti'nin Belgrad Ataşemiliterliğine aittir. İlgili alt başlıkta bu kurumların teşkilat yapıları ve işleyişleri, vazifeleri, buralarda görevli diplomatların kimler oldukları, istihbarat noktasındaki çalışmaları gibi bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. İkinci alt başlıkta ise Sırbistan'ın dış istihbarat teşkilatına dair bir anlatı mevcuttur. Bu alt başlıkta kurumların teşkilat yapıları ve işleyişleri anlatılarak Sırbistan'ın İstanbul'daki Orta Elçiliği ve Ataşemiliterliği, Selanik ve Üsküp'teki Başkonsoloslukları ve Manastır, Priştine ve Serez'deki konsolosluklarının istihbarat açısından önemi ve istihbarî eylemleri görülebilmektedir.

Kitabın ikinci bölümünün ilk kısmı dönemin bazı Osmanlı karar alıcıları tarafından Sırbistan'ın askerî faaliyetleri hakkında İstanbul'a sunulan raporların genel itibarıyla muhtevasına ayrılmıştır. Aslında bu kısmın, Türk tarih yazımında günümüze değin süren Balkan Harbi'nin yarattığı olumsuz tesire dair üzerine düşünülmesi bakımından Miladinović'in çalışmasının en vurucu sayfaları olduğu söylenebilir. Çünkü bu bölümde hem Sultan II.

Abdülhamid dönemi hem de sonrası için Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a yönelik bakışını anlama adına örnekler sunulmuştur. Böylelikle Balkan Harbi'ne giden süreçte İstanbul'un Belgrad'a yönelik tutum ve yaklaşımını kronolojik çerçevede görme imkânı yaratılmıştır. Yazara göre “*Osmanlı Devleti, Balkan Harbi'nin başlamasından sadece iki ay önce Sırbistan'ın taarruz edeceğini haber almıştır*”. Bu da aslında Osmanlı Devleti'nin harbin başlamasından çok kısa bir süre içerisinde Rumeli topraklarında çözülmesinin ve topraklarının başta Sırp olmak üzere Balkan devletlerinin orduları tarafından işgal edilmesinin altında yatan sebeplerden birini göstermektedir.

İkinci bölümün ikinci kısmı Sırpların düzenlediği raporlar hakkındadır. Sırbistan'ın görevlendirdiği memur ve subayların hazırlayıp sunduğu bu raporlar da Balkan Harbi'ne giden süreci açıklar mahiyettedir. Çünkü Osmanlı Devleti'yle girişilebilecek muhtemel bir savaşta Sırp ordusunun izleyeceği güzergâha yönelik çalışmalar yapılarak ona göre bir plan ve program çizilmiştir. 1882 yılı itibarıyla istihbarî bilgi elde etmesi amacıyla Makedonya'ya birçok Sırp gönderilmiştir. Üsküp, Kumanova, Debre, Selanik, Pirlepe, Ohri gibi yerlere yapılan geziler neticesinde elde edilen veriler Sırp ordusu adına kullanılmak üzere işlenmiştir. Örneğin, 1893 yılında kaleme alınan bir raporda Kosova ve Üsküp vadisinin Sırp ordusu açısından önemi vurgulanarak bu ordunun Osmanlı Devleti'ne karşı kullanacağı yollar, elde edilen askerî coğrafya ve topografik bilgiler ışığında tarif edilmiştir. Bu rapora göre Sırbistan eğer ki Osmanlı'ya karşı bir savaşa girerse, ilk önce Kosova ve Üsküp'e doğru inmesi gerekecektir. Nitekim Balkan Harbi'nde Sırp harekâtı aynen böyle olmuştur. Bu örnekten hareketle harbin başlamasıyla birlikte Sırp ordusunun ilerleyişinin hazırlanan raporlar doğrultusunda gerçekleştiği görülebilecektir.

Kitabın üçüncü bölümünde ise evvela 1880-1912 yılları arasında Osmanlı subayları tarafından hazırlanan etütlere değinilmektedir. Yazar tarafından irdelenen yaklaşık 32 yıllık bir süreçte, doğrudan Sırbistan ordusuyla alakalı üç çalışma başta olmak üzere toplam 11 kitap basılmıştır. Miladinović'in kapsam ve içerik bakımından ilgili yıllar arasında kaleme alınan bu eserleri değerlendirmesi, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a olan yaklaşımı konusunda okuyucuya önemli ipuçları sunmaktadır. Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanmasından Balkan Harbi'ne giden süreçte askerî anlamda gelişiminin ve dönüşümünün tam manasıyla takip edil(e)memesi ve gerekli önlemlerin alın(a)maması, kaçınılmaz olarak bir bozgunu doğurmuştur. Çünkü, Sırp ordusuyla alakalı en kapsamlı araştırmayı yapan kişi, Osmanlı Devleti'nin ilk Belgrad Ataşemiliteri Ahmed Hamdi'dir ve çalışmasını 1890

yılında hazırlamıştır. 1912 yılına değin yirmi iki yıllık bir süre boyunca böylesine bir çalışmanın yapıl(a)mamış olması, Osmanlı kurumlarının bir ihmaliidir.

Üçüncü bölümün diğeri bir kısmını Sırp subayların hazırladığı etütler oluşturmaktadır. 1880-1912 yılları arasında doğrudan veya kısmen Osmanlı ordusuyla ilgili dokuz çalışma kaleme alınmıştır. Hazırlanan tüm etütlerin ilgili Sırp askerî birimlerine gönderilip üzerinde çalışılması sağlanmıştır. Osmanlı ordusuyla alakalı coğrafi, etnolojik, stratejik, beşerî ve benzeri birçok alanı kapsayan çalışmalar hazırlanmıştır. Sırp subayların, diplomatların, memurların saha araştırması yaparcasına geçtikleri ve gördükleri yerleri kaydetmeleri ve bu verilerin Sırp ordusuna yarayacak şekilde işlenip kullanılması kayda değer bir öneme sahiptir.

Kitabın üçüncü bölümünün bu kısmında ayrıca Osmanlı ordusu hakkındaki en kapsamlı çalışmayı bir dönem Sırbistan'ın İstanbul'daki ataşemiliteri olan Yarıbay Radojić'in yaptığı görülebilecektir. Sırp yarıbay, 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşı'nı yerinde takip ederek Osmanlı ordusunu gözlemleme, tanıma ve öğrenme imkânı yakalamıştır. Bu tecrübesini *1897 Osmanlı-Yunan Savaşı* adlı kitabını yayımlayarak yazıya dökmüştür. Dönemin Sırp hükümeti, ilk defa bir meydan muharebesine temsilci göndermişti. Bu bakımdan da Radojić'in çalışması ayrı bir öneme sahiptir denilebilir. Birçok farklı dönemde Osmanlı ordusuyla ilişkili çalışmalar kaleme alınmıştı ki Sırp subayların hazırladıkları bu çalışmalar, Sırp ordusunun gelecekteki plan ve programını şekillendirici ve tayin edici bir özelliğe sahiptir. Başta Üsküp olmak üzere Makedonya'nın belirli noktalarına temas edilip o yönde bir hazırlık içerisine girilmişti. Örneğin, çalışmalardan biri Osmanlı Devleti'yle muhtemel bir savaşta Kumanova-Üsküp istikametine yönelmeyi hedefleyen Sırp ordusunun işini kolaylaştırabilmek adına Kumanova-Üsküp mıntıkası üzerine yoğunlaşmıştır. Emekli Yarıbay Nikolajević'in *Osmanlı Avrupası'nın Askerî Coğrafyası* adlı eseri de bu duruma dair diğeri bir örnektir. Bu araştırma kapsamlı ve ayrıntılı bir eser olmasının dışında Sırp ordusunun harekâtını yönlendirebilecek mahiyettedir. Nitekim "*Osmanlı Devleti'yle olası bir savaşta Üsküp ve Kumanova civarının tüm Makedonya için oldukça önemli*" olduğu vurgulanarak bir yol haritası çizilmeye çalışılmıştır. Aslında Balkan Harbi'nin gelişimine bakıldığında bu yol haritasının başarıyla uygulandığını karşımıza çıkmaktadır.

Bu tür özel ve çerçevesinin daha dar tutulduğu çalışmaların dışında genel hatlarıyla Osmanlı ordusunun dönem itibarıyla askerî durumunu gösterir eserler de basılmıştır. Bu eserlerden bazıları doğrudan Osmanlı ordusuyla ilişkilidir. Miladinović'e göre Balkan Harbi'nin patlak vermesine kadar yayımlanmış kitapların arasında en önemli olan *Osmanlı Devleti'nin Askerî Gücü* adlı kitaptır. Gizli ibaresiyle basılan bu kitap, Sırp Genelkurmay Başkanlığı Raporlama Şubesi tarafından hazırlanmıştır. Bahsi geçen kitapta Osmanlı ordusunun seferberlik bilgilerinden asker maaşlarına, talim ve terbiyeden Osmanlı ordusunun harp nizamına kadar birçok alanda bilgilere erişilebilmektedir.

1880-1912 yılları arasında basılıp kısmen Osmanlı ordusundan söz eden eserlere verilebilecek örnekse, Leonid Solarević'in *Sırbistan Silahlı Kuvvetleri'nin Güçlendirilmesi Üzerine Tefekkürat* adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, Balkan Harbi'nden bir sene evvel basılması açısından önemli addedilebilir. Solarević'in bu kitabında Balkan devletlerinin ordularının bir karşılaştırılması yapılarak savaş ve barış zamanındaki asker sayısına yer verilmiştir. Osmanlı ordusuyla Sırp ordusu arasındaki farklılıklardan söz edilerek olası bir savaşa yönelik bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Jovo Miladinović'in kitabının üçüncü bölümünün son kısmı Osmanlı ve Sırp resmî ve gayriresmî süreli yayınlarının içeriğine dairdir. İncelenen dönem itibarıyla Sırbistan'da üç resmî süreli yayın vardır. Bunlar, *Asker (Ратник)*, *Resmî Askerî Gazete (Службени војни лист)* ve *Umut (Узданица)*'tur. Sırp ordusuyla alakalı haber ve bilgi paylaşımının dışında başta Osmanlı ordusu olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinin askerî gelişmelerine ve durumlarına değinilmiştir. 1880-1912 yılları arasında yapılan yayımlarda toplam 482 haberin Osmanlı ordusu hakkında olduğu tespit edilmiştir. Süreli yayınların Almanca, Fransızca, Rusça, Macarca, Bulgarca, Osmanlı Türkçesi ve İngilizce olmak üzere farklı haber kaynakları vardır. Bu resmî süreli yayınların dışında altı tane de gayriresmî yayın organı bulunmaktadır. Bu gayriresmî süreli yayınlarda 62 haberin Osmanlı ordusuyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Miladinović, hazırladığı şema ve tablolarla resmî ve gayriresmî süreli yayınların hem haber içeriklerini hem de haber kaynaklarını göstermiştir. Buna göre 1880-1912 yılları arasında çıkan süreli yayınlarda Osmanlı ordusuyla alakalı toplamda 544 haberin yayımlandığı ortaya konmuştur. Bu, Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'nin askerî gelişimini ve dönüşümünü yakından takip ettiğine bir işaret olarak kabul edilebilir.

Miladinović, Sırp resmî ve gayiresmî süreli yayınların Osmanlı ordusuna yakın bir ilgi göstermesine karşın Osmanlı süreli yayınlarının Sırp ordusuna aynı ilgiyi göstermediğini saptamıştır. Buna göre Osmanlı süreli yayınlarında Sırbistan hakkında yalnızca 37 haber ve makaleye rastlanmıştır. İlâveten Sırp'ların haber kaynağının çeşitliğine rağmen Osmanlıların haber kaynaklarının oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Yazar, *Ceride-i Askeriyye*, *Asker*, *Mecmua-i Fünun-ı Askeriye*, *Asker*, *Metin ve Zafer*, *Musavver Sevf ve Kalem* adlı süreli yayınların haber ve makale içerikleriyle bu haber ve makalelerin süreli yayınlara göre dağılımını şematik olarak sunmuştur.

Balkanoloji, son yıllarda Türk akademisinde ivme kazanan bir disiplin hâline gelmiştir. Türk ve Osmanlı tarihi açısından Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya vb. Balkan ülkelerinin arşivleri de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan söz konusu ülkelerin arşivlerinin kullanılarak mukayeseli çalışmaların ortaya çıkarılmasında Balkanoloji disiplinin gerektirdiklerine riayet etmek elzemdir. Hem Sırp hem de Osmanlı arşiv belgelerinden istifade edip karşılaştırmalı bir Balkanoloji çalışması ortaya koyan Jovo Miladinović'in kitabı bu bakımdan da değerlidir. Bununla birlikte ilgili konu üzerine diğer Balkan devletlerine yönelik araştırma yapabilmek açısından örnek alınabilecek bir çalışma olduğu söylenebilir. Bu araştırmaların yapılması hâlinde, Balkan Harbi'ne giden süreçte hem Balkan devletlerinin hem de Osmanlı Devleti'nin tutum ve yaklaşımının, askerî bakımdan gelişiminin, plan ve programının bir bütün olarak görülmesi ve anlaşılabilmesi mümkün olabilecektir.

BAE-DERGİSİ MAKALE YAZIM KURALLARI

Makaleler, aşağıda belirtilen şekilde hazırlanmalıdır:

1. Başlık; içeriği iyi bir şekilde ifade etmeli, büyük ve koyu harflerle ortalanarak yazılmalıdır. Makale kendi içinde anlamlı alt başlıklara ayrılmalıdır. “Giriş” kelimesi başlık olarak kullanılmalı ve alt başlıklar numaralandırılmalıdır.
2. Yazarın adı küçük, soyadı büyük ve koyu yazılmalı; üzerine yıldız konularak dipnotta yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
3. Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde anlatan ve en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Ayrıca özetin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.
4. Metin A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, Word programında, Times New Roman karakteriyle 11 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında (üst 3,5 cm, alt 2,5 cm, sol 2,5 cm ve sağda 3,0 cm) boşluk bırakılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Yazılar özetler ve kaynakça dâhil 5.000 ile 12.000 kelime aralığında olmalıdır. Metin içinde koyu ve eğik harflerle vurgulamalar yapılabilir.
5. Her tablo veya grafik aşağıda görüldüğü gibi numaralandırılmalı ve uygun bir başlık seçilmelidir. Tablo veya grafik numarası ve adı tam sola dayalı olarak yazılmalı; tablonun veya grafiğin kaynakçası ise tablonun altında yer almalıdır. Tablolara ve grafiklere metin içinde ait oldukları yerlerde kullanılmalıdır.
6. Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise ana metnin sağından ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığı ile 1 punto küçük yani (10 punto) olarak yazılmalıdır.
7. Referanslarda klasik dipnot sistemi benimsenmeli ve dipnotlar sayfa altında yer almalıdır. Referanslar gösterilirken aşağıdaki hususlara azami önem verilmesi gerekmektedir:

7.1. Tek yazarlı kitap ya da makale aşağıdaki şekilde gösterilmelidir:

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplonun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 2, Aralık 2011, s. 338.

Şayet aynı eserden tekrar alıntı yapılacaksa yazarın soyadı yazıldıktan sonra; Wachtel, *a.g.e.*, s. 13.; makale ise Akyay, *a.g.m.*, s. 339. şeklinde belirtilmelidir.

Şayet aynı yazarın başka bir eseri ikinci kez aynı makalede kullanılıyorsa yazarın soyadından sonra kullanılan eserin başlığı da yazılmalıdır.

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, s. 42.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin aynı sayfasından alıntı yapılıyorsa, “Aynı yerde” ibaresi kullanılmalıdır.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin farklı sayfasına gönderme yapılıyorsa, “Aynı yerde, s. 236.” şeklinde belirtilmelidir.

Her dipnotun sonuna nokta konulur.

7.2. İki yazarlı ve ikiden fazla yazarlı kitap ya da makalelerde yazar adları arasına ve bağlacı konulmalıdır.

7.3. Derleme kitaplarda yer alan makaleler aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, s. 260.

7.4. Gazete Yazısı

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 2012, s. 9.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları:

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 Mayıs 2014, s. 11.

7.5. Yazarı Belli Olmayan Resmî ya da Özel Yayınlar, Raporlar vb. Eserler
Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, s. 19.

7.6. Arşiv Belgeleri

Arşivin adı, tasnifin adı, defter veya dosya ve gömlek numaraları belirtilmelidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS) için:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. İnternet Kaynakları

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 Temmuz 2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012)

Yazarı belli olmayan internet kaynakları:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Mülakat

Süleyman Demirel ile İstanbul'da yapılan mülakat, 25 Kasım 2008.

7.9. Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Saray, İstanbul 2002, s. 78.

8. Kaynaklar makalenin sonunda, yazarların soyadının ilk harfine göre alfabetik olarak ve büyük harflerle aşağıda gösterildiği gibi eklenecektir: Yazarın soyadı, adı, başlık, yayınevi, basım yeri ve basım yılı. Kaynakçada makalelerin sayfa aralıklarının da belirtilmesi gereklidir.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (çev.) Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2013, ss. 27-50.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, aşağıdaki elektronik posta adresine gönderilmelidir:

baedergisi@gmail.com

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi) makale yazım kurallarına riayet edilmeden hazırlanan makaleler dikkate alınmaz. Yazarlar hakem raporları doğrultusunda istenen düzeltmeleri editörün bildirdiği süre zarfında BAE-Dergisi'ne ulaştırmakla yükümlüdür. Aksi takdirde gönderilen makaleler ya reddedilir ya da yayımlanması düşünülen sayıda yayımlanmaz. Yayın Kurulu makaleler üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Dergimizde yayımlanan makalelerin içeriğinden yazarı/yazarları sorumludur.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS
WRITING AND STYLING GUIDELINES

All articles must conform to the following guidelines:

- 1.** Title should reflect the content of the article. It should be in bold capital letters and center ranged. All subheadings should be concise. The first section should be titled as ‘Introduction’ and the subheadings should be numbered.
- 2.** Use lower case for the name of the author. The surname should be written in bold and capital letters. Put ‘*’ on the surname and include the author’s affiliation information (i.e. institution, telephone number, e-mail) as a footnote on the first page.
- 3.** All articles should have an abstract composed of 150 words maximum. It should be in both Turkish and English and include a one line keywords section composed of three to five words.
- 4.** The article should be written in MS Word, A4 paper dimension (29.7x21 cm.), Times New Roman, 11 pt. and single space. Page margins should be defined as 3.5 cm. from above, 2.5 cm. from below and left, and 3.0 cm. from right. Footnotes should be 9 pt. and single spaced. The manuscript (including the abstract and bibliography) should be minimum 5.000 words and maximum 12.000 words. The author is free to highlight words or expressions that should be in bold and italic.
- 5.** Each table and figures should be used inside the text. It should be named, numbered and indented to the left while its source/bibliographic information should be written below of it.
- 6.** Quotation marks - “ ” - should be used for all quotations. The ones less than five sentences should be given as a part of the sentence while quotations more than five sentences should be given in a separate paragraph, indented 1 cm. from the right, single space and 10 pt.
- 7.** All references must stick to the general reference styling and footnotes should be given below of each page. All manuscripts should abide by the following rules of referencing:

7.1. Books and journals

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (transl.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, p. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplo’nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume XXVI, Number 2, December 2011, p. 338.

In case the same source is used in the following footnote then;

Wachtel, *ibid.*, p. 13.

For references to the same source later in the same article

Wachtel, *op.cit.*, p. 15.

In case another source of the same author is used then;

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, p. 42.

All footnotes should finish with full stop.

7.2 For co-authored books and articles “and” should be used between the names of authors.

7.3. Articles from edited books should be written as follows:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, p. 260.

7.4. Newspapers

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 December 2012, p. 9.

In case the reporter or columnist is not defined then

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 May 2014, p. 11.

7.5. For special reports and official sources with unidentified authors

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, p. 19.

7.6. Archival Sources

The name of the archive and the full title of the files should be specified

For an example regarding an archival source belonging to the Ottoman Archives of the Prime Ministry-Republic of Turkey:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. Internet Sources

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 July 2011, http://www.21yzyt.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012).

If the author is not defined:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Interviews

Interview with Süleyman Demirel in Istanbul, 25 November 2008.

7.9. Thesis

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, Istanbul University Institute of Social Sciences, Unpublished Masters Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Saray, Istanbul 2002, p. 78.

8. Bibliography: All sources should be written in an alphabetical order. Each source starts with the surname of the author written in capital letters and followed by name, title, publisher and date. Also, page numbers of articles should be included.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (transl.) Ali Berkday, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Journal of Balkan Research Institute*, Volume 3, Number 2, December 2013, pp. 27-50.

Submitting the article

All articles that are prepared according to the abovementioned writing guidelines should be sent to baedergisi@gmail.com

All articles that contradict with guidelines of the JBRI are not considered for publication. All authors are responsible for making necessary changes based on reports given by reviewers and send the amended version back to the JBRI. Else, articles are either rejected or postponed since it may be included for the next issues of the JBRI. The editorial board may make minor corrections on articles that will not affect the content.

Authors are responsible for the content of their articles.